چۆنیەتی

حەج و عومرە

وەك

لە پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ،
إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاشَرِيكَ لَكَ

کۆکردنەوەی
عبداللە عبدالعزیز هەرتەلی

چۆنیەتی حەج و عومرە
وەك
لە پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە

کۆکردنەوەی
عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی یەکەم

جمادی‌الأولی: ١٤٢٨ی کۆچی
جۆزەردان: ٢٧٠٧ی کوردی
حزیران: ٢٠٠٧ی زایینی

ئەم پەڕتوکە وەکو مامۆستایەکی ئایینی ڕێنموونیت دەکا لە سەفەری حەج: دوعاو سوننەتەکانی سەفەر، تەیەممومم، (قَصْر)و(جَمْع)ی نوێژ، قوربانی، حەج وعومرە، گشتی تێدا ڕوون کراونەوە.

ئەی موسوڵمانی خۆشەویستو ڕێزدار، تکایە:

١-پێش سەفەری حەج، ئەم کتێبە بە وردی بخوێنەوە.

٢-بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستی خۆت، بەڵکو لە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونکە-چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە- لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

ناوی کیتاب: چۆنیەتی حەج و عومرە.

دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.

تیراژ: ٢٠٠٠ دانە.

*دانراوەکانیتری دانەر:

١-هـــۆنـراوەی﴿ ئیمانو ئیسلام ﴾

٢-ڕوونکردنەوەی﴿ الأربعین النواویة ﴾

٣-﴿عەقیدەی ئیسلامی﴾

٤-ڕوونکردنەوەی﴿ العقیدةالطحاویة ﴾

٥-چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾

٦-﴿ڕۆژی پرشنگدار، ڕوونکردنەوەی(متن فتح القریب)﴾

٧-ڕوونکردنەوەی﴿قطر العارض فی علم الفرائض﴾

٨-﴿ڕووناکی(رب العالمین) ڕوونکردنەوەی(منهاج الطالبین)﴾

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْـحَمْدُ للهِ رَبِّ الْـعَالَمِينَ وَالـصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّـدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

ئـەی موسـولّمانی خۆشەویسـتو ڕێـزدار، هـەروەك ئاشـكرایە: حـەجی مـاڵی خـوا لـە(مَكّـة)، پێنجـەمین ڕوكنیئیسـلامەو ئەنجامدانیشی ماندووبوونێكی زۆرو سـەرفكردنی ماڵیشـی دەوێ، هەم بۆ دروستبوونیشـی شـارەزاییەكی زۆری شـەرعی-لـە باسـی حـەجو عـومرەی- دەوێ؟ چـونكە پێغەمبـەرﷺ لـە حـەجی ماڵئـاواییدا فـەرمووی: ﴿لِتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِـكَكُمْ﴾رواه مسلم وغـيره، كردەوەكـانی حـەجو عـومرە لـە مـن وەربگـرن. كـەوابو: مەرجـە-ئـەم ڕوكنــە گرنگـەی ئیسـلام-بـەگوێرەی فــەرمانی پێغەمبەرﷺ ئەنجام بدرێ.

جا-بە داخەوە- هەستم كرد لـەم سـالانەدا بـە زۆری هەڵـەی گـەورەو ناشـەرعی لـە حـەج كردنـدا ڕوویدەدلو كێشـەو نـاكۆكیش دەكـەوتـە نێـوان حاجیـەكان، (فتـوا)ی بـە هەڵـەش هۆیـەكی سـەرەكی ئـەو ڕوودلوانە بوو، جا بۆ ئەوەی ئەم ڕوكنە گرنگەی ئیسلام بـە دروستیو بەگوێرەی فەرمانیپێغەمبەرﷺ ئەنجام بدرێو كێشەو نـاكۆكیش كـەم ببێتەوە، ناوی خوام لێهێناو هەڵسام: لە كتێبی (الإیضـاح فـی مناسك الحج والعمرة)ی ئیمامی(النَّـوَوي)و چـەند كتێبێكـی تـری بـاوەڕپێكرلو، گوڵبــژێرێكم كـرد: لــەبارەی سـوننەتەكانی سـەفەر، هــەم باسـی (تەیـەمموم)و (نوێـژیڕێبوار)و (قوربـانی)و (حـەجو عـومرە)شـم لـە

کتێبــی ﴿ڕوونــاکی(رب العــالمين) ڕوونکردنــەوەی(منهــاج الطــالبين)﴾ هێنانو لەم پەڕتوکەدا کۆم کردنـەوەو چـەند مەسـەلەیەکی گرنگیشـم لێزیاد کردنو ناوم نا:

﴿چۆنیەتی حەج و عومرە، وەك لە پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە﴾

جـا ئـەی موسـوڵمانی ڕێزدار، دڵنیابـە: سەرچـاوەکانی ئـەم پەڕتوکـە -هــەموویان- کتێبــی بــاوەڕپێکراوو جێگــەی متمانــەی زانایــانی ئـاینین، بۆیـێ ئەگـەر بـە وردی ئـەم پەڕتوکـە بخـوێنی-إن شـاءالله- شارەزای (حەجو عومرە) دەبیو پێویستیت بـە کتێبێکیتـر نابـێ، جـا ئەگەر لـە مەسـەلەیەکی ئـەم پەڕتوکـە گومانـت هـەبو، تەماشـای ئـەو سەرچاوەیە بکە کە بۆم دیاری کردوی، کەواتە: هەرکاتێك بڵێم:

رواه الشیخان، مەبەستم ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

رواه اصحاب السنن، مەبەستم ئیمامی(أبوداود والنسائی والترمذي)ن.

هــەروەك لــە سەرچــاوەکاندا فەرموویانــە، یــان ڕوون کراوەتــەوە، مەبەستم ئەم چوارکتێبەنە:

١-(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

٢-(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانرلوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

٣-(نهاية المحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

٤-(مغنيالمحتــاج: شـرح المنهــاج) دانـراوی (الإمــام محمـد الخطيــب الشربيني).

جـا ئەگـەر یـەکێك لـەو چـوارانە لەگەڵـدا نـەبێ، ئـەو کاتـە دەڵـێم: هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

﴿ئامۆژگــاری﴾: ئـەی موسـوڵمانی خۆشەویسـت، بـە (إجْمـاع)ی زانایانیئیسلام: (فتوا)دان بە فـەرموودەکانی بێهێز دروسـت نیـە، هــەروەك لــە (کتــاب القَضــاء)ی (تحفــة)و(الشــروانی)دا ڕوون کراوەتــەوە، جـا کـە دەبینـی لـە مەسـەلەیەکدا دوو فـەرموودەی بـەهێزو بـێهێزی زانایـانم هێنـاون، وا تێمەگـە: (فتـوا)دان بـە فەرموودەکــەی بــێهێز دروســتەو-بــۆ کــارپێکردن- لــە پلــەی فەرموودەکەی بەهێزە، بـەڵکو تـەنها بـۆ ڕێنمـوونیکردن هێناومـە: تاکو-لە حاڵەتێکی زۆر پێویست- لێقەوماوێك تەنها بۆخـۆی کـاری پێبکـا، جگـە لـەوەش کـارکردن بـە فـەرموودەی بـەهێز، خێـری زۆرتــرە لــە فــەرموودەی بــێهێز؟ چـونکە مانـدووبوونی زۆرتــرە، پێغەمبــەرﷺ لـە حــەجی ماڵئـاواییدا بــە حــەزرەتی (عائشــة)ی فـەرموو: ﴿ وَلَكِنَّها عَلَــى قَــدْرِ نَصَــبِكِ ﴾رواه مسلم، خێـری خواپەرسـتنت لـە سـەر ئەنـدازەی ماندووبوونتــە. کـەوابو: ئــەی حـاجیی ڕێـزدار، زۆر حەیفـە لـەو سـەفەرە دوورو درێـژەدا خێـری گەورەتر لەدست خۆت بدەی.

ئیتر لـە خوایگـەورە دەپاڕێمـەوە: حـەج و خواپەرستنەکانیترمان لێقبـوڵ بکـاو لـە خۆمـانو لـە دایكوباوکمـان خـۆش ببـێو بـە شــەفاعەتی پێغەمبــەرﷺ ڕێزدارمــان بکــاو بــە حــەوزی کەوســەر تێرئاومان بکاو بە بەهەشت شادمان بکا، آمین.

*　　　　*　　　　*

﴿پێشەکی: چەند ڕەوشتێکی سەفەری حەج و سەفەرەکانی تر﴾

یەکەم: هەر کاتێك ویستی بە سەفەر بڕوا، سوننەتە: ڕاوێژ بە مرۆڤێکی لێزان و دیندار بکا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ﴾ ڕاوێژ بە موسوڵمانەکان بکە لە کاروباردا.

ئینجا واجبە: ڕاوێژپێکراوەکەش بە بەرژەوەندیترین ڕێگە ئامۆژگاری ڕاوێژکەرەکە بکاو هیچ هەواوهەوەسی خۆی بەرچاو نەکا، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، ڕاوێژپێکراو بە ئەمین داندراوە، واتە: نابێ خیانەت بکا.

دووەم: سوننەتە –بۆ سەفەرکردنەکەی– دوو ڕەکعەت نوێژی (إسْتخارَة) بکا: لە دوای (فاتحَة) لە ڕەکعەتییەکەمدا (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ) و لە دووەمدا (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) بخوێنێ، ئینجا کە سەلامی داوە، بڵێ: (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ).

ئینجا ئەم دوعایەی (إسْتخارَة)ش بکا: ﴿ أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ، أَللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هذاالأَمْرَ(هذاالسَّفَرَ) خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي –عاجِلِهِ وَآجِلِهِ– فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، أَللَّهُمَّ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هذاالأَمْرَ(هذاالسَّفَرَ) شَرٌّ

لی فی دینی وَدُنْیایَ وَمَعاشی وَعاقبة أمْری-عاجلــه وَآجلــه- فَاصْرِفْهُ عَنِّی وَاصْرِفْنِی عَنْهُ وَاقْدُرْ لِیَ الْخَیْرَ حَیْـــثُ کَـانَ ثُـــمَّ أَرْضِنِی بِهِ ﴾ رواه البخاري. ئینجا دڵـی بۆ کـام لا خـۆش بـوو، بـا ئەویان بکا.

سێیەم: ئینجا کە دڵی هاتە سـەر ڕۆیشـتن، واجبـە: گـەردەنی خـۆی ئـازاد بکـا: بـە هاوسـەرەکەی‌و بـە دایـك‌و بـاوکی‌و بـەو کەسـانەی ستەمی لێکردون، یان کێشەیەك لـە نێوانیانـدا ڕوی‌داوەو مافـەکانیان بداتەوە، هەم تۆبە لـە گشـت گوناهـەکانی بکـا، هـەروەها سـوننەتە: وەسیـەتیش بنوسـێ‌و شـاهیدیش بگـرێ: بـۆ دانـەوەی ئەمانەتـەکان‌و مـارەیی ژنەکـەی-ئەگـەر نەیـدابێ-و ئـەو قەرزانـەی هێشـتا کـاتی دانــەوەیان نــەهاتوە، بــەڵام ئەگــەر مارەییەکــەو قــەزەکان کــاتی دانــەوەیان هاتبــێ، ئــەو کاتــە ئەگــەر هــەبوویی بــێ، واجبــە-پــێش سەفەرکردن-بیانداتەوە، یان ئیزن لە ژنەکەی‌و خـاوە قـەرزەکانی‌تر وەربگـرێ بـۆ سـەفەرکردنەکەی؟ چـونکە حەڕامــە-ئــەو جـۆرە قەرزدارە-بێ‌ئیزنی خـاوەن قەرزەکـەی بـۆ سـەفەر بچـێ‌و (قَصْـر)و (جَمْع)ی نوێژەکانیشی بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچـاوەکان لـە باسی(صَلاةالمُسافر)دا فەرمووزیانە.

چوارەم: سوننەتە-بۆ سەفەرەکەی-زۆر بژێو و پـارەی حـەڵاڵ لەگـەڵ خۆیا ببا، تاکو بەخۆی نەبێتە بارگرانی لە سـەر خـەڵك، هـەم بشـتوانێ خێرو پیاوەتی‌ی پێ‌بکـا، هـەروەها خـۆی بپـارێ: ململانـەو دەمـەقاڵێ لەگـەڵ هاوڕێکـانی نـەکا، بـەڵکو ملکــەچ بــێ‌و بــەگوێرەی‌توانا

خزمەتیان بکاو کارەکانیان بۆ پێك بێنێ، جا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا خَرَجَ ثلاثَةٌ فی سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أحَدَهُمْ﴾رواه أبودلود بإسناد حسن، هەرکاتێك سێ کەس وێکرا بۆ سەفەر دەرچون، با یەکێکیان بکەنە ئەمیری خۆیان.

پێنجەم: سوننەتە-بۆ سەفەرکردن- هاورێیەکی شارەزاو ئەمینو خاوەن رەوشتێکی باش پەیدا بکا ﴿ عَنْ عَمْرو بن الْفَغْواء الخُزاعيّ رضي الله عنه -في قصَّة سفَره إلَى مَكَّةَ-: أنَّ النَّبيَّﷺ قَالَ لَهُ: إلْتَمِسْ صَاحباً..فَقُلْتُ: قَدْ وَجَدْتُ صاحباً وَهُوَ عَمْرُو بنُ أمَيَّةَ الضَّمْرِيّ، فَقَالَ النَّبيُّﷺ: إذا هَبَطْتَ بلادَ قَوْمه فاحْذَرْهُ، فإنَّهُ قَدْ قالَ الْقَائلُ: *أخُوكَ الْبكْريُّ فَلا تَأْمَنْهُ* ﴾ رواه أبودلود بسندصالح، پێغەمبەرﷺ بە (عەمر)ی(خوزاعی)ی فەرموو: هاورێیەك بۆ سەفەرەکەت پەیدا بکە. (خوزاعی)ش گوتی: (عەمر)ی(ضَمْری)م بۆ هاورێیەتی دەست کەوت. جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هەرکاتێك چوویە ناو وڵاتی گەلەکەی(ضَمْری)، خۆتی لێبپارێزە، چونکە بێژەر گوتویەتی: (*برا تۆبەرەکەشت لێی ئەمین مەبە*). مەبەست ئەمەیە: لە هەموو جۆرە کەسێك ئەمین مەبەو هەموو جۆرە کەسێکیش کەلکی هاورێیەتی‌ی نیە.

شەشەم: سوننەتە: رۆژی پێنج شەممە بۆ سەفەرەکەی بڕوا، ئەگەر نەگونجا، رۆژی دوو شەممە بڕوا، جا پێش ئەوەی لە ماڵەکەی بڕواتە دەرەوە، سوننەتە دوو رەکعەت نوێژ بە نیەتی (سُنَّةالسَّفَر) لە ماڵەوە بکا: لە دوای (فاتحَة) لە رەکعەتی‌یەکەمدا (قُلْ يَاأيُّهَا

الْكَافِرُنَ)و له دووهمدا (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) بخوێنێ، ئینجا که سهلامی داوه، (آيَةالْكُرْسِيّ)و (لِإِيلاَفِ قُرَيْشٍ) بخوێنێ، ئینجا له کاتی چوونه دهرهوهدا بڵێ: ﴿(بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلاَ حَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ)، (أَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ)﴾ رواهما أصحاب السنن: الأول حسن، والثانی صحیح.

حهفتهم: سوننهته -که بۆ سهفهر دهڕوا- خواحافیزی بکا: له خزمو کهسو دۆستو دراوسێکانیو بڵێ: ﴿ أَسْتَوْدِعُكُمُ اللهَ الَّذِى لاَتَضِيعُ وَدَائِعُهُ ﴾ حدیث حسن رواه إبن السنی، بهو خوایهتان ئهسپێرم که سپاردراوهکانی لهدهست ناچێ.

ئینجا نیشتهجێیهکهش خواحافیزی له ڕێبوارهکه بکاو بڵێ: ﴿أَسْتَوْدِعُ اللهَ دِينَكَ وَأَمانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ﴾رواه أصحاب السنن بسند صحیح، ئایینهکهتو ماڵهکهتو کهسهکانتو دوا کردهوهکانت به خوا ئهسپێرم.

ههشتهم: سوننهته نیشتهجێیهکه داوا له ڕێبوارهکه بکا: دوعای بۆ بکا؟ چونکه پێغهمبهرﷺ فهرموویهتی: ﴿ثَلاثُ دَعَواتٍ مُسْتَجاباتٌ لاشَكَّ فِيهِنَّ: دَعْوَةُالْوالِدِ وَدَعْوَةُ الْمُسافِرِ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ﴾ رواه أبوداود بسند حسن، بێگومان سێ دوعا قبوڵن: دوعای دایكوباوك، دوعای ڕێبوار، دوعای ستهملێكراو. جا به تایبهتیش ئهگهر ڕێبوارهکه بۆ حهجو عومره بڕوا ﴿عَنْ عُمَرَ رضي الله عنه: إِسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّﷺ

فِي الْعُمْرَةِ فَأَذِنَ لِي وَقَالَ: لاَتَنْسَنَا -يَاأُخَيَّ- مِنْ دُعَائِكَ﴾ رواه أبوداود بسند صحيح، ئیمامی (عُمَر رضي الله عنه) فەرمووی: ئیزنم وەرگرت بڕۆمە عومرە، جا پێغەمبەر ﷺ ئیزنی دام و فەرمووی: لەبیرمان مەکە -هۆ برایۆکەم- لە دوعایەکەت.

نۆیەم: هەرکاتێك ویستی سواری وڵاغ -واتە: یان کەشتی، یان فڕۆکە، یان ئۆتۆمبێل- ببێ، سوننەتە بڵێ: (بِسْمِ اللهِ). ئینجا کە بە تەواوی سوار بو، بڵێ: ﴿اَلْحَمْدُ للهِ، سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَاكُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، اَلْحَمْدُ للهِ اَلْحَمْدُ للهِ اَلْحَمْدُ للهِ، اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، سُبْحَانَكَ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ﴾ رواه أصحاب السنن بإسناد صحيح.

هەروەها ئەم دوعایەش بکا: ﴿اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا اَلْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَاتَرْضَى، اَللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الأَهْلِ، اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الأَهْلِ وَالْمَالِ، اَللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الأَرْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ﴾ رواه مسلم وأصحاب السنن واللفظ لأبي داود.

دەیەم: هەرکاتێك بۆ بەرزایی سەرکەوت، بێ دەنگ هەڵێنان بڵێ: (اَللهُ أَكْبَرُ)، هەرکاتێك بۆ نەویایی هاتە خوارەوە، بڵێ: (سُبْحَانَ اللهِ) رواه البخاري. هەروەها لە هەر شوێنێك دابەزی -تاکو هیچ

شتێك زیانی لێنەدا- سوننەتە بڵێ: ﴿أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَاخَلَقَ﴾ رواه مسلم. جا هەر كاتێك ویستی لە شوێنەكە بڕوا، سوننەتە بە هەمان شێوەیڕابردوو، دوو ڕەكعەتیتر (سُنَّةالسَّفر) بكا.

یازدەهەم: هەر كاتێك چاوی كەوت: بە گوندێك=دێیەك، یان شارێك، یان هەوارگەیەك، سوننەتە بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَها وَخَيْرَ أَهْلِهَا وَخَيْرَ مَافِيها وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَافِيهَا﴾حديث حسن رواه النسائي، خوایە لە تۆ دەپاڕێمەوە: بۆ چاكەی ئەو شوێنەو چاكەی خەڵكی ئەو شوێنەو چاكەی ئەو شتەی تیایەتی، خوایە خۆم دەپارێزم بە تۆ: لە خرابەی ئەو شوێنەو خرابەی خەڵكی ئەو شوێنەو خرابەی ئەو شتەی تیایەتی.

دوازدەهەم: لە هەر شوێنێك لە جنۆكەو شەیتان ترسا، سوننەتە: بانگ بدا، ئەگەر لە خاوەن دەسەڵاتێك، یان لە هەر كەسێكیتر ترسا، سوننەتە ئەم زیكرو دوعایانە بكا: ﴿لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لاَإِلَهَ إِلاَّأَنْتَ عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ﴾ رواه ابن السنی. ﴿اَللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِى نُحُورِهِمْ وَنَعُوُذُبِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ﴾ رواه أبوداود بإسناد صحيح.

سێزدەهەم: سوننەتە-وەك لە ماڵەوەی-بەردەوام بێ لە سەر سوننەتەكانی(رَواتِب)ی پێش و دوای نوێژە واجبەكان، هەروەها ـ

تا تواناى هەيە، نوێژە سوننەتەکانىتريش بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ لە سەفەريشدا بايەخى بە نوێژە سوننەتەکان دەدلو لە سەر پشتى ولاغيش دەيکردن ﴿عَن جابر وابن عُمرَ﴾: کانَ النَّبيُّﷺ يُصَلِّي عَلى راحلَته حَيْثُ تَوَجَّهَتْ به، فَإذا أَرادَالْفَريضَةَ نَزَلَ فاسْتَقْبَلَ الْقبْلَةَ-وَفىرِوايَة-: غَيْرَ أَنَّهُ لايُصَلِّي عَلَيْها الْمَكْتُوبَةَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە سەر پشتى وولاغ نوێژى سوننەتى دەکرد، جا وولاغەکەى بۆ هەر لايەك بڕۆشتبايە، بەلاّم بۆ نوێژىواجب دادەبەزىو ڕووى لە قيبلە دەکردو لە سەر پشتى وولاغ نوێژە واجبەکەى نەدەکرد.

چواردەهەم: هەر کاتێك کارو پێويستيەکانى پێك هاتن، سوننەتە: بە پەلە بگەڕێتەوە لاى ماڵو خێزانى خۆىو بەگوێرەىتواناش شتێك بە ديارى لەگەڵ خۆيا بێنێ بۆ منداڵەکانىو بۆ خزمو دۆستەکانى، هەروەك لە (إحياءالعلوم)و (الشرواني)دا فەرموويانە.

پانزەهەم: هەرکاتێك بۆ گەڕانەوەش وەڕێکەوت، سوننەتە هەمان دوعايەکەى ﴿اَللَّهُمَّ إنَّا نَسْأَلُكَ في سَفَرِنا هذا...﴾ىڕابردوو بکا، هەم بەردەوام بڵێ: ﴿ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ ﴾ رواه مسلم، ئينجا کە چاوى بە شوێنى نيشتەجێبوونى خۆى کەوت، سوننەتە هەمان دوعايەکەى ﴿اَللَّهُمَّ إنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَها...﴾ى ڕابردوو بکا، هەم ئەم دوعايەش: ﴿اَللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنا بِها قَراراً وَرِزْقاً حَسَناً﴾حديث حسن رواه الطبراني، خوايە لەو شوێنەدا جێگيربوونو ڕزقێکى جوانم بدەيێ.

شانزەهەم: کە گەیشتەوەجێ-پێش ئەوەی بڕواتە ناو ماڵی خۆی- سوننەتە: بچێتە نزیکترین مزگەوت، دوو ڕەکعەت نوێژ لە ناو مزگەوتەکەدا بکا، بە ناوی سوننەتی گەڕانەوە ﴿عَنْ كَعْب -في قصَّةتَخلُّفه-: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ كانَ إذا قَدمَ منْ سَفَرٍ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلسَ﴾رواه‌الشيخان، کە پێغەمبەر ﷺ لە سەفەر دەگەڕاوە، دەچووە ناو مزگەوتو دوو ڕەکعەت سوننەتی دەکردن پێش ئەوەی دابنیشێ.

حەڤدەهەم: سوننەتە زیافەتێك بکا-کە پێی دەگوترێ: (اَلنَّقيعَة)- بە بۆنەی گەڕانەوە ﴿عَنْ جابرٍ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ لَمَّا قَدمَ الْمَدينَةَ نَحَرَ جَزُوراً أَوْ بَقَرَةً﴾رواه البخاري، کە پێغەمبەر ﷺ لە سەفەر گەڕاوە (مدينة)، ووشترێك، یان ڕەشە وولاغێکی سەر بڕی.

هەژدەهەم: سوننەتە: باوەش لێوەرهێنانو ماچکردنی ئەو کەسەی لە سەفەر گەڕاوەتەوە ﴿قَدمَ زَيْدُ بن حَارثَةَ الْمَدينَةَ، فَأَتَى النَّبيَّ ﷺ فَقَرَعَ الْبَابَ فَقامَ إِلَيْه النَّبيُّ ﷺ فاعْتَنَقَهُ وَقَبَّلَهُ﴾رواه الترمذي بسند حسن، (زَيْد) لە سەفەر گەڕاوە (مدينة)و هاتە ماڵی پێغەمبەر ﷺ لە دەرگەیدا، پێغەمبەر ﷺ لەبەری هەڵساو باوەشی لێوەرهێناو ماچی کرد. ﴿وَتَلَقَّى رَسُولُ الله ﷺ جَعْفَرَ بن أَبيطَالب فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْه﴾ رواه أبوداود بسند صالح، پێغەمبەر ﷺ پێشوازی لە (جَعْفَر) کرد-کە لە سەفەری(حَبَشَة) گەڕاوە- باوەشی لێوەرهێناو نێوچاوانی ماچ کرد.

﴿ئاگاداری﴾: پێشوازیکردن له حاجی، له دوای(باسی زیارەتی گۆڕیپێغەمبەرﷺ) ڕوون دەکەینەوە، إن شاءالله تعالی.

* * *

﴿ باسی تەیەمموم ﴾

ئەگەر ڕێبوارەکە- بۆ دەستنوێژ، یان بۆ غوسلی جەنابەتو حەیز- ئاوی دەست نەکەوت، یان لەبەر سەرماو نەخۆشیو برینداری نەیتوانی ئاو بەکار بێنێ، ئەوە لەو حاڵەتانەدا-بۆ دەسنوێژو بۆ غوسل- واجبە تەیەمموم بکا، جا بەو تەیەممومە نوێژەکانو واجبەکانیتر بکا، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا مآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً﴾ ئەگەر ئێوە نەخۆش بوون، یان لە سەفەردا بوون، بە هۆی پیسایی کردن، یان بە دەستلێدانی ئافرەتان بێدەستنوێژ بوون، جا ئاوتان دەست نەکەوت، بە گڵێکی پاك تەیەمموم بکەن.

واتە: بە تۆزی گڵێکیپاك ڕوخسارو هەردوو دەستەکان لەگەڵ ئەنیشکەکان مەسح بکەن، جیاوازی نیە تەیەممومەکە: بۆ بێدەستنوێژیی بچووك بێ، یان بۆ جەنابەتو حەیزو زەیسانیو منداڵبوون بێ، لە گشتیاندا تەنها ڕوخسارو هەردوو دەستەکان لەگەڵ ئەنیشەکەکان مەسح دەکرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە. جا حاڵەتەکانی تەیەممومیش بەگوێرەی ئەم ڕوونکردنەوەیەنە:

یەکەم: تا نوێژو واجبەکانی‌تر کاتی کردنیان نەیێ، دروست نیە تەیمموم بکا، ئینجا واجبە نیەتی تەیەمموم بێنی‌و بڵێ: (نَوَيْتُ إسْتِباحَةَالصَّلاةِ) نیەتمە نوێژ حەڵاڵ دەکەم. چونکە تەیەمموم دەستنوێژی ناچاری‌یەو هیچ بێدەستنوێژیەکی گەورەو بچووك لانابا، واتە: نوێژو تەوافو قورئانو ئەو شتانەی بە بێدەستنوێژی‌و جەنابەتو حەیز حەرامن، لە بەر ناچاری تەیەمموم حەڵاڵیان دەکا، جا هەر کاتێك نەخۆش چاك بۆوە، یان بێدەستنوێژو جەنابەتدارو زەیسانی‌و حەیزدار لە دوای تەیەممومکردن ئاویان دەست کەوت، واجبە: دەستنوێژ بگرن‌و غوسل بکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن أبي ذرّ: أَنَّهُ كان تُصيبُهُ الْجَنابَةُ، فَقالَ النَّبيُّﷺ: اَلصَّعيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإنْ لَمْ يَجد الْماءَ عَشْرَ سنِينَ فَإذا وَجَدَالْماءَ فَلْيُمسَّهُ بَشَرَتَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، دەربارەی جەنابەتدار پێغەمبەرﷺ فەرمووی: گڵی پاك دەستنوێژگری موسڵمانە، هەر چەند تا دەساڵیش ئاوی دەست نەکەوێ، جا هەر کاتێك ئاوی دەست کەوت، با خۆی پێ پاك بکاتەوە لە بێدەستنوێژی‌ی گەورەو بچوك. واتە: چونکە تەیەمموم بێدەستنوێژی لانابا.

دووەم: هەر هۆیەك دەستنوێژ بشکێنێ، تەیەممومیش بەتاڵ دەکاتەوە، بە یەك تەیەمموم تەنها کردنی یەك واجب دروست دەبێ‌و زیاتر دروست نابێ ﴿عن ابن عمر رضي الله عنهما: يَتَيمَّمُ لِكُلِّ صَلاةٍ وَإنْ لَمْ يُحْدِثْ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، بۆ گشت

نوێژێك واجبە تەیەمموم بکا هەرچەند بێدەستنوێژیش نەبوبێ. بەڵام تا حەز دەکا دروستە سوننەتەکان بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

سێیەم: لە هەر شوێنێك –ڕێبوارەکە– لەبەر نەبوونی ئاو تەیەمموم بکا، بە زۆریش ڕوو بدا: لەو شوێنەدا ئاو نەبێ، ئەوە قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەڵام لە هەر شوێنێك کەم ڕوو بدا: ئاو نەبێو لەبەر نەبوونیئاو تەیەمموم بکا، واجبە: قەزا بکاتەوە، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ئەگەر بە هۆی نەخۆشی، یان بریندار تەیەمموم بکا، واجب نیە نوێژەکان قەزا بکاتەوە، جیاوازی نیە نەخۆشیو برینەکە: هەموو لاشەی گرتبێتەوە، یان تەنها ئەندامێك، هەرچەند پێچەریش لە سەر ئەندامەکەی هەبێ، بەو مەرجەی پێچەرەکە لە سەر ئەندامی تەیەمموم نەبێو لە سەر بەدەستنوێژیو خاوێنی دانابێ.

پێنجەم: ئەگەر پێچەری برینو شکستەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابێ، یان لە ئەندامی تەیەمومدا بێ، ئەوە –بۆ دەستنوێژو غوسل– واجبە: پێچەرەکە لاببا، جا ئەگەر نەگونجا لایببا، ئەو کاتە واجبە: تەیەمموم بکا، هەم لە دوای چاکبوونەوەش واجبە: نوێژەکان– بە دەستنوێژ– قەزا بکاتەوە، بەڵام بە فەرموودەیەکی بێهێز: قەزاکردنەوە واجب نیە، هەروەك لە زۆربەی سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

شەشەم: مرۆڤی بریندارو خاوەن شکست-پێش تەیەممومکردن- واجبە: ئەندامە ساغەکانی بە ئاو بشوا، ئینجا کە نۆبەتی شوێنە بریندارەکە هات، تەیەمموم دەکا، ئینجا ئەندامەکانی دوایتەیەمموم دەشوا؟ تاکو ڕیزی دەستنوێژ تێك نەچێ، جا ئەگەر ئەندامەکە پێچەری لە سەر بوو، واجبە: پێچەرەکەش بە ئاو مەسح بکا ﴿عن ابن عمررضی‌الله عنهما: أَنَّهُ تَوَضَّأَ وَكَفُّهُ مَعْصُوبَةٌ فَمَسَحَ عَلَيْها وَعَلىٰ الْعِصابَةِ وَغَسَلَ ماسِوىٰ ذٰلِكَ﴾ رواه البيهقي باسنادصحيح، حەزرەتی(عبداللهﷺ) دەستنوێژی گرتو لەپەدەستی پێچرا بوو، مەسحی لە سەر لەپەدەستو پێچەرەکە کردو ئەوەیتریشی شۆرد.

حەفتەم: ئەگەر-ڕێبوارەکە- بە هۆی سەرما تەیەمموم بکا، ئەوەش-بە فەرموودەی بەهێزتر- واجبە: نوێژەکان بە دەستنوێژ قەزا بکاتەوە، بەڵام بە فەرموودەیەکی بێهێز: قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئاگاداری: لە باسی(حەج)، تەیەممومی تەوافیحەج ڕوون دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

*　　　*　　　*

﴿باسی (قَصْر)و(جَمْع): کورتکردنەوەو کۆکردنەوەی نوێژەکان﴾

یەکەم: (قَصْر) کورتکردنەوەی نوێژ، (جَمْع) کۆکردنەوەی نوێژ، هەردووکی دروستن بۆ ڕێبوار، بەو مەرجەی سەفەرەکەی دوو

قۆناغ=(٨٠) هەشتا کیلۆمتر دوور بێ، واتە: ئەگەر لە هەشتا کیلۆمتر کەمتر بێ، (قَصْر)و(جَمْع) دروست نیە ﴿ عَنْ عَطَا: سُئِلَ ابن عَباس رضي الله عنهما: أأقْصُرُ الصَلاةَ إلى عَرَفَةَ؟ فقال: لاَ، وَلَكِنْ إلَى عُسْفَانَ وَإلَى جدَّةَ وَإلَى الطَّائف ﴾ رواه الشافعي والبيهقي باسناد صحيح، پرسیار لە (ابن عباس) کرا: ئایا کە لە (مکة) چوومە (عَرَفَة)، نوێژ کورت بکەمەوە؟ فەرمووی: نا، بەلاّم کە چوویە (عُسْفان)، یان (جدَّة)، یان (الطّائف) نوێژ کورت بکەوە. واتە: هەریەك لەو سێیانە، لای کەم هەشتا کیلۆمتر دوورن لە (مکة)ی پیرۆز.

دووەم: لەبارەی (قَصْر)، مەرجە: لەگەلّ (اَلله أكْبَر)ی نوێژدابەستندا نیەتی(قَصْر) بێنێ، جا بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام: تەنها نوێژە چوار ڕەکعەتیەکان کورت دەکرێنەوە بۆ دوو ڕەکعەت، نەك نوێژی سبەینێو مەغریب ﴿عَنْ عَائشَةَ رضي الله عنها: اَلصَّلاةُ أَوَّلَ مافرِضَتْ رَكْعَتان، فَأُقِرَّتْ صَلاَةُ السَّفَر وَأُتمَّتْ صَلاَةُ الْحَضَر﴾ رواه الشيخان، زاد أحمد وابن حبان وابن خزيمه: ﴿إلاّ الْمَغْرِبَ فَإنَّها وِتْرُ النَّهار، وَإلاّ الصُّبْحَ فَإنَّها تُطَوَّلُ فِيها الْقِرَاءَةُ﴾ یەکەمجار پێنج نوێژەکان دوو ڕەکعەت دوو ڕەکعەت واجب کران، ئینجا لە سەفەردا نوێژەکان وەك خۆیان بە دوو ڕەکعەتی مانەوەو لە ماڵەوەشدا تەولو کران، تەنها نوێژی مەغریب لە ماڵەوەو لە سەفەردا بە سێ ڕەکعەتی واجب کرا چونکە وەتری ڕۆژەیە، نوێژی سبەینێش هەر دوو ڕەکعەتە چونکە خوێندنی قورئانی تێدا درێژ دەکرێتەوە.

سێیەم: لەبارەی (جَمْع)، نیوەڕۆو عەسر لەگەڵ یەکتری، مەغریبو عیشا لەگەڵ یەکتری کۆ دەکرێنەوە ﴿عَنْ ابن عباس رضي الله عنهما: كانَ رَسُولَ الله ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاةِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إذا كانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشاءِ﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرﷺ لە سەفەردا نوێژی نیوەڕۆو عەسری بە یەکەوە کۆ دەکردنەوەو مەغریبو عیشاشی بە یەکەوە کۆ دەکردنەوە. ئینجا بزانە: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: نوێژی سبەینێ کۆ ناکرێتەوە: نە لەگەڵ عیشاو نە لەگەڵ نیوەڕۆ، هەروەها نوێژی عەسرو مەغریبیش لەگەڵ یەکتری کۆناکرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.

چوارەم: تا ڕێبوارەکە لە سنوری شوێنینیشتەجێبوونی نەڕواتە دەرەوە نابێتە ڕێبوار، واتە: نە (قَصْر)و نە (جَمْع)ی بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن أَنس رضي الله عنه: كَانَ رَسُول اللهﷺ إذا خَرَجَ ثَلاثَةَ أَمْيالٍ أَوْ فَرَاسِخَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ سێ میل، یان سێ فەرسەخ دەچووە دەرەوە، نوێژی دەکردەوە دوو ڕەکعەت.

پێنجەم: هەرکاتێك ڕێبوارەکە گەیشتە شوێنی مەبەستیخۆی، ئەوە دەبێتە نیشتەجێ، واتە: هیچیتر (قَصْر)و (جَمْع)ی بۆ دروست نیە، هەروەها ئەگەر ڕێبوارەکە نیەتی وەهابێ: چوار ڕۆژان-بە شەوەکانیانەوە، یان زیاتر- لە شوێنێك بمێنێتەوە،

ئــەوەش هــەرکاتێك گەیشــتە ئــەو شــوێنە، دەبێتــە نیشــتەجێو هیچیتر (قَصر)و (جَمع)ی بۆ دروست نیـە، بـەڵام ئەگـەر لـە چوار ڕۆژان کـەمتر بـێ، ئـەو کاتــە (قَصــر)و (جَمـع)ی بـۆ دروسـتن، ڕۆژەکـەی هــاتنو ڕۆژەکـەی دەرچــوونیش لەگــەڵ ئــەو چــوارانە ناژمێردرێن، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿يُقِيمُ الْمُهَــاجِرُ بِمَكَّــةَ بَعْدَ قَضَاءِ نُسُكِهِ ثَلاثًا﴾رواه الشیخان، سەحابە کۆچکەرەکان –لە دوای حەج کردن– تەنها سێ ڕۆژان لە (مكة)دا دەمێننـەوە. واتـە: پــێش (فَـتحِ مَكَّـة)، پێغەمبــەر ﷺ قەدەغــەی کردبــو ســەحابە کۆچکەرەکان لـە (مكـة)دا نیشتەجێ ببن –هـەروەك لـە (بخـاریو مسلم)دا هاتوە– بەڵام چونکە سێ ڕۆژ بە نیشتەجێیی دانانـدرێن، پێغەمبـەر ڕێگـەی داوە، کـەوابو: بـە مانـەوەی سـێ ڕۆژان بڕیـاری ڕێبواریی لە سەر لاناچێ، بەڵام بە چوار ڕۆژان لادەچـێ، هـەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: هەر بەبەلگـەی ئـەو حەدیسـە: ئەگـەر حـاجی بـە چـوار ڕۆژان پــێش وەســتانی (عَرفَــة)، گەیشــتە نــاو شــاری(مَكَّـة)، ئــەوە هیچیتر (قَصر)و(جَمع)ی بۆ دروست نیە: نە لە (مَكَّة)و نـە لـە(عَرفَـة)و نە لە(مُزدَلفَة)و نە لە(منى)؟ چونکە بوەتە نیشتەجێ، بەڵام ئەگـەر بـە دوو ڕۆژ، یان سـێ ڕۆژ پـێش وەسـتانی(عَرفَـة) گەیشتە (مَكَّـة)، ئـەوە (قَصـر)و(جَمـع)ی بـۆ دروسـتە: لــە (مَكَّـة)وە تــا لــە دوای ڕەجمــی هەرسێك شـەیتانەکان لـە (منـى) دەگەڕێتــەوە بـۆ (مَكَّـة)، ئینجـا –لـە دوای گەڕانەوەی لە (منى)– تەماشا دەکەین: ئەگـەر نیـەتی ئـەوەبێ:

چوار ڕۆژان، یان زیاتر لە (مَكّة)دا بمێنێتەوە، ئەوە هیچی‌تر (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروست نیە، بەلاّم ئەگەر نیەتی مانەوەی کەمتر لە چوار ڕۆژانی هەبو، ئەو کاتە (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروستە، هەروەك لە (تحفة)و(الشروانی) لە باسی(صَلاةُالمُسافِر)دا ڕوون کراوەتەوە، لە باسی وەستانی (عَرَفَة)ش دووبارە باسی(جَمْع) ڕوون دەکەینەوە، إنْ شاءالله تعالى.

شەشەم: ئەگەر ڕێبوارەکە لە شوێنێك مایەوەو چاوەڕوانی تەواوبوونی‌کارێکی دەکردو نەیدەزانی کەینێ کارەکەی تەواو دەبێ، نیەتیشی ئەوەبوو: هەرکاتێك کارەکەی تەواو بوو، لەو شوێنە بڕوا، ئەوە تا ماوەی(١٨)هەژدە ڕۆژان (قَصْر)و(جَمْع)ی بۆ دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

حەفتەم: ڕێبوار–ئەگەر مەرجەکانی تەواو بن–بۆی دروستە: (قَصْر)ش بکاو (جَمْع)ش بکا، هەم دروستە: تەنها یەکێکیان بکا، یان هیچیەکیان نەکا، جا لە حاڵەتی(جَمْع)دا دروستە: نوێژەکان بە جەماعەت لە پشت نیشتەجێ بکا، بەلاّم لە حاڵەتی(قَصْر)دا دروست نیە نوێژەکان بە جەماعەت لە پشت ئەو کەسە بکا: کە نوێژەکانی بە چوار ڕەکعەتی دەکا ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما أَنَّهُ سُئِلَ: مَا بَالُ الْمُسَافِرِ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ إِذَا انْفَرَدَ وَأَرْبَعاً إِذَاائْتَمَّ بِمُقِيمٍ؟ فَقَالَ: تِلْكَ السُّنَّةُ﴾رواه الإمام أحمد بإسناد صحيح، پرسیار لە (إبن عباس) کرا: بۆچی ئەگەر ڕێبوار نوێژ بە تەنهایی بکا دوو ڕەکعەت دەکا، ئەگەر بە جەماعەت لە پشت نیشتەجێ بیکا چوار ڕەکعەت دەکا؟ فەرمووی: ئەوە ڕێبازی پێغەمبەرە ﷺ.

هەشتەم: بۆ دروستبوونی (جَمْع التَّقْدِيم)–واتـە: پێشخسـتنی نوێـژی عەسر بۆ کاتی نیوەڕۆو پێشخستنی نوێژیعیشا بـۆ کاتیمـەغریب– مەرجە: پێشتر دەست بە نوێژەکەییەکەم بکاو نابـێ هـیچ نـاوبڕێکی درێژیش بکەوێتە نێوان نوێژەکەی یەکـەمو دووەم، هـەم مەرجـە: لـە نـاو نوێژەکەییەکەمـدا نیـەتی(جَمْـع التَّقْـدِيم)–واتـە: پێشخسـتنی نوێژی دووەم– بێنێ، ئەگینا: (جَمْع التَّقْدِيم)ی دروست نابـێ، بـەڵام بـە فــەرموودەی ئیمــامی(الْمُزَنــي) دروســتە: لــە کــاتی دابەســتنی نوێژەکـەی دووەمـدا نیـەتی(جَمْـع التَّقْـدِيم) بێنـێ، هــەروەك لــە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە، جا ئەگەر–لـە دوای تـەواوبوونی هـەردوو نوێژەکان– ڕێبوارەکە بووە نیشـتەجێو هێشـتاش کـاتی نوێژەکـەی یەکەم مابوو، یان تەنها کاتی نوێژەکەیدووەم مابوو، ئەوە لـە هـیچ حاڵەتێکدا دووبارەکردنـەوەی هیچیانی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

نۆیەم: گوتمـان: لـە حاڵـەتی(جَمْـع التَّقْـدِيم)دا ئەگـەر ناوبڕێکیدرێـژ بکەوێتە نێـوان نوێـژەکان، (جَمْـع التَّقْـدِيم)ی دروسـت نابـێ، بەڵگـە: ﴿عَنْ جَابرٍ ﷺ فِي صِفَةِ وُقُوفِ النَّبِيِّ ﷺ بعَرَفَات: ثُمَّ أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَــيْئاً﴾ رواه مسلم، کە لە (عَرَفَة) بانگی نیـوەڕۆ دراو ئیقامـەت کـرا، پێغەمبـەر ﷺ نوێژی نیوەڕۆی کرد، ئینجا دووبـارە ئیقامـەت کـراو نوێـژی عەسـری

به (جَمْع التَّقْدِيم) كردو هيچ سوننەتێكی لە نێوان هەردوو نوێژەكاندا نەكرد. كەوابو: سوننەتەكانی پێش نوێژیيەكەم دەكا، ئینجا كە هەردوو نوێژەكانی كردن، سوننەتەكانی دوای نوێژیيەكەمو سوننەتەكانی نوێژی دووەمیش دەكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا روون كراوەتەوە.

دووەم: بۆدروستبوونی(جَمْع التَّأْخِير)-واتە: دواخستنی نوێژی نیوەڕۆ بۆ كاتی عەسرو دواخستنی نوێژیمەغریب بۆ كاتیعیشا- مەرجە: لە كاتی نوێژەكەیيەكەمدا نیەتی(جَمْع التَّأْخِير)-واتە: دواخستنی نوێژەكە- بێنێ، هەم مەرجە: هەر لە سەفەردابێ تا هەردوو نوێژەكان تەواو دەبن، واتە: ئەگەر نیەتی(جَمْع التَّأْخِير)ی هێنا، ئینجا بووە نیشتەجێو هێشتاش كاتی نوێژەكەیيەكەم مابو، ئەو كاتە واجبە یەكسەر نوێژەكەیيەكەم-بە تەنها- لە كاتی خۆیدا بكا؟ چونكە لە سەفەردا نەماوە، هەروەها ئەگەر بۆ كاتی نوێژەكەیدووەم بووە نیشتەجێ، ئەوە دروست نیە: نوێژەكەی یەكەم بە(جَمْع التَّأْخِير) بكا، بەڵكو قەزای دەكاتەوەو گوناهباریش نابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿**پاشكۆ**﴾: هەر رێبوارێك لە سەفەری تاوانباریدابێ، واتە: سەفەرەكەی حەرام بێ، روخسەتەكانی سەفەری نادرێتێ، كەواتە: (قَصْر)و(جَمْع)ی نوێژەكانی بۆ دروست نیەو ئەگەر بە هۆی سەرماو نەخۆشی، یان لەبەر نەبوونی ئاو تەیەمموم بكا، واجبە: نوێژەكان -بە دەستنوێژ- قەزا بكاتەوە، وەك بە سەفەرچوون: بۆ

هِيَ سُنَّةٌ

مرۆڤکوشـــتن‌و ڕێگــــری‌و دزی‌و یارمه‌تیـــدانی ســـته‌مکاران‌و نیشـــته‌جێبوون لـــه نێـــوان کافرانـــدلو ســـه‌فه‌ری ژن بـــێ‌ئیزنی مێرده‌که‌ی‌و ئه‌و قه‌رزداره‌ی هه‌بووییه‌و کاتی قه‌رزدانه‌وه‌ی هـاتوه‌و بـــێ‌ئیزنی خـــاوه‌ن قه‌رزه‌کـــه‌ی بـــۆ ســـه‌فه‌ر ده‌ڕوا، یـــان هـــه‌ر گونـاهێکی‌تر، هـه‌روه‌ك لـه سه‌رچـاوه‌كاندا ڕوون کراوه‌تـه‌وه، بـه‌لام ئه‌گـه‌ر بێده‌سـه‌لاتێك بـه زۆرلێکـردن سـه‌فه‌رێکی حـه‌رامی پـێ‌کرا، ئـه‌وه بـه گوناهکـار دانانـدرێ‌و گشـت ڕوخسـه‌ته‌کانی سـه‌فه‌ری بـۆ دروستن، هه‌روه‌ك له(فتاوى ابن حجر)دا ڕوون کراوه‌ته‌وه.

* * *

ئیمامی(النَّواوي) له (مِنْهاج)دا ده‌فه‌رموێ:

﴿ كِتَابُ الأُضْحِيَّةِ: **په‌ڕتوکی قوربانی** ﴾

قوربـــانی: ئـــه‌و ئاژه‌ڵه‌یـه لـه جـه‌ژنی قوربانـدا سـه‌ر ده‌بـڕێ بـۆ خواپه‌رستی.

(هِـيَ سُـنَّةٌ) قوربـانی ســوننه‌تێکی (مُؤَكَّـدَة)یـه، خـوای گـه‌وره ده‌فه‌رموێ: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ﴾ نوێژی جه‌ژن بـۆ خـوای خـۆت بکه‌و قوربانی سـه‌ر ببڕه. ﴿وعن أنـــس ﷺ: ضَـــحَّى الـنَّبِيُّ ﷺ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ ذَبَحَهُمَا بِيَدِهِ وَسَمَّى وَكَبَّرَ وَوَضَعَ رِجْلَـــهُ عَلَى صِفَاحِهِمَا﴾ رواه الشيخان، پێغه‌مبـه‌ر ﷺ قوربـانی‌ی کرد بـه

دوو بـەرانی سـپیپاتی شـاخدار، بـە دەسـتی خـۆی سـەری بـڕین‌و گـوتی: (بسـم الله والله أكْبَـرُ)، پـێی خـۆی دانایـە سـەر تەنیشـتی ڕاستەی ئەستۆی بەرانەکان.

(لاَ تَجِبُ) قوربانی واجب نابێ (إلاّ بِالْتِزَامٍ) تـەنها ئەگـەر بـەخۆی لـە سەر خۆی واجب بکا، ئەو کاتە واجـب دەبـێ، هـەروەك لـە مـەودوا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

ئینجـا بزانـە: لـەبارەی خێزانێـك قوربـانی (سُـنَّةُ الْكِفَايَـة)یـە، واتـە: ئەگـەر ئەنـدامێکی بـالغ‌و عـاقڵی خێزانێـك قوربـانی بکـا، سـوننەتی قوربــانیکردن بــۆ گشــتیان دێتــە جــێ‌و خێرەکــەش بــۆ قوربانیکەرەکەیە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانـە ﴿عـن أبي‌أيوب الانصاري: كَانَ الرَّجُلُ يُضَحِّي بِالشَّاةِ عَنْهُ وَعَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ فَيَأْكُلُونَ وَيُطْعِمُونَ﴾ رواه مالك والترمذي بسند صحيح، لـە سـەردەمی پێغەمبـەردا ﷺ پیـاو مـەڕێکی دەکـردە قوربـانی لـە بـری خـۆی‌و خێزانەکـەی، جـا بـەخۆیان لـە قوربانیەکـەیان دەخـواردو دەرخواردی خەڵکیشیان دەدا.

جـا بزانـە: خێـری قوربـانی لـە خێرکردنـی سـوننەت گـەورەترە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتـەتی: ﴿مَاعَمِلَ آدَمِيٌّ مِنْ عَمَلٍ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إِلَى‌اللهِ مِنْ إِهْرَاقِ الـدَّمِ...﴾الحديث، رواه الترمذي بسند حسـن، هــیچ ئادەمیزادێــك لــە ڕۆژی جــەژنی قوربانــدا هــیچ

وَيُسَنُّ لِمُرِيدِهَا أَنْ لاَ يُزِيلَ شَعَرَهُ وَلاَ ظُفْرَهُ فِي عَشْرِ ذِيالْحِجَّةِ حَتَّـــى يُضَحِّيَ، وَأَنْ يَذْبَحَهَا بِنَفْسِهِ، وَإِلاَّ فَلْيَشْهَدْهَا،

کردەوەیەکی وەها ناکا: کە لە خوێنڕشتنی قوربانی خۆشەویستتر بێ لە لای خوایگەورە. کەوابو: ئەگەر دەسەڵاتی هەبێ، ناپەسندە: قوربانی نەکا، چونکە ئیمامی(حنفی)و چەند زانایەکیتر بە واجبیان داناوە، هەروەها بۆ باوکو باپیرەش دروستە بە ماڵی خۆیان قوربانی بۆ منداڵە نەبالغەکانیان بکەن، بەڵام بە ماڵی منداڵەکان دروست نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُسَنُّ لِمُرِيدِهَا) بۆ ئەو کەسەی دەیەوێ قوربانی بکا، سوننەتە –هەروەك پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی–: (أَنْ لاَ يُزِيلَ شَعْرَهُ وَلاَ ظُفْرَهُ فِي عَشْرِ ذِيالْحِجَّةِ حَتَّى يُضَحِّيَ) کما رواه مسلم وأصحاب السنن، هیچ موویێکی لاشەیو هیچ نینۆکێکی لانەبا لە دە ڕۆژەکەی سەرەتای مانگی(ذيالْحِجَّة)دا، تا قوربانی دەکا.

جا بزانە: بەو دە ڕۆژانە دەگوترێ: (اَلأَيَّامُ الْمَعْلُومَات)، هەروەك لە(الإيضاح)دا فەرموویەتی.

(وَأَنْ يَذْبَحَهَا بِنَفْسِهِ) سوننەتە: بە دەستیخۆی قوربانیەکەی سەر ببڕێ ئەگەر بزانێو توانای هەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أنس)یڕابردوو (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە دەستیخۆی سەری نەبڕێ، با وەکیلێك بگرێ بۆ سەر بڕینەکە، ئینجا (فَلْيَشْهَدْهَا) سوننەتە لە کاتی سەربڕینەکەدا لە لای قوربانیەکەی ئامادەبێ ﴿عن فاطمة رضیالله عنها:

أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قال لَهَا: ﴿قُومِي إلى أُضْحِيَّتك فَاشْهَديهَا﴾ رواه البيهقي والحاكم وصححه، پێغەمبەرﷺ بە (فاطمة)ی فەرموو: هەڵسە برۆ لە لای قوربانیەکەت ئامادەبە.

کەواتە: بۆ ئافرەتانو بێهێزەکان وەها سوننەتە: وەکیلێك بگرن بۆ سەربڕینی قوربانیەکەیان، هەروەها بێهیچ هۆیەکیش دروستە وەکیل بگرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە لە (حَجَّةُ الوَداع)دا پێغەمبەرﷺ شەستو سێ ووشتری بە دەستیخۆی سەر بڕینو سیو حەفت ووشتریشی دانە دەست ئیمامی(علی) سەری برین، هەروەك لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

هەروەها پێش سەربڕین سوننەتە بڵێ: ﴿وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذي فَطَرَ السَّمَوات وَالأَرضَ حَنيفاً مُسْلماً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكينَ إنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّه رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبذَلكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلمِينَ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، ئینجا بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَك، بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي﴾ رواه الشيخان، ئینجا سەری ببڕێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاژەڵی قوربانی ﴾

(وَلاَ تَصِحُّ) قوربانی دروست نابێ: (إلاَّ مِنْ إبِلٍ وَبَقَرٍ وَغَنَمٍ) تەنها لە ووشترو گاو مانگاو بزنو مەڕ دروست دەبێ، بە (إجماع)ی

وَشَرْطُ إبِلٍ أَنْ يَطْعَنَ فِي السَّنَةِالسَّادِسَةِ، وَبَقَرٍ وَمَعْزٍ فِيالثَّالِثَـةِ، وَضَـأْنٍ فِيالثَّانِيَةِ،

زانایان، چونکه پێغەمبەرو ﷺ (صحابة)کان هەر ئەو ئاژەڵانەیان کردونەتە قوربانی (وَشَـرْطُ إبِـلٍ أنْ يَطْعَـنَ فِيالسَّـنَةِ السَّادِسَـةِ) مەرجی دروستبوونی ووشتر ئەمەیە: پێنج ساڵی تەواو کردبێ‌و کەوتبێتە ساڵی شەشەم.
(وَبَقَرٍ وَمَعْزٍ فِيالثَّالِثَةِ) مەرجی دروستبوونی گاو مانگاو گامێش‌و بزن ئەمەیە: دوو ساڵیان تەواو کردبێ‌و کەوتبنە ساڵی‌سێیەم (وَضَأْنٍ فِيالثَّانِيَةِ) مەرجی دروستبوونی مەڕ ئەمەیە: ساڵێکی تەولو کردبێ‌و کەوتبێتە ساڵی‌دووەم، بەڵام ئەگەر مەڕەکە پێش تەولوکردنی ساڵێك ددانەکانی کەوتبێ، ئەو کاتە دروست دەبێ بکرێتە قوربانی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:
﴿لاَ تَذْبَحُوا إلاَّ مُسِنَّةً إلاَّ أَنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأْنِ﴾ رواه مسلم، وزاد أحمد: ﴿فَإنَّهُ جَائِزٌ﴾، لە قوربانی‌دا جگە لە (مُسِنَّة) سەر مەبڕن، مەگەر دەستتان نەکەوێ، ئەو کاتە مەڕێکی ددان کەوتووی لە ساڵێك بچوکتر سەر ببڕن، چونکە قوربانی بە مەڕی ددان کەوتووش دروستە.
جا بزانە: (مُسِنَّة) بە ووشتری پێنج ساڵی‌و مانگاو بزنی دوو ساڵی‌و مەڕی یەك ساڵی دەگوترێ–بە (إجماع)ی زانایان–هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَجُوزُ ذَكَرٌ وَأُنْثَى وَخَصِيٌّ، وَالْبَعِيرُ وَالْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ، وَالشَّاةُ عَنْ وَاحِدٍ،

(وَيَجُوزُ ذَكَرٌ وَأُنْثَى) به (إجماع)ی زانایان: ئاژەڵی نێرو ئاژەڵی مێ دروسته بکرێته قوربانی، هەم (وَخَصِيٌّ) نێرینەی خەسێندراویش دروسته ﴿عن جابر‌ رضي الله عنه ضَحَّى النَّبِيُّ ﷺ بِكَبْشَيْنِ مَوْجُـــوأَيْنِ﴾ رواه أبوداود وغيره بسند صالح، پێغەمبەر ﷺ دوو بەرانی خەسێندراوی کردنه قوربانی.

(وَالْبَعِيرُ وَالْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ) تەنها ووشترێك، یان تەنها مانگایەك دروست دەبێ بۆ حەفت کەسان بکرێتە قوربانیو بکرێتە (فِدْيَة)ی حەجو عومرە، هەم دروستیشە لەو حەفت کەسانە هەندێکیان مەبەستیان تەنها گۆشت بێ، هەندێکیشیان مەبەستیان قوربانی، یان نەزر، یان (فِدْيَة)بێ، واته: له دوای سەربڕین گۆشتەکە بەش دەکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن جابر‌ رضي الله عنه: نَحَرْنَـــا مَـــعَ النَّبِيِّ ﷺ -بِالْحُدَيْبِيَةِ- الْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ وَالْبَقَـــرَةَ عَـــنْ سَـــبْعَةٍ﴾ رواه مسلم، لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ ووشترێکمان لەجیاتی حەفت کەسان سەر بڕیو مانگایەکیشمان لەجیاتی حەفت کەسان سەر بڕی.

(وَالشَّاةُ عَنْ وَاحِدٍ) مەڕێك، یان بزنێك تەنها بۆ یەك کەس دەبێتە قوربانی، واته: بزنێك، یان مەڕێك بە هاوبەشی بۆ دووکەسان نابێتە قوربانی، بەڵام دروستە قوربانیکەرەکە کەسێکیتر بکاتە هاوبەش لە خێری قوربانیەکەیدا، هەروەك لە (تحفه)و (مغنی)دا فەرموویانە.

وَأَفْضَلُهَا بعيرٌ ثُمَّ بَقَرَةٌ ثُمَّ ضَأْنٌ ثُمَّ مَعْزٌ، وَسَبْعُ شِيَاه أَفْضَلُ مِنْ بَعِيرٍ، وَشَاةٌ أَفْضَلُ مِنْ مُشَارَكَةٍ فِي بَعِيرٍ، وَشَرْطُهَا سَلاَمَةٌ مِنْ عَيْبٍ يَنْقُصُ لَحْمًا

(وَأَفْضَلُهَا بَعِيرٌ) لە هەموو قوربانییەکان خێرتر: ووشترێکە (ثُمَّ بَقَرَةٌ) ئینجا مانگایەك (ثُمَّ ضَأْنٌ ثُمَّ مَعْزٌ) ئینجا مەڕێك، ئینجا بزنێك، بەڵام (وَسَبْعُ شِيَاهٍ أَفْضَلُ مِنْ بَعِيرٍ) حەفت مەڕ خێرترن لە ووشترێك، یان مانگایەك، هەم (وَشَاةٌ أَفْضَلُ مِنْ مُشَارَكَةٍ فِي بَعِيرٍ) تەنها مەڕێك خێرترە لە هاوبەشیکردن لە ووشترێکدا، واتە: لە حەفتێکی ووشترێك.

﴿ عەیبەکانی قوربانی ﴾

(وَشَرْطُهَا) مەرجی دروستبوونی قوربانی، ئەمەیە: (سَلاَمَةٌ مِنْ عَيْبٍ يَنْقُصُ لَحْمًا) ئاژەڵەکە سەلامەت بێ: لە هەر عەیبێکی گۆشت کەم بکاتەوە، کەوابو: بە فەرموودەی بەهێزتر: ئاژەڵی ئاوس نابێتە قوربانی، بەڵام (إبن الرفعة)و (أبومخرمة) ئەو فەرموودەیان بە ڕاست داناوە: کە دروستە ئاژەڵی ئاوس بکرێتە قوربانی بەو مەرجەی ئاوسیەکەی کاری لە کەمکردنەوەی گۆشتەکەی نەکردبێ، هەروەك لە (فتح المعین)و (بغیةالمسترشدین)دا فەرموویانەو لە زۆربەی سەرچاوەکانیشدا ڕەد کراوەتەوە، کەوابو: ئەگەر ئاژەڵەکە بە هۆی ئاوسی لاواز نەبوبێ، دروستە: بە (تقلید)ی ئەو زانایانە بکرێتە قوربانی، هەروەها ئەو ئاژەڵەی تازە زاوە، ئەویش دروستە بکرێتە قوربانی، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا –بە پێچەوانەی (مغنی)– فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر نەزری کرد ئاژەڵێکی بێعەیبی دیارکراو بکاتە قوربانی: وەك ئەم مەڕە، ئینجا لە دوای نەزرەکە ئاژەڵەکە عەیبێکی لێپەیدا بوو، ئەوە دەبێ بیکاتە قوربانیو بۆیشی دەبێتە قوربانیو دروست دەبێ، بەڵام ئەگەر نەزری کرد: ئاژەڵێکی عەیبدار بکاتە قوربانی، ئەوەش واجبە: لە کاتی قوربانیدا بیکاتە قوربانیو گۆشتەکەشی بەش بکا، بەڵام بۆی نابێتە قوربانیو دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا، ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، کەواتە: ئاژەڵەکە دەبێتە خێر، بەڵام لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر لە کاتی قوربانیدا عەیبەکەی نەمابێ، ئەوە دەبێتە قوربانیو دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَلاَ تُجْزِئُ عَجْفَاءُ) ئەو ئاژەڵەی بە هۆی لەڕی مێشکی نەماوە، نابێتە قوربانی، هەم (وَمَجْنُونَةٌ) ئاژەڵی شێت=گێژ نابێتە قوربانی، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿أَرْبَعٌ لاَ تَجُوزُ فِي الأَضَاحِي: اَلْعَوْرَاءُ الْبَيِّنُ عَوَرُهَا، وَالْمَرِيضَةُ الْبَيِّنُ مَرَضُهَا، وَالْعَرْجَاءُ الْبَيِّنُ ضَلْعُهَا، وَالْكَسِيرَةُ الَّتِي لاَتُنْقَى﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، چوار ئاژەڵ بۆ قوربانی دروست نابن: ئەوەی چاوێکی بە ئاشکرایی کوێرە، ئەوەی بە ئاشکرایی نەخۆشە، ئەوەی بە ئاشکرایی دەشەلێ، ئەوەی مێشکی نەماوە.

(وَمَقْطُوعَةُ بَعْضِ أُذُنٍ) ئەو ئاژەڵەی بەشێکی گوێی، یان بەشێکی زوبانی، یان بەشێکی دونگی، یان بەشێکی گوانی، یان بەشێکی

كلكی لێكرلوەتەوە، ئەویش دروست نیە بكرێتە قوربانی، هەر چەند لێكراوەكەش كەم بێ، هەروەها ئەو ئاژەڵەی لە زگماكدا گوێیەكی نیە، ئەویش نابێتە قوربانی، بەڵام ئەگەر گوێی زۆر بچوك بێ، یان لە زگماكدا: گوانی نەبن، یان دونگی نەبێ، یان كلكی نەبێ، ئەوە دەبێتە قوربانی، هەروەها لە فەرمودەی ئیمامی(حنفی)دا: ئەگەر لە سێیەكی گوێی كەمتری لێكرابێتەوە، دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كرلونەوە.

(وَ) هەر بە بەڵگەی حەدیسەكەی ڕابردوو: (ذَاتُ عَرَجٍ) ئاژەڵی شەلەو (وَعَوَرٍ) ئاژەڵی یەك چاو نابنە قوربانی، هەر چەند لە كاتی سەربڕینیشدا شەلە ببێ، یان كوێر ببێ، بەڵام بە مەزهەبی ئیمام(أحمد): ئەگەر سپیایی لە سەر چاوی هەبێو چاوەكەی نەڕۆیشتبێ، دروستە بكرێتە قوربانی، هەروەك لە (مغنی ابن قدامة)دا فەرموویەتی.

هەم (وَمَرَضٍ) ئاژەڵی نەخۆش –كە بە هۆی نەخۆشی لاولز بوبێ– نابێتە قوربانی، هەم (وَجَرَبٍ) ئاژەڵێ بە خروشت نابێتە قوربانی (بَيِّنٍ) ئەگەر ئەو چولر عەیبانە ئاشكرا بن، بەڵام (وَلاَ يَضُرُّ يَسِيرُهَا) كەمێكی ئەو چولر عەیبانە –كە كار لە گۆشتەكەی نەكا– زیانی نیەو ئاژەڵەكە دەبێتە قوربانی، هەم (وَلاَ فَقْدُ قَرْنٍ) نەبوونی قۆچ=شاخ زیانی نیە، واتە: ئاژەڵی بێقۆچو قۆچ شكاو دەبێتە قوربانی، بەڵام ئەگەر شكانی قۆچەكەی كاری لە گۆشتەكە كردبێ، ئەو كاتە نابێتە قوربانی.

وَكَذَا شَقُّ أُذُن وَثَقْبُهَا فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ يَضُرُّ يسِيرُ الْجَرَب وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَدْخُلُ وَقْتُهَا إِذَا ارْتَفَعَت الشَّمْسُ كَرُمْحٍ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ مَضَى قَدْرُ رَكْعَتَيْنِ وَخُطْبَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ

(وَكَذَا شَقُّ أُذُنٍ وَثَقْبُهَا) هەروەها لەتكردنی گوێو داغكردنو كونكردنیشی زیانی نیە، بەو مەرجەی بە هۆی كونكردنەكە هیچی لێنەڕۆیشتبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) فەرموویەتی (اَلصَّحِيحُ الْمَنْصُوصُ: يَضُرُّ يَسِيرُ الْجَرَبِ) بە دەقی فەرموودەیڕاست: كەمێكی خروشت زیانی هەیەو ئاژەڵەكە نابێتە قوربانی (وَاللهُ أَعْلَمُ).

هەروەها ئەگەر گشت ددانەكانی نەمابن نابێتە قوربانی، بەڵام ئەگەر هەندێكیان نەمابنو نەمانەكەشیان كاری لە گۆشتەكەی نەكردبێ، ئەو كاتە زیانی نیەو دەبێتە قوربانی، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ كاتی سەربڕینی قوربانی ﴾

(وَيَدْخُلُ وَقْتُهَا) كاتی سەربڕینی قوربانی دادێ: (إِذَا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ كَرُمْحٍ يَوْمَ النَّحْرِ) هەركاتێك لە ڕۆژیجەژنیقورباندا بە قەد ڕمێك ڕۆژ بەرز بۆوەو (ثُمَّ مَضَى قَدْرُ رَكْعَتَيْنِ وَخُطْبَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ) ئینجا ئەندازەی دوو ڕەكعەتو دوو ووتاری سوكیش بە سەردا ڕۆیشت، واتە: ئەگەر پێش هاتنی كاتەكە قوربانیی سەر بڕی، ئەوە دروست نابێو نابێتە قوربانی، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا: أَنْ نُصَلِّيَ ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ،

وَيَبْقَى حَتَّى تَغْرُبَ آخِرَ التَّشْرِيقِ، قُلْتُ: ارْتِفَاعُ الشَّمْسِ فَضِيلَةٌ، وَالشَّرْطُ طُلُوعُهَا ثُمَّ مُضِيُّ قَدْرِ الرَّكْعَتَيْنِ وَالْخُطْبَتَيْنِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا، وَمَنْ ذَبَحَ قَبْلَ هَذَا فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ لَيْسَ مِنَ النُّسُكِ فِي شَيْءٍ﴾ رواه الشيخان، يەکەم شت لە ڕۆژی جەژنی قورباندا نوێژی جەژن دەکەین، ئینجا دەگەڕێینەوە قوربانی سەر دەبڕین، جا هەر کەسێك ئەوها بکا، ئەوە ڕێبازی ئێمەی دەست کەوتوە، هەر کەسێکیش لە پێش ئەو کاتەدا قوربانی سەر ببڕێ، ئەوە گۆشتێکە داویەتیە خێزانو منداڵەکانیو هیچی نابێتە قوربانی.

(وَيَبْقَى حَتَّى تَغْرُبَ آخِرَ التَّشْرِيقِ) کاتی سەربڕینی قوربانی دەمێنێ تا ڕۆژ ئاوا دەبێ لە کۆتایی سێ ڕۆژەکەی (أَيَّامِ التَّشْرِيقِ)ی دوای جەژنیقوربان، واتە: ماوەی سەربڕینی قوربانی چوار ڕۆژان بەردەوام دەبێ، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿أَيَّامُ مِنَى كُلُّهَا مَنْحَرٌ﴾ صححه ابن حبان، ڕۆژەکانی(مِنَى) گشتی کاتی سەربڕینی قوربانيیە. (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) فەرموویەتی (ارْتِفَاعُ الشَّمْسِ فَضِيلَةٌ) بەرزبوونی ڕۆژ بە قەد ڕمێك خێرەو مەرج نیە، چونکە (وَالشَّرْطُ) مەرجی دروستبوونی قوربانی: (طُلُوعُهَا) ڕۆژ هەڵاتنەو (ثُمَّ مُضِيُّ قَدْرِ الرَّكْعَتَيْنِ وَالْخُطْبَتَيْنِ) ئینجا ئەندازەی دوو ڕەکعەتەکەو دوو وتارەکەش بڕوا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

جا بزانە: لەو چوار ڕۆژانەدا–بۆ سەربڕینیقوربانی–جیاوازی شەو و ڕۆژ نیە، جا ئەگەر چوار ڕۆژەکان ڕۆیشتنو قوربانیەکەی سەر

نەبڕی، ئەوە لەم ساڵەدا قوربانیەکە قەزا ناکرێتەوە، کەواتە: ساڵێکیتر قوربانی دەکا، بەڵام ئەگەر نەزری کردبو ئاژەڵێکی دیارکرلو بکاتە قوربانی، ئینجا چوار ڕۆژەکانی جەژن بەسەر چونو قوربانیەکەی سەر نەبڕی، ئەوە لەم مەسەلەیەدا واجبە: هەر لەم ساڵەدا بە قەزاکردنەوە سەری ببڕێو گۆشتەکەشی بداتە هەژاران، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ نەزرکردنی قوربانی ﴾

(وَمَنْ نَذَرَ مُعَيَّنَةً) هەر کەسێك نەزری کرد: ئاژەڵێکی دیارکرلو بکاتە قوربانی (فَقَالَ: لِلّهِ عَلَيَّ أَنْ أُضَحِّيَ بِهَذِهِ) گوتی: لە سەرم بێ بۆ خوا ئەم مەڕە بکەمە قوربانی، یان نەزربێ ئەم بزنە بکەمە قوربانی، یان لە سەرم بێ ئەم مانگایە بکەمە قوربانی، یان ئەم بەرانەم کردە قوربانی. ئەوە لەو حاڵەتانەدا ئاژەڵەکە لە ملکایەتیی لادەچێو دروست نیە دەستکاریی بکا، کەوابو: (لَزِمَهُ ذَبْحُهَا فِي هَذَا الْوَقْتِ) لە سەری واجبە: هەر ئەم ساڵ لە ماوەی چوار ڕۆژەکەی جەژنی قورباندا– بە ئەداء– سەری ببڕێو دروست نیە: بۆ ساڵێکیتر دوای بخێ، واتە: ئەگەر چوار ڕۆژەکەی جەژنی ئەم ساڵ ڕۆیشتنو سەری نەبڕی، ئەو کاتەش واجبە: هەر لەم ساڵەدا–بە قەزا– سەری ببڕێو گۆشتەکەشی بداتە هەژاران–هەروەك تازە ڕابرا– جا ئەگەر نەزرکەرەکە مرد، ئەو کاتە میراتگرەکەی بۆی دەکا، هەروەك لە باسی(قوربانی بۆ مردوو) بەڵگەی بۆ دێنین،إن شاءالله تعالى.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر مەڕێکی کڕی‌و نیەتی قوربانی‌ی لێهێنا، ئەوە هەر ملکی خۆیەتی‌و واجب نیە سەری ببڕێ تا بە زوبان نەزری دەکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام زۆر کەس کە قوربانی دەکڕێ‌و لێی دەپرسن: ئەمە چی‌یە؟ وەڵام دەداتەوە: ئەمە قوربانی‌یە. جا بەگوێرەی (تحفة)و (نهاية) بەم ووشەیە ئاژەڵەکە دەبێتە قوربانی‌ی نەزرکراو، بەڵام ئیمامی (الأذرعي)و چەند زانایەکی‌تر فەرموویانە: ئەگەر مەبەستی خەبەردان بێ: کە ئەمە قوربانی‌ی سوننەتەو مەبەستی نەزرکردنی نەبێ، ئەوە لێی قبوڵ دەکرێ‌و قوربانیەکە بە سوننەت دادەندرێ‌و لە سەری واجب نابێ، هەروەك لە (بغية المسترشدين)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإنْ تَلفتْ قَبْلَهُ) جا ئەگەر نەزرکراوەکەی‌دیارکراو لە پێش هاتنی جەژنی‌قورباندا فەوتا، یان دزرا، یان گوم بوو، ئەوە (فَلاَ شَيْءَ عَلَيْه) نەزرکەرەکە هیچی لە سەر نیە، بەو مەرجەی کەمتەرخەمی‌ی نەکردبێ، کەواتە: ئەگەر پێش هاتنی جەژن ئاژەڵە نەزرکراوەکە هاتە سەر حاڵەتی فەوتان، ئەو کاتە واجبە: سەری ببڕێ‌و گۆشتەکەی بداتە هەژاران، ولتە: نابێتە زامین، بەڵام ئەگەر بۆی گونجاو بە قەسدی سەری نەبڕی، ئەو کاتە دەبێتە زامینی قوربانیەکە، هەروەك (الشبراملسي) فەرمویەتی.

بەڵام (وَإنْ أتْلَفَهَا) ئەگەر نەزرکەرەکە بەخۆی ئاژەڵە دیارکراوەکەی فەوتاند، یان کەمتەرخەمی کرد بۆیێ فەوتا، یان

گوم بوو، ئەو كاتە (لَزِمَهُ أَنْ يَشْتَرِيَ بِقِيمَتِهَا مِثْلَهَا) لە سەری واجبە: بە نرخی ئاژەڵە فەوتاوەكە ئاژەڵێكی وێنەیخۆی بكڕێو هەم (وَيَذْبَحَهَا فِيهِ) واجبە: لە جەژنی قوربانی ئەم ساڵدا سەری ببڕێو گۆشتەكەی بەش بكا.

هەروەها ئەگەر بێگانەیەكیش ئاژەڵەكەی فەوتاند، واجبە نرخەكەی لێبستێنێو ئاژەڵێكی وێنەی خۆی پێبكرێو لە جەژنی قوربانی ئەم ساڵدا سەری ببڕێ، هەروەها ئەگەر نەزركەرەكە، یان بێگانەیەك لە پێش جەژنی قورباندا ئاژەڵەكەی سەر بڕی، ئەو كاتە واجبە: گۆشتەكەی بدرێتە هەژارانو هەم بە نرخەكەشی ئاژەڵێكیتری وێنەیخۆی بكڕدرێو بكرێتە قوربانی، بەلام ئەگەر بێگانەكە لە چوار ڕۆژەكەی قوربانیدا سەری ببڕێ، ئەو كاتە دەبێتە قوربانیو خاوەنەكەش گۆشتەكەی بەش دەكا، بەلام ئەگەر بێگانەكە گۆشتەكەشی بەش كردبو، ئەو كاتە بە فەوتێندراو دادەندرێو نابێتە قوربانی، هەروەها ئەگەر لە دوای چوار ڕۆژەكەی جەژن ئاژەڵەكە بفەوتێ، یان بفەوتێندرێ، زامینیی هەر واجب دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَإِنْ نَذَرَ فِي ذِمَّتِهِ) ئەگەر لە ئەستۆی خۆیدا نەزری كرد قوربانی بكا: وەك لە سەرم بێ قوربانی بكەم (ثُمَّ عَيَّنَ) ئینجا لە دوای نەزركردنەكە ئاژەڵێكی دیاری كرد: وەك ئەم بزنە بۆ قوربانیەكەی

نەزرکراوم بێ، ئەوەش (لَزِمَهُ ذَبْحُهُ فيه) لە سەری واجبە: ئاژەڵە دیارکراوەکە لە چوار ڕۆژەکەی جەژنی قوربانیدا سەر ببڕێ، بەڵام لەم مەسەلەیەدا (فَإِنْ تَلفَتْ قَبْلَهُ) ئەگەر دیارکراوەکە پێش هاتنی جەژن فەوتا، ئەوە (بَقِيَ الأَصْلُ عَلَيْه) بنچینەی نەزرەکەی هەر لە سەر دەمێنێ، واتە: واجبە: ئاژەڵێکیتر بکاتە قوربانی (في الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها ئەگەر ئاژەڵێکی دیاری کرد بۆ نەزرەکەی، ئینجا ئاژەڵەکە عەیبێکی لێپەیدا بو، ئەو کاتەش دیارکردنەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، کەواتە: ئەم عەیبدارە دەبێتە ملکیخۆیو لە سەری واجبە: یەکێکیتری بێعەیب بکاتە قوربانی، بەڵام ئەگەر قوربانیە نەزرکراوەکەی سەر بڕیو گۆشتەکەی بەش نەکرد تا گۆشتەکەی بۆگەنو خراپ بوو، ئەو کاتە واجبە: بە ئەندازەی گۆشتەکە گۆشتێکیتر بکڕێو بیدلتە هەژاران، واتە: واجب نیە: ئاژەڵێکیتر سەر ببڕێ، هەروەك لە (مغني)و (الشرواني)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ باسی نیەتی قوربانی ﴾

(وَتُشْتَرَطُ النِّيَّةُ) بە مەرج دادەندرێ نیەتی قوربانی بێنێ: وەك نیەتمە ئەم ئاژەڵەم کردە قوربانی. واتە: بێنیەتهێنان قوربانی دروست نابێ، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بالنِّيَّاتِ﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ بە نیەت نەبێ دانامەزرێ.

عِنْدَ الذَّبْحِ إنْ لَمْ يَسْبِقْ تَعْيِينٌ، وَكَذَا إنْ قَالَ: جَعَلْتُهَا أُضْحِيَّةً فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ وَكَّلَ بِالذَّبْحِ نَوَى عِنْدَ إعْطَاءِ الْوَكِيلِ أَوْ ذَبْحِه،

ئینجا نیەتهێنانەکەش (عِنْدَالذَّبْحِ) لە کاتی سەربڕینی قوربانیەکەیدا بێ (إنْ لَمْ يَسْبِقْ تَعْيِينٌ) ئەگەر پێشدا دیاری نەکردبێ، واتە: ئەگەر ئاژەڵێکی جیاکردەوە بۆ قوربانیی سوننەت، یان لە جیاتی قوربانیی نەزرکراو ئاژەڵێکی دیاری کرد، ئەو کاتە دروستە لە کاتی جیاکردنەوەو دیاریکردنەکەدا نیەت بێنێ، هەم دروستە لە پێش سەربڕینی قوربانیدا نیەت بێنێ، بەڵام دروست نیە لە دوای سەربڕینەکە نیەتی قوربانی بێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَكَذَا إنْ قَالَ: جَعَلْتُهَا أُضْحِيَّةً) هەروەها ئەگەر گوتی: ئەم مەڕەم کردە قوربانی. ئەو کاتەش مەرجە: لە کاتی سەربڕیندا، یان پێش سەربڕین نیەتی قوربانی بێنێ، واتە: دیاریکردنەکە بە بەر نیەتەکە ناکەوێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام لەلای (إمام الحرمین)و (الامام الغزالی): لەم مەسەلەیەشدا دیاریکردنەکە بەسەو بە بەر نیەتەکە دەکەوێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَإِنْ وَكَّلَ بِالذَّبْحِ) ئەگەر کەسێکی کردە وەکیلیخۆی بۆ سەربڕینەکە، ئەوە (نَوَى عِنْدَ إعْطَاءِ الْوَكِيلِ) لەو کاتەی ئاژەڵەکە دەداتە دەست وەکیلەکە، نیەتەکە دێنێ (أَوْ ذَبْحِه) یان لەو کاتەی وەکیلەکە قوربانیەکە سەر دەبڕێ، ئەویش نیەتەکە دێنێ، هەم دروستە موسوڵمانێکی فامیدە بکاتە وەکیل بۆ جیاکردنەوەی

قوربانیو بۆ نیەتهێنان لە کاتی جیاکردنەوە، یان لە کاتی سەربڕینەکە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ خواردنی گۆشتی قوربانی ﴾

(وَلَهُ) بۆ قوربانیکەرەکە دروستە: (اَلأَكْلُ مِنْ أُضْحِيَّةٍ تَطَوُّعٍ) لە گۆشتی قوربانیە سوننەتەکەی بخوا، پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿كُلُوا وَأَطْعِمُوا وَادَّخِرُوا﴾ رواه الشيخان، گۆشتی قوربانیەکەتان بخۆنو بشیدەنە موسوڵمانانو پاشەکەوتیشی بکەن.

(وَإِطْعَامُ الأَغْنِيَاءِ) هەم دروستە: گۆشتی قوربانیی سوننەت -بە تازیو بە کوڵاویی- دەرخواردی دەوڵەمەندان بدا (لاَ تَمْلِيكُهُمْ) بەڵام دروست نیە گۆشتەکە بە ملکایەتی بداتە دەوڵەمەندەکان، بەڵکو بە دیاری بۆیان دەنێرێ، کەواتە: بۆ دەوڵەمەندەکان دروست نیە: گۆشتەکەی قوربانی بفرۆشن، یان بیبەخشن، بەڵکو دەبی بیخۆن، یان بیکەنە خێرو میوانداری، بەڵام بۆ هەژاران دروستە: گۆشتی قوربانی بفرۆشن.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوکەسەی بە وەکیلایەتی قوربانی بۆ کەسێکی‌تری زیندوو، یان مردوو دەکا، دروست نیە: نە بەخۆیو نە ژنو منداڵەکانیشی لە قوربانیەکە بخۆن، هەم -ئەگەر قوربانیەکەی کەسەکە نەزرکراو بێ- دروست نیە: بیداتە دەوڵەمەندەکانیش، هەروەها ئەگەر قوربانیەکەی‌خۆیشی واجب-نەزرکراو بێ، دروست نیە: بەخۆیو ژنو منداڵەکانی لە گۆشتەکەی بخولو هەم دروستیش

نیـــه بیدلتـــه دەوڵەمەنـــدەکان، هـــەروەك لـــە سەرچـــاوەکاندا ڕوون کراوەتـەوە ﴿عن إبن عمر رضی الله عنهما: لاَ يُؤْكَلُ مِـــنْ جَـــزاءِ الصَّـــيْدِ وَالنَّذْرِ، وَيُؤْكَلُ مَا سِوَى ذَلِكَ﴾ رواه الشيخان، نابـێ لـە خـوێنی سـزای نێچیرو لە ئاژەڵی نەزرکراو بخورێ، جگە لە وانەش دروستە بخورێ.

کەواتە: ئەگـەر شـتێکی قوربـانیی نـەزرکراوی خـوارد، واجبـە: نرخـی ئـەو ئەندازایـە -لـە تولـّە- بداتـە هـەژاران، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (مغـنی)دا فەرموویانـە، بـەڵام لـە لای ئیمـام (المـاوردی)و (الرافعـی) دروستە: بەخۆیو ژنو منداڵـەکانی لـەو قوربانیـە نـەزرکراوەی بخـۆن: کـە لـە سـەرەتای نەزرەکـەیدا دیـاریی کـردوە: وەك نـەزرا بـێ ئـەم ئاژەڵەم بکەمە قوربانی، یان ئەم ئاژەڵەم کردە قوربـانی. بـەڵام ئەگـەر لـە دوای نـەزرکردنی قوربـانیی لەئەسـتۆدا ئاژەڵێـك بـۆ قوربانیەکـە دیاری بکا: وەك بڵێ: نەزر بێ قوربانی بکەم. ئینجا بڵـێ: ئـەم مـەڕەم دیـاری کـرد بـۆ قوربانیـە نەزرکراوەکـەم. ئـەوە دروسـت نیـە هیچـی لێبخـوا، هـەروەك لـە (المجمـوع)و (الشـروانی)دا ڕوون کراوەتـەوەو (تحفة)ش پـێی ڕازی نیە.

(وَيَأْكُلُ ثُلُثًا) بـا قوربانیکەرەکـە تـا سـێیەکی قوربانیـە سـوننەتەکەی بخـواو ئـەویتریش بکاتـە خێـر، واتـە: سـوننەتە لـە سـێیەکێك زیـاتر نەخوا (وَفِـی قَـوْلٍ نِصْفًا) لـە فەرموودەیەکدا: نیـوەی بخـواو نیـوەی بکاتـە خێـر، هـەروەها دروسـتە گوشـتی قوربانیەکەشـی پاشـەکەوت بکا، بەڵام (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (وُجُوبُ التَّصَدُّقِ بِبَعْضِهَا)

واجبه: بەشێكی قوربانیەكەی بە تازی بكاتە خێر، واتە: دروست نیە بە كولاّیی، یان بە برژاوی بیكاتە خێر، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە، ئینجا (وَالأَفْضَلُ بِكُلِّهَا) خێرتر ئەوەیە: هەموو گۆشتەكەی بكاتە خێر (إلاَّ لُقَمًا يَتَبَرَّكُ بِأَكْلِهَا) تەنها چەند پاروویێك نەبێ، بۆ بەرەكەت بیانخوا، ئینجا سوننەتە: پاروەكانیش لە جەرگی قوربانیەكەی بخوا، چونكە پێغەمبەرﷺ لە جەرگی قوربانیەكەی دەخوارد، هەروەك (البیهقی) گێڕاویەتیەوە.

﴿ گواستنەوەی گۆشتی قوربانی ﴾

بزانە: دروست نیە گۆشتی قوربانی بدرێتە هیچ جۆرە كافرێك، هەروەها دروست نیە: قوربانیی نەزركراو لە شاری قوربانیەوە بگواسترێتەوە بۆ شوێنێكیتر، بەلاّم ئەگەر قوربانیەكە سوننەت بێ، ئەوە تەنها بەشێكی واجبە: لە شاری قوربانیەكە بكرێتە خێر، واتە: دروستە بەشە زۆرەكەشی بگواسترێتەوە بۆ شوێنێكیتر، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانەڕوون كراونەوە.

﴿ پێستەو شیرو بێچووی ئاژەڵی قوربانی ﴾

پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿ مَنْ بَاعَ جِلْدَ أُضْحِيَّتِهِ فَلاَ أُضْحِيَّةَ لَهُ﴾ صححه الحاكم، هەر كەسێك پێستەی قوربانیەكەی بفرۆشێ، قوربانیی بۆ نابێ. كەوابو: (وَيَتَصَدَّقُ بِجِلْدِهَا) پێستەی قوربانیی سوننەتو ڕیخۆڵەو گشت بەشە بە سودەكانی: یان با بكاتە خێر

أَوْ يَنْتَفِعُ بِهِ، وَوَلَدُ الْوَاجِبَةِ يُذْبَحُ، وَلَهُ أَكْلُ كُلِّهِ وَشُرْبُ فَاضِلِ لَبَنِهَا،

(أَوْ يَنْتَفِعُ بِهِ) یان بۆ خۆی سودی لێوەربگرێ، واتە: هیچێك لە ئەوانەو لە گۆشتەكەی دروست نیە بفرۆشرێ، یان لە كرێی سەربڕین بدرێ، یان فڕێ بدرێ، بەڵام پێستەی قوربانیی واجبو گشت ئەندامەكانیتریشی واجبە بكرێنە خێر ﴿عَنْ عَلِيٍّ: أَمَرَنِي النَّبِيُّ ﷺ أَنْ أَقُومَ عَلَى بُدْنِهِ وَأَنْ أَقْسِمَ لُحُومَهَا وَجُلُودَهَا وَجِلاَلَهَا عَلَى الْمَسَاكِينِ وَلاَ أُعْطِيَ فِي جِزَارَتِهَا شَيْئاً مِنْهَا، وَقَالَ: نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێ كردم: سەرپەرشتی ووشترەكانی بكەمو گۆشتەكەیانو پێستەكەیانو جلەكەیان بە سەر هەژاراندا بەش بكەمو هیچ بەشێك لە ووشترەكان لە كرێی سەربڕینیان نەدەم، فەرمووی: ئێمە لە لای خۆمانەوە كرێی سەربڕین دەدەین.

(وَوَلَدُ الْوَاجِبَةِ يُذْبَحُ) بێچووی قوربانیی واجب=نەزركراو، واجبە: لەگەڵ دایكیدا سەر ببڕێ، بەڵام (وَلَهُ أَكْلُ كُلِّهِ) بۆ قوربانیكەرەكە دروستە: هەموو گۆشتی بێچووەكە بخوا، جا ئەگەر دایكەكەی مردبو، ئەو كاتەش واجبە: لە جەژنی قورباندا بێچووەكەی سەر ببڕێ، بەڵام لەم حاڵەتەدا لە جێی دایكی دەبێتە قوربانیو واجبە: گۆشتەكەی بدرێتە هەژاران، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەكانیاندا فەرموویانە.

(وَشُرْبُ فَاضِلِ لَبَنِهَا) هەم بۆی دروستە شیرە زیادەكەشی بخواتەوە، بەڵام ئەگەر خوریەكەی زیانی لێنەدا نابێ لێی بكاتەوە

وَلاَ تَضْحِيَةَ لِرَقِيقٍ، فَإِنْ أَذِنَ سَيِّدُهُ وَقَعَتْ لَهُ، وَلاَ يُضَحِّي مُكَاتَبٌ بِلاَ إِذْنٍ، وَلاَ تَضْحِيَةَ عَنِ الْغَيْرِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ، وَلاَ عَنْ مَيِّتٍ إِنْ لَمْ يُوصِ بِهَا.

(وَلاَ تَضْحِيَةَ لِرَقِيقٍ) قوربانی بۆ کۆیله نابێ (فَإِنْ أَذِنَ سَيِّدُهُ وَقَعَتْ لَهُ) جا ئەگەر گەورەکەی ئیزنیدا: ئەو کاته قوربانیەکە بۆ گەورەکەی دەبێ (وَلاَ يُضَحِّي مُكَاتَبٌ بِلاَ إِذْنٍ) کۆیلەی نووسراوپێدراو بێئیزن نابێ قوربانی بکا.

﴿ قوربانی لەجیاتی کەسێکی زیندوو ﴾

(وَلاَ تَضْحِيَةَ عَنِ الْغَيْرِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ) قوربانیکردن بە ماڵیخۆی لەجیاتی کەسێکیتری زیندوو –بێئیزندانیکەسەکە– دروست نابێ، چونکە قوربانی خواپەرستییە، بەڵام بە ئیزنی کەسەکە دروست دەبێو نیەتیشی لەجیاتی دێنێ، جا ئەگەر کەسەکە هیچ پارەی نەدابێو تەنها گوتی: قوربانی بۆ من بکە. ئەوە ئەگەر ئیزندراوەکە قوربانیی بۆ کرد، قوربانیەکە دەبێتە قەرز لە سەر کەسەکە، هەروەك لە (تحفە)دا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها بە ماڵیکەسەکەش–بە وەکیلایەتی– دروست دەبێ، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

﴿ قوربانی بۆ کەسێکی مردوو ﴾

(وَلاَ عَنْ مَيِّتٍ إِنْ لَمْ يُوصِ بِهَا) قوربانیکردن بۆ مردوو دروست نابێ، ئەگەر وەسێتی نەکردبێ، بەڵام ئەگەر مردووەکە وەسێتی کردبێ، ئەو کاته قوربانیەکەی بۆ دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر کەسێك نەزری کردبێ: قوربانی بکا، یان ئەم ئاژەڵە بکاتە قوربانی، ئینجا– پێش سەربڕینیقوربانیەکە– نەزرکەرەکە مرد، ئەوە میراتگرەکەی

....

قوربانیـە نەزرەکـەی بـۆ سـەردەبڕێو گۆشتەکەشـی بـەش دەکـا، هــەروەك لــە زۆربــەی سەرچــاوەکاندا لــە باســی(وەســێت) ڕوون کرلوەتــەوە ﴿عن ابن عباس رضی الله عنهما: إِسْتَفْتَى سَعْدُ بــن عبــادة رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فِي نَذْرٍ كَانَ عَلَى أُمِّهِ تُوُفِّيَتْ قَبْلَ قَضَــائِهِ؟ فَقَــالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَاقْضِــهِ عَنْهَــا﴾ رواه الشيخان، (سَعْد) پرسیاری کـرد: لـەبارەی نـەزرێك کـە لـە سـەر دایکـی بـوو، دایکیشـی مردبـو پـێش ئەوەی نەزرکرلوەکەی بکا؟ پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی: تـۆ نەزرکرلوەکـە بۆ دایکت قەزا بکەوە.

جـا بزانــە: لــە فەرموودەیــەکی بــێ‌هێزداو هــەم لــە لای ئیمــام (أبوالحســن العبــادی): ئەگــەر مردووەکــە وەسێتیشــی نــەکردبێ، دروســتە: قوربــانیی بــۆ بکــرێ؟ چــونکە ئــەوەش بەشــێکە لــە خێرکـردن، خێرکـردنیش سـودی هەیـە بـۆ مـردوو و دەیگاتـێ–بـە (إجمـاع)ی زانایـانی ئیسـلام– هـەوەك لـە (المجمـوع)و (مغنـی)دا فەرموویانە، هەروەها بە مەزهەبی ئیمام (أحمد): قوربـانیکردن بـۆ مردوو، خێری گەورەترە لە قوربانی بۆ زیندوو؟ چونکە مردووەکـە توانــای قوربــانیی نــەماوەو پێویســتی بــە پاداشــتی‌خێر هەیــە، هەروەك لە (شرح منتهی‌الإرادات)دا فەرموویـەتی، کەوابو: دروسـتە ڕێنمــوونی موســوڵمانان بکــرێ بــە (تَقْلِيــد)ی ئــەو فەرموودانــە: قوربانی بۆ مردووەکانیان بکەن، وَاللّٰهُ أَعْلَمُ.

(كِتابُ الْحَجِّ)

هُوَ فَرْضٌ،

﴿ئاگاداری﴾: ئەو کەسەی-بە ئیزن- قوربانی بۆ مردووەکە دەکا، دروست نیە: نە بە خۆیو نە ژنو منداڵەکانیشی لە گۆشتی قوربانیەکە بخۆنو نابێ بشیداتە دەوڵەمەندان، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر-بێئیزن- بە فەرموودەی بێهێز قوربانی بۆ مردوویێك بکا، ئەو کاتە دروستە لە گۆشتیقوربانیەکە بخوا، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەکانی دەفامێتەوە، واتە: چونکە ئەمەیان وەك خێر بۆکردنە، والله اعلم.

* * *

ئیمامی(النَّواوي) لە (منْهاج)دا دەفەرموێ:

﴿ كِتابُ الْحَجِّ: پەڕتووکی حەج و عومرە ﴾

(هُوَ) حەج کردن (فَرْضٌ) واجبەو ڕوکنی پێنجەمی ئیسلامە، لە ساڵی شەشەمیکۆچیدا واجب کراوە، کەوابو: هەر کەسێك باوەڕی بە حەج نەبێ کافر دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ خوایگەورە واجبێکی لە سەر خەڵك هەیە: کە حەج کردنی ماڵیخوایە-لە (مكة)- لە سەر ئەو کەسە واجبە: کە توانای ڕێگەی هەبێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ، وَالْحَجِّ﴾ رواه الشيخان، ئایینی

وَكَذَا الْعُمْرَةُ فِي الأَظْهَرِ،

ئیسلام لـه سـەر پێـنج ڕوکـن دامـەزراوە: شـادەهێنان، نوێـژکردن، زەکاتـدان، ڕۆژووی ڕەمـەزان، حـەج کـردن. کـەوابو: هـەر کەسـێك بـاوەڕی بـە واجببـوونی حـەج نـەبێ، ئـەوە کـافر دەبـێ، بـەڵام بـە (إجماع)ی زانایـانی ئیسـلام: هـەر کەسـێك بـاوەڕی بـە واجببـوونی حـەج هـەبێ‌و توانـای حـەج کردنـی هـەبوبێ‌و بـە قەسـدی حـەجی نەکردبێ‌و مردبێ، ئەوە کافر نیـە، بـەڵکو گوناهبـارە، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَكَذَاالْعُمْرَةُ) هـەروەها عـومرەش واجبـە (فيالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: إِنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِـي كِتَـابِ اللّٰهِ تَعَالَى: وَأَتِمُّواالْحَجَّ وَالْعُمْـرَةَ لِلّٰـهِ﴾ رواه البخاري، عـومرە لەگـەڵ واجببوونی حەج جووت کراوە، کە خوا دەفەرموێ: حـەج‌و عـومرە بـە تەواوی بۆ خـوا بکـەن. هـەروەها پێغەمبـەرﷺ بـە پیـاوێکی فـەرموو: ﴿حُجَّ عَنْ أَبِيـكَ وَاعْتَمِـرْ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، لەجیاتی باوکت حەج بکەو عومرە بکە.

ئینجا بزانە: بە فەرمانی شـەرع تـەنها یـەك حـەج‌و یـەك عـومرە لـە درێـژایی تەمەنـدا واجبـە، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە ﴿عَنْ إِبْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَلْحَجُّ فِـي كُـلِّ سَنَةٍ، أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ قَالَ: بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ﴾ رواه أبوداود وغيره بسندحسن، ورواه مسلم بلفظ آخر، ئایا حـەج

وَشَرْطُ صِحَّتِه: اَلإِسْلاَمُ فَلِلْوَلِيِّ أَنْ يُحْرِمَ عَنِ الصَّبِيِّ الَّــذِى لاَيُمَيِّــزُ وَالْمَجْنُون،

کردن هەموو ساڵێك واجبە، یان تەنها یەك جار؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: تەنها یەك جار واجبەو زیاتر سوننەتە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)و ئیمام(مالك)دا: عومرە سوننەتەو واجب نیە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عَنْ جَـابِرٍ﷛: سُئِلَ النَّبِيُّﷺ عَنِ الْعُمْرَةِ: أَواجِبَةٌ هِيَ؟ قَالَ: لاَ، وَأَنْ تَعْتَمِــرُوا هُوَ أَفْضَلُ﴾ رواه الترمذي وقالَ: صحيح، لكن اتفق الحفاظ على أنّه ضَعيف، ئایا عومرە واجبە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: نا، بەڵکو عومرە بکەن خێرترە. ئینجا بزانە: زانایانی حەدیس-جگە لە (الترمذي)- یەکدەنگن کە حەدیسەکە بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها حەدیسەکەی ﴿اَلْعُمْــرَةُ تَطَوُّعٌ﴾ش بێهێزە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ حەجی منداڵو شێت ﴾

(وَشَرْطُ صِحَّتِه) مەرجی دروستبوونی حەجو عومرە: (الإِسْلاَمُ) تەنها ئیسلامەتییە، واتە: عاقڵیو بالغی مەرج نیە، کەوابو: (فَلِلْوَلِيِّ) بۆ سەرپەرشتکاریماڵی دروستە: (أَنْ يُحْرِمَ) نیەتی ئیحرامی حەج، یان عومرە بێنێ (عَنِ الصَّبِيِّ الَّذِى لاَ يُمَيِّـزُ) لەجیاتی منداڵی نەفامو (وَالْمَجْنُـونِ) لەجیاتی شێت، ئینجا بەو شێوەی داهاتوو حەجو عومرەیان پێ بکا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: رَفَعَتْ إِمْرَأَةٌ صَبِيّاً لَهَا فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ أَلِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ وَلَكِ أَجْرٌ﴾ رواه مسلم،

ئافرەتێك منداڵێكی‌خۆی بەرز كردەوەو گوتی: ئەم منداڵە حەجی بۆ دەبێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ، ئەتۆش خێرت دەگاتێ كە حەجی پێ‌دەكەی.

ئینجا بزانە: پێویستە سەرپەرشتكارەكە لە نیەتهێناندا بڵێ: (ئەم منداڵەم، یان ئەم شێتەم خستە ژێر ئیحرامی حەج، یان ئیحرامی عومرە)، یان بڵێ: (ئیحرامی حەج، یان عومرەم بەست بۆ ئەم منداڵە، یان بۆ ئەم شێتە). ئینجا منداڵەكە، یان شێتەكە دەكەوێتە ژێر ئیحرام‌و واجبە: سەرپەرشتكارەكەی لەگەڵی‌دابێ بۆ گشت شوێن‌و واجبەكان‌و گشت واجبەكانی پێ بكا، هەروەها بۆ ڕەجمی شەیتانەكانیش بەردەكانی دەداتە دەست، جا ئەگەر نەیتوانی بەردەكان بهاوێ، ئەو كاتە بەخۆی، یان یەكێكی‌تر بەردەكانی لە جیاتی دەهاوێ، هەروەها واجبە بۆ تەواف كردن: منداڵ‌و شێتەكە پاك بكرێنەوەو دەستنوێژیان بۆ بگیرێ، هەروەها واجبە: لە گشت قەدەغەكراوەكانی حەج قەدەغە بكرێن، جا لەو ڕوونكردنەوەیەدا جیاوازی منداڵی نێر و مێ نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِنَّمَا تَصِحُّ مُبَاشَرَتُهُ) حەج كردن كە بەخۆی بیكاو دروست ببێ، تەنها (مِنَ الْمُسْلِمِ الْمَمَيِّزِ) لە موسوڵمانی‌فامیدە دروست دەبێ، كەواتە: دروستە: منداڵی‌فامیدە بەخۆی نیەتی ئیحرامی حەج، یان عومرە بێنێ، بەڵام پێویستە: سەرپەرشتكارەكەی ئیزنی بدا،

وَإِنَّمَا يَقَعُ عَنْ حَجَّةِالإِسْلاَمِ بِالْمُبَاشَرَةِ إِذَا بَاشَرَهُ الْمُكَلَّفُ الْحُرُّ، فَيُجْزِئُ حَجُّ الْفَقِيرِ دُونَ الصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ،

ئەگینا: ئیحرامەکەی دانابەستریّو دروست نابیّ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا هەر بەخۆی گشت ڕوکنو واجبەکانی حەجو عومرە دەکا، هەروەك لە (شرح المنهج)دا فەرموویەتی، بەلاّم ئەگەر منداڵەکە قەدەغەکراویّکی کرد، ئەو کاتە گشت (فدْيَة)کان دەکەونە ئەستۆی سەرپەرشتکارەکەیو واجبە: لە ماڵیخۆی (فدْيَة)کانی منداڵەکە بدا.

جا بزانە: منداڵ خیّری گشت چاکەو خواپەرستییەکانی بۆ دەنووسریّ، بەلاّم هیچ گوناهیّکی لە سەر نانووسریّ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو و چەند حەدیسیّکیتر، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَإِنَّمَا يَقَعُ عَنْ حَجَّةِالإِسْلاَمِ بِالْمُبَاشَرَةِ) ئەو حەجو عومرەی بەخۆی دەیکا، کە بە بەر حەجو عومرەی ڕوکنیئیسلام دەکەویّ، تەنها (إِذَا بَاشَرَهُ الْمُكَلَّفُ الْحُرُّ) هەر کاتیّك موسوڵمانیّکی بالغو عاقڵو ئازاد حەجو عومرەکە بکا، کەوابو: (فَيُجْزِئُ حَجُّ الْفَقِيرِ) حەجو عومرەی موسوڵمانی گەداو هەژار دروست دەبیّو بە بەر ڕوکنیئیسلام دەکەویّ، جا هەر کاتیّك دەوڵەمەند بوو، واجب نیە: حەجو عومرەیەکیتر بکا.

(دُونَ الصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ) بەلاّم حەجو عومرەی منداڵو کۆیلە بە بەر ڕوکنی ئیسلام ناکەویّ، بەڵکو بۆیان بە حەجو عومرەی سوننەت

دەنووسرێ، کەوابو: هەر کاتێك منداڵەکە بلۆغی بوو، یان کۆیلەکە ئازاد کرا–ئەگەر حەجیان لە سەر واجب بوو– واجبە: حەج و عومرەی ڕوکنیئیسلام بکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى، وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى﴾رواه البيهقي وابن أبيشيبة بإسناد جيد، هەر منداڵێك حەجی کرد ئینجا بلۆغی بوو، با حەجێکیتر بکا، هەر کۆیلەیەك حەجی کرد ئینجا ئازاد کرا، با حەجێکیتر بکا.

ئینجا بزانە: لەو ڕوونکردنەوانەی ڕابردوودا ئاشکرابو: دەربارەی حەج کردن خەڵك پێنج بەشن، **یەکەم**: بە هیچ جۆرێك حەجی دروست نابێ: وەکو کافر. **دووەم**: حەجی دروست دەبێ بەو مەرجەی سەرپەرشتکارەکەی ئیحرامی بۆ ببەستێو لەگەڵیدابێ: وەکو شێتو منداڵینەفام. **سێیەم**: حەجی دروست دەبێ، کە بەخۆی حەجەکە بکا: وەکو موسوڵمانی فامیدە، هەرچەند منداڵیش بێ. **چوارەم**: حەجی دروست دەبێو بە بەر ڕوکنیئیسلام دەکەوێ: وەکو موسوڵمانی بالغو عاقڵو ئازاد. **پێنجەم**: حەجی دروست دەبێو واجبە: حەج بکا، هەروەك دەفەرموێ:

(وَشَرْطُ وُجُوبِهِ) مەرجی واجببوونی حەج، **یەکەم**: (الإِسْلاَمُ) ئیسلامەتییە، واتە: کافر–لە دونیادا– داوای حەجی لێناکرێ. **دووەم**: (وَالتَّكْلِيفُ) داوالێکردنی شەرعە، واتە: لە سەر منداڵو شێت واجب نیە.

وَالْحُرِّيَّةُ وَالإِسْتِطَاعَةُ وَهِيَ نَوْعَانِ، أَحَدُهُمَا: إِسْتِطَاعَةُ مُبَاشَرَةٍ وَلَهَا شُرُوطٌ، أَحَدُهَا: وُجُودُ الزَّادِ وَأَوْعِيَتِهِ وَمُؤْنَةِ ذَهَابِهِ وَإِيَابِهِ، وَقِيلَ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بِبَلَدِهِ أَهْلٌ وَعَشِيرَةٌ لَمْ تُشْتَرَطْ نَفَقَةُ الإِيَابِ، فَلَوْ كَانَ يَكْتَسِبُ كُلَّ يَوْمٍ مَا يَفِي بِزَادِهِ

سێیەم: (وَالْحُرِّيَّةُ) ئازادیی‌یە، واتە: لە سەر کۆیلە واجب نیە.
چوارەم: (وَالإِسْتِطَاعَةُ) توانای حەج کردنە، واتە: لە سەر گەداو هەژار واجب نیە، بە بەڵگەی ئایەتی﴿مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾ی ڕابردوو، (وَهِيَ) توانینی حەج کردن (نَوْعَانِ) دوو جۆرە: (أَحَدُهُمَا) یەکەمیان: (إِسْتِطَاعَةُ مُبَاشَرَةٍ) توانینی حەج کردنە بەخۆی (وَلَهَا شُرُوطٌ) توانینی حەج کردن بەخۆی پێنج مەرجی هەنە:
(أَحَدُهَا) یەکەم مەرجی‌توانین: (وُجُودُالزَّادِ) هەبوونی خواردەمەنی‌و ئاوە (وَأَوْعِيَتِهِ) هەبوونی ئەو شتەیە: کە خواردەمەنی‌و ئاوی تێدا هەڵدەگیرێ، یان هەبوونی پارەی ئەوانەیەو (وَمُؤْنَةِ ذَهَابِهِ) هەبوونی ئەرکی ڕۆیشتنە بۆ (مكة)و (وَإِيَابِهِ) هەبوونی ئەرکی گەڕانەوەیەتی بۆ شارەکەی خۆی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: (إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ بِبَلَدِهِ أَهْلٌ وَعَشِيرَةٌ) ئەگەر لە شارەکەی خۆی‌دا خێزان‌و خزم‌و کەسی نەبن (لَمْ تُشْتَرَطْ نَفَقَةُالإِيَابِ) هەبوونی ئەرکی گەڕانەوە بە مەرج دانانرێ.
(فَلَوْ) ئەگەر ئەرکی خواردن‌و چوون‌و هاتنەوەی نەبو، بەڵام (كَانَ يَكْتَسِبُ مَا) لە ڕێگەی حەجدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (يَفِي بِزَادِهِ) بەشی خواردن‌و ئەرکەکانی‌تری سەفەری دەکرد:

وسَفَرُهُ طَوِيلٌ لَمْ يُكَلَّف الْحَجَّ، وَإنْ قَصُرَ وَهُوَ يَكْتَسِبُ فِي يَوْمٍ كِفَايَةَ أَيَّامٍ كُلِّفَ. الثَّانِي وُجُودُ الرَّاحِلَة لِمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكَّةَ مَرْحَلَتَانِ، فَإنْ لَحِقَهُ بِالرَّاحِلَة مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ أُشْتُرِطَ وُجُودُ مَحْمِلٍ وَاشْتُرِطَ شَرِيكٌ يَجْلِسُ فِي الشِّقِّ الآخَرِ، وَمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ وَهُوَ

وەکو خزمەتکردن، یان بارکردن، یان شوفێری (وَسَفَرُهُ طَوِيلٌ) سەفەرەکەشی دوو قۆناغ، یان زیاتر درێژ بوو (لَمْ يُكَلَّف الْحَجَّ) ئەوە داوای چوونە حەجی لێناکرێ، بەڵام (وَإنْ قَصُرَ) ئەگەر سەفەرەکەی لە دوو قۆناغ کورتتر بوو (وَهُوَ) ئەو کەسەش لە رێگەدا (يَكْتَسِبُ فِي يَوْمٍ) لە رۆژێکدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (كِفَايَةَ أَيَّامٍ) بەشی چەند رۆژێکی دەکرد (كُلِّفَ) ئەوە داوای چوونە حەجی لێدەکرێو واجبە: بچێ حەج بکا.

(اَلثَّانِي) دووەم مەرجیتوانین: (وُجُودُالرَّاحِلَة) هەبوونی ووڵاغ، یان شتێکیتر بۆ سواری: بە ملکایەتی، یان بە کرێ (لِمَنْ) بۆ ئەو کەسەی کە (بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكَّةَ مَرْحَلَتَانِ) نێوان شوێنەکەی وی‌و (مكة)، دوو قۆناغ، یان زیاتر بێ (فَإنْ لَحِقَهُ بِالرَّاحِلَة مَشَقَّةٌ شَدِيدَةٌ) جا ئەگەر بە سواری ووڵاغ ئازارێکی زۆری تووش دەبو، ئەو کاتە (اُشْتُرِطَ وُجُودُ مَحْمِلٍ) بە مەرج داندراوە: دارهەلگرێك لە سەر پشتی ووڵاغەکە هەبێ تێیدا دابنیشێ‌و (وَاشْتُرِطَ) هەم بە مەرج داندراوە: (شَرِيكٌ) هاورێیەکی هەبێ (يَجْلِسُ فِي الشِّقِّ الآخَرِ) لە لایەکەیتری دارهەلگرەکە دابنیشێ، بەڵام (وَمَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ) هەر کەسێك نێوان شوێنەکەی وی‌و (مكة) دوو قۆناغ کەمتر بوو (وَهُوَ

قَوِيٌّ عَلَى الْمَشْيِ يَلْزَمُهُ الْحَجُّ، فَإِنْ ضَعُفَ فَكَالْبَعِيدِ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الزَّادِ وَالرَّاحِلَةِ فَاضِلَيْنِ عَنْ دَيْنِهِ

قَوِيٌّ عَلَى الْمَشْيِ) ئەو کەسەش توانای هەبوو: بە پێیان بڕوا (يَلْزَمُهُ الْحَجُّ) ئەوە حەجی لە سەر واجبە، بەڵام (فَإِنْ ضَعُفَ) ئەگەر بێهێز بوو توانای ڕۆیشتنی نەبو (فَكَالْبَعِيدِ) ئەوە وەکو دووری (مكة)یەو مەرجە: وڵاغ، یان شتێکیتری سواریی هەبێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (كَوْنُ الزَّادِ وَالرَّاحِلَةِ) هەبوونی خواردەمەنیو وڵاغەکەی سواریو گشت ئەرکەکانیتر، یان هەبوونی پارەکەیان (فَاضِلَيْنِ) زیاد بن (عَنْ دَيْنِهِ) لەو قەرزەی لە سەریەتی، جیاوازی نیە قەرزەکە: کاتی دانەوەی هاتبێ، یان نا، کەواتە: ئەگەر تەنها بە ئەندازەی قەرزەکە ماڵی هەبوو، یان زیاتری هەبوو، بەڵام بەشی چوونە حەجو هاتنەوەی نەدەکرد، ئەوە حەجی لە سەر واجب نیە، هەرچەند خاوەن قەرزەکەش ڕازی ببێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، جا بزانە: ئەگەر ئەو قەرزی لە سەر کەسێکیتر هەبوو و بۆی دەگونجا ئێستا وەریبگرێتەوە، ئەوە وەها بڕیار دەدرێ: کە ئەو ماڵەی لە دەستی خۆیدایە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوە لەبارەی واجببوونیحەج بوو، بەڵام ئەگەر قەرزدارەکە هەبوویی بێو کاتی قەرزدانەوەی هاتبێ، ئەو کاتە حەرامە بێ ئیزنی خاوەن قەرزەکەی بچێتە سەفەری حەجو جیهادو...هتد، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە باسی (جهاد)دا

وَمُؤْنَة مَنْ عَلَيْه نَفقَتُهُمْ مُدَّة ذهَابه وَإِيَابه، وَالأَصَحُّ اشْتِرَاط كَوْنه فاضلاً عَنْ مَسْكَنه وَعَبْد يَحْتَاجُ إِلَيْه لخدْمَته، وَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ صَرْفُ مَال تجارَته إِلَيْهمَا.

فەرموويانـە، واتـە: حـەجی دروسـت دەبـێ، بـەڵام گوناهبـار دەبـێ.

(وَمُؤْنَة مَنْ عَلَيْهِ نَفقَتُهُمْ) هەروەها بـە مـەرج دادەنـدرێ: خواردەمـەنیو گشت ئەركەكانیتری سەفەری حەج، زیاد بن لـە ئـەركی بـەخێوكردنی ئـەو كەسـانەی بـەخێوكردنیانی لـە ئەسـتۆیەتی: وەك ژنو منـداڵو دایـكو بـاوكو ئاژەڵـەكانی (مُـدَّةَ ذَهَابِـه وَإِيَابِـه) لـەو ماوەیـەدا: كـە دەڕواتـە حـەجو دەگەڕێتـەوە، واتـە: دروسـت نیـە بڕواتـە حـەج، تـا ئەركی بەخێوكردنی ئەو ماوەیە بۆ گشتیان بەجێ دێڵێ.

(وَالأَصَـحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر: (اشْـتِرَاطُ كَوْنِـه فَاضِـلاً) مەرجـە: ئـەركی چـوونە حـەج زیـاد بـێ (عَـنْ مَسْـكَنِه) لـە شـوێنی تێـدا نیشـتەجێبوونو (وَعَبْـدٍ يَحْتَـاجُ إِلَيْـه لِخِدْمَتِـه) لـە كۆیلەیـەك: كـە پێویستی پێی هەبێ بۆ خزمەتكردنی خۆی.

ئینجا بزانە: ئەگەر خانووی نەبو، بەڵام تـەنها بەشـی خانووێـك پـارەی هەبو، ئەوە ئەگەر بیەوێ خانوو بكڕێ، حـەجی لـە سـەر واجـب نیـە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانـە، بـەڵام ئەگـەر خـانووی نـەدەكڕی، یـان ئەگـەر خـانووش بكـڕێ هـەر لـە خـانووی بـەكرێدا نیشتەجێ دەبو، ئەو كاتە بۆ ئەو كەسـە مـەرج نیـە: پـارەی حـەج لـە خانوو زیاد بێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (يَلْزَمُـهُ) لـە سـەر مـرۆڤ واجبـە: (صَـرْفُ مَـالِ تِجَارَتِـهِ إِلَيْهِمَـا) مـاڵی بازرگانیەكـەی سـەرف بكـا بـۆ

اَلثَّالثُ أَمْنُ الطَّرِيقِ فَلَوْ خَافَ عَلَى نَفْسه أَوْ مَالــه سَــبُعاً أَوْ عَــدُوّاً أَوْ رَصَدِيّاً وَلاَ طَرِيقَ سِوَاهُ لَمْ يَجب الْحَجُّ، وَالأَظْهَــرُ وُجُــوبُ رُكُــوب الْبَحْرِ إِنْ غَلبَت السَّلاَمَةُ.

خوارده‌مه‌نی‌و ئه‌ركی ڕێگه‌ی حه‌ج، هه‌روه‌ها واجبه: باغ‌و زه‌مین‌و دره‌خت‌و ئه‌و جۆره شتانه‌ی پێیان ده‌ژین، گشتی بفرۆشێ بۆ حه‌ج كردن، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه‌.

ئینجا بزانه‌: ئه‌گه‌ر پیاو حه‌جی له‌ سه‌ر بوو، له‌ هه‌مان كاتیشدا پێویستی به‌ ژن هه‌بو، ئه‌وه‌ دروسته‌: ئێستا ژن بێنێ، به‌ڵام حه‌جی هه‌ر له‌ ئه‌ستۆدا ده‌مێنێ‌و واجبه‌: له‌مه‌ودوا حه‌ج بكا، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه‌.

(اَلثَّالثُ) سێیه‌م مه‌رجی‌توانین: (أَمْنُ الطَّرِيقِ) ڕێگه‌ی حه‌ج ئه‌مین بێ: ده‌رباره‌ی ماڵ‌و گیان‌و ناموس، كه‌وابو: (فَلَوْ خَافَ عَلَى نَفْسه) ئه‌گه‌ر ترسا له‌ ڕێگه‌دا: گیانی، یان ئه‌ندامێكی بفه‌وتێندرێ (أَوْ مَالـه) یان ترسا ماڵی لێبستێندرێ، یان ترسا ناموسی بشكێندرێ، جیاوازی نیه‌ ئه‌وه‌ی لێی‌ده‌ترسێ: (سَبُعاً) درنده‌یه‌ك بێ (أَوْ عَدُوّاً) یان دوژمنێك بێ: جا موسوڵمان بێ، یان كافر بێ (أَوْ رَصَدِيّاً) یان له‌ ڕێگرێك بترسێ له‌ ڕێگه‌دا به‌ زۆرداری ماڵی لێبستێنێ (وَلاَ طَرِيقَ سِوَاهُ) هیچ ڕێگه‌ی‌تریش جگه‌ له‌و ڕێگه‌یه‌ نه‌بو (لَمْ يَجِبِ الْحَجُّ) له‌و حاڵه‌تانه‌دا حه‌جی له‌ سه‌ر نیه‌.

(وَالأَظْهَرُ) به‌ فه‌رمووده‌ی به‌هێزتر: (وُجُوبُ رُكُوبِ الْبَحْرِ) واجبه‌: بۆ چوونه‌ حه‌ج سواری كه‌شتی‌ده‌ریا ببێ (إِنْ غَلَبَتِ السَّلاَمَةُ) ئه‌گه‌ر به‌

وَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ أُجْرَةُ الْبَذْرَقَة، وَيُشْتَرَطُ وُجُودُ الْمَاء وَالـــزَّاد فِي الْمَوَاضِـــعِ الْمُعْتَاد حَمْلُهُ مِنْهَا بِثَمَنِ الْمِثْلِ وَهُوَ الْقَدْرُ اللاَّئِقُ بِهِ فِي ذَلِـــكَ الزَّمَـــانِ وَالْمَكَانِ، وَعَلَفِ الدَّابَّةِ فِي كُلِّ مَرْحَلَةٍ،

ئەغلەبی ڕێگەی ئەو دەریایە سەلامەت بێو هیچ ڕێگەیتریش لە زەویدا نەبێ (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: (يَلْزَمُهُ) لە سەری واجبە: (أُجْرَةُ الْبَذْرَقَةِ) کرێی پاسەوانی ڕێگە بدا، هەروەها واجبە: کرێی ئەو کەسەش بدا: کە لە ڕێگە شارەزای دەکا، واتە: ئەگەر پێویستی بە پاسەوانو شارەزاکەرەکە هەبێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ واجببوونی حەج بە مەرج دادەندرێ (وُجُودُ الْمَاءِ وَالزَّادِ) ئاو و خواردەمەنی هەبێ (فِي الْمَوَاضِعِ الْمُعْتَادِ حَمْلُهُ مِنْهَا) لەو شوێنانەی کە عادەتە: ئاو و خواردەمەنیی لێبار دەکرێ (بِثَمَنِ الْمِثْلِ) بە پارەی هاووێنە ئاو و خواردەمەنیەکە دەست بکەوێ (وَهُوَ) پارەی هاووێنە (الْقَدْرُ اللاَّئِقُ بِهِ) ئەو ئەندازەیە: کە لە ئاوەکەو لە خواردەمەنیەکە دەوەشێتەوە (فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ) لەو کاتەو لەو شوێنەدا، واتە: هەر چەند نرخەکەشی لەو شوێنەدا زۆر گران بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَعَلَفِ الدَّابَّةِ فِي كُلِّ مَرْحَلَةٍ) هەروەها مەرجە: ئالیکی وڵاغیش لە گشت قۆناغێکدا دەست بکەوێ، کەواتە: ئێستاش مەرجە: بەنزینو گازو گشت پێویستییەکانیتری ئوتومبیل لە شوێنەعادەتیەکاندا دەست بکەون. والله أعلم

وَفي الْمَرْأَة أَنْ يَخرُجَ مَعَهَا زَوْجُ أَوْ مَحْرَمٌ أَوْ نسْوَةٌ ثقَاتٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَيُشْتَرَطُ وُجُودُ مَحْرَمٍ لإحْداهُنَّ، وَأَنَّهُ يَلْزَمُهَا أُجْرَةُالْمَحْـرَمِ إِذَا لَمْ يَخرُجْ إلاَّ بِهَا.

﴿ مەرجی حەجی ئافرەت ﴾

(وَفي الْمَرْأَة) دەربارەی واجیبوونی حەج لە سەر ئافرەت بە مەرج دانراوە: (أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا زَوْجٌ) مێردەکەی لەگەڵیدا بڕواتە حەج (أَوْ مَحْرَمٌ) یان مەحرەمێکی خۆی لەگەڵیدا بڕوا: کە تەماشاکردنی یەکتریان حەڵاڵ بێ: بە هۆی خزمایەتی، یان شیرخواردن، یان بە زاولو خەزورایەتی (أَوْ نسْوَةٌ) یان سێ ئافرەت، یان زیاتر لەگەڵیدا بڕۆنە حەج: کە (ثقَاتٌ) ئافرەتەکان باوەڕپێکراو بن، واتە: ئەگەر یەکێکی لەو سێ هاوڕێیانە دەست کەوت، حەجی لە سەر واجبە، ئەگەر هیچیانی دەست نەکەوت، حەجی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تُسَافِرُ امْرَأَةٌ يَوْمَيْنِ إِلاَّ وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُومَحْرَمٍ﴾ رواه الشيخان، نابێ ئافرەت دوو ڕۆژان بۆ سەفەر بڕوا، تەنها ئەگەر مێردەکەی، یان مەحرەمێکی خۆی لەگەڵیدابێ.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ وُجُودُ مَحْرَمٍ لإحْدَاهُنَّ) بە مەرج دانانرێ: مەحرەمێك، یان مێردی ئافرەتێك لەو سێیانە لەگەڵدابێ (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (يَلْزَمُهَا) لە سەر ئافرەت واجبە (أُجْرَةُ الْمَحْرَمِ) کرێی مەحرەمەکەی، یان مێردەکەی بدا (إِذَا لَمْ يَخْرُجْ إِلاَّ بِهَا) ئەگەر مەحرەمەکە، یان

....

مێردەکەی لەگەڵیدا نەدەچوونە حەج تەنها بە کرێ نەبێ، جا ئەگەر مەحرەمەکە، یان مێردەکەی بە کرێش لەگەڵی نەدەچوون، نابێ زۆریان لێبکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە لە سەریان واجب نیە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوەی ڕابردوو، گشتی دەربارەی واجببوونی حەج لە سەر ئافرەت بوو، بەڵام دەربارەی چوونە حەج: بۆ ئافرەت دروستە لەگەڵ تەنها یەك ئافرەتیشدا بچێتە حەجی ڕوکنی ئیسلام، یان نەزرکراو، یان قەزاکراوە، بەڵام بۆ حەجی سوننەت–جگە لە مێردو مەحرەم– لەگەڵ کەسیتردا دروست نیە، هەرچەند سێ ئافرەتیش بن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: حەرامە ژن بێئیزنی مێردەکەی بچێتە حەج، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: بۆ مێردەکەشی دروستە ئیزنی نەدا بچێتە حەج، جا ئەگەر بێئیزنی مێردەکەی چووە حەج، ئەوە حەجەکەی دروست دەبێ، بەڵام گوناهبار دەبێو بۆ مێردەکەشی دروستە: ئیحرامی پێ بشکێنێ، هەروەك لە کۆتایی حەجدا ڕوونی دەکەینەوە،إنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

هەروەها بۆ دایكو باوکیشی دروستە: ڕێگە نەدەن کوڕو کیژیان بچنە سەفەری حەجی سوننەت، بەڵام لە حەجی ڕوکنیئیسلامو نەزرو قەزاکراوە، بۆیان دروست نیە ڕێگەیان لێبگرن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

اَلرَّابِعُ أَنْ يَثْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَة بلاَ مَشَقَّة شَــدِيدَة، وَعَلَى الأَعْمَــى الْحَجُّ إِنْ وَجَدَ قَائداً وَهُوَ كَالْمَحْرَم في حَقِّ الْمَرْأَة، وَالْمَحْجُور عَلَيْه بسفَة

(اَلرَّابِعُ) چوارەم مـەرجیتوانین: (أَنْ يَثْبُـتَ عَلَى الرَّاحِلَـة) توانـای هـەبێ: لـە سـەر وولاغ، یـان ئوتومبیـل، یـان فڕۆکـە خـۆی ڕابگـرێ (بِلاَمَشَـقَّة شَدِيدَة) بە بێئازارو ماندووبوونێکی بەهێز، واتە: ئەگـەر ئـەو توانینـەی نـەبو، ئـەو کاتـە واجبـە: یـەکێکیتر لـەجیاتیخۆی بنێرێتـە حـەج، هەروەك لە جۆریدووەمدا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاء الله تعالى.

(وَعَلَى الأَعْمَى الْحَجُّ) لە سەر کۆرە=کوێر واجبـە: حـەج بکـا (إِنْ وَجَدَ قَائداً) ئەگـەر–لەگـەڵ مەرجـەکانیڕابردوودا–دەستکێشـێکی دەسـت بکەوێ، لە ڕێگـەو لـە شـوێنەکانی حەجـدا دەسـتی ڕابکێشـی (وَهُـوَ) ئـەو دەستکێشـەیکوێرەکە (كَـالْمَحْرَمِ فِـي حَـقِّ الْمَـرْأَة) وەکـو مەحرەمەکەیـــە دەرهـــەق ئـــافرەتیڕابردوو، کەواتـــە: ئەگـــەر دەستکێشـەکە داوای کـرێ بکـا، مەرجـە: کوێرەکـە کرێیەکـەی ئەویشـی هـەبێ، ئـەوجا حـەجی لـە سـەر واجـب دەبـێ، هـەروەها پەککـەوتووش–کـە هـەر چـوارپەلی نیـە–مەرجـە: یارمەتیـدەرێکی هەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: ئەگـەر کوێرەکـە دەستکێشـی دەسـت نەکـەوتو ئـەو پەککـەوتووەش یارمەتیـدەری دەسـت نەکـەوت، ئـەو کاتـە: واجبـە: یـەکێکیتر لـەجیاتی خۆیـان بنێرنە حەج، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْمَحْجُورعَلَيْـهِ) ئـەو کەسـەی (حِجْـر)ی لـە سـەر دانـدراوە، واتـە: قەدەغـە کـراوە لـە دەسـتکاری مـاڵیخۆی (بِسَـفَه) بـە هـۆی ئـەوەی

كَفيْرِه لَكِنْ لاَ يُدْفَعُ الْمَالُ إِلَيْه بَلْ يَخْرُجُ مَعَهُ الْوَلِيُّ أَوْ يَنْصِبُ شَخْصاً لَهُ.

ماڵیخۆی به فیڕۆ دەدا (كَفيْرِه) وەكو خەڵكیتر حەجی لە سەر واجب دەبێ (لَكِنْ لاَ يُدْفَعُ الْمَالُ إِلَيْه) بەلآم بۆ حەج كردن ماڵەكەی نادرێتە دەستە خۆی (بَلْ يَخْرُجُ مَعَهُ الْوَلِيُّ) بەلكو سەرپەرشتكارەكەی لەگەڵی دەڕواتە حەج (أَوْ يَنْصِبُ شَخْصاً لَهُ) یان مرۆڤێكی باوەڕپێكراوی بۆ دادەنێ، تاكو سەرپەرشتیی بكا.

مەرجیپێنجەمیتوانین: دەبی گشت ئەو مەرجانەی واجببوونی حەج لە (أَشْهُرُالْحَجِّ): مانگەكانی حەجدا هەبن، لە دوای هەبوونیشیان ئەوەندە ماوە بمێنێ: كە بگونجێ بڕواتە حەج‌و فریای حەج كردن بكەوێ، كەواتە: ئەگەر لە ڕەمەزاندا توانای حەجی هەبو، بەلآم لە شەشەلآندا ماڵەكەی فەوتا، یان بەخۆی مرد ئەوە حەجی لە سەر واجب نابێ.

هەروەها ئەگەر لە كاتی ڕۆیشتنی حاجیەكانیش توانای هەبێ‌و نەچێتە حەج، بەلآم پێش ئەوەی حاجیەكان-لە (مكة)-حەج تەواو بكەن، ئەو بەخۆی مرد، یان ماڵی فەوتا، دیسان حەجی لە سەر واجب نابێ، بەلآم ئەگەر ئەو نەچووە حەج‌و حاجیەكان چوون‌و هاتنەوە، ئینجا مرد، یان شێت بوو، یان ماڵی فەوتا، یان حاجیەكان حەجیان تەواو كردو هەر لە (مكة) بوون‌و ئەویش مرد، لەو حاڵەتانەشدا حەجی لە سەر واجب دەبێ‌و لە ئەستۆیدا جێگیر دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (فتاوى ابن حجر)دا ڕوون كراوەتەوە، كەواتە: واجبە مردووەكە حەجی لەجیاتی بكرێ‌و

اَلنَّوْعُ الثَّانِي: اسْتِطَاعَةُ تَحْصِيلِهِ بِغَيْرِهِ، فَمَنْ مَاتَ وَفِي ذِمَّتِهِ حَجٌّ وَجَبَ الإِحْجَاجُ عَنْهُ

ماڵفەوتاوەکەش کەسابەت بکا، تاکو بۆ حەج کردن ماڵ کۆبکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك مەرجەکان هاتنەجێو حەجی لە سەر واجب بوو، سوننەتە: بە پەلە حەجەکە بکاو لە ئەستۆیخۆی لاببا، هەروەها دروستیشە ساڵ بە ساڵ دوای بخا، بەو مەرجەی نەترسێ ماڵی بفەوتێ، یان پەکی بکەوێ، ئەگینا: دروست نیە دوای بخا، ئینجا ئەگەر حەجی لە سەر واجب بوو و بۆی گونجا حەج بکاو حەجەکەی نەکردو دوای خست، ئینجا مرد، یان پەکی کەوت، ئەوە لە ئاخیر ساڵەکانی بۆگونجانەوە بە گوناهبار دادەندرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ حەجی مرۆڤی مردوو و پەککەوتوو ﴾

(اَلنَّوْعُ الثَّانِي) جۆری دووەمیتوانین (اِسْتِطَاعَةُ تَحْصِيلِهِ بِغَيْرِهِ) توانینی وەدەستهێنانی حەج کردنە بە هۆی کەسێکیتر، جا ئەم جۆرە دوو کەسن:

یەکەم: (فَمَنْ مَاتَ) هەر کەسێك مردبێ (وَفِي ذِمَّتِهِ حَجٌّ) پێش مردن حەج، یان عومرەی لە سەر واجب بوبێو لە ئەستۆیدا جێگیر بوبێ: وەك لە مانگەکانی حەجدا توانای حەج کردنی هەبوبێو حەجی نەکردبێ، ئینجا لە دوای حەج کردنی خەڵك مردبێ، یان حەجی نەزرکرلو، یان قەزای لە سەر بوبێ، ئەوە (وَجَبَ الإِحْجَاجُ عَنْهُ)

مِنْ تَرِكَتِه،

واجبه: حەج و عومرە لە جیاتی ئەو مردووە بكرێ (مِنْ تَرِكَتِه) لە میراتەكەی، هەم واجبە: حەج كردنەكەش وەپێش بەشكردنی میراتەكەو وەپێش قەرزدانەوەی ئادەمیزادان بێخرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ الله إنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ، أَفَأَحُجُّ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَتَهُ؟ أَقْضُوا الله فَالله أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾ رواه البخاري، دایكم مردوەو حەجێكی نەزری لە سەر بوو، ئایا حەجەكەی لەجیاتی بكەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ حەجی لەجیاتی بكە، ئایا ئەگەر قەرزێكی ئادەمیزادانی لە سەربایە، قەرزەكەت بۆ دەدلوە؟ قەرزی خوا بدەنەوە، خوایگەورە لەپێشترە قەرزی بدرێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو مردووەی حەجی لە سەر واجب بووە، هیچ میراتی بەجێ نەهێشتبو، ئەو كاتە حەجی لە ئەستۆدا دەمێنێ و لە سەر میراتگرەكەش واجب نیە حەجی بۆ بكا، بەڵكو سوننەتە، ئینجا هەر كاتێك میراتگرەكە بەخۆی حەج لەجیاتی مردووەكەی بكا، یان كەسێك بەكرێ بگرێ تاكو حەجی لەجیاتی بكا، یان بێگانەیەك –بە بێ ئیزن– بەخۆی حەجی لەجیاتی بكا، یان بە ماڵی خۆی كەسێك بەكرێ بگرێ تاكو حەجی لەجیاتی بكا، لە هەر چوار حاڵەتدا حەجەكە دروست دەبێ و لە سەر مردووەكە لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿**ئاگـــاداری**﴾: ئەگـەر یـەکێك حـەجی لـە سـەر واجـب نـەبوبێو مردبـێ، بـۆ میراتگرەکـەیو بـۆ بێگانـەش سـوننەتە: یـان حـەجی لەجیاتی بکـەن، یـان یـەکێك بـەکرێ بگـرن تـاکو حـەجی لـەجیاتی بکا، جا ئەو بڕیارە دەربارەی حەجی ڕوکنیئیسلام بوو، چونکە- ئەگـەر مردووەکـە وەسـیێتی نـەکردبێ- دروسـت نیـە حـەجی سوننەتی لەجیاتی بکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بـەڵام لـە فەرموودەیـەکی بـێهێزدا: ئەگـەر مردووەکـە وەسیێتیشـی نەکردبێ، دروستە: میراتگرەکـەیو هـەم بێگانەیـەکیش بـە ئیزنـی میراتگرەکەی، حەجیسوننەتی لـەجیاتی بکـا، هـەروەك لـە (شـرح المنهج)دا فەرموویەتی.

پێناسە: مەبەست بە حـەجو عومرەی ڕوکنیئیسلام ئەوەیـە: کـە بـۆ یەکەمجار لە تەمەنیا دەکرێن، هەرچـەند لـە سەریشـی واجـب نـەبوبن، واتـە: حـەجو عومرەکـەی یەکـەمجار بـۆی بـە بـەر ڕوکنیئیسـلام دەکەوێ، بەڵام حەج و عومرەی سوننەت ئەوەیـە: کـە لـەدوای حـەجو عومرەی ڕوکنیئیسلام-بێنەزرکردن- دووبارە دەکرێن.

جـا بزانـە: ئەگـەر وەسـیێتی کـردو گـوتی فڵانکـەس بەوەنـدە پارەیـە بنێـرن حـەجم بـۆ بکـا. ئـەوە دروسـت نیـە لـەو ئەندازەیـە کـەمتری بـدرێتێ، هەرچـەند کەسـێکیتریش هـەبێ بـە کـەمتر حـەجی بـۆ بکـا، بـەڵام ئەگـەر هـیچ کەسـێکی دیـاری نـەکردو تـەنها گـوتی: بەوەنـدە پارەیە حەجم بۆ بکەن. ئینجا کەسێکیان دەست کەوت بە کـەمتر لـەو

ئەندازەیە حەجی بۆ دەکرد، ئەو کاتە دروستە بە کەمتر بەکری بگرن و پاشماوەکەش بۆ میراتگرەکان دەگەڕێتەوە.

دیسان بزانە: ئەگەر وەسیەتکەرەکە لە وەسیەتەکەیدا یەکێکی دیاری کرد حەجێ بۆ بکا، ئینجا دیارکراوەکەش ڕەدی کردەوەو گوتی: هەرگیز حەجی بۆ ناکەم. ئەو کاتە واجبە یەکێکیتری بۆ بەکرێ بگرن تاکو حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر دیارکراوەکە گوتی: ئەمساڵ ناتوانمو لە دوای ساڵێکیتر حەجی بۆ دەکەم. ئەو کاتە تەماشا دەکەین: ئەگەر لە ژیانیا حەجی لە سەر واجب بوبێ و بە هۆی کەمتەرخەمی حەجی نەکردبێ، ئەو کاتە واجبە: یەکێکیتری بۆ بەکرێ بگرن تاکو ئەمساڵ حەجی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر حەجی لە سەر واجب نەبوبێ، ئەو کاتە دوا دێخرێ تاکو دیارکراوەکەیخۆی حەجی بۆ بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە(باسی وەسیەت) ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ حەجی مرۆڤی پەککەوتوو ﴾

دووەم: (وَالْمَعْضُوبُ) پەککەوتوو (الْعَاجِزُ عَنِ الْحَجِّ بِنَفْسِهِ) کە توانای نەبێ: بەخۆی بڕواتە حەجو حەج بکا؟ چونکە دەردێکی بەردەوامی پێوەیەو تا مردن چاك نابێتەوە: وەك شەلەپەتەیی و پیری و نەخۆشیەکی وەها: چاوەڕوانی چاکبوونەوەی نەکرێ، ئەو جۆرە کەسە (إِنْ وَجَدَ أُجْرَةَ مَنْ يَحُجُّ عَنْهُ) ئەگەر کرێی کەسێکی دەست بکەوێ: کە حەجیواجبی لەجیاتی بکا

بأُجْرَة الْمثْل لَزِمَهُ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا فَاضلَةً عَنْ الْحَاجَات الْمَـــذْكُورة فِيمنْ حَجَّ بنَفْسه، لَكنْ لاَ يُشْتَرَطُ نَفَقَةُ الْعيَال

(بأُجْرَةِالمثْلِ) به كرێی هاوویَنه، یان كـهمتر (لَزِمَـهُ) واجبـه: كهسێك بنێرێته حهج، تاكو حهجیواجبی لهجیاتی بكا، جا بـهو حـهج كردنـه حهجه واجبهكهی له سهر لادهچێ، جیاوازی حـهجی ڕوكنیئیسلامو نهزرو قهزا نیه، ههروهك له (المجموع)دا فهرموویهتی.

جا بزانه: ئهو كهسهی حـهج لـهجیاتی مـردوو و پهككهوتوو دهكا، مهرج نیـه -لـه نێرایـهتیو مێیـاتیدا- لهگـهڵ ئـهوان یهكسـان بـێ، ههروهك له (الشروانی)دا فهرموویـهتی ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهمـا: قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ الله، إنَّ فَرِيضَةَالله عَلَى عبَـاده فـيالْحَجِّ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخاًكَبِيراً لاَ يَثْبُتُ عَلَىالرَّاحلَة، أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَـالَ نَعَمْ، وَذَلكَ فِي حَجَّـةالْوَدَاعِ﴾ رواه الشيخان، لـه (حجـةالوداع)دا ئافرهتێك گـوتی: ئـهی پێغهمبـهری خـوا، بـاوكم حـهجی لـه سـهر واجـب بـووهو زۆریـش پـیره، خـۆی لـه سـهر وولاغ ڕانـاگرێ، ئایـا حـهجی لـهجیاتی بكـهم؟ پێغهمبـهرﷺ فـهرمووی: بـهڵێ، واتـه: حهجیواجب لهجیاتی باوكت بكه.

(وَيُشْـتَرَطُ) بـه مـهرج دادهنـدرێ: (كَوْنُهَـا فَاضِـلَةً) ئـهو كرێیـه هاوویَنهیـهی ڕابـردوو، زیـاد بـێ (عَـنِ الْحَاجَـاتِ الْمَـذْكُورَةِ) لـهو پێویستیانهی باس كران (فِيمَنْ حَجَّ بِنَفْسِهِ) له باسی ئـهو كهسـهدا: كـه بـهخۆی حـهجی دهكـرد: وهك قـهرزو شـوێنی نیشـتهجێبوون (لَكِنْ لاَ يُشْـتَرَطُ) بـهلاَم بـه مـهرج دانانـدرێ (نَفَقَـةُالْعِيَالِ) كرێیهكـه

ذهَابًا وَإِيَابًا، وَلَوْ بَذل وَلدُهُ أَوْ أجْنَبِيٌّ مَالاً للأُجْرَة لَمْ يَجِبْ قَبُولُهُ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ بَذَلَ الْوَلَدُ الطَّاعَةَ وَجَبَ قَبُولُهُ، وَكَذَا الأَجْنَبِيُّ فِي الأَصَحِّ.

زیاد بێ لە ئەرکی بەخێوکردنی خێزان‌و منداڵەکانی (ذَهَابًا وَإِيَابًا) لە ماوەی چوونەحەج‌و هاتنەوەدا، چونکە پەککەوتووەکە بەخۆی ناڕوا، بەڵکو لەگەڵ خێزانەکەیدا دەمێنێتەوەو بە چەند ڕێگایەك دەتوانێ بەخێویان بکا.

(وَلَوْ بَذَلَ وَلَدُهُ) ئەگەر کوڕێکی‌خۆی، یان کیژێکی‌خۆی ماڵیان دایێ (أَوْ أَجْنَبِيٌّ مَالاً) یان بێگانەیەك ماڵی دایێ (لِلأُجْرَة) تاکو یەکێکی پێ بەکرێ بگرێ بۆ ئەوەی حەجی‌واجبی لەجیاتی بکا (لَمْ يَجِبْ قَبُولُهُ) واجب نیە: پەککەوتووەکە قبوڵی بکاو لێیان وەربگرێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە منەتباریی تێدایە، بەڵام (وَلَوْ بَذَلَ الْوَلَدُ الطَّاعَةَ) ئەگەر کوڕەکەی، یان کیژەکەی گوێڕایەڵی‌خۆی دایێ، واتە: بەخۆی بچێ حەجی واجبی لەجیاتی بکا (وَجَبَ قَبُولُهُ) واجبە: پەککەوتووەکە قبوڵی بکاو ئیزنی بدا حەجی واجبی لەجیاتی بکا (وَكَذَا الأَجْنَبِيُّ) هەروەها بێگانەش ئەگەر بچێ حەجی‌واجبی لە جیاتی بکا، واجبە: قبوڵی بکاو ئیزنی بدا (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە منەتباریەکەی زۆر نیە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر پەککەوتووەکە حەجیشی لە سەر واجب نەبوبێ، هەر بۆی دروستە جێگرێك دابنێ –بە کرێ، یان بە خۆڕایی– تاکو حەجی ڕوکنی‌ئیسلامی لەجیاتی بکا، هەم بۆ

ئەوەش حەجێکی سوننەت، یان دوو، یان زیاتریشی لەجیاتی بکا، هەروەك لە (المجموع)و (الشروانی)دا ڕوون کرلوەتەوە.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی حەج کردن لە جیاتی کەسێکی تر ﴾

پێشەکی بزانە: حەج و عومرە –واجب بێ، یان سوننەت بێ– جگە لە مردوو و پەککەوتوو، لەجیاتی هیچ کەسێکی تری توانا دروست نیە، هەروەك لە (ابن قاسم)و (الشروانی)دا فەرموویانە، جا حەج و عومرەی لەجیاتی کەسێکی تر بەگوێرەی ئەم ڕوونکردنەوەیە:

یەکەم: ئەو کەسەی لەجیاتی کەسێکی تری مردوو، یان پەککەوتوو، حەج و عومرە دەکا –بە کرێ، یان بە خۆڕایی– مەرجە: بۆ خۆی حەجی ڕوکنی ئیسلامی کردبێ و هیچ حەجی نەزرو قەزای لە سەر نەبێ، کەواتە: ئەگەر بۆ خۆی حەجی ڕوکنی ئیسلامی نەکردبو، یان حەجی نەزر، یان حەجی قەزای لە سەر بوو، ئینجا لەجیاتی کەسێکی تر ئیحرامی حەجی بەست، ئەو ئیحرامە بۆ خۆی دادەبەسترێ و حەجەکە بۆ خۆی دەبێ و نابێتە حەجی مردووەکە، یان پەککەوتووەکە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ ابن عَبَّاس رضي الله عنهما: سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبْرُمَةَ، قَالَ: مَنْ شُبْرُمَةُ؟ قَالَ: أَخٌ لِي أَوْ قَرِيبٌ، قَالَ: حَجَجْتَ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: لاَ، قَالَ: حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح على شرط مسلم، پیاوێك دەیگوت: (لَبَّيْكَ) لەجیاتی (شُبْرُمَة). پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (شُبْرُمَة) کێیە؟ گوتی:

....

برایەکی خۆمە، یان خزمێکمە. فەرمووی: بۆ خۆت حەجت کردوە؟ گوتی: نا. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بۆ خۆت حەج بکە، ئینجا لەجیاتی (شُبْرُمَة) حەج بکە.

دووەم: مرۆڤی شێت وەکو پەککەوتوو نیە، کەواتە: ئەگەر کەسێك حەجی لە سەر واجب بوو و حەجی نەکرد، ئینجا شێت بوو، دروست نیە حەجی لەجیاتی بکرێ، چونکە لە چاکبوونەوەی بێئومێد نین، کەوابو: هەر کاتێك شێتەکە مرد،حەجی لەجیاتی دەکرێ، هەروەها گشت نەخۆشو بێهێزێك کە لە چاکبوونەوەی بێئومێد نەبین، ئەویش وەکو شێت بڕیاری ڕابردووی بۆ دەدرێو نابێ حەجی لەجیاتی بکرێ.

سێیەم: ئەگەر پەککەوتووەکە حەجی لەجیاتی کرا، ئینجا شیفای هاتو چاك بۆوە، ئەو حەجە بۆ پەککەوتووەکە دروست نابێو واجبە: بەخۆی حەج بۆ خۆی بکا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

ئینجا بزانە: بەکرێگرتن بۆ حەج کردن لەجیاتی پەککەوتوو، یان مردوو، دوو جۆرە:

یەکەم: بەکرێگرتنی لە ئەستۆ، وەك بڵێ: بە ئەوەندە کرێیە خستمە ئەستۆت حەجێك بۆ من، یان بۆ ئەو مردووە بکەی.

دووەم: بەکرێگرتنی خودی بەکرێگیراوەکە، وەك بڵێ: بە ئەوەندە کرێیە تۆم بە کرێ گرت بەخۆت حەجم لەجیاتی بکەی، یان بەخۆت حەج لەجیاتی ئەو مردووە بکەی.

ئینجا ئێمە لێرەدا ئەو جۆرەی دووەم ڕوون دەکەینەوە، چونکە زیاتر ڕوو دەدا، کەوابو: مەرجە: بەکرێگرتنی خودیبەکرێگیراوەکە لەو ساڵەدابێ: کە حەجی تێدا دەکا، ئینجا ئەگەر بەکرێگیراوەکە لە شاری (مكـة)دا بوو، مەرجە: بەکرێگرتنەکە لە (أشْهُرالْحَج): مانگەکانی حەجدابێ، واتە: لە (مكـة)ی پیرۆزدا لە پێش (أشْهُرالْحَج)دا بەکرێگرتنەکە دروست نابێ، بەڵام ئەگەر لە شوێنەکانیتری جگە لە (مكة)دا بوو، ئەوە مەرجە بەکرێگرتنەکە لەو کاتەدابێ: کە خەڵکەکە خۆیان بۆ سەفەری حەج ئامادە دەکەن، واتە: پێش ئەو کاتەدا بەکرێگرتنەکە دروست نابێ، هەروەك لە(المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: مەرجە: بەکرێگرەکەو بەکرێگیراوەکە کردارەکانی حەج بزانن، بەڵام مەرج نیە: (ميقـات)، واتە: شوێنی ئیحرام لێبەستن دیاری بکەن، چونکە هەر کەسێك-بە خۆڕایی، یان بە کرێ- حەج لەجیاتی کەسێکیتر بکا، واجبە: لە (ميقـات)ێکی شەرعیدا ئیحرام ببەستێ.

هەروەها مەرجە: بەکرێگیراوەکە گشت کردارەکانی حەج بەخۆی بکا، واتە: دروست نیە جێگرێك-بۆ کردارەکانی حەج- لە جێی خۆی دابنێ، ئینجا ئەگەر لە ساڵی بەکرێگرتندا بەکرێگیراوەکە حەجی نەکرد، ئەوە بەکرێگرتنەکە هەڵدەوەشێتەوە، واتە: واجبە کرێیەکە بگەڕێنێتەوە، جیاوازی نیە: عوزری هەبوبێ، یان نا.

جا بزانە: ئەگەر بە هۆی مەرجێکی ناشەرعی بەکرێگرتنەکە دروست نەبوبێ، یان کرێیەکە ناشەرعی بوبێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەکرێگیراوەکە حەجەکەی بە تەواوی کرد، ئەوە حەجەکە-بۆ پەککەوتووەکە، یان بۆ مردووەکە- دروست دەبێ، بەکرێگیراوەکەش مافی کرێی هاووێنەی هەیەو واجبە بیدرێتێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ مردنی حاجی لە حاڵەتی حەج کردندا ﴾

ئەگەر ئەو کەسەی بۆ خۆی حەج دەکا، لە حاڵەتی حەج کردندا مرد، ئەوە حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام ئەو بەشەی کردویەتی خێری بۆ دەنووسرێ، کەوابو: دروست نیە یەکێکیتر حەجەکەی بۆ تەولو بکا، چونکە حەج بە دوو کەسان تەولو ناکرێ، هەروەك نوێژو ڕۆژووش بە دوو کەسان تەولو ناکرێن، کەوابو: ئەگەر حەجی لە ئەستۆدا جێگیر بوبێ، واجبە: لە میراتەکەی لە سەرەتاوە حەجی بۆ بکرێ، بەڵام ئەگەر حەجی لە ئەستۆدا نەبو، یان حەجەکەی سوننەت بوو، واجب نیە: حەجی بۆ بکرێ.

ئینجا بزانە: لەو حەجەشدا کە لەجیاتی مردوو، یان پەککەوتوو دەکرێ، مەرجە: تەنها یەك کەس تەواوی‌حەجەکە بکاو دروست نیە: بە دوو کەسان، یان زیاتر حەجەکە بکرێ، کەوابو: ئەگەر بەکرێگیراوەکە مرد، ئەوە سێ حاڵەتی هەنە:

یەکەم: پێش ئیحرامبەستن-لە ڕێگەدا-بمرێ، ئەوە هیچ کرێی نادرێتێ، چونکە هیچ کردارێکی حەجی نەکردوە.

دووەم: لە دوای تەواوبوونی ڕوکنەکانی حەج بمرێ، ئەوە حەجەکە دروست دەبێو خوێنی ئەو واجبانەی ماون لە ماڵی بەکرێگیراوەکە دەدرێ.

سێیەم: لە دوای دەست پێکردنی ڕوکنەکانو پێش تەواوکردنیان بمرێ، ئەوە بەکرێگرتنەکە هەڵدەوەشێتەوەو دروستیش نیە: یەکێکیتر ئەو حەجە تەواو بکا، بەڵام بەکرێگیراوەکە مافی بەشە کرێی ئەو کردارانەی هەیە: کە پێش مردن کردونی.

ئینجا بزانە: جگە لە(المجموع)، بەشێکی ئەم پاشکۆیە لە (نهایة)و (مغنی)و (القلیوبي)و (بغیة)ش وەرگیراوە، والله أعلم.

﴿ بابُ الْمَواقِيت: باسی کات و شوێنەکانی ئیحرامبەستن ﴾

(وَقْتُ إِحْرَامِ الْحَجِّ) کاتی ئیحرامبەستن بە حەج: هەردوو مانگەکەی (شَوَّالٌ وَذُوالْقَعدَة)یە، هەم (وَعَشْرُ لَيالٍ مِنْ ذِیالْحِجَّة) دە شەویش لە سەرەتای(ذیالحجة)وە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾ کاتی ئیحرامی حەج چەند مانگێکی زاندراون.

هەروەها (ابن عمر رضيالله عنهما) دەفەرموێ: ﴿أَشْهُرُالْحَجِّ: شَوَّالٌ وَذُوالْقَعدَة وَعَشْرٌ مِنْ ذیالْحجَّة﴾ رواه البخاري، مانگەکانی حەج: (شوّال)و (ذوالقعدة)و دە شەوی(ذیالحجة)یە.

وَفِي لَيْلَةِ النَّحْرِ وَجْهٌ، فَلَوْ أَحْرَمَ بِهِ فِي غَيْرِ وَقْتِهِ انْعَقَدَ عُمْـرَةً عَلَـى الصَّحِيحِ، وَجَمِيعُ السَّنَةِ وَقْتٌ لِإِحْرَامِ الْعُمْرَةِ،

(وَفِي لَيْلَةِ النَّحْرِ وَجْـهٌ) دەربـارەی شـەوی جـەژنیقوربان فەرموودەیـەكی بـێهێز هەیـە: كـە ئیحرامیحـەجی تێـدا دروسـت نـەبێ. بـەڵام بـە فەرموودەكـەی(ابـن عمـر)یڕابـردوو ڕەد كراوەتـەوە، كـەوابو: لـەو دوو مـانگو دە شـەوەدا، هـەر كاتێـك ئیحـڕام بـە حـەج ببەسـتێ ئـەوە ئیحڕامەكـەی بـە حـەج دادەبەسـترێ، بـەڵام (فَلَـوْ أَحْـرَمَ بِـهِ) ئەگـەر ئیحڕامـی بـە حـەج بەسـت (فِـي غَيْـرِ وَقْتِـهِ) لـە مـانگێكیتری جگـە لـە مانگەكانی حەج، ئەوە ئیحڕامەكەی بە حەج دلنابەسترێ، بەڵكو (انْعَقَدَ عُمْرَةً) ئیحڕامەكەی بـە عـومڕە دادەبەسترێو بـە بـەر عـومڕەی ڕوكنـی ئیسلامیش دەكەوێ (علىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست؟

﴿ دوو عومڕە و زیاتر لە مانگێكدا ﴾

(وَجَمِيعُ السَّنَةِ) هەموو كاتەكانی سـاڵ (وَقْـتٌ لِإِحْـرَامِ الْعُمْـرَةِ) كـاتی ئیحڕامی عومڕەیە، واتـە: ئیحڕامبەسـتن بـە عـومڕە لـە مانگـەكانی حەجداو لە مانگەكانیتریشدا دروست دەبـێ، چـونكە پێغەمبـەرﷺ لـە مانگـەكانی حەجـدا عـومرەی كـردوە، هـەروەك لـە (بخـاریو مسلم)دا گێردراوەتەوە. هـەم دەشـفەرموێ: ﴿عُمْرَةٌ فِي رَمَضَـانَ تَعْدِلُ حَجَّةً مَعِي﴾ رواه الشـيخان، عومڕەیـەك لـە ڕەمەزانـدا وەك حەج كردنێكە لەگەڵ مندا.

ئینجا بزانە: لە یەك ساڵدا تەنها یەك حەج دەكرێ، واتـە: دوو حـەج دروست نـابێو نـاكرێن، بـەڵام دوو عـومڕەو زیـاتریش لـە سـاڵێكدا،

یان لە مانگێکدا، یان لە ڕۆژێکدا دەکرێن، بەڵکو سوننەتە: زۆر عومرە بکا، بە تایبەتی لە ڕەمەزاندا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو و هەم ﴿عَن عائشَةَ رضی‌الله عنها: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ لَها يَوْمَ النَّفرِ: يَسعُكِ طَوافُكِ لحَجِّك وَعُمْرَتك، فَأَبَتْ، فَبَعَثَ بِها مَعَ عَبْدالرَّحْمنِ بنِ أَبِيبَكْرٍ رضی‌الله عنهما إِلَى التَّنعيم فَاعْتَمَرَتْ مِنْها بَعْدَ الْحَجِّ﴾ رواه مسلم، وَفي رِوايَةٍ لَهُ: ﴿قالَ لَها النَّبيُّ ﷺ: هَذه مَكانُ عُمْرَتِكِ﴾، حەزرەتی (عائشة) ئیحرامی بە حەج‌وعومرەی وێکڕا بەستبو، جا پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: تەوافەکەت بۆ حەج‌وعومرەکەت وێکڕا دەبێ، جا حەزرەتی (عائشة)ش بە عومرەکەی گەڵ حەج دڵی خۆش نەبو، بۆیێ پێغەمبەر ﷺ فەرمانیدا (عبدالرحمن)ی برای (عائشة): لەگەڵ خۆیا بردیە (التَّنْعیم)و لەوێ ئیحرامی بە عومرەیەکیتر بەست، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەم عومرەیەش لە شوێن ئەو عومرەیە کە دەتویست بە تەنهایی بیکەی.

واتە: حەزرەتی (عائشة) لە یەك مانگدا دووعومرەی کردن.

﴿ئاگاداری﴾: ئەو کەسەی خەریکی حەج کردنە تا ڕەجمی شەیتانەکان تەواو نەکاو لە (مِنَى) نەڕواتە دەرەوە، دروست نیە ئیحرامی عومرە ببەستێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا بزانە: عومرە خێری گەورەترە لە تەواف–لە سەر فەرموودەی بەهێزتر– ئەگەر کاتەکانیان یەکسان بێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

وَالْمِيقَاتُ الْمَكَانِيُّ لِلْحَجِّ فِي حَقِّ مَنْ بِمَكَّةَ نَفْسُ مَكَّةَ، وَقِيلَ كُلُّ الْحَرَمِ،

﴿ شوێنەکانی ئیحرامبەستن ﴾

(وَالْمِيقَاتُ الْمَكَانِيُّ لِلْحَجِّ) شوێنی ئیحرامبەستنی حەج (فِي حَقِّ مَنْ بِمَكَّةَ) دەرهەق ئەو کەسەی لە ناو شاری (مكة)یە (نَفْسُ مَكَّةَ) خودی شاری (مكة)یە، جیاوازی نیە: خەڵکی (مكة) بێ، یان ڕێبوار بێو لە (مكة)دا دڵی بێتە سەر حەج کردنو بیەوێ ئیحرام ببەستێ، کەواتە: وەها خێرترە: لە دەرگەی خانووەکەی خۆیەوە ئیحرام ببەستێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراونەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (كُلُّ الْحَرَمِ) گشت (حَرَمِ مَكَّة) شوێنی ئیحرامی حەجە، بەلام فەرموودەی یەکەم بەهێزترە، چونکە لە حەدیسەکەدا دەفەرموێ: ﴿حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ﴾رواه الشيخان، دانیشتووانی (مكة) لە (مكة)وە ئیحرام دەبەستن.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوە دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە بۆ خۆی حەج دەکا، بەلام ئەگەر دانیشتووێکی شاری(مكة) لەجیاتی کەسێکیتری دەرەوەی(مكة)، حەج بکا–بە کرێ، یان بە خۆڕایی– ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا واجبە: بۆ ئیحرامبەستنی حەجو عومرە بڕواتە دەرەوەی(مكة)و لە (میقات)ێکی شەرعیدا ئیحرامی حەج، یان عومرە ببەستێ، ئەگینا: خوێنی دەکەوێتە سەر، بەلام لە فەرموودەکەیتردا–کە کۆمەڵە زانایەکیپێشوو ڕەفتاریان پێکردوەو ئیمام(الجمال الطبري) بە بەهێزی دلناوە– دروستە: لە ناو شاری (مكة)دا ئیحرامی حەج ببەستێو بۆ ئیحرامیعومرەش بڕواتە

وَأَمَّا غَيْرُهُ فَمِيقَاتُ الْمُتَوَجِّهِ مِنَ الْمَدِينَةِ ذُوالْحُلَيْفَةِ، وَمِنَ الشَّامِ وَمِصْــرَ وَالْمَغْرِبِ اَلْجُحْفَةُ، وَمِنْ تِهَامَــةِ الْــيَمَنِ يَلَمْلَــمُ، وَمِــنْ نَجْــدِالْيَمَنِ وَنَجْدِالْحِجَازِ قَرْنٌ، وَمِنَ الْمَشْرِقِ ذَاتُ عِرْقٍ،

دەرەوەی (حَـرَمِ مَكّـة)، خوێنیشــی ناكەوێتــە ســەر، جـا دروسـتە: (تَقْلِيـد)ی ئــەو فــەرموودە دووەمــە بكــرێو ڕەفتــاری پــێ بكــرێ، جیاوازیش نیە دانیشتووەكەی(مكة): خەڵكی(مكة)بـێ، یـان ڕێبواربـێ، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَمَّـا غَيْـرُهُ) بـەڵام ئـەو كەسـانەی لـە نـاو شـاری (مكـة)دا نینـە، پێـنج (میقات)ی شەرعیان بۆ دانراون: (فَمِيقَاتُ الْمُتَوَجِّهِ مِـنَ الْمَدِينَـةِ) شـوێنی ئیحرامبەستنی ئەو كەسەی لە (مدينة)ی پـیرۆزەوە دێ: (ذُوالْحُلَيْفَـةَ)یـە، كـە پــێی دەگــوترێ: (بیری‌عــەلی)، لــە نزیــك (مدینــة)یــەو لــە گشــت (میقات)ێكی‌تر لە (مكة) دوورترە (وَمِنَ الشَّامِ وَمِصْـرَ وَالْمَغْرِبِ) ئەوانـەی لە شامو میسرو مەغریبەوە دێن، شوێنی ئیحرامبەستنیان: (اَلْجُحْفَـةُ)یـە، (وَمِــنْ تِهَامَــةِالْيَمَنِ) ئــەوەی لــە لای ئەویایی‌یەمەنــەوە دێ، شــوێنی ئیحرامبەسـتنی: (يَلَمْلَـمَ)ە، (وَمِـنْ نَجْـدِالْيَمَنِ وَنَجْـدِ الْحِجَـازِ) ئەوانـەی لـە بڵندایيەكانی یەمەنو حیجازەوە دێـن، شـوێنی ئیحرامبەستنیان: (قَـرْنٌ) چیای (قَرْنُ الْمَنَازِلِ)ە، (وَمِـنَ الْمَشْـرِقِ) ئـەوەی لـە ڕۆژهەڵاتـەوەش دێ: وەك عێراق، یـان ئێـران، شـوێنی ئیحرامبەسـتنی: (ذَاتُ عِـرْقٍ)ە، كـە لـە دوای گەلی(الْعَقِيق)ە، ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهمـا: وَقَّــتَ النَّبِــيُّ ﷺ لأَهْلِ الْمَشْرِقِ الْعَقِيقَ﴾ رواه ابـودلود بسـند حسـن، پێغەمبـەرﷺ بـۆ ئیحرامبەستنی ڕۆژهەڵاتيەكان (العقيق)ی دایناوە.

وَالأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ مِنْ أَوَّلِ الْمِيقَات، وَيَجُوزُ مِنْ آخِرِه، وَمَـــنْ سَـــلَكَ طَرِيقاً لاَ يَنْتَهِي إِلَى مِيقَات فَإِنْ حَاذَى مِيقَاتًا أَحْرَمَ مِنْ مُحَاذَاتِه

هـەروەها ﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِـــيَّ ﷺ وَقَّـــتَ لأَهْـــلِ الْمَدِينَة ذَاالْحُلَيْفَة، وَلأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَة، وَلأَهْـــلِ نَجْـــد قَـــرْنَ الْمَنَازِل، وَلأَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ، وَقَالَ هُنَّ لَهُمْ وَلِكُلِّ آت أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَالْحَجَّ وَالْعُمْرَة، وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِـــكَ فَمِـــنْ حَيْثُ أَنْشَأَ، حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِـــنْ مَكَّـــةَ ﴾رواه الشيخان واصحاب السـنن، پێغەمبـەر ﷺ ئـەو میقاتـانـەی ڕابـردووی دیـاری كـردن‌و فـەرمووی: ئەوانـە شـوێنی ئیحرامبەسـتنن بـۆ دانیشـتووانی ئـەو وولاتانەو هەم بۆ ئـەو كەسـانەی كـە بـەو ڕێگایانـەدا دێن‌و دەیانـەوێ حەج، یان عومرە بكەن، هەر كەسێكیش دانیشتووی شوێنێكی نێوان (میقات)و(مكة) بێ، هەر لە شوێنەكەی خۆیەوە ئیحرام دەبەستێ، تـا دانیشتووانی(مكة) هەر لە (مكة)وە ئیحرام دەبەستن.

(وَالأَفْضَلُ) وەها خێرترە (أَنْ يُحْرِمَ مِنْ أَوَّلِ الْمِيقَـات) لـە سـەرەتای (میقـات)ەوە ئیحـرام ببەسـتێ (وَيَجُـوزُ مِـنْ آخِـرِه) دروسـتە: لـە كۆتایی(میقات)ش ئیحرام ببەستێ.

(وَمَـنْ سَلَكَ طَرِيقَـاً) هـەر كەسێك بـۆ چـوونە حـەج بـە ڕێگەیـەكی وەهـادا ڕۆیشـت: كـە (لاَ يَنْتَهِـي إِلَـى مِيقَـات) نـە دەگەیشـتە هـیچ (میقات)ێك، چونكە هیچ (میقات)ێكی ڕابردوو لەو ڕێگەیـەدا نـەبوو، ئـەوە (فَـإِنْ حَـاذَى مِيقَاتـاً) ئەگـەر لـە لای ڕاسـتەی، یـان چـەپەی بەرامبەر (میقات)ێك دەبوو، ئەوە (أَحْرَمَ مِنْ مُحَاذَاتِه) لـە بەرامبـەر

أَوْ ميقاتين فالأَصَحُ أَنَّهُ يُحْرِمُ منْ مُحَاذَاة أَبْعَدهمَا، وَإنْ لَمْ يُحَاذ أَحْـــرَمَ عَلى مرْحلتيْن منْ مَكّة، ومَنْ مَسْكَنُهُ بَيْنَ مَكَّـــةَ وَالْميقَـــات فَميقَاتُـــهُ مسْكَنُهُ، ومنْ بلَغ ميقاتاً غيْرَ مُريد نُسُكاً ثُمَّ أَرادَهُ فَميقَاتُهُ مَوْضعُهُ،

(ميقات)ەكەوە ئیحرام دەبەستێ (أَوْ ميقَـاتَين) يان بەرامبەر دوو (ميقات) دەبوو، چونكە لە نێوانیاندا دەڕۆیشت، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّـهُ يُحْرِمُ مـنْ مُحَـاذَاة أَبْعَـدهمَا) لـە بەرامبەر دوورترەكەیانەوە ئیحرام دەبەستێ (وَإنْ لَمْ يُحَـاذ) ئەگەر بەرامبەر هیچ (ميقـات)ێك نـەدەبو، ئـەوە (أَحْـرَمَ عَلَـى مَـرْحلَتَيْنِ مـنْ مَكَّةَ) ئیحـرام دەبەسـتێ لــە شـوێنێكی وەهـاوە: كـە دوو قۆنـاغ=(٨٠) هەشتا كیلۆمەتر بمێنێ بۆ (مكة)، چـونكە هـیچ (ميقـات)ێك لـە دوو قۆناغ كورتتر نیە.

(وَمَنْ مسْكَنُهُ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْميقَات) هەر كەسێك شوێنی نیشتەجێبوونی لـە نێـوان (مكـة)و (ميقـات)دا بـوو (فَميقَاتُـهُ مَسْكَنُهُ) ئـەوە شـوێنی ئیحرامبەسـتنی وی شـوێنی نیشـتەجێبوونیەتی، جیـاوازی نیـە: ڕەشماڵ بێ، یان دێ بێ، یان تاكە ماڵ بێ، بە بەلگـەی حەدیسـەكەی ﴿ومنْ كَان دُون ذَلك فَمنْ حَيْثُ أَنْشَأَ﴾ی ڕابردوو.

﴿ سزای تێپەڕبوون بە سەر شوێنی ئیحرامبەستندا ﴾

(وَمَـنْ بَلَـغَ مِيقَاتـاً) هـەر كەسـێك بـە (ميقـات)ێكـی شـەرعیدا تێپـەڕیو (غَيْرَمُرِيدِ نُسُكاً) لە حاڵەتی تێپەڕبووندا نەیدەویست حـەج، یـان عـومرە بكا (ثُمَّ أَرادَهُ) ئینجا لە دوای تێپەڕبوون دڵـی گۆڕاو ویسـتی حـەج، یـان عومرە بكـا (فَميقَاتُـهُ) ئـەوە شـوێنی ئیحرامبەستنیوی (مَوْضـعُهُ) ئـەو

وَإِنْ بَلَغَهُ مُرِيدًا لَمْ تَجُزْ مُجَاوَزَتُهُ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ، فَإِنْ فَعَلَ لَزِمَهُ الْعَوْدُ لِيُحْرِمَ مِنْهُ إِلاَّ إِذَا ضَاقَ الْوَقْتُ أَوْ كَانَ الطَّرِيقُ مَخُوفًا،

شوێنەیە: کە دڵی لێیەوە گۆڕاوە، واتە: واجب نیە: بۆ ئیحرامبەستن بگەڕێتەوە لای (میقات)، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، بەڵام ئەگەر گەیشتە ناو (حَرَمِ مَكَّة)، ئینجا دڵی گۆڕاو ویستی عومرە بکا، ئەوە—بۆ ئیحرامیعومرە—واجبە: بڕواتە دەرەوەی (حَرَمِ مَكَّة)، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر دڵی گۆڕاو ویستی حەج بکا، ئەوە واجبە: لە ناو (حَرَمِ مَكَّة)دا ئیحرامی حەج ببەستێ، هەروەك لەمەوپێش ڕوونمان کردەوە.

(وَإِنْ بَلَغَهُ مُرِيدًا) هەر کەسێك گەیشتە (میقات)ێکو دەیویست حەج، یان عومرە بکا (لَمْ تَجُزْ مُجَاوَزَتُهُ) بۆی دروست نیە: لە (میقات)ەکە تێپەڕێ (بِغَيْرِ إِحْرَامٍ) بە بێئیحرامبەستن (فَإِنْ فَعَلَ) ئەگەر وای کرد، واتە: ئیحرامی نەبەستو لە (میقات) تێپەڕی (لَزِمَهُ الْعَوْدُ) واجبە: پێش ئیحرامبەستن بگەڕێتەوە بۆ (میقات)ەکە (لِيُحْرِمَ مِنْهُ) تاکو لەوێوە ئیحرام بە حەج، یان بە عومرە ببەستێو گوناهەکەی لە سەر لابچێ.

جا بزانە: لێرەدا واجب نیە: بگەڕێتەوە خودی (میقات)ەکە، بەڵکو دروستە: بە ئەندازەی (میقات)ەکە بگەڕێتەوە شوێنێکیترو لەوێوە ئیحرام ببەستێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (إِلاَّ إِذَا ضَاقَ الْوَقْتُ) تەنها ئەگەر کاتەکە بەرتەنگ بێو فریای حەج نەکەوێ (أَوْ كَانَ الطَّرِيقُ مَخُوفًا) یان ڕێگایەکە بە ترس

فإنْ لَمْ يَعُدْ لَزِمَهُ دَمٌ، وَإنْ أَحْرَمَ ثُمَّ عادَ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إنْ عَادَ قَبْلَ تَلَبُّسِهِ بِنُسُكٍ سَقَطَ الدَّمُ، وَإلاَّ فَلا،

بێ، یان به خۆی نەخۆش بێ، لەو حاڵەتانەدا واجب نیە: بگەڕێتەوە، بەڵکو واجبە: خوێن بدا، هەروەك دەفەرموێ: (فَإنْ لَمْ يَعُدْ) ئەگەر نەگەڕاوەو ئیحرامیشی بەستو ڕۆیشتە (مکّة)، ئەوە (لَزِمَهُ دَمٌ) خوێنی لە سەر واجب دەبێ، چونکە لە (میقات)دا ئیحرامی نەبەستوە.

جا بزانە: هەر کەسێك لە (میقات)ێکیشەرعی ئیحرام نەبەستێ، خوێنی لە سەر واجب دەبێ، جیاوازی نیە: نەزان بێ، یان لە بیری چووبێ، یان سەهووی کردبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە (ابن عباس) رضیَ اللهُ عنهُما دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِه شَيْئاً أَوْ تَرَكَهُ فَلْيُهْرِقْ دَماً﴾رواه الإمام مالك والبيهقی باسنادصحيح، هەر کەسێك واجبێکی حەج لە بیر بکا، یان بە قەسدی نەیکا، دەبی خوێن بدا: ئاژەڵ سەرببڕێ.

(وَإنْ أَحْرَمَ) بەڵام ئەگەر مرۆڤەکە لە (میقات) تێپەڕیو ئیحرامی بەست (ثُمَّ عَادَ) ئینجا لە دوای ئیحرامبەستن گەڕاوە بۆ (میقات)، ئەوە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: دوو حاڵەتی هەنە:

یەکەم: (أَنَّهُ إنْ عَادَ) ئەگەر بگەڕێتەوە (قَبْلَ تَلَبُّسِهِ بِنُسُكٍ) پێش ئەوەی دەست بە هیچ کردارێکی حەج، یان عومرە بکا (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەکەی لە سەر لادەچێ.

دووەم: (وَإلاَّ) ئەگەر پێش دەست پێکردن نەگەڕاوە، بەڵکو دەستی بە کردارێکی حەج، یان عومرە کرد (فَلاَ) خوێنی لە سەر لا ناچێ،

وَالأَفْضَلُ أَنْ يُحْرِمَ مِنْ دُوَيْرَةِ أَهْلِه، وَفي قَوْلٍ مِنَ الْمِيقَات، قُلْتُ: اَلْمِيقَاتُ أَظْهَرُ وَهُوَالْمُوَافِقُ لِلأَحَادِيث الصَّحِيحَة، والله أعْلَمُ. وَمِيقَاتُ الْعُمْرَة لِمَنْ هُوَ خَارِجَ الْحَرَمِ مِيقَاتُ الْحَجِّ،

جیاوازی نیە: کردارەکە ڕوکن بێ: وەکو وەستانی (عَرَفَة)، یان سوننەت بێ: وەکو (طَوافُ القُدُوم)، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(وَالأَفْضَلُ) بۆ ئەو کەسەی ماڵی لە شوێنێکی سەرەوەی (میقات)ێکی شەرعییە، وەها خێرترە: (أَنْ يُحْرِمَ مِنْ دُوَيْرَةِ أَهْلِه) لە خانوچکەی خێزانەکەی خۆیەوە ئیحرام ببەستێ، لە مەزهەبی ئیمامی (حنفي)ش هەر ئەوها خێرترە، هەر چەند لە وڵاتێکی دووریشەوە بێ، چونکە کردارەکە زۆرتر دەبێ و کۆمەڵە (صحابة)یەکیش وەهایان کردوە، بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی ئیمامی(الشافعي)دا، وەها خێرترە: (مِنَ الْمِيقَات) لە (میقات)ێکی شەرعییەوە ئیحرام ببەستێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلْمِيقَاتُ أَظْهَرُ) فەرموودەی ئیحرام لە (میقات) بەهێزترە (وَهُوَالْمُوَافِقُ لِلأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ وَالله أَعْلَم) هەر ئەو فەرموودە بەهێزەش لەگەڵ حەدیسەکانی (صحيح) تێك دەکاتەوە، کە دەفەرموون: ﴿پێغەمبەرﷺ لە (میقات)ەوە ئیحرامی بەستوە﴾، لە (بخاري ومسلم)دا گێڕدراونەوە.

﴿ شوێنی ئیحرامی عومرە ﴾

(وَمِيقَاتُ الْعُمْرَةِ) شوێنی ئیحرامبەستنی عومرە (لِمَنْ هُوَ خَارِجَ الْحَرَمِ) بۆ ئەو کەسەی لە دەرەوەی(حَرَمِ مكة)یە (مِيقَاتُ الْحَجِّ)

وَمَنْ بِالْحَرَمِ يَلْزَمُهُ الْخُرُوجُ إِلَى أَدْنَى الْحلِّ وَلَوْ بِخَطْوَةٍ، فَإِنْ لَمْ يَخْــرُجْ وَأَتَى بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ أَجْزَأَتْهُ فِي الأَظْهَرِ وَعَلَيْهِ دَمٌ،

هەر ئەو (میقات)یە: کە ئیحرامی حەجی لێدەبەسترا، چونکە لە حەدیسەکەی ڕابردوودا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿هُنَّ لَهُمْ وَلِكُلِّ آتٍ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَالْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ﴾رواه الشيخان، ئەوانە شوێنی ئیحرامبەستنن بۆ ئەو کەسانەی بەو ڕێگایانەدا دێن‌و دەیانەوێ حەج، یان عومرە بکەن.

(وَمَنْ بِالْحَرَمِ) ئەو کەسەش کە لە ناو (حَرَمِ مكة)یە (يَلْزَمُهُ الْخُرُوجُ) بۆ ئیحرامی عومرە واجبە: لە (حَرَم) بڕواتە دەرەوە (إِلَى أَدْنَى الْحلِّ) بۆ نزیکترین شوێنی زەمینی‌حەلاڵ (وَلَوْ بِخَطْوَةٍ) هەر چەند بە ئەندازەی هەنگاوێکیش بڕواتە دەرەوە هەر دروستە، جا لەو چوونەدەرەوەیەدا جیاوازی خەڵکی(مكة)و ڕێبوارەکان نیە —واتە: وەك ئەو حاجیانەش کە حەجیان تەواو کردبێ‌و بیانەوێ عومرەش بکەن— بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عائشة)ی ڕابردوو لە (باسی دوو عومرە لە مانگێکدا).

(فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ) جا ئەگەر بۆ ئیحرامی‌عومرە نەڕۆیشتە دەرەوەی (حَرَم)، بەڵکو لە (حَرَم)دا ئیحرامی بەست‌و (وَأَتَى بِأَفْعَالِ الْعُمْرَةِ) کردارەکانی‌عومرەی کردن (أَجْزَأَتْهُ) عومرەکەی دروست دەبێ‌و بە بەر عومرەی ڕوکنی‌ئیسلامیش دەکەوێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەلام (وَعَلَيْهِ دَمٌ) خوێنی دەکەوێتە سەر، چونکە لە (میقات)ێکی شەرعی ئیحرامی نەبەستوە.

فَلَوْ خَرَجَ إِلَى الْحِلِّ بَعْدَ إِحْرَامِهِ سَقَطَ الدَّمُ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَأَفْضَلُ بِقَاعِ الْحِلِّ الْجِعْرَانَةُ، ثُمَّ التَّنْعِيمُ ثُمَّ الْحُدَيْبِيَةُ.

(فَلَوْ خَرَجَ إِلَى الْحِلِّ بَعْدَ إِحْرَامِهِ) جا ئەگەر لە دوای ئیحرامبەستن چووە دەرەوە بۆ زەمینی حەڵاڵ (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، بەو مەرجەی پێش دەست پێکردنی (طَواف) بڕواتە دەرەوە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوەی ڕابردوو، دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە لەو کاتەی لە (میقات) تێپەڕ بووە مەبەستی عومرەی نەبوبێ، چونکە ئەو جۆرە کەسە لە سەری واجبە: بۆ ئیحرامی عومرە بگەڕێتەوە ئەندازەی ئەو (میقات)ەی بە سەریدا تێپەڕیوە، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

(وَأَفْضَلُ بِقَاعِ الْحِلِّ) خێرترینی شوێنەکانی زەمینیحەڵاڵ بۆ ئیحرامبەستنی عومرە (الْجِعْرَانَة)یە، کە دەکەوێتە ڕێگەی شاری (طائف)، ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ أَنَّهُ ﷺ اعْتَمَرَ مِنَ الْجِعْرَانَةِ﴾ رواه الشيخان واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ لە (الجعرانة)وە ئیحرامیعومرەی بەست.

(ثُمَّ) ئینجا خێرترین شوێن بۆ ئیحرامی عومرە (التَّنْعِيم)ە، کە پێی دەگوترێ مزگەوتی حەزرەتی(عائشة)، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عائشة)ی ڕابردوو لە (باسی دوو عومرە لە مانگێکدا).

(ثُمَّ) ئینجا خێرترین شوێنی ئیحرامی عومرە: (الْحُدَيْبِيَة)یە، کە پێکهاتنە بەناوبانگەکەی لێ ئیمزا کراوە، چونکە پێغەمبەرﷺ ویستی لەوێوە–بۆ عومرەکردن– بڕواتە ناو (مكة)، هەروەك لە (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە.

(بابُ الإحْرام)

يَنْعَقدُ مُعَيَّناً: بأَنْ يَنْوِيَ حَجّاً أَوْ عُمْرَةً أَوْ كلَيْهما، وَمُطْلَقــاً: بــأَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى نَفْسِ الإحْرَامِ، وَالتَّعْيِينُ أَفْضَلُ، وَفِي قَوْلِ الإطْلاَقُ، فَــإِنْ أَحْرَمَ مُطْلَقاً فِي أَشْهُرِالْحَجِّ صَرَفَهُ بالنِّيَّةِ إلى مَا شَاءَ

﴿ بابُ الإحْرامِ: **باسی چۆنیەتی ئیحرامبەستن** ﴾

(يَنْعَقِدُ مُعَيَّنَاً) ئیحرام دەبەسترێ بە دیارکراوی: (بِأَنْ يَنْوِيَ حَجّاً) وەك نیەت بێنێ: ئیحرام بە حەج ببەستێ (أَوْ عُمْرَةً) یان بە عومرە ببەستێ (أَوْ كلَيْهِمَا) یان ئیحرام بە حەج‌و عومرەی وێکڕایی ببەستێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَاتِ وَإِنَّما لِكُلِّ امْــرِئٍ مَا نَــوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتــەوە نــەبێ دانامــەزرێ، هــەر مــرۆڤێکیش تــەنها خێــری ئــەو کردەوەیەی بۆ دەنووسرێ کە نیەتی بۆ هێناوە.

(وَمُطْلَقاً) هەروەها ئیحرام بە دیارنەکراویش دادەبەسترێ (بِأَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى نَفْسِ الإِحْرَامِ) وەك جگە لە خودی ئیحرامبەستن هیچی‌تر زیاد نەکا، وەك بڵێ: نیەتمە ئیحرامم بەست. (وَالتَّعْيِينُ أَفْضَلُ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: دیاریکردنی ئیحرام خێرترە، وەك بڵێ: نیەتمە ئیحرامم بە حەج بەست، یان بە عومرەم بەست، یان بە حەج‌و عومرەم بەست (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (الإِطْلاَقُ) دیاری‌نەکردن خێرترە.

(فَإِنْ أَحْرَمَ مُطْلَقَاً) جا ئەگەر ئیحرامی بەست بە دیارنەکراوی (فِي أَشْهُرِالْحَجِّ) لە مانگەکانی حەجدا، ئەوە (صَرَفَهُ بِالنِّيَّةِ إِلى مَا شَاءَ)

مِنَ النُّسُكَيْنِ أَوْ إِلَيْهِما ثُمَّ اشْتَغَلَ بالأَعْمَال، وَإِنْ أَطْلَقَ فِي غَيْرِأَشْهُرِه فالأَصَحُّ انْعِقادُهُ عُمْرَةً فَلاَ يَصْرِفُهُ إِلَىالْحَجِّ فِي أَشْهُرِه، وَلَهُ أَنْ يُحْرِمَ كَإِحْرَامِ زَيْد،

ئیحرامەكەی بە نیەتهێنان دەداتە ئەوەی حەز دەكا (مِنَ النُّسُكَيْنِ) لە یەكێكی هەردوو خواپەرستیەكان، واتە: یان نیەت بێنێ ئیحرامەكەی بكاتە حەج، یان عومرە (أَوْ إِلَيْهِمَا) یان دەیداتە هەردووكیان، واتە: نیەت بێنێ ئیحرامەكەی بكاتە حەج و عومرەی وێكرا (ثُمَّ اشْتَغَلَ بِالأَعْمَالِ) ئینجا لە دوای نیەتهێنانەكە دەست بە كردەوەكانی حەج و عومرە دەكا، واتە: هەر كردەوەیەكی لە پێش نیەتهێنانەكەدا بیكا، دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بە بەلگەی حەدیسەكەی ڕابردوو.
بەلام (وَإِنْ أَطْلَقَ فِي غَيْرِأَشْهُرِهِ) ئەگەر جگە لە مانگەكانی حەج لە مانگێكیتردا ئیحرامی بە دیارنەكراوی بەست، ئەوە (فَالأَصَحُّ انْعِقَادُهُ عُمْرَةً) بە فەرموودەی ڕاستتر: ئیحرامەكەی بە عومرە دەبەسترێ، كەوابو: (فَلاَ يَصْرِفُهُ إِلَىالْحَجِّ فِي أَشْهُرِهِ) دروست نیە: ئەو ئیحرامە بداتە حەج لە دوای هاتنی مانگەكانی حەج، واتە: واجبە: بەو ئیحرامە عومرە بكاو دروست نیە: چاوەڕوانی هاتنی مانگەكانی حەج بكا، تاكو ئەو ئیحرامە بداتە حەج و حەجی پێ بكا.
(وَلَهُ) بۆی دروستە (أَنْ يُحْرِمَ كَإِحْرَامِ زَيْدٍ) نیەت بێنێ: ئیحرام ببەستێ وەكو ئیحرامی زەید، یان وەكو ئیحرامی یەكێكیتر ﴿عَنْ أَبِيموسىﷺ: أَنَّهُ أَحْرَمَ كَإِحْرَامِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا أَخْبَرَهُ قَالَﷺ لَهُ:

فَإنْ لَمْ يَكُنْ زَيْدٌ مُحْرِماً انْعَقَدَ إحْرَامُهُ مُطْلَقاً، وَقِيلَ إنْ عَلِمَ عَدَمَ إحْــرَامِ زَيْدٍ لَمْ يَنْعَقِدْ، وَإنْ كَانَ زَيدٌ مُحْرِماً انْعَقَدَ إحْرَامُهُ كَإحْرَامِه، فَإنْ تَعَــذَّرَ مَعْرِفَةُ إحْرَامِه بِمَوْتِه جَعَلَ نَفْسَهُ قَارِناً وَعَمِلَ أعْمَالَ النُّسُكَيْنِ.

أَحْسَنْتَ﴾رواه الشيخان، (أبوموسى) نيـەتی هێنـاو گوتی: ئیحرامم بەست وەکو ئیحرامی پێغەمبەرﷺ، جا کە خەبەریدا پێغەمبەرﷺ، فەرمووی: باشت کرد.

(فَإنْ لَمْ يَكُنْ زَيْدٌ مُحْرِماً) جا ئەگەر لەو کاتـدا زەیـد ئیحرامـی نەبەستبو (انْعَقَدَ إحْرَامُـهُ مُطْلَقـاً) ئیحرامـی ئـەو مرۆڤـەی ڕابـردوو بـە دیارنـەکراوی دادەبەسـترێ، کەواتــە: نیــەت دێنــێ ئیحرامەکــەی بدلتــە حــەج، یــان عومرە، یان هەردووکیان (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیـەکی بـێ هێزدا: (إنْ عَلِمَ عَدَمَ إحْرَامِ زَيْدٍ) ئەگەر مرۆڤەکە دەیزانـی زەیـد ئیحرامـی نەبەسـتوە (لَمْ يَنْعَقِـدْ) ئیحرامەکـەی ئـەویش دانابەسـترێ (وَإنْ كَـانَ زَيـدٌ مُحْرِمـاً) بـەلام ئەگەر زەید ئیحرامی بەسـتبو، ئـەوە (انْعَقَـدَ إحْرَامُـهُ كَإحْرَامِـهِ) ئیحرامـی مرۆڤەکەش وەکو ئیحرامـی ئـەوی دادەبەسـترێ: ئەگـەر ئیحرامـی زەیـد بە حەج بوو، ئیحرامـی مرۆڤەکـەش دەبێتـە حـەج، ئەگـەر عـومرە بـوو، دەبێتە عومرە، ئەگەر وێکڕایی بوو، دەبێتە وێکڕایی.

(فَإنْ تَعَذَّرَ مَعْرِفَـةُ إحْرَامِـهِ) جـا ئەگـەر نـەکونجا بزانـدرێ: ئیحرامـی زەید چی بووە (بِمَوْتِـهِ) بـە هـۆی مردنـی، یـان شـێت بـوونی، یـان نەدیتنەوەی، لەو حاڵەتەدا (جَعَلَ نَفْسَهُ قَارِناً) واجبـە: خـۆی بکاتـە ئیحرامبەسـتەی وێکڕایی، واتــە: نیــەت بێنــێ ئیحرامەکـەی بکاتــە حــەج و عــومرەی وێکـڕا (وَعَمِـلَ أعْمَـالَ النُّسُـكَيْنِ) کردەوەکـانی

هەردووكيان بكا، واتە: كردەوەكانى حەج تەنها يەك جار دەكاو ئەو حەجەى دروست دەبىّو بە بەر ڕوكنىئيسلام دەكەوىّ، بەلاّم بە بەر عومرە ناكەوىّ، واتە: عومرەى ڕوكنىئيسلامى هەر لە سەر دەمێنىّو بەو ئيحرامەش خوێنى لە سەر واجب نابىّ، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسى نيەتى ئيحرام ﴾

(اَلْمُحْرِمُ) ئەو كەسەى دەيەوىّ ئيحرام ببەستىّ (يَنْوِى) واجبە: نيەت بێنىّ، بە بەلگەى حەديسەكەى ﴿إِنَّمَاالأَعْمَالُ بِالنِّيَـاتِ﴾ى ڕابردوو، ئينجا نيەتەكەش واجبە: بە دلّ بىّو بە زوبانيش سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانەو لە نيەتى نوێژدا بەلگەمان هێناوە.

كەوابو: بە دلّو زوبان لە نيەتى حەجو عومرەى وێكڕا دەلّىّ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِهِمَا لِلَّهِ تَعَالَى) *نيەتمە حەجو عومرە وێكڕا بكەمو ئيحرامم بەست بە حەجو عومرە بۆ خواى گەورە.* بۆ حەجى تەنهاش دەلّىّ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَأَحْرَمْتُ بِهِ لِلَّهِ تَعَالَى) *نيەتمە حەج بكەمو ئيحرامم بەست بە حەج بۆ خواى گەورە.* بۆ عومرەش دەلّىّ: (نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِها لِلَّهِ تَعَالَى) *نيەتمە عومرە بكەمو ئيحرامم بەست بە عومرە بۆ خواى گەورە.*

هەروەها ئەگەر لەجياتى مردووێك، يان پەككەوتووێك حەجو عومرەى دەكرد، واجبە: ئاماژەى بۆ بكا، وەك بلّىّ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأَحْرَمْتُ بِهِما عَنْهُ لِلَّهِ تَعَالَى) *نيەتمە حەجو*

وَيُلَبِّي، فَإِنْ لَبَّى بِلاَنِيَّة لَمْ يَنْعَقِدْ إِحْرَامُهُ، وَإِنْ نَوَى وَلَمْ يُلَبِّ انْعَقَدَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَيُسَنُّ الْغُسْلُ لِلإِحْرَامِ

عومرەی وێکرا لە جیاتی(محمد) بکەمو ئیحرامم بەست بە حەجو عومرە لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە. هەروەها بۆ حەجی تەنهاش دەڵێ: (نَوَيْتُ الْحَجَّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأَحْرَمْتُ بِه عَنْهُ لِلّه تَعَالَى) *نیەتمە حەج لەجیاتی(محمد) بکەمو ئیحرامم بەست بە حەج لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە.* بۆ عومرەش دەڵێ: (نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأَحْرَمْتُ بِها عَنْهُ لِلّه تَعَالَى) *نیەتمە عومرە لەجیاتی (محمد) بکەمو ئیحرامم بەست بە عومرە لەجیاتی ئەوی بۆ خوای گەورە.* هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُلَبِّي) سوننەتە: لە دوای نیەتهێنانەکەش بڵێ: ﴿لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ﴾...هتد، هەروەها سوننەتە لە حاڵەتی نیەتهێناندا ڕوو لە قیبلە بکا (فَإِنْ لَبَّى) جا ئەگەر (لَبَّيْكَ)ی گوتو (بِلاَ نِيَّةٍ) نیەتی ئیحرامی نەهێنا (لَمْ يَنْعَقِدْ إِحْرَامُهُ) ئیحرامەکەی دانابەسترێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَاتِ﴾ی ڕابردوو، جا هەر بە بەڵگەیحەدیسەکەش: (وَإِنْ نَوَى) ئەگەر نیەتیئیحرامی هێنا (وَلَمْ يُلَبِّ) بەڵام (لَبَّيْكَ)ی نەگوت (انْعَقَدَ) ئیحرامەکەی دادەبەسترێ (على الصَّحيح) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَيُسَنُّ الْغُسْلُ) سوننەتە: خۆی بشوا (لِلإِحْرَامِ) بۆ ئیحرامبەستن، بە نیەتی غوسلی ئیحرام ﴿عَنْ زَيْد بن ثابت ﷺ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ تَجَرَّدَ لإِهْلاَلِه وَاغْتَسَلَ﴾رواه الترمذي وحسنه، پێغەمبەرﷺ دیت

فَإنْ عَجز تَيَمَّمَ،

بۆ ئیحرامبەستن خۆی ڕووت كردەوەو غوسلی كرد. ئینجا بزانە: ئەم خۆشۆردنە پێش ئیحرامبەستنە، هەروەها سوننەتە: پێش ئیحرامبەستن خۆی بە سابون پاك بكاتەوەو سمێڵو نینۆكی بكاو مووی بەرو بن هەنگڵی لاببا، لەو غوسلو پاكیانەدا جیاوازی پیاو و ئافرەتو گەورەو منداڵ نیە.

(فَإنْ عَجَزَ) جا ئەگەر نەیتوانی خۆی بشوا؟ چونكە ئاو نەبو، یان نەخۆش بوو (تَيَمَّم) سوننەتە: لەجیاتی خۆشۆردن تەیەمموم بكا، چونكە مەبەست لەو خۆشۆردنە پاكیو خواپەرستیيە، جا ئەگەر پاكیەكەش نەگونجا، خواپەرستیەكە بە تەیەممومەكە وەدەست دێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿**ئاگاداری**﴾: مرۆڤی جەنابەتدارو ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار گشتیان ئیحرامیان دادەبەستریو دروست دەبێ، بەڵام ناپەسندە جەنابەتدار ئیحرام ببەستێ، هەروەها سوننەتە: ئافرەتی زەیسانیو حەیزداریش بۆ ئیحرام غوسل بكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ عَائشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ أَسْمَاءَ بنت عُمَيْسٍ رضي الله عنها وَلَدَتْ مُحَمَّداً بذىالْحُلَيْفَة، فَأَمَرَالنَبيُّ ﷺ أَنْ تَغْتَسلَ وتُهِلّ﴾ رواه مالك ومسلم، (أسماء)ی ژنی ئیمامی(أبوبكر) لە ڕێگەی حەجدا (محمد)ی كوڕی بوو، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمانیدا: بۆ ئیحرام خۆی بشولو لە حاڵەتی زەیسانیدا ئیحرام ببەستێ.

وَلِدُخُول مَكَّةَ وَلِلْوُقُوف بِعَرَفَةَ وَبِمُزْدَلِفَةَ غَدَاةَ النَّحْرِ وَفِي أَيَّام التَّشْرِيق لِلرَّمْيِ، وَأَنْ يُطَيِّبَ بَدَنَهُ لِلإِحْرَام وَكَذَا ثَوْبَهُ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ بَأْسَ بِاسْتِدَامَتِه بَعْدَ الإِحْرَامِ وَلاَ بِطِيب لَهُ جِرْمٌ،

(وَ) هەروەها سوننەتە: غوسل بكا (لِدُخُولِ مَكَّةَ) بۆ چوونە ناو (مكـة)ی پـیرۆزو (وَلِلْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ) بـۆ وەسـتانی عەرەفـەو (وَبِمُزْدَلِفَةَ) بـۆ وەسـتانی موزدەلیفـە (غَدَاةَ النَّحْرِ) لـە سـبەینەی ڕۆژی جەژنی قوربانو (وَفِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ) هـەم لـە گشـت ڕۆژێکـی دوای جەژنی قورباندا غوسل بكا (لِلرَّمْيِ) بـۆ ڕەجمـی شـەیتانەكان (وَأَنْ يُطَيِّبَ بَدَنَهُ لِلإِحْرَامِ) هـەروەها سـوننەتە: لاشـەی خـۆی بۆنخۆش بكا بۆ ئیحرامبەستن، بـە بەڵگـەی حەدیسـەكەی داهـاتوو (وَكَذَا ثَوْبَهُ) هەروەها سوننەتە: جلو بەرگەكەشـی بۆنخـۆش بكـا (فِي الأَصَحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، جـا بزانـە: ئـەو بۆنخـۆش كردنە دەبـی لـە پـێش ئیحرامبەستندا بـێ، بـەڵام (وَلاَ بَأْسَ) هـیچ حـەرامیو ناپەسـندیەك نیـە (بِاسْتِدَامَتِهِ بَعْدَ الإِحْرَامِ) بـە هـۆی بەردەوامبوونی بۆنە خۆشـەكە لـە دوای ئیحرامبەستنو (وَلاَ بِطِيبٍ لَهُ جِرْمٌ) هـەم بـە هـۆی بۆنێكی وەهـا: كـە لاشـەی هـەبێ ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الْمِسْكِ فِي مَفْرَقِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ﴾ رواه الشيخان، لەبـەر چـاومە كـە تەماشای بریقەی میسكم دەكرد لـە ناوەنـدی سـەری پێغەمبـەر ﷺ لەو حاڵەتـەی لە ئیحرامدا بوو.

لَكِنْ لَوْ نَزَعَ ثَوْبَهُ الْمُطَيَّبَ ثُمَّ لَبِسَهُ لَزِمَهُ الْفِدْيَــةُ فِي الأَصَــحِّ، وَأَنْ تُخَضِّبَ الْمَرْأَةُ للإحْرَامِ يَدَيْهَا، وَيَتَجَرَّدُ الرَّجُلُ لإحْرَامِهِ عَنْ مَخِــيطِ الثِّيَابِ وَيَلْبَسُ إزَاراً وَرِدَاءً أَبْيَضَيْنِ

ئینجا بزانە: بە پێچەوانەی(منهاج) لە (المجموع)دا فەرموویەتی: دروستە –بەڵام سوننەت نیە– پەشتەماڵەکانی ئیحرام بۆنخۆش بکا، بەڵکو لە (تحفة)دا فەرموویەتی: ناپەسندە جلی ئیحرام بۆنخۆش بکا (لَكِنْ) بەڵام (لَوْ نَزَعَ ثَوْبَهُ الْمُطَيَّبَ) ئەگەر جلە بۆنخۆشکراوەکەی دانا (ثُمَّ لَبِسَهُ) ئینجا دەبەر خۆی کردەوە (لَزِمَهُ الْفِدْيَةُ) ئەوە (فدْيَة)ی دەکەوێتە سەر (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك ئەگەر لە دوای ئیحرامبەستن کەسێك خۆی بۆنخۆش بکا (فدْيَة)ی دەکەوێتە سەر (وَأَنْ تُخَضِّبَ الْمَرْأَةُ للإحْرَامِ يَدَيْهَا) سوننەتە: ئافرەت بۆ ئیحرامبەستن هەردوو لەپە دەستەکانی تا جومگەکانی بە خەنە ڕەنگ بکا، تاکو ڕەنگی پیستەی دەستەکانی بە ڕەنگی خەنە داپۆشرێ.

(وَيَتَجَرَّدُ الرَّجُلُ لإحْرَامِهِ) واجبە: پیاو–واتە: نێرینە– خۆی ڕووت بکاتەوە بۆ ئیحرامبەستن (عَنْ مَخِيطِ الثِّيَابِ) لە جلو بەرگی دوورراو، واتە: ئەو جلو بەرگەی بە هۆی دوورین، یان چنین دەورەی لە لاشەی دەدا، واجبە دایبکەنێو (وَيَلْبَسُ إزَاراً) پەشتەماڵێك لە نێوان ناوکو ئەژنۆی لە خۆی وەرپێچێو (وَرِدَاءً) پەشتەماڵێکی تریش لای سەرەوەی پێ داپۆشێ (أَبْيَضَيْنِ) سوننەتە: هەردوو پەشتەماڵەکان سپی بن ﴿عَنْ إبنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: إنْطَلَقَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ بَعْدَمَا تَرَجَّلَ وَادَّهَنَ وَلَبِسَ إزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ لە (مدينة) وەڕێکەوت بۆ حەج کردن پاش ئەوەی

سەری‌خۆی شانە کردو چەوری کرد، خۆی‌و (صحابة)کانی پەشتەماڵەکانی سەرەوەو دامێنیان دەبەر کردن. (وَنَعْلَيْنِ) جووتە نەعلێکیش دەپێ دەکا، واتە: دروست نیە: گۆرەوی‌و ئەو جۆرە پێڵاوە بکاتە پێی: کە پاشنەپێ‌و سەرە پەنجەکان داپۆشێ، هەروەك لە باسی قەدەغەکراوەکانی‌ئیحرامدا روونی دەکەینەوە، إنْ شاء الله تعالى.

جا بزانە: ئەو جل دانان‌و پەشتەماڵ‌و نەعلەی رابردوو، تایبەتە بە نێرینە، واتە: لە سەر ئافرەت‌و نێرامۆك واجب نیە بەرگی خۆیان دابنێن، هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانەو لە باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرامدا بەڵگەی بۆ دێنین، إنْ شاء الله تعالى.

کەوابو: بۆ ئافرەت‌و نێرامۆك دروستە: لە جل‌و بەرگی خۆیاندا، بە گۆرەوی‌و بە پێڵاوەوە ئیحرام ببەستن.

(وَ) هەر کەسێك ویستی ئیحرام ببەستێ (يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ) سوننەتە: پێش ئیحرامبەستن دوو ڕەکعەت سوننەت بکا، بە نیەتی سوننەتی ئیحرام ﴿عَنْ جَابر وابن عُمرَ﴿: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى بذِی الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَحْرَمَ﴾رواهماالشيخان، پێغەمبەرﷺ لە (ذی الْحُلَيْفَةِ) دوو ڕەکعەت سوننەتی کرد، ئینجا ئیحرامی بەست. جا ئەگەر لە کاتی نوێژێکی واجبدا بیەوێ ئیحرام ببەستێ، ئەوە ئەگەر–پێش ئیحرامبەستن– نوێژە واجبەکە بکا، بۆی بە بەر دوو ڕەکعەت سوننەتەکە دەکەوێ، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

(ثُمَّ الأَفْضَلُ) ئینجا وەها خێرترە (أَنْ يُحْرِمَ) ئیحرام ببەستێ (إِذ انْبَعَثَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ) هەر کاتێك سواری وڵاغەکەی بوو، یان سواری

أَوْ تَوجَّهَ لطَرِيقه مَاشياً، وَفِي قَوْلٍ يُحْرِمُ عَقِبَ الصَّلاَة، ويُسْتَحَبُّ إِكْثَارُ التَّلْبِيَةِ ورَفْعُ صَوْته بهَا فِي دَاوَامِ إِحْرَامِه،

فڕۆكه، یان سواری ئوتومبیل بوو و دەستی بە ڕۆیشتن كرد (أَوْ تَوَجَّهَ لِطَرِيقِه مَاشِياً) یان بە پیادەیی دەستی بە ڕۆیشتن كرد ﴿عَنْ إِبْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: لَمْ أَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُهِلُّ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ دَابَّتُهُ﴾ رواه الشيخان، نەمدیت پێغەمبەر ﷺ ئیحرام ببەستێ تا سواری وڵاغەكەی دەبوو و دەستی بە ڕۆیشتن دەكرد. (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا (يُحْرِمُ عَقِبَ الصَّلاَةِ) هەر لە دوای نوێژەكە، ئیحرام دەبەستێ، بەڵام حەدیسەكانی فەرموودەكەیتر زۆرترو ڕاستترن.

(ويُسْتَحَبُّ إِكْثَارُ التَّلْبِيَةِ) سوننەتە: زۆر (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ)...هتد، بڵێ‌و (وَرَفْعُ صَوْتِهِ بِهَا) سوننەتە: پیاو بە دەنگیبەرز (لَبَّيْكَ) بڵێ (فِي دَوَامِ إِحْرَامِهِ) لە بەردەوامی ئیحرامەكەیدا لە گشت حاڵەتەكانی ئیحرامەكەیدا: بە شەو و بە ڕۆژ، بە دانیشتوویی‌و بە پێوە، بە سواری‌و بە پیادەیی، بە جەنابەتداری‌و بە حەیزداری، بەڵام ئافرەتو نێرامووك بە دەنگینزم (لَبَّيْكَ) دەڵێن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿أَتَانِي جِبْرِيلُ عليه السلام فَأَمَرَنِي أَنْ آمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالإِهْلاَلِ أَوِ التَّلْبِيَةِ﴾ رواه اصحاب السنن وصححه الترمذي، حەزرەتی(جُبْرائیل) فەرمانی پێكردم: فەرمان بدەمە (صحابة)كانم: كە دەنگیان بەرز بكەنەوە بە (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ)...هتد.

وَخَاصَّةً عِنْدَ تَغَايُرِالأَحْوَالِ كَرُكُــوبٍ وَنُــزُولٍ وَصُــعُودٍ وَهُبُــوطٍ وَاخْتِلاَطِ رُفْقَةٍ، وَلاَ تُسْتَحَبُّ فِي طَوَافِ الْقُدُومِ، وَفِي الْقَدِيمِ تُسْتَحَبُّ فِيهِ بِلاَجَهْرٍ، وَلَفْظُهَا: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْــكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَ شَرِيكَ لَكَ.

(وَخَاصَّةً) به تايبـهتی گوتنی (لَبَّيْكَ) خێرتـره (عِنْدَ تَغَايُرِالأَحْوَالِ) له كاتی گۆڕانی حاڵەتـەكانی مـرۆڤ: (كَرُكُوبٍ) وەكو سـواربوونو (وَنُـزُولٍ) دابـەزينو (وَصُـعُودٍ) سـەركەوتن بـۆ بـەرزاييو (وَهُبُـوطٍ) هاتنــه خــوارەوه لــه بــەرزاييو (وَاخْــتِلاَطِ رُفْقَــةٍ) تێكــەڵبوونی هاوڕێكانو لەو كاتەی شەو دادێ، يان ڕۆژ دادێ، لـەو كاتـەی نوێـژ تەواو دەبێ، ئينجا هـەر جارێكيش هـەموو (لَبَّيْــكَ) سـێ جار بـه تەواوی دەڵێتەوه هەروەك له سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوه.

(وَلاَ تُسْتَحَبُّ) بـەڵام گـوتنی (لَبَّيْــكَ) سـوننەت نيـه (فِـي طَـوَافِ الْقُـدُومِ) لـه (طَـوافُ الْقُـدُوم)داو لـه هاتوچـۆی سـەفاو مـەڕوەدا، چـونكه ئەوانـه زيكـری تايبــەتی خۆيـان هەيـه (وَفِي الْقَـدِيمِ) لـه فەرموودەی كۆندا (تُسْتَحَبُّ فِيـه بِلاَ جَهْـرٍ) سـوننەته: لـه (طَـوافُ الْقُدُوم)دا به بێ‌دەنگ هەڵێنان (لَبَّيْكَ) بڵێ. ئينجا بزانه: لـه (طَـوافُ الإفاضَة)و لـه (طَـوافُ الْـوداع)دا گـوتنی (لَبَّيْــكَ) سـوننەت نيـه، هەروەك له سەرچاوەكاندا فەرموويانه.

(وَلَفْظُهَا) ووشەی (لَبَّيْــكَ) كـه پێغەمبـەرﷺ فەرمووبـەتی، ئەمەيـه: ﴿لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ﴾رواه الشيخان.

وَإِذَا رَأَى مَايُعْجِبُهُ قَالَ: لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ، وَإِذَا فَرَغَ مِنْ تَلْبِيَتِهِ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَسَأَلَ اللهَ تَعَالَى الْجَنَّةَ وَرِضْوَانَهُ وَاسْتَعَاذَ بِهِ مِنَ النَّارِ. (بَابُ دُخُولِهِ مَكَّةَ)

(وَإِذَا رَأَى مَايُعْجِبُهُ) هەرکاتێکیش شتێکی‌وەهای دیت: کە پێی خۆش بوو، یان پێی ناخۆش بوو (قَالَ) سوننەتە بڵێ: ﴿لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الآخِرَةِ﴾رواه الشافعي والبيهقي عن مجاهد باسناد صحيح.

(وَإِذَا فَرَغَ مِنْ تَلْبِيَتِهِ) جا هەر کاتێک (لَبَّيْكَ)ی سێ جار تەولو کرد (صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ ﷺ) سەلاوات لە سەر پێغەمبەر ﷺ لێدەدا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئێمە ناوی تۆمان بەرز کردۆتەوە: بەوەی لەگەڵ من ناوت بهێندرێ.

(وَسَأَلَ اللهَ تَعَالَى الْجَنَّةَ وَرِضْوَانَهُ) هەم تکای بەهەشت‌و ڕازیبوون لە خوای گەورە دەکاو (وَاسْتَعَاذَ بِهِ مِنَ النَّارِ) لە خوا دەپاڕێتەوە لە ئاگری دۆزەخ بیپارێزێ، چونکە ئەو دوعایانەش لە حەدیسێکی بێهێزدا هاتون، هەروەک لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ بَابُ دُخُولِهِ مَكَّةَ: **باسی چوونە ناو شاری (مَكَّة)ی پیرۆز** ﴾

بزانە: شاری (مكة)ی پیرۆز زۆر ناوی هەنەو-جگە لە گۆڕی پێغەمبەر ﷺ- لە گشت شوێنێکی زەمین گەورەترە، پێغەمبەر ﷺ دەرهەق (مَكَّة) دەفەرموێ: ﴿وَاللهِ إِنَّكَ لَخَيْرُ أَرْضِ اللهِ وَأَحَبُّ أَرْضِ اللهِ إِلَى اللهِ، وَلَوْلاَ أَنِّي أُخْرِجْتُ مِنْكَ مَا خَرَجْتُ﴾رواه الترمذي وصححه، سوێندم بە خوا: تۆ-ئەی شاری(مكة)- چاکترین

اَلأَفْضَلُ دُخُولُهَا قَبْلَ الْوُقُوف، وَأَنْ يَغْتَسِلَ دَاخِلُهَا مِنْ طَرِيقِ الْمَدِينَة بِذِيطَوًى، وَيَدْخُلَهَا مِنْ ثَنِيَّةِكَدَاء،

زەمینی خوایەو خۆشەویستترین زەمینی خوای لە لای خوایگەورە، ئەگەر من لە تۆ وەدەر نەنرابام بەخۆم نەدەچوومە دەر.
بەلام ئەو پارچە خاکەی گۆڕی پێغەمبەرﷺ-کە دەورەی لە لاشە پیرۆزەکەی داوە- ئەو لە (مکة)ش گەورەترە، بە (إجماع) زانایانی ئیسلام، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەلکو لە (عَرْش)ش گەورەترە، هەروەك لە (حاشيةالإيضاح)و (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
جا بزانە: خراپەکردن لە (حَرَمِ مَكَّة)دا سزای گەورەترە: لە خراپەکردن لە شوێنەکانیتردا، هەروەك چاکەش لە وێدا خێری گەورەترە، چونکە لە حەدیسدا هاتوە: ﴿چاکەی (حَرَمِ مَكَّة) بە سەد هەزار چاکەیە﴾. هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.
(اَلأَفْضَلُ) بۆ ئەو کەسەی ئیحرامی بە حەج بەستوە، وەها خێرترە: (دُخُولُهَا قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش وەستانی(عَرَفَة) بچێتە ناو (مكة)ی پیرۆز، چونکە پێغەمبەرﷺو (صَحابَة) ئەوهایان حەج کردوە (وَأَنْ يَغْتَسِلَ دَاخِلُهَا) سوننەتە ئەو کەسەی دەیەوێ بچێتە ناو (مكة) غوسل بکا، ئینجا ئەوەی (مِنْ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ) لە ڕێگەی (مَدينَة)وە دێ، سوننەتە: (بِذِيطَوًى) لە گەلی(طوى) غوسل بکا (وَيَدْخُلَهَا) سوننەتە: گشت کەسێك کە دەچێتە ناو شاری(مكة)ی پیرۆز (مِنْ ثَنِيَّةِ كَدَاءٍ) لە ڕێگەی (كداء)ی سەرەوە بڕواتە ژوورەوەو، لە ڕێگەی

وَيَقُولَ إِذَا أَبْصَرَ الْبَيْتَ: اَللّهُمَّ زِدْ هَذَاالْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيمَــاً وَتَكْرِيمَــاً وَمَهَابَةً وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَواعْتَمَرَهُ تَشْــرِيفاً وَتَكْرِيمَــاً وَتَعْظِيماً وَبِرّاً، اَللّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ.

(كُدَيً)ی خوارەوەی (مكة)وەش بڕواتــە دەرەوە ﴿عَنْ إبْن عُمر رضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ مِنْ كَدَاءِ مِنَ الثَّنِيَّــةِالْعُلْيا، وَخَــرَجَ مِــنَ الثَّنِيَّةِالسُّــــفْلَى﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لــە ڕێگــەی (كـداء)ی سەرەوە چووە ناو (مكة)و لە ڕێگەی خوارەوەش چووە دەرەوە.

جـا لـەم چـوونە نـاو (مكـة)يـەدا جيـاوازی حـاجیو خـەڵكیتر نيـە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

ئينجا بزانە: كە گەيشتە (حَرَمِ مَكَّة) سوننەتە بڵێ: (اَللّهُـــمَّ إنَّ هَــذَا حَرَمُكَ وَأَمْنُكَ فَحَرِّمْنِي عَلَىالنَّارِ وَآمِنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَــوْمَ تَبْعَــثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِــنْ أَوْلِيَائِــكَ وَأَهْــلِ طَاعَتِــكَ). هـەروەك لـە (المجموع)و(الأنكار)دا فەرموويەتی.

ئينجـا (وَيَقُـولَ إِذَا أَبْصَـرَالْبَيْتَ) هـەر كاتێـك (بَيْـت)-(كَعْبَـة)ی ديـت، سوننەتە بڵـێ: ﴿اَللّهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْــرِيفاً وَتَعْظِيمــاً وَتَكْرِيمــاً وَمَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّــهُ أَوِاعْتَمَــرَهُ تَشْــرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَبِــرّاً﴾رواه الشـافعي والطبراني والبيهقي مرسلاً، ئينجا دەڵـێ: ﴿اَللّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْــكَ السَّــلاَمُ فَحَيِّنَــا رَبَّنَــا بِالسَّلاَمِ﴾ رواه البيهقي باسناد ليس بقوي.

ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ مِنْ بَابِ بَنِي‌شَيْبَةَ وَيَبْتَدِئُ بِطَوَافِ الْقُدُومِ،

﴿(طَوافُ الْقُدُومِ)﴾

ئینجا کە ویستی بڕواتە ناو (الْمَسْجِدِالْحَرام)، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلَى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ رَحْمَتِكَ﴾، حديث حسن رواه الترمذي الاّ التسمية والحمد فابن السني. ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتە ژوورەوەو نیەتی (إعتكاف) بێنێ، جا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیکرو دوعا دەکا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

(ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ) ئینجا دەچێتە ناو (الْمَسْجِدِالْحَرام)–کە دەورەی لە (بَيْت)–(كَعْبَة) داوەو– جا سوننەتە (مِنْ بَابِ بَنِي‌شَيْبَةَ) لە دەرگەی (بني‌شَيْبَة)وە–کە ئێستا بە (باب السلام) ناو دەبرێ– بچێتە ژوورەوە (وَيَبْتَدِئُ بِطَوَافِ الْقُدُومِ) سوننەتە: یەکسەر دەست بە (طَوافُ الْقُدُوم) بکا، واتە: (تَحِيَّةُالمسجد) ناکا، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا فەرموویانە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَوَّلُ شَيْءٍ بَدأَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ﴾ رواه الشيخان، کە پێغەمبەرﷺ هاتە (مكة)، یەکەم شت دەستنوێژی گرت، ئینجا تەوافی (بَيْت)ی کرد.

ئینجا بزانە: ئەگەر دەترسا نوێژێکی واجبی بفەوتێ، یان جەماعەتی بفەوتێ، یان سوننەتێکی (مُؤَكَّدَة)ی بفەوتێ، ئەو کاتە خۆی بە ئەوانە خەریك دەکاو لە دوای ئەوانە تەوافەکە دەکا.

وَيَخْتَصُّ طَوَافُ الْقُدُومِ بِحَاجٍّ دَخَلَ مَكَّةَ قَبْلَ الْوُقُوفِ، وَمَنْ قَصَدَ مَكَّةَ لاَ لِنُسُكٍ اُسْتُحِبَّ لَهُ أَنْ يُحْرِمَ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ، إِلاَّ أَنْ يَتَكَرَّرَ دُخُولُهُ كَحَطَّابٍ وَصَيَّادٍ.

هەروەها سوننەتە: تەواف بکا ئینجا بارگەو بارخانەی دابمەزرێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە روون کراوەتەوە. جا بزانە: (طَوافُ القُدُوم) سوننەتە، کەواتە: ئەگەر (طَوافُ القُدُوم) نەکا، حەجی دروست دەبێ، بەلام خێرە گەورەکەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيَخْتَصُّ طَوَافُ الْقُدُومِ) ئەو (طَوافُ القُدُوم)ەی حەج تایبەتە (بِحَاجٍّ) بەو کەسەی ئیحرامی بە حەج، یان بە حەجو عومرە بەستوەو (دَخَلَ مَكَّةَ قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش چوونە (عَرَفَة) هاتبێتە ناو (مکة)، چونکە لە دوای (عَرَفَة) کاتی تەوافی ڕوکنی حەج دادێ، ئەگەر ئیحرامیشی بە تەنها عومرە بەستبێ، ئەوە تەوافی ڕوکنی عومرە دەکا، جا بزانە: هەر کەسێك بچێتە ناو (مکة)، سوننەتە (طَوافُ القُدُوم) بکا، جیاوازی حاجیو بازرگانو رێبوارەکانیتریش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ قَصَدَ مَكَّةَ) هەر کەسێك ویستی بڕواتە (مکة)ی پیرۆز (لاَ لِنُسُكٍ) بەلام مەبەستی حەجو عومرەی نەبو (اُسْتُحِبَّ لَهُ) بۆی سوننەتە: (أَنْ يُحْرِمَ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ) ئیحرام بە حەج، یان بە عومرە ببەستێ –لە فەرموودەی بەهێزتردا– بەلام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیتردا (يَجِبُ) واجبە: ئیحرام ببەستێ (إِلاَّ أَنْ يَتَكَرَّرَ دُخُولُهُ) مەگەر زۆر چوونە(مکة)ی دووبارە ببێتەوە (كَحَطَّابٍ وَصَيَّادٍ) وەکو دارفرۆشو

....

نێچیرەوان و شوفێرو ئەو جۆرە کەسانە، ئینجا بەڵگەی فەرموودەی بەهێزتر چەند حەدیسێکن: وەك ﴿عَنْ جَابِر رضي الله عنه: أَنَّ رَسُـــولَ اللهِ ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ بِغَيْرِ إِحْـــرَامٍ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ چووە ناو (مكة)و مێزەرێکی ڕەشی لە سەر بوو و ئیحرامی نەبەستبو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چۆنیەتی تەوافی ماڵی خوای گەورە ﴾

پێناسە: (كَعْبَة)-(بَيْت)-(بَيْتُ اللهِ الْحَرام)-ماڵی خوایگەورە—کە قیبلەی موسوڵمانانە— ئەو ژوورەیە: کە حەزرەتی (ابراهيم) پێغەمبەر ﷺ بە فەرمانی خوا دروستی کردوەو لە قورئانی پیرۆزدا باس کراوە، ئەو ژوورە دەکەوێتە ناو (اَلْمَسْجِدالْحَرام)و (اَلْمَسْجِدالْحَرام)ش دەوری لە ژوورەکە داوە، هەروەها (اَلْمَسْجِدالْحَرام)ش دەکەوێتە ناو شاری (مكة)ی پیرۆز، (مكة)ش دەکەوێتە ناو (اَلْحَرَم)—واتە: زەمینی ڕێزدارو قەدەغەکراو— ئەو زەمینەش بەشێکە لە هەرێمی (حِجاز).

ئینجا بزانە: ئەو ژوورەی(كَعْبَة) بە چوار قورنەیی دروست کراوە: قورنەی یەکەمی—کە دەکەوێتە لای باشووری ڕۆژهەڵات— پێی دەگوترێ: (رُكْنُ الْحَجَرِالأَسْوَد) قورنەی بەردە ڕەشەکە، چونکە بەردە ڕەشەکەی بەهەشتی تێدا دانراوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿نَزَلَ الْحَجَرُالأَسْوَدُ مِنَ الْجَنَّةِ وَهُوَ أَشَدُّ بَيَاضاً مِـــنَ اللَّبَنِ فَسَوَّدَتْهُ خَطَايَا بَنِي آدَمَ﴾ رواه الترمذي وحسنه، ئەو بەردە

ڕەشەی قوڕنەی(بَيْت) لە بەهەشتەوە هاتۆتە خوارەوە، لە شیر سپی‌تر بوو، بەڵام تاوانەکانی ئادەمیزادان ڕەشی کردوە.

ئینجا کە چەپەت لە لای (بَيْت) بێو بەرەو باکور دێی، دەگەیە دەرگەی (بَيْت)، نێوان قوڕنەی بەردە ڕەشەکەو دەرگە، پێی دەگوترێ: (اَلْمُلْتَزَم)، ئینجا کە لە دەرگە تێدەپەڕی لە لای ڕاستەت (مَقَامُ إِبْـراهِيم) داندراوە: کە بەردێکە لە کاتی دروستکردنی (بَيْت) حەزرەتی (ابراهیم) پێغەمبەرﷺ لە سەری ڕاوەستاوەو شوێنی پێیەکانی دیارە، بەڵام ئێستا ئەو بەردە قەفەسێکی لە دەورە کراوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلـرُّكْنُ وَالْمَقَامُ يَاقُوتَتَان مِـنْ يَوَاقِيـت الْجَنَّـة﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، بەردە ڕەشەکەو بەردی (مَقَامِ إِبْراهِيم) دوو یاقووتن لە یاقووتەکانی بەهەشت.

هەر وەها نێوان (اَلْحَجَرالأَسْوَد)و (مَقَامِ إبراهيم)، پێی دەگوترێ: (اَلْحَطِيم)، ئینجا دەگەیە قوڕنەی دووەمی (بَيْت) کە پێی دەگوترێ: (اَلرُّكْنُ الْعراقي)، لەم قوڕنەوە بەشێکی (بَيْت) بە دیوارێکی نەوی جیا کراوەتەوەو پێی دەگوترێ: (حِجْرِ إسماعيل)-عليه السلام- تا دەگاتە قوڕنەی سێیەمی (بَيْت)، کە پێی دەگوترێ: (اَلرُّكْنُ الشَّامي) زۆر جاریش قوڕنەی دووەم‌و سێیەم—کە (حِجْرِ إسماعيل) لێیان جیا کراوەتەوە— هەردووکیان بە (اَلرُّكْنَانِ الشَّاميان) ناو دەبرێن، ئینجا بەرەو باشور دەسوڕێیەوەو دەگەیە قوڕنەی چوارەم، کە پێی دەگوترێ: (اَلرُّكْنُ الْيَمانِي).

....

جـا بزانــه: تــهواف ئهوهیــه: حــهفت جـار بــه دهورهی (بَیْــت)دا بسورِێیهوه، دووباره بزانه: حهج سێ تهوافی ههنه:

یهکـهم: (طَـوافُ الْقُـدُوم)، ئـهم تهوافــه سـوننهتهو کاتهکهشــی ئهمهیـه: کـه لـه دوای ئیحرامبهسـتن دێیـه نـاو (مکـة)ی پـیرۆز، ههروهك ڕوونمان کردهوه.

دووهم: (طَـوافُ الإفاضَــة)-(طَـوافُ الـرُّکْن)-(طَـوافُ الزِّیــارَة)-(طَوافُ الصَّدَر)، ئهم تهوافـه ڕوکنی حهجه، ئهگـهر نـهیکا حـهجی دروست نابێو به تهواوی له ئیحرام دهرناچێ، کـاتی ئـهم تهوافـه: کـه لـه وهسـتانی(عَرَفَـة) گـهڕاوه، لـه دلوی نیوهشـهوی جهژنـهوه دهست پێدهکا.

سێیهم: (طَوافُ الْوَداع) ئهم تهوافه واجبه، ئهگـهر نـهیکا، حـهجی دروسـت دهبـێ، بـهڵام خـوێنی لـه سـهر واجـب دهبـێ، کـاتی ئـهم تهوافـه: لـهدوای تـهواوبوونی حـهجو عومرهیـه، پـێش ئـهوهی لـه (مکة) بڕواته دهرهوه.

دیسان بزانه: عومره دوو تهواف ههنه، یهکهم: (طَوافُ الْعُمْرَة): کـه ڕوکنیعومرهیــه، ئهگــهر نــهیکا، عومرهکــهی دروســت نابــێ، کاتهکهشی له دوای ئیحرامبهستنهوه دهست پێدهکا.

دووهم: (طَوافُ الْوَداع) وهك (طَوافُ الْوَداع)ی حـهج، بـهڵام ئهگـهر لـه یـهك سـهفهردا حـهجو عـومره بکـا، ئینجـا لـه (مکـة) بڕواتـه دهرهوه، ئهو کاته یهك (طَوافُ الْوَداع) دهکا بۆ ههردووکیان.

(فَصْلٌ) لِلطَّوَافِ بِأَنْوَاعِهِ وَاجِبَاتٌ وَسُنَنٌ، أَمَّاالْوَاجِبَاتُ: فَيُشْتَرَطُ سَتْرُالْعَوْرَةِ

جگە لەو تەوافانەش تەوافی نەزرکراو هەیەو تەوافی سوننەتیش هەیە، کە پەیوەندییان بە حەجو عومرەوە نیە، چونکە وەها خێرە تا لە (مکة) بمێنێتەوە زۆر تەواف بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەلام لە سەر فەرموودەی بەهێزتر: نوێژی سوننەت لە ناو (اَلْمَسْجِدالْحَرام)دا خێرترە: لە تەوافی سوننەت، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی واجبەکانی تەواف ﴾

بزانە: لە تەوافەکانی حەجو عومرەدا نیەتهێنان واجب نیە، بەلام لە تەوافەکانیتری نەزرو سوننەتدا واجبە نیەت بێنێ، ئینجا بزانە: لە هیچ تەوافێکدا دروست نیە سوڕانەوەی خۆی بۆ مەبەستێکیتر بەکار بێنێ، واتە: ئەگەر لە حالەتیتەوافدا ویستی بگاتە کەسێکیتر، یان ویستی لەبەر کەسێك خۆی بشارێتەوە، یان ڕابکا، ئەوە تەوافەکەی دەپچڕێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(لِلطَّوَافِ بِأَنْوَاعِهِ) بۆ تەواف کردن بە گشت جۆرەکانی واجبو سوننەتیەوە -کە باسمان کردن- (وَاجِبَاتٌ وَسُنَنٌ) چەند واجبێكو چەند سوننەتێکی هەنە: (أَمَّاالْوَاجِبَاتُ) هەرچی واجبەکانی تەوافن: هەشتن، ئەگەر یەکێکیان نەبێ تەوافەکەی دروست نابێ:

واجبییەکەم: (فَيُشْتَرَطُ سَتْرُالْعَوْرَةِ) بە مەرج دادەندرێ عەورەتی دابپۆشێ وەکو داپۆشینی نوێژ، واتە: نێرینە نێوان

ناوكو ئەژنۆی داپۆشیٰ و ئافرەتو نێرامـوك گشت لاشەیان داپۆشن، جگـە لـە ڕوخسـارو لەپەدەستەكانیان ﴿عَـنْ أبيهُرَيْرَةَ ﷺ: بَعَثني أَبوبَكْرٍ ﷺ فيالْحَجَّة الَّتي أَمَّرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يُؤَذِّنُ فيالنَّاسِ: أَلاَّ يَحُجَّ بَعْدَالْعامِ مُشْـرِكٌ، وَلاَ يَطُـوفَ بالْبَيْتِ عُرْيَـانٌ﴾ رواه الشيخان، لەو حەجەدا كە پێغەمبەرﷺ ئیمامی (ابوبكر)ی لە سەر كردبوە ئەمیر، ئیمامی (ابوبكر) منی نارد بانگەوازی بكەم: لەم ساڵ بەولاوە نابێ هیچ كافرێك حەج بكاو نابێ هیچ ڕووتێك تەواف بكا.

كەوابو: ئەگەر بەشێكی كەمی عەورەتی بەدەر بكەوێ: وەك بەشێكی مووی سەری ئافرەت، یان نینۆكێكی پێی، ئەو بەشە تەوافەی لەو حاڵەتەدا كردویەتی، دروست نابێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

واجبیدووەم: (وَطَهَارَةُالْحَدَث) پاكی تەوافكەرەكەیە: لە بێدەستنوێژیی گەورەو بچووك، واتە: ئەگەر بێدەستنوێژ بێ، یان جەنابەتدار بێ، یان حەیزدار بێ، حەرامە تەواف بكاو تەوافەكەشی دروست نابێ ﴿عَنْ عَائشَةَرضیاللهعنها: أوَّلُ شيْءٍ بَدأَ به النَّبيُّﷺ حينَ قَدمَ مَكَّةَ أَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ بالْبَيْتِ﴾رواه البخاري، یەكەم شت پێغەمبەرﷺ دەستنوێژی گرت، ئینجا تەوافی (بێت)ی كرد. ﴿وَعَنْ عَائشَةَ رضي الله عنها: قَدمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائضٌ، فَقَالَ النَّبيُّﷺ: إفْعَلي كَمايَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَلاَّ تَطُوفي بالْبَيْت

وَالنَّجَسِ، فَلَوْ أَحْدَثَ فِيهِ تَوَضَّأَ وَبَنَى،

حَتَّى تَغْتَسِلِي﴾ رواه الشيخان، كه هاتمه (مكة) له حه‌يزدا بووم، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: كردارەكانی حه‌ج بكه، به‌لام ته‌وافی (بێت) نه‌كه‌ی تا پاك ده‌بیه‌وه‌و غوسل ده‌كه‌ی.

ئینجا بزانه: هه‌ر ئه‌و حه‌دیسه‌ش به‌لگه‌یه: كه‌-جگه له ته‌واف- هیچ كردارێكی‌تری حه‌ج پێویستی به ده‌ستنوێژ نیه، هه‌روه‌ك له (المجموع)دا فه‌رموویه‌تی.

(وَالنَّجَسِ) هه‌روه‌ها پاكی‌یه له پیسی، واته: ئه‌گه‌ر لاشه‌ی، یان جله‌كانی پیس بوبێ، یان شوێنی ته‌وافی پیس بوبێ، ته‌وافه‌كه‌ی دروست نابێ، (ابن عباس)رضي الله عنهما ده‌فه‌رموێ: ﴿الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلَاةِ إِلاَّ أَنَّ اللهَ أَبَاحَ فِيهِ الْكَلَامَ﴾ رواه الترمذي والبيهقي بسندحسن، ته‌واف له ده‌وره‌ی(بێت) وه‌كو نوێژه، به‌لام خوای‌گه‌وره قسه‌كردنی له ته‌وافدا حه‌لاڵ كردوه. واته: هه‌روه‌ك نوێژ به پیسیه‌وه دروست نابێ، ته‌وافیش دروست نابێ.

(فَلَوْ أَحْدَثَ فِيهِ) جا ئه‌گه‌ر له ناو ته‌وافدا بێده‌ستنوێژ بوو، یان به‌شێكی كه‌می عه‌وره‌تی ده‌ركه‌وت، یان لاشه‌ی، یان جلی پیس بوو (تَوَضَّأَ) ده‌ستنوێژ ده‌گرێته‌وه، هه‌روه‌ها عه‌وره‌تی داده‌پۆشێته‌وه، هه‌روه‌ها پیسیه‌كه‌ی لاده‌با، ئینجا (وَبَنَى) له سه‌ر ئه‌وه‌ی كردویه‌تی ده‌ست پێده‌كاته‌وه، واته: له كوێ بێده‌ستنوێژ بووه، یان عه‌وره‌تی ده‌ركه‌وتوه، یان پیس بووه، له‌وێوه ته‌وافه‌كه‌ی ده‌ست پێده‌كاته‌وه‌و ته‌واوی ده‌كا، چونكه

وَفِي قَوْلٍ يَسْتَأْنِفُ،

مەرج نیە تەواف بە دوای یەکتردا بکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەو بەشە تەوافەی بە بێدەستنوێژی، یان بە عەورەتی دەرکەوتوو، یان بە پیسیەوە کردویەتی، دروست نەبوەو بەر نەکەوتووە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی کۆندا (يَسْتَأْنِفُ) واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە تەواف بکاتەوە.

﴿ تەوافی بە مەزهەبی(حنفی)﴾

لە کاتی تەواف کردندا زۆر ڕوو دەدا: ئافرەتو پیاو ئەندامێکی ڕووتیان وێك دەکەوێو دەستنوێژیان دەشکێ، بۆیێ وا باشە: لە سەفەری حەجدا ئافرەتو پیاو (تَقْلید)ی مەزهەبی ئیمامی (حنفي) بکەن، چونکە لە مەزهەبی ئەودا: بە وێککەوتنو دەست لێکدانی ئافرەتو پیاو دەستنوێژ ناشکێ، بەڵام هەر کەسێك لەم مەسەلەیەدا (تَقْلید)ی مەزهەبی(حنفي) بکا، واجبە: لە دەستنوێژدا لای کەم چوارێکی سەری مەسح بکاو هەم واجبە تێبینی ئەوەش بکا: کە لە مەزهەبی ئەودا: بە کێم، یان بە خوێن لێهاتنو بە ڕشانەوەی پڕ بە دەمو بە پێکەنینی بە دەنگ لە ناو نوێژدا دەستنوێژ دەشکێ، هەروەك لە کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تەوافی بە تەیەممومم ﴾

ئەو کەسەی پێش (طَوافُ الإفاضَة)ی ڕوکنی حەج، یان پێش تەوافی ڕوکنی عومرە، نەخۆش دەبێ، یان ئەندامێکی دەشکێ، یان برینـدار

دەبێو ناتوانێ ئاو بەکار بێنێ، ئەوە ئەگەر شکستەکەی، یان برینەکەی دلپۆشەرێکی لە سەر بوو، تەماشا دەکرێ: ئەگەر داپۆشەرەکە لە ئەندامی (تَيَمّم)دا نەبو و لە سەر بێدەستنوێژیش دانەنابو، دروستە: بۆ تەوافەکانی ڕوکنی حەج و عومرە تەیەمموم بکاو تەوافەکانیشی دروست دەبنو لە ئەستۆی لادەچن، بەڵام ئەگەر داپۆشەرەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابو، یان لە ئەندامی (تَيَمّم)دا بوو، ئەوە مەرجە: کاتی گەڕانەوەی حاجیەکان هاتبێو بترسێ هاوڕێکانی بەجێی بهێڵن، ئینجا بۆ تەوافی ڕوکن تەیەمموم بکا، جا بەو تەیەمومە ناتەواوە تەوافەکەی دروست دەبێ، واتە: لە ژێر ئیحرام دەردەچێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تەوافی ڕوکنی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێو هەر کاتێك بۆی بگونجێ، واجبە: بچێتەوە (مكة)و تەوافەکە دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەوەی ڕابردوو بە گوێرەی فەرموودەی بەهێزی ئیمامی(الشافعي) بوو، بەڵام لە فەرموودەی بێهێزی مەزهەبی (الشافعي)و بە فەرموودەی زانایەکانی‌تری -جگە لە مەزهەبی (الشافعي)-: ئەگەر داپۆشەرەکەی لە سەر بێدەستنوێژی دانابێ، یان لە سەر ئەندامی (تَيَمّم) دایبنابێ، لە هیچ حاڵەتێکدا قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا لە باسی (تَيَمّم) ڕوونی کردۆتەوە، کەوابو: ئەو کەسەی داپۆشەری برینەکەی، یان شکستەکەی لە سەر بێدەستنوێژی داناوە، یان

لـه سـەر ئەنـدامی (تَـيمّم) داينـاوە، بـۆی دروسـتە: (تقليـد)ی فـەرموودە بێهێزەکـە بکـا، يـان (تقليـد)ی زانايـەکانیتر بکـاو دەسـتنوێژ بگـرێو داپۆشـەرەکەش بـە ئـاو مەسـح بکـاو تەيەمموميش بکـاو هـەر بـەو تەيەممومـەش تـەوافی ڕوکـن بکـا، تەوافەکەشی دروست دەبێو بە يـەکجاری لـە ئەستۆی لادەچـێو نايەوێ دووبارەی بکاتەوە، والله أعلم.

﴿ تەوافی ئافرەتی حەيزدار ﴾

دروستە: ئافرەت دەرمان بەکار بێنـێ، تـاکو حـەيزی پـێش بکـەوێ، يان دوا بکەوێ، بۆ ئەوەی بە پاکی (طَوافُ الإفاضَـة)ی ڕوکنـی حـەج بکا، جا ئەگەر ئافرەتێك بـۆ کـاتی (طَـوافُ الإفاضَـة) حـەيزی تـووش بـوو و مـاوەی حەيزەکـەش ئەوەنـدە درێـژ دەبـۆوە: هاوڕێکـانی بەجێيان دەهێشتو هەر پاك نەدەبۆوە، ئـەو ئافرەتـە بـۆی دروستە بە فەرموودەکەیتری ئيمامی(الشافعي) ڕەفتار بکا، کـە دەفـەرموێ: (لـە مـاوەی حـەيزدا ئـەو ڕۆژانـەی خـوێنی حـەيز نايـێو دەوەسـتێ، ڕۆژەکان بە پاکی دادەنرێن). جا ئەم فەرموودەيە لەگـەڵ مەزهـەبی ئيمـام(مالـك)و ئيمـام(أحمـد) تێـك دەکاتـەوە، کـەوابو: هـەر کاتێـك ئافرەتەکە خـوێنی وەسـتا، غوسـل دەکـاو (طَـوافُ الإفاضَـة) دەکـاو بەو فەرموودەيە بۆی دروست دەبێو بە بەر ڕوکنـی حـەج دەکـەوێ، جا ئەگەر خوێنی نەوەستا، دروستە: دەرمان بەکار بێنـێو ماوەيـەك خوێنەکە بوەستێنێ، هـەروەك لـە (حاشـية الإيضـاح)دا (ابـن حجـر) ئەو مەسەلەی ڕوون کردۆتەوە.

وَأَنْ يَجْعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسارِهِ، مُبْتَدِئاً بِالْحَجَرِ الأَسْوَدِ مُحاذِياً لَهُ فِي مُرُورِهِ بِجَمِيعِ بَدَنِهِ،

واجبی سێیه‌م: (وَأَنْ يَجْعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسارِهِ) ده‌بی له هه‌موو ته‌وافه‌که‌یدا (بَيْت) بخاته لای چه‌په‌ی و ڕاسته‌ی بکه‌وێته ده‌ره‌وه‌و به‌ره‌و پێشه‌خۆی بڕوا ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلاثاً وَمَشَى أَرْبَعاً﴾ رواه مسلم والترمذي، كه پێغه‌مبه‌رﷺ هاته (مكة) بۆ ته‌واف كردن، ڕووی كرده (اَلْحَجَرُالأَسْوَد)و ده‌ستی لێدا، ئینجا به لای ڕاسته‌یدا ڕۆیشت‌و له هه‌رسێك خوله‌كانی سه‌ره‌تای ته‌وافدا به تاڵوكه ده‌ڕۆیشت‌و له چواره‌كه‌ی تریشدا به عاده‌تی ده‌ڕۆیشت.

كه‌وابو: ئه‌گه‌ر پاشه‌وپاش ڕۆیشت، یا به لای چه‌په‌یدا ڕۆیشت، یان له كاتی ڕۆیشتندا ماوه‌یه‌كی كه‌م سینگی سوڕا لای (بَيْت)، ئه‌و به‌شه ته‌وافه‌ی دروست نابێ، هه‌روه‌ك له (نهاية)و (الشرواني)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه، ئیتر له‌و چه‌په تێكردنه‌و له مه‌سه‌له‌كانی تردا: جیاوازی گه‌وره‌و منداڵ‌و پیاده‌و سوارو هه‌ڵگیراو و دانیشتوو و درێژ بوو و به پێوه نیه، هه‌روه‌ك له (تحفة)و(الشرواني)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

واجبی چوارهم: (مُبْتَدِئاً بِالْحَجَرِالأَسْوَدِ) له قوژنه‌ی (اَلْحَجَر الأَسْوَد)ه‌وه ده‌ست به ته‌واف بكا، به به‌ڵگه‌ی حه‌دیسه‌كه‌ی ڕابردوو (مُحَاذِياً لَهُ فِي مُرُورِهِ) واجبه: له سه‌ره‌تای ته‌وافه‌كه‌یدا به‌رامبه‌ر

فَلَوْ بَدَأَ بِغَيْرِ الْحَجَرِ لَمْ يُحْسَبْ، فَإِذَا انْتَهَى إِلَيْهِ ابْتَدَأَ مِنْهُ، وَلَوْ مَشَى عَلَى الشَّاذَرْوَانِ أَوْ مَسَّ الْجِدَارَ فِي مُوَازَاتِهِ

(الْحَجَرالأَسْوَد) بێ (بِجَمِيعِ بَدَنِهِ) بە هەموو لایچەپەی لاشەکەی، کەوابو: ئەگەر لە سەرەتای تەوافەکەیدا گشت لایچەپەی بەرامبەر (الْحَجَرالأَسْوَد) نەبێ، ئەم خولەی دروست نابێ.

هەروەها (فَلَوْ بَدَأَ بِغَيْرِالْحَجَرِ) ئەگەر لە شوێنێکیترەوە–جگە لە (الْحَجَرالأَسْوَد)– دەستی بە تەواف کرد (لَمْ يُحْسَبْ) ئەم خولەی دروست نابێو لە حەفت خولەکە ناژمێردرێ، بەلاّم (فَإِذَا انْتَهَى إِلَيْهِ) هەر کاتێك لە سوڕانەوە گەیشتە (الْحَجَرالأَسْوَد)، ئەوە (ابْتَدَأَ مِنْهُ) لەوێوە دەبێتە سەرەتای تەوافو ئەم جارە لێرەوە خولەکانی بۆ دەژمێردرێن، کەوابو: وا باشە لای ڕاستەیخۆی بەرامبەر سەرەتای تەنیشتی (الْحَجَرالأَسْوَد) بکا، ئینجا تۆزێك تەنیشتو تەنیشت بڕوا، تا ڕاستەی لە تەنیشتەکەیتری (الْحَجَرالأَسْوَد) تێدەپەڕێ، ئینجا خۆی بسوڕێنێو دەست بە تەواف بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

واجبیپێنجەم: لە هەموو تەوافدا دەبی هەموو لاشەی لە دەرەوەی (بَيْت) بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ با تەواف بە دەرەوەی (بَيْت)دا بکەن. کەوابو: (وَلَوْ مَشَى عَلَى الشَّاذَرْوَانِ) ئەگەر بەسەر لێوە دیوارەکەی (بَيْت)دا ڕۆیشت: کە لە بەرینیی دیوارەکە بە لایدەرەوەیە (أَوْ مَسَّ الْجِدَارَ فِي مُوَازَاتِهِ) یان لە ئاستی لێوەدیوارەکە دەستی لە دیواری

أَوْ دَخَلَ مِنْ إِحْدَى فَتْحَتَيِ الْحِجْرِ وَخَرَجَ مِنَ الأُخْرَى لَمْ يَصِحَّ طَوَافُهُ، وَفِي مَسْأَلَةِ الْمَسِّ وَجْهٌ، وَأَنْ يَطُوفَ سَبْعاً،

(بَيْت) دا، يان دەستی لە سەر دیواری (حِجْرِإسْماعیل) دانا (أَوْ دَخَلَ مِنْ إِحْدَى فَتْحَتَيِ الحِجْرِ) یان لە زلرکێکی (حِجْرِإسْماعیل) چووە ژوورەوەو (وَخَرَجَ مِنَ الأُخْرَى) لە زارکەکەیتر هاتە دەرەوە (لَمْ تَصِحَّ طَوْفَتُهُ) ئەو بەشە تەوافەی دروست نابێ، چونکە لە دەرەوەی (بَيْت)دا تەوافی نەکردوە، بەلکو بەناو (بَيْت)دا کردویەتی﴿عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ؟ قَالَ نَعَمْ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (جَدْر)–واتە: (حِجْرِإسْماعیل)– پارچەیەکە لە (بَيْت). بەلام (وَفِي مَسْأَلَةِ الْمَسِّ وَجْهٌ) لە مەسەلەی دەست لێدانی دیواری (بَيْت) فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە زیانی نیە.

واجبیشەشەم: (وَأَنْ يَطُوفَ سَبْعاً) دەبی حەفت خولی تەولو بە دەورەی (بَيْت)دا بسورێتەوە، هەر خولێکی لە (الْحَجَرالأَسْوَد)ەوە بۆ (الْحَجَرالأَسْوَد) بێ، بە بەلگەی حەدیسەکەی (جابر)ی ڕابردوو، کەوابو: ئەگەر لەو حەفت خولە تەنها هەنگاوێکی ناتەولو بێ، تەوافەکەی دروست نیەو تەولو نابێ، بەلام ئەگەر لە حەفت خول زیاتر بکا تەوافەکەی بەتالّ نابێ، جا ئەگەر کەوتە گومان: چەند خولی کردون؟ واجبە: لای کەمی لێبگرێو خولێتر بکا، تا بێگومان تەوافەکەی دروست ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کرلونەوە.

هەروەها مەرجە لە خولی کۆتاییتەوافدا بە تەولوی بەرامبەر (الْحَجَرالأسْوَد) ببێتەوە، ئینجا تەوافەکەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا ڕوون کراونەوە.

واجبیحەفتەم: (وَدَاخِلَ الْمَسْجِدِ) دەبێ تەوافەکەی لە ناو (الْمَسْجِدالْحَرام)دا بێ، واتە: ئەگەر لە دەرەوەی مزگەوتدا بسوڕێتەوە، تەوافەکەی دروست نابێ، چونکە پێغەمبەرﷺو (صحابة) لەناو مزگەوتی(الحرام)دا تەوافیان کردوە، پێغەمبەریشﷺ فەرموویەتی: ﴿لِتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِككُمْ﴾ رواه مسلم، کردەوەکانی حەجو عومرە لە من وەربگرن.

واجبیهەشتەم: نیەتی تەواف کردن ئەگەر تەوافەکە سەربەخۆ بێ، واتە: تەوافی حەجو عومرە نەبێ، هەروەها جگە لە مەبەستی تەواف کردن، بە هیچ مەبەستێکیتر هیچ هەنگاوێك نەڕوا، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕوونمان کردەوە.

﴿ سوننەتەکانی تەواف ﴾

(وَأَمَّاالسُّنَنُ) هەر چی سوننەتەکانی تەوافن هەشتن:

یەکەم: (فَأَنْ يَطُوفَ مَاشِياً) وەها خێرترە بە پیادەیی تەواف بکا، مەگەر عوزرێکی هەبێ، ئەوکاتە ناپەسند نیە بە سواری، یان بە هەڵگیراوی تەواف بکا، چونکە لە حەدیسی (بخاریو مسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ بە سواری تەواف کرد، تاکو خەڵك ببینێو پرسیاری لێبکەن﴾.

وَيَسْتَلِمَ الْحَجَرَ أَوَّلَ طَوَافِهِ وَيُقَبِّلَهُ وَيَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْهِ، فَإِنْ عَجَزَ اسْتَلَمَ، فَإِنْ عَجَزَ أَشَارَ بِيَدِهِ، وَيُرَاعِي ذَلِكَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ.

دووەم: (وَيَسْتَلِمَ الحَجَرَ) سوننەتە دەست لە (الْحَجَرالأسْوَد)بدا (أَوَّلَ طَوَافِهِ) لە سەرەتای تەوافەکەیدا (وَ) هەروەها (يُقَبِّلَهُ) سوننەتە: ماچیشی بکا (وَ) هەروەها (يَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَيْهِ) تەوێڵەی لە سەر دابنێ، واتە: سوجدەی لە سەر ببا، ئەو سێ سوننەتانەش لە حەدیسی (صحیح)دا هاتون.

جا بزانە: ئەو سێیانەی ڕابردوو لەو حاڵەتەدا سوننەتن کە خەڵکیتر تووشی ئازارو ماندووبوون نەکا ﴿عَنْ عُمَرَ ﷺ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ياعُمَرُ إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ لا تُزاحِمْ عَلَى الْحَجَرِ فَتُؤْذِيَ الضَّعِيفَ إِنْ وَجَدْتَ خَلْوَةً، وَإِلاَّ فاسْتَقْبِلْهُ وَهَلِّلْ وَكَبِّرْ﴾ رواه الامامان: الشافعي واحمد، ئەی (عمر) تۆ پیاوێکی بەهێزی لە سەر ماچکردنی (الْحَجَرالأسْوَد) پاڵەپەستە مەکە، نەوەك خەڵکی بێهێز ئازار بدەی، ئەگەر کەلێنێك هەبوو دەستی لێبدە، ئەگەرنا: ئاماژەی بۆ بکەو (لاإلهَ إلاَّالله)و(أَللهُ أكبر) بڵێ.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای ماچکردنیو سوجدەی نەبو (اسْتَلَمَ) تەنها دەستی لێدەدا، ئینجا دەستە لێدراوەکەش ماچ دەکا (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای دەست لێدانیشی نەبو (أَشَارَ بِيَدِهِ) بە دەستیڕاستەی، یان چەپەی ئاماژە بۆ دەست لێدانەکەی دەکا، ئینجا دەستەکەی ماچ دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَيُرَاعِي ذَلِكَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ) سوننەتە: لە گشت

وَلاَ يُقَبِّلُ الرُّكْنَيْنِ الشَّامِيَّيْنِ ولاَ يَسْتَلِمُهُمَا، وَيَسْتَلِمُ الْيَمَانِيَّ وَلاَ يُقَبِّلُهُ، وَأَنْ يَقُولَ أَوَّلَ طَوَافِهِ: بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ

خولێكی تەوافدا ئەو دەست لێدانو ماچكردنو ئامـاژەی ڕابـردوو بكـا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَاسٍ رضي الله عنهما: طَافَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى بَعِيرٍ كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ الَيْهِ بِشَيْءٍ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ﴾رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ بە سواری ووشترێك تەوافی كرد، هەر جارێك دەگەیشتە قوڕنەی (الْحَجَرالأَسْوَد) ئاماژەی بۆ دەكردو (الله أكبر)ی دەگوت.

(وَلاَ يُقَبِّلُ الرُّكْنَيْنِ الشَّامِيَّيْنِ) وەهـا سـوننەتە هـەردوو قوڕنـەكانی شـامی -واتـە: عێراقـیو شـامی- مـاچ نـەكاو (وَلاَ يَسْتَلِمُهُمَا) دەستیشـیان لێنـەدا، چـونكە پێغەمبـەر ﷺ ماچـی نـەكردوونو دەستیشی لێنـەداون (وَيَسْتَلِمُ الْيَمَانِيَّ) سوننەتە قوڕنـەی یـەمانی دەست لێبدا، بەڵام (وَلاَ يُقَبِّلُهُ) ماچی نـەكا، چونكە پێغەمبـەر ﷺ دەستی لەم قوڕنەیە دەدا بەڵام ماچی نەدەكرد، ئەو حەدیسانە لـە (بخاریو مسلم)دا گێڕدراونەوە.

ئینجا بزانە: ئـەو ماچـكردنو دەسـت لێدانـەی ڕابـردوو بـۆ ئـافرەت سوننەت نیە، تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ: كە دەورەی (بَيْت) پیـاوی لێنەبن، هەروەك لە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانـە، هـەروەها ماچكردنو دەست لێدانی (مَقَامِ إِبراهِيم)ش سـوننەت نیـە، بـەڵكو (بدْعَة)یە، هەروەك لە (الايضاح)دا فەرموویەتی.

سـێیەم: (وَأَنْ يَقُـولَ أَوَّلَ طَوَافِـهِ) سـوننەتە: كـە لـە سـەرەتای تەواف دەستی بە ڕۆیشتن كرد، بڵێ: (بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللَّهُمَّ

إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ. وَلْيَقُلْ قُبَالَةَ الْبَابِ: اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ. وَبَيْنَ الْيَمَانِيَّيْنِ: اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. وَلْيَدْعُ بِمَا شَاءَ، وَمَأْثُورُ الدُّعَاءِ أَفْضَلُ مِنَ الْقِرَاءَةِ، وَهِيَ أَفْضَلُ مِنْ غَيْرِ مَأْثُورِهِ،

إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ). ئینجا له گشت خولێکدا که گەیشتەوە بەرامبەر (الْحَجَرِالأَسْوَدِ) ئەو زیکرەی ڕابردوو بلێتەوە، هەروەك له سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلْيَقُلْ قُبَالَةَ الْبَابِ) با له بەرامبەر دەرگەی (بَيْت) بلێ: (اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ، وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ). ئینجا (وَبَيْنَ الْيَمَانِيَّيْنِ) له نێوان قوڕنەی یەمانیو (الْحَجَرِالأَسْوَدِ)دا بلێ: ﴿اَللَّهُمَّ-رَبَّنَا-آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ رواه احمد وصححه الحاكم.

ئینجا جگه لەو زیکرو دوعایانەی ڕابردووش (وَلْيَدْعُ بِمَا شَاءَ) با له گشت خولەکانی تەوافدا هەر دوعایەکی حەز دەکا بیکا، جا بە هەر زمانێك بێ، هەروەها سوننەتە: له ناو تەوافدا قوڕئان بخوێنێ، بەڵام (وَمَأْثُورُ الدُّعَاءِ) ئەو زیکرو دوعایانەی له پێغەمبەر ﷺ و (صحابە)کانەوە هاتون (أَفْضَلُ) خێرترن (مِنَ الْقِرَاءَةِ) له قوڕئان خوێندنی ناو تەوافدا (وَهِيَ) قوڕئان خوێندنی ناو تەواف (أَفْضَلُ) خێرترە (مِنْ غَيْرِ مَأْثُورِهِ) لەو زیکرو دوعایانەی له پێغەمبەر ﷺ و

وَأَنْ يَرْمُلَ فِي الأَشْوَاطِ الثَّلاثَةِ الأُولَى: بِأَنْ يُسْرِعَ مَشْيَهُ مُقَارِبًا خُطَاهُ، وَيَمْشِي فِي الْبَاقِي، وَيَخْتَصُّ الرَّمَلُ بِطَوَافٍ يَعْقُبُهُ سَعْيٌ، وَفِي قَوْلٍ بِطَوَافِ الْقُدُومِ،

(صَحابة)كانەوە نەهاتبن. ئینجا بزانە سوننەتە: زیکرو دوعاو قورئان خوێندنی ناو تەواف گشتی بە نهێنی بن، مەگەر بیەوێ یەکێکیتر فێر بکا، ئەو کاتە دەنگ هەڵدێنێ، بەو مەرجەی خەڵکیتر ئازار نەدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

چوارەم: (وَأَنْ يَرْمُلَ) سوننەتە: نێرینە بە تاڵوکە بڕوا (فِي الأَشْوَاطِ الثَّلاثَةِ الأُولَى) لە هەرسێك خولەکەی سەرەتای تەوافدا (بِأَنْ يُسْرِعَ مَشْيَهُ) بەو شێوەیە: پەلە لە ڕۆیشتنەکەیدا بکاو (مُقَارِبًا خُطَاهُ) هەنگاوەکانیشی لێك نزیك بکاتەوە، واتە: غار نەداو فوڕکەش لێنەدا (وَيَمْشِي فِي الْبَاقِي) سوننەتە: لە چوار خولەکەیتریشدا بە عادەتی بڕوا ﴿عَنْ ابن عُمر رضی الله عنهما: رَمَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنَ الْحَجَرِ إِلَى الْحَجَرِ ثَلاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ سێ خول لە بەردە ڕەشەکەوە تا بەردە ڕەشەکە، بە تاڵوکە ڕۆیشتو چوار خولیش بە عادەتی ڕۆیشت.

(وَيَخْتَصُّ الرَّمَلُ) ئەو ڕۆیشتنە بە تاڵوکەیە تایبەتە (بِطَوَافٍ يَعْقُبُهُ سَعْيٌ) بە تەوافێکی وەها: هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوەی بە دوادا بکرێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا تایبەتە (بِـ) بە (طَوَافِ الْقُدُومِ)، جا لە سەر فەرموودەی ڕاستتر: هەر تەوافێك هاتوچۆی سەفاو مەڕوەی بە دوادا نەکرێ، ئەو تاڵوکەیەی تێدا سوننەت نیە.

وَلْيَقُلْ فيه: اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجّاً مَبْرُوراً وَذَنْباً مَغْفُوراً وَسَعْياً مَشْكُوراً. وَأَنْ يَضْطَبِعَ فِى جَمِيعِ كُلِّ طَوَافٍ يَرْمُلُ فيه، وَكَذَا فِى السَّعْيِ عَلَى الصَّحِيحِ: وَهُوَ جَعْلُ وَسَطِ رِدَائِهِ تَحْتَ مَنْكِبِهِ الأَيْمَنِ

(وَلْيَقُلْ فيه) سوننەتە: لە هەرسێك خولەكەی بە تاڵوكەدا لەگەڵ زیكرەكانیتریش بڵێ: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجّاً مَبْرُوراً وَذَنْباً مَغْفُوراً وَسَعْياً مَشْكُوراً). هەروەها لە چوارەكەیتریشدا بڵێ: (اَللَّهُمَّ -رَبِّ- اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاعْفُ عَمَّا تَعْلَمْ إِنَّكَ أَنْتَ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ، اَللَّهُمَّ -رَبَّنَا- آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ). هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

پێنجەم: (وَأَنْ يَضْطَبِعَ) سوننەتە: نێرینە پەشتەماڵەكەی بخاتە بن هەنگڵی (فِى جَمِيعِ كُلِّ طَوَافٍ) لە هەر حەفت خولەكەی گشت تەوافێكی وەهادا: كە (يَرْمُلُ فيه) تاڵوكەی تێدا سوننەتە، هەرچەند بە تاڵوكەش نەڕوا ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: اضْطَبَعَ النَّبِيُّ ﷺ هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَرَمَلُوا ثَلاَثَةَ أَشْوَاطٍ وَمَشَوْا أَرْبَعاً﴾ رواه ابوداود والبيهقي بسند صحيح، پێغەمبەر ﷺ و (صحابة) پەشتەماڵەكانیان لە بن هەنگڵ داناو سێ خولی سەرەتا بە تاڵوكە ڕۆیشتن و چوارەكەیتریش بە عادەتی ڕۆیشتن. (وَكَذَا فِى السَّعْيِ) هەروەها لە هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوەشدا سوننەتە: وا بكا (علىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَهُوَ) دانان لە بن هەنگڵ بەم شێوەیە: (جَعْلُ وَسَطِ رِدَائِهِ تَحْتَ مَنْكِبِهِ الأَيْمَنِ) ناوەندی پەشتەماڵەكەی لە بن شانی ڕاستەی

وَطَرَفَيْهِ عَلَى الأَيْسَرِ، وَلاَ تَرْمُلُ الْمَرْأَةُ وَلاَ تَضْطَبِعُ، وَأَنْ يَقْرُبَ مِنَ الْبَيْتِ، فَلَوْ فَاتَ الرَّمَلُ بِالْقُرْبِ لِزَحْمَةٍ فَالرَّمَلُ مَعَ بُعْدٍ أَوْلَى إِلاَّ أَنْ يَخَافَ صَدْمَ النِّسَاءِ فَالْقُرْبُ بِلاَ رَمَلٍ أَوْلَى،

دابنێ (وَطَرَفَيْهِ عَلَى الأَيْسَرِ) هەردوولایەکانیشی لە سەر شانی چەپەی دابنێ، واتە: لایەکی بە لای پشتەوەداو لایەکەیتریش بە لای سینگیدا بخاتە سەر شانیچەپە، شانیڕاستەش بە ڕووتی بهێڵێتەوە (وَلاَتَرْمُلُ الْمَرْأَةُ) نابێ ئافرەت، یان نێرامووک لە تەواف کردندا -وەکو پیاو- بە تاڵوکە بڕواو (وَلاَ تَضْطَبِعُ) نابێ پەشتەماڵەکەشی -وەکو پیاو- لە بن هەنگڵ دابنێ، واتە: ئەو دووانە تەنها بۆ نێرینە سوننەتن.

شەشەم: (وَأَنْ يَقْرُبَ مِنَ الْبَيْتِ) سوننەتە نێرینە -لە کاتی تەوافدا- لە (بێت) نزیك ببێتەوە (فَلَوْ فَاتَ الرَّمَلُ بِالْقُرْبِ) جا ئەگەر بە هۆی نزیکبوونەوەی لە (بێت) سێ خولەکەی بە تاڵوکەی دەفەوتا (لِزَحْمَةٍ) لە بەر پاڵەپەستەیی پێی نەدەکرا (فَالرَّمَلُ مَعَ بُعْدٍ أَوْلَى) ئەو تاڵوکەیە لە دوورەوە خێرترە (إِلاَّ أَنْ يَخَافَ صَدْمَ النِّسَاءِ) مەگەر لە دوورەوەش لە خۆلێدانی ئافرەتان بترسێ، ئەو کاتە (فَالْقُرْبُ) نزیکبوونەوە (بِلاَرَمَلٍ) بە بێ تاڵوکە (أَوْلَى) خێرترە، نەوەك خۆی لە ئافرەتان بدا.

ئینجا بزانە: بۆ ئافرەتان وەها سوننەتە: لە دوورەوەی (بێت) تەواف بکەن، تاکو تێکەڵی پیاوان نەبن، هەروەها ئەگەر پیاویش تووشی ئازار دەبوو، یان خەڵکی ئازار دەدا، سوننەتە تۆزێك دوور

وَأَنْ يُوَالِيَ طَوَافَهُ، وَأَنْ يُصَلِّيَ بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ الْمَقَامِ، يَقْرأُ فِي الأُولَى قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّانِيَةِ الإِخْلاَصَ،

بكەوێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە، بە بەڵگەی حەدیسەكەی ئیمامی (عمر)ی ڕابردوو.

حەفتەم: (وَأَنْ يُوَالِيَ طَوَافَهُ) سوننەتە: هەر حەفت خولەكانی تەواف بە دوای یەكتردا بكا، واتە: ئەگەر پچڕ پچڕیش بیكا دروست دەبێ، جا ئەگەر لە كاتی تەوافدا ئیقامەتی نوێژ كرا، یان كارێكی پێویست ڕووی‌دا، با واز لە تەواف بێنێ‌و نوێژەكە بكاو كارەكەی جێبەجێ بكا، ئینجا بگەڕێتەوە تەوافەكەی تەواو بكا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها لە ناو تەوافدا: قسەكردن‌و خواردن‌و خواردنەوە گشتی دروستن، بەڵام ناپەسندن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەشتەم: (وَأَنْ يُصَلِّيَ بَعْدَهُ رَكْعَتَيْنِ) سوننەتە: لە دوای تەواوبوونی تەواف دوو ڕەكعەت نوێژی سوننەت بكا، جا لە هەر شوێنێكی (الْمَسْجِدالْحَرام)دا ئەو دوو ڕەكعەتە بكا، خێرەكەی دەگاتێ، بەڵام (خَلْفَ الْمَقَامِ) لە پشت (مَقامِ إبراهيمﷺ) خێرترە، ئینجا بە نیەتی سوننەتی تەواف ئەو نوێژە دەكاو (يَقرأُ فِي الأُولَى) لە ڕەكعەتی یەكەمدا لە دوای فاتیحە (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ) دەخوێنێ‌و (وَفِي الثَّانِيَةِ الإِخْلاَصَ) لە ڕەكعەتی دووەمیشدا لە دوای فاتیحە (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) دەخوێنێ ﴿عَنْ جَابرٍ﴾: فِي صِفَةِ حَجِّ النَّبِيِّﷺ: ثُمَّ نَفَذَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَﷺ فَقرأَ:(وَاتَّخِذُوا

مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى) فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، وَكَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ: (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ)وَ(قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ)﴾ رواه مسلم، ئینجا لە دوای تەواف کردن، پێغەمبەرﷺ ڕۆیشتە لای (مَقامِ إبراهیم‎ﷺ) ئایەتی ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ی خوێندەوە-واتە: لە (مَقامِ إبراهیمﷺ) نوێژ بکەن- ئینجا لە پشت (مَقامِ إبراهیم) دوو ڕەکعەت نوێژی سوننەتی کرد: لە دوای فاتیحە (قُلْ هُوَاللهُ أحَدٌ)و (قُلْ يَاأَيُّهَاالْكَافِرُونَ)ی خوێندن.

(وَيَجْهَرُ لَيْلاً) ئەگەر لە شەوێدا ئەم نوێژە بکا، بە دەنگی ئاشکرا فاتیحەو سورەتەکان دەخوێنێ‌و لە ڕۆژێدا بە نهێنی دەخوێنێ، ئینجا بزانە: تا مردنی تەوافکەرەکە کاتی ئەو نوێژە هەر دەمێنێ‌و ئەگەر بگەڕێتەوەو لە وولاتی خۆیدا ئەو سوننەتە بکا، هەر دروست دەبێ‌و لە گشت کاتێکی ڕۆژێ‌و شەوێدا دروستە ئەو نوێژە بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی ئیمامی (الشافعي)دا (تَجِبُ الْمُوَالاَةُ) واجبە: خولەکانی تەواف بە دوای یەکتردا بکرێن (وَالصَّلاَةُ) هەروەها واجبە: لە دوای تەوافیش ئەو دوو ڕەکعەت نوێژە بکا، بەلآم لە فەرموودەی بەهێزتردا: ئەوانە گشتی سوننەتن.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی لە جیاتی کەسێکی‌تر حەج دەکا، ئەویش ئەو دوو ڕەکعەتە دەکاو، نوێژەکەش-وەکو حەج- بۆ حەج بۆکراوەکە دەبێ، هەروەها سەرپەرشتکاریش لە جیاتی

وَلَوْ حَمَلَ الْحَلاَلُ مُحْرِماً وَطَافَ بِهِ حُسِبَ لِلْمَحْمُولِ، وَكَذا لَوْ حَمَلَهُ مُحْرِمٌ

منداڵیﻧەفام ئەو دوو ڕەکعەتە دەکا، بەڵام منداڵیفامیدە بە خۆی دوو ڕەکعەتەکە دەکا.

هەروەها لە دوای تەواوبوونی نوێژەکە، سوننەتە ئەم دوعایە بکا: (اَللَّهُمَّ هَذَا بَلَدُكَ وَالْمَسْجِدُالْحَرامُ وَبَيْتُكَ الْحَرامُ، وَأَنَا عَبْدُكَ إِبْنُ عَبْدِكَ إِبْنُ أَمَتِكَ أَتَيْتُكَ بِذُنُوبٍ كَثِيرَةٍ وَخَطَايا جَمَّةٍ وَأَعْمَالٍ سَيِّئَةٍ وَهَذا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ فَاغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِيمُ، اَللَّهُمَّ إِنَّكَ دَعَوْتَ عِبَادَكَ إِلَى بَيْتِكَ الْحَرَامِ وَقَدْ جِئْتُ طَالِباً رَحْمَتَكَ مُبْتَغِياً مَرْضَاتِكَ وَأَنْتَ مَنَنْتَ عَلَيَّ بِذَلِكَ فَاغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەو ئەو دوعایەی هێناون.

﴿ تەواف کردن بە هەڵگیراوی ﴾

(وَلَوْ حَمَلَ الْحَلاَلُ مُحْرِماً) ئەگەر یەکێکی بێئیحرام یەکێکی بەئیحرامی هەڵگرتو (وَطَافَ بِهِ) بە دەوری (بَيْت)دا تەوافی پێکرد (حُسِبَ لِلْمَحْمُولِ) تەوافەکە بۆ هەڵگیراوەکە حیساب دەکرێو تەوافەکەی دروست دەبێ -وەك سوار وڵاغ- ئەگەر واجبەکانی ڕابردووی تەواف لە هەڵگیراوەکە هاتبنە جێ، جیاوازی نیە: هەڵگرەکە تەنها یەك کەس بێ، یان زیاتر بێ.

(وَكَذَا) هەروەها تەوافەکە بۆ هەڵگیراوەکە دەبێ (لَوْ حَمَلَهُ مُحْرِمٌ) ئەگەر یەکێکی بەئیحرام، یان زیاتر هەڵیبگرێ، بەو مەرجەی:

قَدْ طَافَ عَنْ نَفْسه، وَإلاّ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إنْ قَصَدَهُ للْمَحْمُــول فَلَــهُ، وَإِنْ قَصَدَهُ لنَفْسه أَوْ لَهُمَا فَللْحَامل فَقَطْ.

(فَصْلٌ) يَسْتَلمُ الْحَجَرَ بَعْدَ الطَّوَاف وَصَلاَته، ثُمَّ يَخْرُجُ منْ بَاب الصَّفَا

(قَدْ طَافَ عَنْ نَفْسه) ئـەو بەئیحرامـە تەوافەکـەی خـۆی کردبـێ (وَإلا) بـــەڵام ئەگـــەر بەئیحرامەکـــە تـــەوافیخۆی نـــەکردبو (فَالأَصَـــحُّ) ئـەرمووده‌ی ڕاسـتتر: (أَنَّـهُ إنْ قَصَـدَهُ للْمَحْمُـول) ئەگـەر هەڵگرەکـە مەبەستی بێ: تەوافەکە بۆ هەڵگیراوەکە بێ (فَلَـهُ) ئـەوە تەوافەکـە بۆ هەڵگیراوەکە دەبێ (وَإنْ قَصَـدَهُ لنَفْسـه) ئەگـەر هەڵگرەکـە مەبەسـتی بـێ: تەوافەکـە بـۆ خـۆی بـێ (أَوْ لَهُمَـا) یـان مەبەسـتی بـێ: بـۆ هەردووکیان بێ (فَللْحَامل فَقَطْ) ئەوە لـە هـەردوو مەسـەلەدا تەوافەکـە تەنها بـۆ هەڵگرەکـە دەبـێ، چونکە لـە هـەردوو مەسـەلەدا مەبەسـتی خۆی هەبوەو تەوافێکیش بۆ دوو کەسان نابێ.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەدا جیاوازی نیە هەڵگیراوەکە: یـەك کـەس بێ، یان زیاتر بێ، بـەڵام ئەگـەر لـە سـەر شتێکدا لـە سـەر زەمـین ڕایدەکێشـا، یـان پـاڵی دەدا، ئـەو کاتـە-ئەگـەر مەبەسـتیان بـێ- تەوافەکـە بـۆ هـەردووکیان دروسـت دەبـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (سَعْي) هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروە ﴾

(يَسْتَلمُ الْحَجَرَ) سوننەتە: تەوافکەرەکـە دەسـت لـە (اَلْحَجَرالأَسْوَد) بـدا (بَعْـدَالطَّوَاف وَصَـلاَته) لـــە دوای تـــەواوبوونی تـــەوافـو دوو ڕەکعەت نوێژەکـەی تـەواف (ثُـمَّ يَخْـرُجُ مـنْ بَـاب الصَّفَا) ئینجـا لـە

لِلسَّعْيِ، وَشَرْطُهُ أَنْ يَبْدَأَ بِالصَّفَا، وَأَنْ يَسْعَى سَبْعاً، ذَهَابُهُ مِنَ الصَّفَا إِلَى الْمَرْوَةِ مَرَّةٌ وَعَوْدُهُ مِنْهَا إِلَيْهِ أُخْرَى،

دەرگەی سەفاوە بڕواتە دەرەوە (لِلسَّعْيِ) بۆ (سَعْی)کردن، واتە: هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە (وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی (سَعْی) سەفاو مەڕوە سێ مەرجن:

یەکەم: (أَنْ يَبْدَأَ بِالصَّفَا) لە سەفاوە دەست بە هاتوچۆیەکە بکا ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ فِي صِفَةِ حَجِّ النَّبِيِّ ﷺ: ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الرُّكْنِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا فَقَرَأَ: (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ)-إِبْدَأُوا بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ- فَبَدَأَ بِالصَّفَا﴾ رواه مسلم، ئینجا لە دوای نوێژەکە پێغەمبەر ﷺ گەڕاوە لای (الْحَجَرِ الأَسْوَد)و دەستی لێدا، ئینجا لە دەرگەوە بۆ لای سەفا چووە دەرەوەو ئایەتی ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ﴾ی خوێندەوەو فەرمووی: لەو شوێنەوە دەست پێ بکەن: کە لە ئایەتەکەدا خوا دەستی پێ کردوە، ئینجا پێغەمبەر ﷺ لە سەفاوە دەستی بە هاتوچۆ کرد.

دووەم: (وَأَنْ يَسْعَى سَبْعاً) واجبە: حەفت جار بە تەواوی هاتوچۆ بکا (ذَهَابُهُ مِنَ الصَّفَا إِلَى الْمَرْوَةِ مَرَّةٌ) ڕۆیشتنی لە سەفاوە بۆ مەڕوە، جارێکە (وَعَوْدُهُ مِنْهَا إِلَيْهِ أُخْرَى) گەڕانەوەشی لە مەڕوە بۆ سەفا، جارێکیترە، ئینجا بزانە: ئەو هاتوچۆیە بە هەواداو بە زەمینداو بە پیادەیی‌و بە سواری‌و بە هەلگیراوی دروستە، بەلام واجبە: لە گشت جارێکدا بە تەواوی بگاتە سەفاو بگاتە مەڕوە،

وَأَنْ يَسْعَى بَعْدَ طَوَافِ رُكْنٍ أَوْ قُدُومٍ بِحَيْثُ لاَ يَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ،

واتە: ئەگەر تەنها یەك هەنگاو بمێنێ، هاتوچۆیەكەی دروست نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

سێیەم: (وَأَنْ يَسْعَى بَعْدَ طَوَافِ رُكْنٍ) واجبە: لە دوای (طَوافُ الإفاضَة)ی ڕوكنیحەج، یان تەوافی ڕوكنیعومرە، هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بكا (أَوْ قُدُومٍ) یان لە دوای (طَوافُ القُدُوم) سەفاو مەڕوە بكا، واتە: ئەگەر لە پێش تەوافدا هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوە بكا، بە بەر ناكەوێ‌و دروست نابێ ﴿عَنْ إِبْنِ عُمَر رضي الله عنهما: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعاً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هاتە (مكة) تەوافی (بَيْت)ی كردو دوو ڕەكعەت نوێژی كرد، ئینجا (سَعْي) نێوان سەفاو مەڕوەی كرد. كەواتە: ئەگەر تەوافەكەی دروست نەبوبێ، (سَعْي)شی دروست نابێ‌و واجبە: دووبارە تەوافێكی دروستبوو بكا، ئینجا (سَعْي)ش بكاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا كە لە دوای (طَوافُ القُدُوم) هاتوچۆیەكە دەكا (بِحَيْثُ) مەرجە بە شێوەیەكی وەها بێ: كە (لاَ يَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ) وەستانی(عرفات) نەكەوێتە نێوان (طَوافُ القُدُوم)و هاتوچۆیەكە، واتە: ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم) هاتوچۆیەكەی نەكردو چووە (عرفات)، ئەو كاتە واجبە: هاتوچۆیەكە لە دوای

وَمَنْ سَعَى بَعْدَ قُدُومٍ لَمْ يُعِدْهُ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَرْقَى عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ قَدْرَ قَامَةٍ، فَإِذَا رَقِيَ قَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ وَلِلّهِ الْحَمْدُ، اَللهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلّهِ عَلَى مَاأَوْلاَنَا، لاَإِلَهَ إِلاَاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

(طَوافُ الإِفاضَة) بكا، بەڵام (وَمَنْ سَعَى بَعْدَ قُدُومٍ) هەر كەسێك لە دواى (طَوافُ القُدُوم) هاتوچۆیەكەى كردبێ (لَمْ يُعِدْهُ) سوننەت نیە: لە دواى (طَوافُ الإفاضَة) دووبارەى بكاتەوە.

ئینجا بزانە: سوننەتە، بەڵام مەرج نیە: هاتوچۆیەكە یەكسەر لە دواى تەوافەكەدا بێ، بەڵكو دروستە: چەند رۆژێك بكەوێتە نێوان، هەروەها سوننەتە: حەفت جارەكەش بە دواى یەكتردا بێ، واتە: دروستە: ماوەیەكیش بكەوێتە نێوانیان، هەروەها دروستە: بە پیسیەوەو بە بێدەستنوێژیو بە عەورەتى دانەپۆشراو، هاتوچۆى نێوان سەفاو مەروە بكا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە روون كراونەوە.

(وَيُسْتَحَبُّ) سوننەتە: (أَنْ يَرْقَى عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ) لە گشت جارێكدا سەركەوێتە سەر سەفاو مەروە (قَدْرَ قَامَةٍ) بە ئەندازەى بالآى پیاوێك، رووشى لە (بَيْت) بكا، ئینجا (فَإِذَا رَقِيَ) هەر جارێك لەو حەفت جارانە بە سەر سەفاو بە سەر مەروە كەوت (قَالَ) لە سەر هەردووكیاندا دەڵێ:

﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر وَلِلّهِ الْحَمْدُ، اَللهُ أَكْبَر عَلَى مَا هَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلّهِ عَلَى مَا أَوْلاَنَا، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ﴾ رواه مسلم والنسائي.

ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا شَاءَ دِيناً وَدُنْيَاً، قُلْتُ: وَيُعِيدُالذِّكْرَ وَالدُّعَاءَ ثَانِيَاً وَثَالِثَاً واللهُ أعْلَمُ. وَأَنْ يَمْشِيَ أَوَّلَ السَّعْيِ وَآخِرَهُ وَيَعْدُو فِيالْوَسَطِ، وَمَوْضِعُ النَّوْعَيْنِ مَعْرُوفٌ.

(ثُمَّ يَدْعُوْ بِمَا شَاءَ) ئینجا كە ئەو زیكرانەی تەولو كردن، سوننەتە: هەر دوعایەك حەز دەكا بیكا (دِيناً وَدُنْيَاً) دەربارەی ئایینو دونیا (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: (وَيُعِيدُ الذِّكْرَ وَالدُّعَاءَ) ئەو زیكرو دوعایانە دووبارە دەكاتەوە (ثَانِياً وَثَالِثاً) دوو جارو سێ جار (وَاللهُ أعْلَم).

ئینجا كە زیكرو دوعایەكەی لە سەر سەفا تەولو كردن دادەبەزێو بۆ مەروە دەڕوا، هەروەهاش كە لە سەر مەروە تەولوی كردن دادەبەزێو بۆ سەفا دەگەڕێتەوە...بەم جۆرە: تا حەفت جار تەولو دەبن.

(وَأَنْ يَمْشِيَ أَوَّلَ السَّعْيِ وَآخِرَهُ) وەها سوننەتە: لە سەرەتای هاتوچۆیەكەو لە كۆتایی هاتوچۆیەكەدا بە عادەتی بڕوا (وَيَعْدُوَ فِيالْوَسَطِ) لە ناوەندی هاتوچۆیەكەشدا نێرینە بە غاردان بڕوا (وَمَوْضِعُ النَّوْعَيْنِ) شوێنی ڕۆیشتنو غاردانەكە (مَعْرُوفٌ) ناسراوەو نیشان كراوە بە میلی سەوز. ئینجا بزانە: غاردانەكە بۆ ئافرەتان سوننەت نیە، بەلام بۆپیاوان ئەو ڕۆیشتنو غاردانە لە چوونو لە گەڕانەوەدا لە هەر حەفت جاردا سوننەتن.

هەم سوننەتە: لە نێوان سەفاو مەروەدا گشت كەسێك لە هەر حەفت جاردا بلێ: (رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجاوَزْ عَمّا تَعْلَمْ انَّكَ انْتَ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ اَللّهُمَّ–رَبَّنا–آتنا فِي الدُّنْيا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنا عَذابَ النّارِ).

(فصْلٌ) يُسْتَحَبُّ للإِمَامِ أَوْ مَنْصُوبه أَنْ يَخْطُبَ بمَكَّةَ فِي سَابِعِ ذِي الْحِجَّة بَعْدَ صَلاَةِ الظُّهْرِ خُطْبَةً فَرْدَةً، يَأْمُرُهُمْ فِيهَا بالْغُدُوِّ إلى مِنىً، وَيُعَلِّمُهُمْ مَا أَمَامَهُمْ مِنَ الْمَنَاسِك، وَيَخْرُجُ بِهِمْ مِنَ الْغَدِ إلى مِنىً وَيَبِيتُونَ بِهَا، فَإِذَا طَلَعَت الشَّمْسُ قَصَدُوا عَرَفَات،

هەم سوننەتە: قورئانیش بخوێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی وەستان لە (عَرَفات) ﴾

(يُسْتَحَبُّ للإِمَامِ) سوننەتە: بۆ کاربەدەستی موسوڵمانان (أَوْ مَنْصُوبِهِ) یان جێگرەکەی بۆ کاروباری حەج (أَنْ يَخْطُبَ بِمَكَّةَ) لە ناو شاری (مكة)دا ووتارێك بخوێنێتەوە (فِي سَابِعِ ذِي الْحِجَّةِ) لە ڕۆژی حەفتەمی مانگی (ذی الحجة)دا (بَعْدَ صَلاَةِ الظُّهْرِ) لە دوای نوێژی نیوەڕۆ (خُطْبَةً فَرْدَةً) ووتارێکی تاك بخوێنێتەوە (يَأْمُرُهُمْ فِيهَا بِالْغُدُوِّ إلى مِنىً) لە ووتارەکەدا فەرمان بە حاجیەکان دەکا سبەینێ -کە هەشتەمی(ذی الحجة)یەو پێی دەگوترێ: (يَوم التَّرْوِيَة)- بڕۆنە (مِنَى)، هەروەها (وَيُعَلِّمُهُمْ مَا أَمَامَهُمْ مِنَ الْمَنَاسِكِ) حاجیەکان فێری ئەو واجبو سوننەتانەی حەج دەکا: کە لەمەودوا دێن.

ئینجا (وَيَخْرُجُ بِهِمْ مِنَ الْغَدِ إِلَى مِنىً) کاربەدەستەکە سبەینێ لەگەڵ حاجیەکان -لە دوای نوێژی سبەینێ- دەڕۆنە (مِنَى)و لەوێ نوێژی نیوەڕۆو عەسر دەکەنو (وَيَبِيتُونَ بِهَا) شەوێ لە (مِنَى) دەمێننەوەو نوێژی مەغریبو عیشاو سبەینێش هەر لە (مِنَى) دەکەن، ئینجا (فَإِذَا طَلَعَت الشَّمْسُ) هەر کاتێك لە ڕۆژی نۆیەمدا -کە ڕۆژی عالفەیە- ڕۆژ هەڵات (قَصَدُوا عَرَفَاتٍ) بەرەو (عرفات) دەکەونە ڕێو

قُلْتُ: وَلاَ يَدْخُلُونَهَا بَلْ يُقِيمُونَ بِنَمِرَةَ بِقُرْبِ عَرَفَات حَتَّـى تَـزُولَ الشَّمْسُ، واللهُ أعْلَمُ. ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ بَعْدَ الزَّوَالِ خُطْبَتَيْنِ

لـه ڕێگـەدا زۆر (لَبَّيـك) دەڵـێنو هـەم ئـەم دوعايـەش دەكـەن:
(اَللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَلِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَرَدْتُ فَاجْعَلْ ذَنْبِي مَغْفُـوراً وَحَجِّي مَبْرُوراً وَارْحَمْنِي وَلاَ تُخَيِّبْنِي إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَـدِيرٌ).
هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرموێ (وَلاَ يَـدْخُلُونَهَا) وەهـا سوننەتە: یەكسەر نەچنە ناو خاكی (عرفات)، (بَلْ يُقِيمُونَ بِنَمِرَةَ) بەڵكو لە (نَمِرَة) دەمێنێتەوە: كە شوێنێكە (بِقُرْبِ عَرَفَاتَ) لـە نزیـك (عرفات)، (حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ) تـا ڕۆژ بـەرەو چـاوی ڕاستە لادەدا (وَاللهُ أعْلَم)، ئینجا دەچنە مزگەوتی(إبراهیمﷺ): كە پێشـەكەی لـە (عُرَنَـة)یـەو كۆتاییەكەشـی لـە (عَرَفَـة)یـە، واتـە: (نَمِرَة)و (عُرَنَـة) هەردووكیان سەربەخۆنە: سەر بە (عَرَفَة) نـینو سـەر بـە (حَرَم)ش نـین، كەواتـە: (عَرَفَـة)ش بەشـێك نیـە لـە (حَـرَم)، هـەروەك لـە (المجموع)و (الإيضاح)دا فەرموویەتی.
(ثُمَّ يَخْطُبُ الإِمَامُ) ئینجا پێشـەوای حـەج لـەو مزگەوتـەدا ووتـار دەخوێنێتەوە (بَعْدَالزَّوَالِ) پاش ڕۆژلادان بەرەو چاوی‌ڕاسـتەو پـێش نوێـژی نیـوەڕۆ (خُطْبَتَـيْنِ) دوو ووتـار دەخوێنێتـەوە، لـە ووتـاری یەكەمدا باسی چۆنیەتی وەسـتانی(عَرَفَـة)و كردەوەكـانی‌تری حـەج دەكاو هانیـان دەدا: زۆر (ذِكْر)و (تَلْبِيَـة)و (تَهْلِيـل)و زیكرەكـانی‌تر بكەن، ئینجـا لـە نێـوان ووتارەكـان دادەنیشـێ، ئینجـا بـۆ ووتـاری

دووەم هەڵدەستێتەوە، بانگدەریش بانگی نیوەڕۆ دەست پێدەکاو لەگەڵ کۆتایی‌بانگ کۆتایی بە ووتارەکەی دێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿(جَمْع) کۆکردنەوەی نوێژەکان لە (عَرَفات)و لە (مُزْدَلِفَة)﴾

(ثُمَّ) ئینجا کە بانگو ووتارەکە تەواو بوون، ئیقامەتی نوێژ دەکرێو (يُصَلِّي بِالنَّاسِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمْعًا) ئیمام نوێژی نیوەڕۆو عەسر بە (جَمْع التَّقْديم)و بە جەماعەت بۆ خەڵکی دەکا، واتە: تەنها بۆ ئەو حاجیانەی ڕێبوارنو بۆیان دروستە (قَصْر)و(جَمْع) بکەن، چونکە ئەو حاجیانەی خەڵکی (مَكَّة)نو ئەوانەی ڕێبوارنو لە پێش وەستانی (عَرَفات)دا چوار ڕۆژ، یان زیاتر لە (مَكَّة)دا ماونەتەوە-بە فەرموودەی ڕاستتر-: بۆیان دروست نیە: (قَصْر)و (جَمْع) بکەن: نە لە (مَكَّة)و نە لە (عَرَفات)و نە لە (مُزْدَلِفَة)و نە لە (مِنَى)، هەروەك لە نوێژی ڕێبواردا ڕوون کراوەتەوە، هەم لە سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.

جا بزانە: لەفەرموودەیەکی‌تردا-کە ئیمامی (الصَّيْمَري)و (الماوَرْدِي) بڕاندویەتیانەوە-: ئەم کۆکردنەوەیە بە هۆی حەج کردنە، کەواتە: بۆ گشت کەسێك دروستە (جَمْع) بکا، واتە: نوێژەکان کۆ بکاتەوە -لە(عَرَفات)و لە(مُزْدَلِفَة)- جیاوازی خەڵکی (مَكَّة)و ڕێبوارەکان نیە.

بەڵام (قَصْر: کورتکردنەوەی‌نوێژ-جگە لە ڕێبوارەکانی‌ڕابردوو- لە هیچ فەرموودەیەکدا بۆ هیچ کەسێك دروست نیە ﴿عَنْ عُمر بن الخَطّاب ﷺ: أَنَّهُ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ:

يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَلاتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بِمِنَى -قَالَ- وَلَمْ يَبْلُغْنِي أَنَّهُ قَالَ لَهُمْ شَيْئاً﴾رواه الإمام مالك باسناده الصحيح، که ئیمامی (عُمَر) بۆ حەج کردن هاتە (مَكَّة)، نوێژی چوار ڕەکعەتی ی بە (قَصْر) دوو ڕەکعەت کردو فەرمووی: هۆ خەڵکی (مَكَّة)، ئێوە نوێژەکەتان چوار ڕەکعەتی تەواو بکەن، ئێمە ڕێبوارین بۆیێ دوو ڕەکعەتمان کردن، ئینجا لە(مِنَى)ش دوو ڕەکعەتی کردن و پێم نەگەیشتوە هیچی تری بە خەڵکی(مَكَّة) گوتبێ. واتە: چونکە لەمەوپێش لە (مكة)دا تێ ی گەیاندبون بۆیێ دوو بارەی نەکردەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلەی ڕوون کردۆتەوە.

ئینجا (وَيَقِفُوا بِعَرَفَةَ) حاجیەکان لە زەمینی(عَرَفات)دا ڕادەوەستن و دەمێننەوە (إِلَى الْغُرُوب) تا ڕۆژ ئاوا دەبێ ﴿عَنْ جَابِر ﷺ: فَأَجَازَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَنَزَلَ بِنَمِرَةَ حَتَّى إِذَا زَاغَت الشَّمْسُ فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ...ثُمَّ أَذَّنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفاً حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ...﴾ الحديث رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ ڕابرد تا هات لە نزیك (عَرَفَة) لە (نَمِرَة) دابەزی، ئینجا هاتە شیوی(عُرَنَة) ووتاری خوێندەوە، ئینجا بانگدەر بانگی نیوەڕۆی دا و ئیقامەتی نوێژی کرد، پێغەمبەر ﷺ نوێژی نیوەڕۆ و عەسری بە (جمع التقديم) کردن، ئینجا هاتە شوێنی وەستانی(عَرَفَة)و ڕووی لە قیبلە کردو تا ڕۆژ ئاوا بوو، هەر لە وەستانی (عَرَفات) بەردەوام بوو.

(وَيَذْكُرُوا اللهَ تَعَالَى) له ڕۆژی وەستانی(عرفات)دا هەندێ جار زیکری خوایگەورە دەکەن‌و (وَيَدْعُوهُ) هەندێ جاریش دوعایان دەکەن‌و هەندێ جار قورئان دەخوێنن، بە تایبەتی سورەتی (الْحَشْر)و (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) زۆر دەخوێنن، هەندێ جار سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدەن، هەندێ جاریش (أَسْتَغْفِرُاللهَ) دەکەن.

ئینجا لە ناو زیکرەکانیشدا (وَيُكْثِرُواالتَّهْلِيلَ) زۆر دەڵێن: (لاَإِلَـهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). ئینجا دەڵێن: (اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً وَفِي سَمْعِي نُوراً وَفِي بَصَرِي نُوراً، اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي).

ئینجا دەڵێن: (اَللَّهُمَّ-رَبَّنَا-آتنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً وَلاَ يَغْفِرُالذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِيمُ، اَللَّهُمَّ انْقُلْنِي مِنْ ذُلِّ الْمَعْصِيَّةِ إِلَى عِزِّالطَّاعَةِ وَاكْفِنِي بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ، اَللَّهُمَّ نَوِّرْ قَلْبِي وَقَبْرِي وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ وَاجْمَعْ لِيَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى).

ئینجا هەر دوعایەك سێ جار دەڵێنەوە، بەڵام ئاگاداربە: بەسەركەوتنی كێوی(الرَّحْمَة) خێر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

فَإِذَا غَرَبَت الشَّمْسُ قَصَدُوا مُزْدَلِفَةَ، وَأَخَّرُوا الْمَغْرِبَ لِيُصَلُّوهَا مَعَ الْعِشَاءِ بِمُزْدَلِفَةَ جَمْعًا، وَوَاجِبُ الْوُقُوفِ حُضُورُهُ بِجُزْءٍ مِنْ أَرْضِ عَرَفَاتٍ،

(فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ) جا هەر كاتێك ڕۆژ ئاوا بوو (قَصَدُوا مُزْدَلِفَةَ) بەرەو (مُزْدَلِفَة) دەكەونە ڕێ (وَأَخَّرُوا الْمَغْرِبَ) سوننەتە: نوێژی مەغریب دوا بێخن (لِيُصَلُّوهَا مَعَ الْعِشَاءِ بِمُزْدَلِفَةَ جَمْعاً) تاكو بە (جمع التَّأخير)-لە (مُزْدَلِفَة)- لەگەڵ عیشادا بیكەن ﴿عَنْ أُسَامَةَ: أَنَّهُ ﷺ دَفَعَ مِنْ عَرَفَةَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ وَتَوَضَّأَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلاَّهَا﴾رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە (عَرَفَة) كەڕاوە، ئینجا هات لە موزدەلیفە دابەزی‌و دەستنوێژی گرت‌و نوێژی مەغریبی كرد، ئینجا نوێژی عیشای كرد.

ئینجا بزانە: مەرجی ئەم (جمع التَّأخير)ەش وەكو مەرجی(جَمْع التَّقْدِيم)ی (عَرَفَة)یە‌و هەردوو فەرموودەكانی‌ئەوێ لێرەشدا دێنەجێ، هەم لەو حاڵەتەدایە: كە نوێژی عیشا لە سێیەكی شەوێ-كە كاتی‌بژاردەیە- دوا نەكەوێ، ئەگینا: هەر لە ڕێگەدا هەردوو نوێژەكان دەكەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ كات‌و واجبەكانی وەستانی (عَرَفات)﴾

(وَوَاجِبُ الْوُقُوفِ) واجبی وەستانی (عَرَفَات) ئەم دووەیە: یەكەم: (حُضُورُهُ) حاجیەكە ئامادە بێ (بِجُزْءٍ مِنْ أَرْضِ عَرَفَاتٍ) لە بەشێكی زەمینی(عَرَفَات)دا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقَفْتُ هَهُنَا وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ﴾رواه مسلم واصحاب السنن، من لە (عَرَفَات)دا لێرە وەستام، (عَرَفَات) گشتی شوێنی لێوەستانە.

وَإِنْ كَانَ مَارّاً فِي طَلَبِ آبِقٍ وَنَحْوِهِ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ لاَ مُغْمىً عَلَيْهِ، وَلاَ بَأْسَ بِالنَّوْمِ،

(وَإِنْ كَانَ مَارّاً فِي طَلَبِ آبِقٍ وَنَحْوِهِ) هەر چەند لەو ئامادەبوونەشدا بە دوای شتێکدا بگەڕێو بە (عَرَفات)دا ڕابڕێ، کەواتە: دوور نیە ئەگەر لە ئاسمانی (عَرَفات)دا بفڕێ دروست بێو بە بەر وەستانی زەمینی(عَرَفات) بکەوێ، هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: حاجیەکە لە حاڵەتی وەستانی (عَرَفات)دا لە ژێر ئیحرام دابێ، هەم (وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ أَهْلاً لِلْعِبَادَةِ) حاجیەکەش لەو کەسانە بێ: کە خواپەرستیەکانی دروستن (لاَ مُغْمىً عَلَيْهِ) لە حاڵەتی وەستاندا بێهۆش نەبێو شێت نەبێو سەرخۆش نەبێ، واتە: وەستانی ئەو سێ جۆرە کەسانە بۆ حەجی واجب دروست نابێو دەبێتە سوننەت، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفي)دا: وەستانی ئەو سێ جۆرە کەسانەش لە (عَرَفات)دا دروست دەبێو بە بەر واجب دەکەوێ، هەروەك لە (المجموع)و (ابن عابدين)دا فەرموویانە.

(وَلاَ بَأْسَ بِالنَّوْمِ) هیچ باسێك نیە بە هۆی نووستن لە حاڵەتی وەستاندا، هەر چەند لە تەواوی وەستانەکەشدا هەشیار نەبێتەوە، هەروەها ئەگەر بە بێدەستنوێژی، یان بە جەنابەتەوە، یان بە حەیزەوە، یان بە پیسیەوە، یان بە عەورەتی دەرکەوتووەوە لە (عَرَفات) بوەستێ، وەستانەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَوَقْتُ الْوُقُوف مِنَ الزَّوَالِ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَالصَّحِيحُ بَقَاؤُهُ إِلَى الْفَجْرِ يَـــوْمَ النَّحْرِ، وَلَوْ وَقَفَ نَهَاراً ثُمَّ فَارَقَ عَرَفَةَ قَبْلَ الْغُرُوبِ وَلَمْ يَعُدْ أَرَاقَ دَمـــاً اسْتِحْبَاباً، وَفِي قَوْلٍ يَجِبُ،

﴿ كاتى وهستانى (عَرَفات)﴾

(وَوَقْتُ الْوُقُوفِ) كاتى وەستانى(عَرَفات) كە حەجى پێ دروست ببێ (مِنَ الزَّوَالِ يَوْمَ عَرَفَةَ) لە نیوەڕۆی ڕۆژیعالفەوە–کە ڕۆژی نۆیەمی(ذیالْحِجَّة)یە– دەست پێ دەکا (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (بَقَاؤُهُ) کاتی وەستانەکەش دەمێنێ (إِلَى الْفَجْرِ يَوْمَ النَّحْرِ) تا بەیانیی ڕۆژی جەژنیقوربان دەردەکەوێ، واتە: لەو ماوەیەدا ئەگەر دەمێکی کەم لە زەمینی (عَرَفات) ئامادە ببێ، حەجی دروست دەبێ، جیاوازی نیە وەستانەکەی: بە سواری بێ، یان بە پیادەیی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْحَجُّ يَوْمُ عَرَفَةَ مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حَجُّـــهُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، حەج بریتیـیە لە وەستانی ڕۆژیعالفە لە (عَرَفات)، هەر کەسێك پێش نوێژی سبەینێ لە شەوی جەژنی قورباندا بێتە (عَرَفات)، ئەوە حەجی تەواوە.

(وَلَوْ وَقَفَ نَهَاراً) ئەگەر بە ڕۆژ لە (عَرَفات)دا وەستا (ثُمَّ فَارَقَ عَرَفَةَ قَبْلَ الْغُرُوبِ) ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون لە (عَرَفات) ڕۆیشتە دەرەوەو (وَلَمْ يَعُدْ) شەوێ نەگەڕاوە بۆ (عَرَفات)، ئەوە حەجەکەی دروست دەبێ، بە بەلگەی حەدیسەکەیڕابردوو، بەلام (أَرَاقَ دَمَاً اسْتِحْبَاباً) سوننەتە: ئاژەلێك سەر ببڕێ لە خوێنی نەمانەوەی شەوێ (وَفِي

وإنْ عَادَ فَكَانَ بِهَا عندَ الْغُرُوب فَلاَ دَمَ، وَكَذَا إنْ عَادَ لَيْلاً فِي الأَصَحِّ، ولوْ وقفُوا الْيَوْمَ الْعَاشرَ غلطاً أجْزأَهُمْ، إلاّ أنْ يَقلُّوا عَلَى خلاَف الْعَادَة فيقضُون فِي الأَصَحِّ، وَإنْ وَقفُوا فِي الثَّامن وَعَلمُوا قَبْلَ الْوُقُوف

قول) له فەرموودەیەكدا (يَجِبُ) ئەو خوێنە واجبە، چونكە ﴿پێغەمبەرﷺ لە دوای نیوەڕۆوە تا ڕۆژ ئاوابوون لە (عَرَفَات) ماوەتەوە﴾ هەروەك لە حەدیسەكەی (جابر)دا ڕابرا (وَإنْ عَادَ) بەڵام ئەگەر گەڕاوەو (فَكَانَ بِهَا عِنْدَ الْغُرُوبِ) لە كاتی ڕۆژ ئاوابوون لە (عرفات) ئامادە بوو (فَلاَ دَمَ) ئەوە خوێنی لە سەر نیە (وَكَذَا إنْ عاد لَيْلاً) هەروەها ئەگەر شەوێش بگەڕێتەوە، هەر خوێنی لە سەر نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە لە هەردوو مەسەلەدا ڕۆژو شەوی وێكڕا كۆ كردونەوە.

(ولوْ وَقَفُوا الْيَوْمَ الْعَاشِرَ غَلطاً) ئەگەر هەموو حاجیەكان هەڵەیان كردو لە ڕۆژی دەیەمی (ذی الحجة) لە (عَرَفَات)دا وەستان (أجْزَأَهُمْ) ئەو وەستانەیان دروست دەبێ، بە بەڵگەی (اجماع)، كەواتە: ڕۆژەكانی جەژن و (أيام التشريق)ش هەر لە سەر ئەو وەستانەی (عرفات) حساب دەكرێن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی (إلاّ أنْ يقلُّوا) مەگەر حاجیەكان كەم بن (عَلَى خِلاَفِ الْعَادَةِ) لە سەر عادەتیحەج زۆر نەبن، ئەو كاتە (فَيَقْضُونَ) واجبە: ئەم حەجە قەزا بكەنەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وإنْ وَقَفُوا فِي الثَّامِنِ) ئەگەر لە ڕۆژی هەشتی مانگدا بە هەڵە لە (عرفات)دا وەستان و (وَعَلِمُوا قَبْلَ الْوُقُوفِ) پێش فەوتانی كاتی

وَجَبَ الْوُقُوفُ فِي الْوَقْتِ، وَإِنْ عَلِمُوا بَعْدَهُ وَجَبَ الْقَضَاءُ فِي الأَصَحِّ.
(فَصْلٌ) وَيَبِيتُونَ بِمُزْدَلِفَةَ، وَمَنْ دَفَعَ مِنْهَا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ أَوْ قَبْلَهُ وَعَادَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ،

وەستانەکە زانییان هەڵەیان کردوە (وَجَبَ الْوُقُوفُ فِي الْوَقْتِ) واجبە: لە کاتی ڕاستەقینەدا لە (عَرَفَات)دا دووبارە ڕابوەستن، بەڵام (وَإِنْ عَلِمُوا بَعْدَهُ) ئەگەر لە دوای فەوتانی کاتی وەستانەکە زانییان هەڵەیان کردوە (وَجَبَ الْقَضَاءُ) واجبە: حەجەکە قەزا بکەنەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مانەوەی شەوێ لە (مُزْدَلِفَة)﴾

ئینجا کە لە (عَرَفَات) گەڕانەوە (وَيَبِيتُونَ بِمُزْدَلِفَةَ) واجبە: شەوی جەژن لە (مزدلفة) بمێننەوە: کە گشتی لە زەمینی(حَرَم) دەژمێردرێ، جا بزانە: لە فەرموودەیەکدا مانەوەی شەوێ لە (مزدلفة) سوننەتە، لە فەرموودەی بە هێزتردا واجبە، ئینجا واجبەکەش بەوەندە پێك دێ: ماوەیەکی کەم لە نیوەی دووەمی شەویجەژندا لە (مزدلفة)دا ئامادە بێ، جیاوازی نیە لەو ماوە کەمەشدا: لەوێ ڕابوەستێ، یان ڕابرێ، پیادە بێ، یان سوار بێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ دَفَعَ مِنْهَا بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ) هەر کەسێك لە دوای نیوەی شەویجەژن لە (مزدلفة) بڕواتە دەرەوەو نەگەڕێتەوە (أَوْ قَبْلَهُ) یان پێش نیوەی شەو ڕۆیشتە دەرەوە، بەڵام (وَعَادَ قَبْلَ الْفَجْرِ) لە پێش بەیانیدا گەڕاوە (فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ) ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا هیچ خوێنی لە سەر نیە.

ومنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا فِي النِّصْفِ الثَّانِي أَرَاقَ دَمًا، وَفِي وُجُوبِهِ الْقَوْلاَنِ، ويُسَنُّ تَقْدِيمُ النِّسَاءِ وَالضَّعَفَةِ بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَى مِنًى،

(ومنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا فِي النِّصْفِ الثَّانِي) هەر كەسێك لە نیوەی دووەمی شەویجەژن لە (مزدلفة)دا نەبێ (أَرَاقَ دَمًا) دەبێ ئاژەڵێك لە خوێنی نەمانەوە سەر ببڕێ (وَفِي وُجُوبِهِ الْقَوْلاَنِ) دەربارەی واجببوونی ئەو خوێنەش دوو فەرموودەكەی ڕابردووی (عرفَة) هەنە، بەهێزترەكەیان-لێرەدا- واجبە: خوێنی نەمانەوە بدا، ئەگەر هیچ عوزرێكی نەبێ، بەڵام ئەگەر عوزرێكی شەرعی هەبێ: وەك بە خۆی نەخۆش بێ، یان سەرپەرشتی نەخۆشێكی بێكەس بكا، یان بە دوای شتێكی ونبوودا بگەڕێ، یان پەلەی كردبێو بە ڕێگەیەكیتردا چووبێتە (مكة)و (طَوافُ الإفاضَة)ی كردبێ، یان هەر لە (عَرَفات)دا مابێتەوەو فریا نەكەوتبێ بگاتە (مزدلفة)، لەو حاڵەتانەدا خوێنی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(ويُسَنُّ تَقْدِيمُ النِّسَاءِ وَالضَّعَفَةِ) سوننەتە: ئافرەتو بێهێزەكان وەپێش كشت كەسێكیتر بخەن (بَعْدَ نِصْفِ اللَّيْلِ) لە دوای نیوەی شەویجەژن (إِلَى مِنَى) بەرەو (مِنَى) ڕەوانەیان بكەن، تاكو لە پێش قەرەباڵغیو پاڵەپەستەدا ڕەجمی شەیتان بكەن ﴿عَنْ ابن عَبَّاس رضي الله عنهما أَنا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ فِي ضَعَفَةِ أَهْلِهِ﴾ رواه الشيخان، من یەكێك بووم لەو بێهێزانەی كە لەگەڵ خێزانی پێغەمبەرﷺ لە شەوی (مزدلفة) لە پێش خەڵكیدا ڕەوانەی كردین.

وَيَبْقَى غَيْرُهُمْ حَتَّى يُصَلُّوا الصُّبْحَ مُغَلِّسِينَ ثُمَّ يَدْفَعُونَ إِلَى مِنىً، وَيَأْخُذُونَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ حَصَى الرَّمِي، فَإِذَا بَلَغُوا الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ وَقَفُوا وَدَعَوْا إِلَى الإِسْفَارِ،

(وَيَبْقَى غَيْرُهُمْ) خەڵكی‌تریش سوننەتە لە (مزدلفة)دا بمێننەوە (حَتَّى يُصَلُّوا الصُّبْحَ) تا لەوێدا نوێژی سبەینێ دەکەن (مُغَلِّسِينَ) لە کاتێکی زووی بەیانی‌دا ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: ثُمَّ اضْطَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ وَصَلاَّهُ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ ثُمَّ أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَدَعَا اللهَ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفاً حَتَّى أَسْفَرَ جِدّاً﴾ رواه مسلم، ئینجا پێغەمبەر ﷺ لە (مزدلفة) پاڵی داوە تا بەیان دەرکەوت، نوێژی سبەینێ‌ی لە کاتی دەرکەوتنی بەیانی‌دا کرد، ئینجا هاتە (الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ)و ڕووی لە قیبلە کردو دوعاو زیکری خوای دەکرد، تا بە تەواوی دونیا ڕۆناک بوو.

(ثُمَّ يَدْفَعُونَ إِلَى مِنىً) ئینجا بۆ لای (مِنَى) دەکەونە ڕێو (وَيَأْخُذُونَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ حَصَى الرَّمْيِ) سوننەتە: لە (مُزْدَلِفَة) بەردەکانی ڕەجمی شەیتان هەڵبگرنەوە، ئینجا (فَإِذَا بَلَغُوا الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ) هەر کاتێك گەیشتنە شاخە بچکۆلەکەی (الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ)-کە لە کۆتایی (مزدلفة)یە-(وَقَفُوا) سوننەتە: لەوێ ڕاوەستن‌و (وَدَعَوْا إِلَى الإِسْفَارِ) بەرەو قیبلە دوعایان بکەن‌و زیکری خوا بکەن تا دونیا تەواو ڕۆناك دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، هەم خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ هەر کاتێك لە (عَرَفَات) گەڕانەوە، لە لای (الْمَشْعَرَ الْحَرَام) زیکری خوا بکەن.

جا بزانه: له تهواوی ئهو شهوهیجهژندا گشت جۆره زیکرێكو دوعاو (لَبَّيْكَ) گوتنو (أسْتَغْفرُاللهَ) ههموويان خێرن، ههم سوننهته له (المَشْعَرَالحَرام)دا زۆر بلێن: (اَللَّهُمَّ-رَبَّنَا- آتنَا فى الدُّنْيَا حَسَنَةً وفي الآخرَة حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّار).

ئینجا بزانه: له فهرموودهی بههێزتردا وهها سوننهته: حهفت بهردهکانی ڕهجمی شهیتانیگهوره له(مزدلفة) ههڵبگیرێنهوه، بهڵام له فهرموودهیهکدا هاتوه: بهردهکانی ڕهجمی شهیتانهکانی دوایجهژنیش ههر له(مزدلفة) ههڵدهگرێتهوه، ههروهها بزانه: دروسته له شوێنهکانیتری جگه له(مزدلفة)ش گشت بهردهکان ههڵبگرێتهوه بۆ ڕهجمی ههرسێك شهیتانهکان، ههروهك له زۆربهیسهرچاوهکاندا ئهو مهسهلانه ڕوون کراونهوه.

﴿ کردهوهکانی ڕۆژی جهژنیقوربان ﴾

پێشهکی بزانه: ڕۆژی یهکهمی جهژنیقوربان پێی دهگوترێ: (يَوْمُ الحجِّ الأكْبَرِ)، چونکه زۆرترینی کردهوهکانی حهج لهو ڕۆژهدا دهکرێن، کهواته: (الحَجُّ الأكْبَرِ) به خودی حهج دهگوترێ، (اَلحَجُّ الأصْغَرِ)ش به عومره دهگوترێ، ههروهك له (الإيضاح)دا ڕوون کراوهتهوه، جا بزانه: کردهوهکانی ڕۆژی جهژن چوارن:

١-ڕهجمی شهیتانی گهوره

(ثُمَّ) ئینجا له دوای دونیا ڕۆناکبوونی ڕۆژی جهژنی قوربان پێش ڕۆژ ههڵاتن (يَسيرُونَ) دهڕۆن (فَيَصِلُونَ مِنىً بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) جا له

ﻳَرْمِي كُلُّ شَخْصٍ حِينَئِذٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ إِلَى جَمْرَةِالْعَقَبَةِ، وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَـةَ عِندَ ابْتِدَاءِ الرَّمْيِ، وَيُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ،

دوای ڕۆژهه‌ڵاتن ده‌گه‌نه (مِنَـى)و (فَيَرْمِـى كُـلُّ شَـخْصٍ حِينَئِـذٍ) ئینجا گشت كه‌سێك ده‌ست به‌ ڕه‌جمی شه‌یتانیگه‌وره‌ ده‌كا له‌و كاته‌ی ده‌گاته‌ (مِنَـى)، واته‌: (سَبْعَ حَصَيَاتٍ) حه‌فت به‌رد ده‌هاوێ (إِلَـى جَمْرَةِالْعَقَبَةِ) بۆ شه‌یتانی(العقبة): كه‌ شه‌یتانیگه‌وره‌ی پێ ده‌گوترێ‌و سێیه‌م شه‌یتانه‌، سنوری(مِنَى) له‌ لای (مكة) ده‌گاته‌ ئه‌و شه‌یتانه‌و كۆتایی دێ، هه‌روه‌ك له‌ (نهاية)و (مغنى)دا فه‌رموویانه‌.

جا بزانه‌: ئه‌م شه‌یتانه‌یگه‌وره‌ ته‌نها لایباشووری شوێنی ڕه‌جم كردنیه‌تی، كه‌وابو: له‌ هه‌ر لایه‌ك به‌رده‌كان بهاوێته‌ باشووری ئه‌م شه‌یتانه‌، ئه‌وه‌ ڕه‌جمه‌كه‌ی دروست ده‌بێ، هه‌روه‌ك له‌ (شرح مسلم)دا فه‌رموویه‌تی، به‌ڵام وه‌ها سوننه‌ته‌: ڕوو له‌ شه‌یتانه‌كه‌ بكاو ڕاسته‌ی بكه‌وێته‌ لای (مِنَى)و چه‌پشی بكه‌وێته‌ لای (مكة)، ئینجا -یه‌كه‌ یه‌كه‌- حه‌فت به‌رده‌كه‌ی بۆ بهاوێ‌و (وَيَقْطَـعُ التَّلْبِيَـةَ عِندَ ابْتِدَاءِ الرَّمْيِ) له‌گه‌ڵ ده‌ست پێكردنی ڕه‌جمی ئه‌م شه‌یتانه‌ به‌ یه‌كجاری واز له‌ (لَبَّيْك) گوتن دێنێ.

(وَيُكَبِّـرُ مَـعَ كُـلِّ حَصَـاةٍ) سوننه‌ته‌: له‌گه‌ڵ هه‌ر به‌ردێكدا-كه‌ ده‌یهاوێ-بڵێ: (اَللهُ أَكْبَر)، ﴿عَـنْ جَـابِرٍ ﷺ: فَرَمَاهَـا بِسَـبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا﴾رواه مسلم پێغه‌مبه‌رﷺ به‌ حه‌فت به‌رد شه‌یتانیگه‌وره‌ی ڕه‌جم كردو له‌گه‌ڵ هه‌ر به‌ردێكدا ده‌یفه‌رموو: (اَللهُ أَكْبَر).

ئینجا بزانە: بە (اجماع)ی زانایان لە ڕۆژی جەژندا لە هەرسێك شەیتانەكان تەنها شەیتانی گەورە ڕەجم دەكرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

٢-سەربڕینی (هَدْي) و قوربانی

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ڕەجمی شەیتانی گەورە (يَذْبَحُ مَنْ مَعَهُ هَدْيٌ) ئەو كەسەی ئاژەڵی بە دیاری لەگەڵ خۆی هێناوە، ئاژەڵەكەی سەردەبڕێ، ئەو كەسەش كە قوربانی دەكا، قوربانیەكەی سەردەبڕێ. جا بزانە: (هَدْي) بەو ئاژەڵە دەگوترێ: كە مرۆڤ لەگەڵ خۆی بە دیاری دەیبا بۆ (حَرَم)ی (مكة)، تاكو لە ڕێگەی خوا لەوێ سەری ببڕێ، سیفەتەكانی ئاژەڵی (هَدْي)ش وەكو ئاژەڵی قوربانییە، بەڵام ئێستا خەڵك بە زۆری وازی لەو سوننەتە هێناوە، هەروەك لە (الإيضاح)و لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

٣-سەرتاشینی حەج

(ثُمَّ يَحْلِقُ) ئینجا سەری خۆی دەتاشێ (أَوْ يُقَصِّرُ) یان مووی سەری دەبڕێ، واتە: جیاوازی نیە: مووی سەری بتاشێ، یا بیبڕێ، هەردووكی دروستە، بەڵام (وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ) بۆ نێرینە تاشین خێرترە ﴿عَنْ ابن عُمر رَضِيَ الله عَنهُما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: رَحِمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ...ثُمَّ قَالَ فِي الرَّابِعَةِ: وَالْمُقَصِّرِينَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ سێ جار فەرمووی: خوا ڕەحم بەو كەسانە بكا كە

وَتُقَصِّرُ الْمَرْأَةُ، وَالْحَلْقُ نُسُكٌ عَلَى الْمَشْهُورِ، وَأَقَلُّهُ ثَلاَثُ شَعَرَاتٍ: حَلْقاً أَوْ تَقْصِيراً أَوْ نَتْفاً أَوْ إِحْرَاقاً أَوْ قَصّاً،

سەری‌خۆیان دەتاشن، ئینجا لە جاری چوارەمدا فەرمووی: خوا ڕەحم بەو کەسانەش بکا کە مووی‌سەریان دەبڕن.

(وَتُقَصِّرُ الْمَرْأَةُ) بەڵام ئافرەت مووی‌سەری دەبڕێ، واتە: کورتی دەکا، چونکە ناپەسندە بیتاشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيسَ عَلَى النِّساءِ الْحَلْقُ إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ﴾رواه ابوداود بسند حسن، سەرتاشین لە سەر ئافرەتان نیە، تەنها بڕینی مووی‌سەر لە سەر ئافرەتان واجبە.

(وَالْحَلْقُ) ئەو سەرتاشینەی لە حەج و عومرەدایە (نُسُكٌ) خواپەرستیەو خێری پێ‌دەگاتێ، چونکە ڕوکنێکی حەج و عومرەیە، ئەگەر نەیکا، حەج و عومرەی دروست نابن (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرمودەی ناسراوی مەزهەب (وَأَقَلُّهُ) لای کەمی سەرتاشین کە ڕوکنەکەی پێ تەواو ببێ (ثَلاَثُ شَعَرَاتٍ) لابردنی سێ دلوە مووە لە سەری‌خۆی (حَلْقاً) بە تاشین (أَوْ تَقْصِيراً) یان بە کورتکردن (أَوْ نَتْفاً) یان بە هەڵکەندن (أَوْ إِحْرَاقاً) یان بە سووتاندن (أَوْ قَصّاً) یان بە بڕینی بە مەقەس، واتە: بە هەر یەکێك لەو پێنج کردارانە: سێ دلوە موو، یان زیاتر لە سەری‌خۆی لاببا ڕوکنەکەی پێ تەواو دەبێ، بەڵام ناپەسندە: بەشێکی سەری لە حەجدا بتاشێ و بەشێکی‌تریش لە عومرەدا بتاشێ، بەڵکو وەها سوننەتە: بە یەکجاری هەموو سەری بتاشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ومنْ لاَ شعْرَ برأْسه يُستَحبُّ إمْرَارُ الْمُوسَى عَلَيْه، فَإِذَا حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ دَخَلَ مكّةَ وَطَافَ طَوَافَ الرُّكْنِ وَسَعَى إِنْ لَمْ يَكُنْ سَعَى ثُمَّ يَعُودُ إِلَى مِنىَ،

(ومنْ لاَ شعْرَ برأْسه) ئەو کەسەی هیچ مووی بەسەریەوە نیە (يُسْتَحَبُّ إمْرَارُ المُوسَى عَلَيْه) سوننەتە: موس، یان گوێزان بە سەری خۆیدا بێنێ، کەواتە: ئەگەر مووی سەری کورت بوو، یان تەنها داوە موویێك، یان دوو داوە مووی بەسەریەوە بون، واجبە: لایانبدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

٤-(طَوافُ الإِفاضَة)ی ڕوکنیحەج

ئینجا (فَإِذَا حلَقَ أَوْ قَصَّرَ) هەر کاتێك سەری تاشی، یان مووەکانی سەری بڕی (دَخَلَ مكَّةَ) یەکسەر دەچێتە (مکة)و (وطَافَ طَوَافَ الرُّكْنِ) یەکسەر (طَوافُ الإفاضَة)ی روکنیحەج دەکا (وسَعَى) لە دوای ئەم تەوافە (سَعْي) سەفاو مەڕوە دەکا (إِنْ لَمْ يكُنْ سَعَى) ئەگەر لە دوای (طَوافُ القُدُوم) نەیکردبێ، چونکە ئەگەر لە دوای(طَوافُ القُدُوم) سەفاو مەڕوەی کردبێ، سوننەت نیە دووبارەی بکاتەوە، هەروەك ڕابرا.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای تەواوبوونی تەواف (يَعُودُ إِلَى منىَ) دەگەڕێتەوە بۆ (منَى)، تاکو شەوێ لەوێ بمێنێتەوە ﴿عَنْ إبْن عُمَر رضي الله عنهما: أنّ رسُولَ اللهﷺ أَفاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ بمِنَى﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جەژندا (طَوافُ الإفاضَة)ی کرد، ئینجا گەڕاوەو نوێژی نیوەڕۆی لە (منَى)دا کرد. ئینجا بزانە: لە حەدیسێکیتردا هاتووە: ﴿ فَأفاضَ إلَى الْبَيْتِ

وَهَذَا الرَّمْيُ وَالذَّبْحُ وَالْحَلْقُ وَالطَّوَافُ يُسَنُّ تَرْتِيبُهَا كَمَا ذَكَرْنَا،

وَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ (طَوافُ الإفاضَة)ی کردو نوێژی نیوەڕۆی لە (مكة)دا کرد. واتە: یەکەم جار نوێژینیوەڕۆی لە (مكة)دا کرد، ئینجا گەڕاوە (مِنَى)و لەوێش بە جەماعەت دوو بارەی کردەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوها حەدیسەکانیان کۆ کردونەوە.

(وَهَذَا الرَّمْيُ) ئەو ڕەجمکردنەی شەیتانیگەورەو (وَالذَّبْحُ) سەربڕینی ئاژەڵو (وَالْحَلْقُ) سەرتاشینو (وَالطَّوَافُ) تەوافی ڕوکنی حەج-کە هەر چواریان لە ڕۆژی جەژندا دەکرێن-(يُسَنُّ تَرْتِيبُهَا كَمَا ذَكَرْنَا) سوننەتە: بەو ڕیزەی گوتمان یەك لە دوای یەك بیانکا، واتە: ئەو ڕیزەی ڕابردوو واجب نیە.

کەوابو: ئەگەر لە پێش هەموویاندا تەواف بکا، یان پێش ڕەجمکردن سەری بتاشێ، گشتیان دروست دەبن ﴿عَنْ إبْنِ عَبَّاس رَضِيَ الله عنهما: وَقَفَ رَسُولُ اللهِﷺ فِي حَجَّةِالْوَدَاعِ فَقَالَ رَجُلٌ: حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ، قَالَ: إِذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ، وَقَالَ آخَرُ: نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ، قَالَ إِرْمِ وَلاَ حَرَجَ، فَمَا سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَأُخِّرَ إِلاَّ قَالَ إِفْعَلْ وَلاَ حَرَجَ﴾رواه الشيخان، لە (حجةالوَداع)دا پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کردو گوتی: پێش سەربڕینی ئاژەڵ سەرم تاشیوە؟ فەرمووی: سەری ئاژەڵەکە ببڕەو گوناه نیە. یەکێکیتر گوتی: من پێش ڕەجمکردن ئاژەڵم سەربڕیوە؟ فەرمووی: ڕەجم بکەو گوناه نیە. جا لەو ڕۆژەیجەژندا لە هەر

ويدْخلُ وَقْتَهَا بنصْف لَيْلَةالنَّحْرِ، وَيَبْقَى وَقْتُ الرَّمْيِ إلَى آخرِ يَوْمِ النَّحْرِ،

شتێك پرسیاری لێكرابا -جا دوا خرابێ، یان پێش خرابێ-؟ پێغەمبەرﷺ هەر دەیفەرموو: بیكەو گوناه نیە.

﴿ كاتی ڕەجمی شەیتان و سەرتاشین و تەوافی ڕوكنی حەج ﴾

ئینجا جگە لە سەربڕینی ئاژەڵ (وَيَدْخُلُ وَقْتُهَا) ڕەجمی شەیتانی گەورەو سەرتاشین و تەوافی ڕوكن، هەر سێكیان كاتەكەیان دێ (بنصْف لَيْلَةالنَّحْر) بە تەولوبوونی نیوەی شەوی جەژن، بەو مەرجەی لە پێش نیوەشەودا لە (عَرَفات)دا وەستابێ، واتە: كە لە (عَرَفات) گەڕاوە، لە دوای نیوەی شەوی‌جەژن هەر یەكێك لەو سێیانە بكا، دروست دەبێ ﴿عَنْ عَائشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ النَّبيَّﷺ أَرْسَلَ أُمَّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ فَرَمَتْ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَفاضَتْ﴾ رواه ابودلود باسناد صحيح، پێغەمبەرﷺ (أم سلمة)ی نارد شەوی‌جەژن لە پێش بەیاندا ڕەجمی‌شەیتانی كرد، ئینجا ڕۆیشتە (مكة)و (طَوافُ الإفاضَة)ی كرد.

(وَيَبْقَى وَقْتُ الرَّمْيِ) كاتی بژاردەی ڕەجمی شەیتانی‌گەورە دەمێنێ (إلَى آخرِ يَوْمِ النَّحْرِ) تا ئاخیری ڕۆژی جەژن ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: قَالَ رَجُلٌ: رَمَيْتُ بَعْدَ مَا أَمْسَيْتُ فَقَالَ النَّبيُّﷺ: لاَحَرَجَ﴾ رواه البخاري، پیاوێك گوتی: لە كاتی ئێواریێدا ڕەجمی شەیتانم كرد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هیچ گوناه نیە.

جا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزتردا: تا ئاخیری ڕۆژی چوارەمی جەژن، كاتی دروستبوونی ڕەجمی شەیتانی‌گەورە دەمێنێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلاَ يَخْتَصُّ الذَّبْحُ بِزَمَنٍ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ اخْتِصَاصُهُ بِوَقْتِ الأُضْحِيَّةِ، وَسَيَأْتِي فِي آخِرِ بَابِ مُحَرَّمَاتِ الإِحْرَامِ عَلَى الصَّوَابِ، وَاللهُ أَعْلَمُ.
وَالْحَلْقُ وَالطَّوَافُ وَالسَّعْيُ لاَ آخِرَ لِوَقْتِهَا،

(وَلاَ يَخْتَصُّ الذَّبْحُ بِزَمَنٍ) بەڵام سەر بڕینی(هَدْي) تایبەت نیە بە هیچ کاتێك (قُلْتُ) ئیمامی (النـوَوي) دەفـەرموێ (اَلصَّحِيحُ) بـە فەرموودەی ڕاست: (اخْتِصَاصُهُ بِوَقْتِ الأُضْحِيَّةِ) سەربڕینی (هَدْي) تایبەتە بە کاتیقوربانی، واتـە: لـە ڕۆژی جەژنیقوربانـەوە –کـە ڕۆژ هـەڵات– تـا ئـاخیری ڕۆژی چـوارەمیجەژن (وَسَيَأْتِي فِي آخِرِ بَابِ مُحَرَّمَـاتِ الإِحْـرَامِ عَلَى الصَّـوَابِ وَاللهُ أَعْلَـم) لـە کۆتـایی باسـی قەدەغەکراوەکانیئیحرامدا ڕاستیەکەی دێ،إن شاء الله تعالى.
(وَالْحَلْقُ) سەرتاشـینو (وَالطَّوَافُ) تـەوافی ڕوکنیحـەجو (وَالسَّعْيُ) هاتوچۆی سەفاو مەڕوە (لاَ آخِرَ لِوَقْتِهَا) کاتەکـەیان کۆتـایی نایـێ تـا لـە ژیانـدا مابـێ، واتـە: لـە دوای نیـوە شـەوی جەژنیقوربانـەوە تـا پـێش مـردن، لـە هـەر کاتێکدا ئـەو سێیانە بکـرێن دروسـت دەبـن، بەڵکو دروستە لە وڵاتیخۆی، یان لە شوێنێکیتری جگـە لـە (مَكَّة)، سـەریخۆی بتاشـێ، هـەروەك لـە (الإيضـاح)دا فەرموویـەتی، بـەڵام وەهـا سـوننەتە: لـە ڕۆژی جەژنیقوربانـدا ئـەو سـێیانە بکـرێن، ناپەسـندە –بێعوزر– لـە ڕۆژیجـەژن دوا بخـرێن، دواخسـتنیان لـە سێ ڕۆژەکەی دوایجەژن ناپەسندترە، چونکە ئەگـەر یـەکێکی لـەو سێیانە لە سەر بمێنێ لە ژێر ئیحرام دەرناچـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وإذا قُلْنَا: اَلْحَلْقُ نُسُكٌ فَفَعَل اثْنَيْنِ منَ الرَّمْيِ وَالْحَلْــقِ وَالطَّــوَاف حصَلَ التَّحَلُّلُ الأَوَّلُ، وَحَلَّ بِهِ اللُّبْسُ وَالْحلْقُ وَالْقَلْمُ، وَكَذَا الصَّــيْدُ وعقْدُ النِّكَاحِ فِيالأَظْهَرِ،

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر (طَواف الإفاضَة)ی ڕوكنیحەجی نەكردبو، بەلاّم (طَواف الْوَداع)ی كرد، ئەم (طَواف الْوَداعَ)ی بەر (طَواف الإفاضَة)ی ڕوكنیحەج دەكەوێو لە ژێر ئیحرامی حەج دەردەچێ، بەلاّم ئەگەر لەو دووانە هیچیانی نەكرد، ئەوە بە تەواوی لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ حەلاّلبوونی ئیحرامی حەج و عومرە ﴾

بزانــە: ئیحرامیحـــەج دوو حـــەلاّلبوونی هەنـــە، لـــە كـــوردەواریدا پیِیدەڵێن: ئیحرام شكاندن:

حەلاّلبوونییەكەم: (وَإِذَا قُلْنَا) ئەگەر لە سەر فەرموودەی بەهێز بلێین: (اَلْحَلْقُ نُسُكٌ) سەرتاشین خواپەرستیە: لە حەج و عومرەدا (ففعل اثْنَيْنِ) جا حاجیەكە دووی كردن لەم سێیانە: (منَ الرَّمْيِ والْحلْقِ وَالطَّوَافِ) لە ڕەجمی شەیتانیگەورەو لە سەرتاشینو لە تەوافی ڕوكنی حەج، واتە هەر كاتێك تەنها ڕەجمو تاشینی كردن، یان تەنها ڕەجمو تەوافی كردن، یان تەنها تاشینو تەوافی كردن، ئەوە (حَصَلَ التَّحَلُّلُ الأَوَّلُ) حەلاّلبوونی یەكەمی بۆ دێتە جێو (وحلَّ به) بەو حەلاّلبوونەی یەكەم، ئەم قەدەغەكراوانەی بۆ حەلاّل دەبن: (اَللُّبْسُ) جلو بەرگی دەبەر بكاتەوەو (وَالْحَلْقُ) مووی لاشەی بتاشێو (وَالْقَلْمُ) نینۆكی بكاو خۆی بۆنخۆش بكاو (وكَذَاالصَّيْدُ) هەروەها ڕاو بكاو (وَعَقْدُ النِّكَاحِ فیالأَظْهَرِ) ژن مارە ببڕێ.

قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ لاَ يَحلُّ عَقْدُ النِّكَاحِ، واللهُ أَعْلَمُ. وَإِذَا فَعَلَ الثَّالِثَ حَصَلَ التَّحَلُّلُ الثَّانِي وَحَلَّ بِهِ بَاقِي الْمُحَرَّمَاتِ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفـەرموێ (الأَظْهَـرُ) فـەرموودەی بـەهێزتر: (لاَ يَحِـلُّ عَقْـدُالنِّكَاحِ) بـە حەڵاڵبوونییەکـەم مـارەبڕینو جیمـاع کـردنو دەستبازی حـەڵاڵ نـابن (وَاللهُ أَعْلَـم) پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: ﴿إذا رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ فَقَد حَلَّ لَكُمْ كُـلُّ شَـيْءٍ إلاَّ النِّساءَ﴾ رواه النسائی باسنادجید، هەر کاتێك شـەیتانی گـەورەتان ڕەجـم کـرد، گشـت قەدەغـەکراوەکانتان بـۆ حـەڵاڵ دەبـن تـەنها ئافرەتان نەبن.

حـەڵاڵبوونیدووەم: (وَإِذَا فَعَـلَ الثَّـالِـثَ) هـەر کاتێـك سێیەمەکەشـی کرد، واتە: ڕەجمو تاشینو تـەوافی هەرسێك کردن، ئـەوە (حَصَـلَ التَّحَلُّلُ الثَّانِي) حەڵاڵبوونیدووەمیشـی بۆ دێتـەجێو (وَحَـلَّ بِـهِ بَـاقِي الْمُحَرَّمَاتِ) بەو حەڵاڵبوونەی دووەم گشت قەدەغـەکراوەکانیتری بـۆ حەڵاڵ دەبن، بە (إجماع)ی زانایان.

بەڵام ئاگاداربە: ئەگـەر لـە دوای (طَـوافُ الْقُدُوم) (سَـعْي) سـەفاو مـەڕوەی نـەکردبێ، پێویسـتە: لـە دوای (طَـوافُ الإفاضَـة)ی ڕوکنیحەج (سَعْي) سەفاو مـەڕوە بکـا، ئینجـا حـەڵاڵبوونیدووەمی بۆ دێتە جێ، واتە: هەر کەسێك (سَعْي) سەفاو مـەڕوەی نـەکردبێ، بە تـەواوی لە ژێر ئیحرام دەرناچێ.

هەروەها ئاگاداریـە: ئەگـەر هەر چوار ڕۆژەکەی جەژن تـەواو بـونو شـەیتانیگەورەی ڕەجـم نـەکردبو، ئـەوە دەبـی خـوێنی ڕەجـم

نەکردن بدا، ئینجا حەڵاڵبوونی بۆ دێتەجێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: عومرە تەنها یەك حەڵاڵبوونی هەیە: بە تەواف کردن‌و (سعْي)و سەرتاشین دێتە جێ‌و عومرەکەی تەواو دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (بجيرمي)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿فصْلٌ: لە باسی مانەوەی شەوێ لە(مِنَى)و ڕەجمی سێ شەیتانەکان﴾

بزانە: هەرسێك ڕۆژەکەی دوای ڕۆژی جەژنی قوربان پێیان دەگوترێ: (أيَّامُ التَّشْرِيقِ)، هەم: (الأَيَّامُ المَعْدُودات)، هەروەك لە (الإيضاح)دا فەرموویەتی.

ئینجا (إذَا عَادَ إلَى مِنىَ) هەر کاتێك لە ڕۆژی جەژندا (طَوافُ الإفاضة)ی ڕوکنی حەجی کردو گەڕاوە بۆ (مِنَى)، (بَاتَ بِهَا لَيْلَتَيِ التَّشْرِيقِ) واجبە: هەردوو شەوەکەی(أيَّامُ التَّشْرِيقِ)ی دوای ڕۆژی جەژن لە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، مەبەستیش ئەوەیە: بەشە زۆرترەکەی شەوێ لە (مِنَى)دا بمێنێتەوە، واتە: بە ئەندازەیەکی کەمتر واجبەکە پێك نایێ.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك هیچ عوزرێکی شەرعی نەبێ‌و شەوێ لە (منی)دا نەمێنێتەوە، خوێنی لە سەر واجب دەبێ، بەڵام ئەگەر عوزرێکی شەرعی هەبێ: وەك بە خۆی نەخۆش بێ، یان سەرپەرشتی نەخۆشێکی بێکەس بکا، یان نەخۆشەکە دڵی بەویەوە خۆش بێ، یان بە شوێن یەکێکی ونبوودا بگەڕێ...لەو حاڵەتانەدا

ئەگەر شەویێ لە (مِنَى)دا نەمێنێتەوە، خوێنی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ ابن عُمَر رضي الله عنهما: أنَّ النَّبيَّ ﷺ رَخَّصَ للْعَبَّاسِ أنْ يَبِيتَ بمَكَّةَ لَيالِي مِنَى مِنْ أجْلِ سِقَايَتِه﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ئیمامی (عباس)ی ئیزن دا شەوەكانی(مِنَى) لە (مِنَى)دا نەمێنێتەوەو لە (مكة)دا بمێنێتەوە، تاكو ئاوی خواردنەوە بۆ حاجیان ئامادە بكا.

هەروەها (وَرَمَى كُلَّ يَوْمٍ إلَى الْجَمَرَاتِ الثَّلاَث) واجبە: گشت ڕۆژێكی دوای جەژنیش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، واتە: (كُلَّ جَمْرَةٍ سَبْعَ حَصَيَاتٍ) گشت شەیتانێك حەفت بەردی بۆ بهاویێ ﴿عَنْ إبْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: أنَّ النَّبيَّ ﷺ كَانَ يَرْمِي الْجَمْرَةَ الدُّنْيا بسَبْعِ حَصَيات يُكَبِّرُ عَلَى إثْرِ كُلِّ حَصاة ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَقُومُ فَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ ثُمَّ يَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْه وَيَقُومُ طَويلاً، ثُمَّ يَرْمِي الْوُسْطَى ثُمَّ يَأْخُذُ ذاتَ الشِّمَال وَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَة وَيَدْعُو وَيَقُومُ طَويلاً، ثُمَّ يَرْمِي جَمْرَةَ ذَاتِ الْعَقَبَة مِنْ بَطْنِ الْوَادي وَلاَ يَقِفُ عِنْدَها ثُمَّ يَنْصَرِفُ﴾ رواه البخاري وأبوداود، پێغەمبەر ﷺ شەیتانی یەكەمی نزیك مزگەوتی (مِنَى)ی بە حەفت بەرد ڕەجم كردو لەگەڵ هەر بەردێكدا (اَللّهُ أكْبَر)ێكی دەگوت، ئینجا بەرەو پێش ڕۆیشتو ڕوو لە قیبلە ماوەیەكی درێژ ڕاوەستاو دوعای دەكردنو دەستی بەرز دەكردنەوە، ئینجا شەیتانی ناوەندی ڕەجم كردو ڕێگەی لای چەپەی دەگرتو ڕادەوەستاو دوعای دەكردنو دەستی بەرز

فإذا رمى الْيوْمَ الثَّاني وَأرادَ النَّفرَ قبْلَ غُرُوب الشَّمْسِ جَازَ وَسَقَطَ مَبيتُ اللَّيْلةالثَّالثة وَرَمْيُ يَوْمهَا، فَإنْ لَمْ يَنْفرْ حَتَّى غَرَبَتْ وَجَبَ مَبيتُهَا وَرَمْيُ الْغَد،

دەكردنەوە، ئینجا شەیتانیگەورەی ڕەجم كردو لەوێ ڕانەدەوەستا، ئینجا دەڕۆیشت.

﴿(نَفر) چوونە دەرەوە لە (منَى)﴾

ئینجا (فَإذَا رَمَى الْيَوْمَ الثَّانيَ) هەر كاتێك لە ڕۆژی دووەمی دوایجەژندا، هەرسێك شەیتانەكانی بە تەواوی ڕەجم كردن‌و (وأرادالنَّفْرَ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ) ویستی-لە دوای نیوەڕۆ- پێش ڕۆژئاوابوون بڕواو (منَى) بەجێ بهێڵێ (جَازَ) دروستەو گوناهبار نابێ‌و (وَسَقَطَ مَبيتُ اللَّيْلَةالثَّالثَة) مانەوەی شەو ی سێیەمی لە سەر لادەچێ، بەو مەرجەی دوو شەوەكەی دوایجەژن لە (منَى)دا مابێتەوە (وَرَمْيُ يَوْمهَا) هەم ڕەجمی شەیتانەكانیشی لە ڕۆژی سێیەمدا لە سەر لادەچێ، خوایگەورە دەفەرموێ ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ هەر كەسێك لە دوو ڕۆژەكانی دوایجەژندا ڕەجم بكاو، پەلە بكاو لە (منَى) بڕواتە دەرەوە هیچ گوناهێكی لە سەر نیە، هەر كەسێكیش ڕۆیشتنەكەی بۆ ڕۆژی سێیەم دوا بێخێ، هیچ گوناهێكی لە سەر نیە.

ئەوابو: (فَإنْ لَمْ يَنْفرْ حَتَّى غَرَبَتْ) ئەگەر لە (منَى) نە ڕۆیشتە دەرەوە، تا ڕۆژ ئاوا بوو هەر لەوێ ماوە (وَجَبَ مَبيتُهَا) واجبە: ئەم شەوەش لە (منَى)دا بمێنێتەوەو (وَرَمْيُ الْغَدِ) هەم واجبە: سبەینێش هەرسێك شەیتانەكان ڕەجم بكا، ئینجا (منَى) بەجێ بهێڵێ.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ئەگەر خەریکی ڕۆیشتن بوو، بەڵام هێشتا هەر لە (مِنَی)دا بوو و ڕۆژ ئاوا بوو، ئەوە لە سەر ڕۆیشتنەکەی بەردەوام دەبیٚو واجب نیە: شەویٚ بمێنێتەوە، هەروەها ئەگەر لە پێش ڕۆژئاوابووندا لە (مِنَی) چووە دەرەوە، ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون، یان دوای ڕۆژئاوابوون بۆ کارێکیتر گەڕاوە (مِنَی)، دیسان واجب نیە: لە (مِنَی)دا بمێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

دووەم: هەر کەسێك -بە بیٚعوزر- شەوی یەکەمو دووەمی دوایجەژن لە (مِنَی)دا نەمابێتەوە، بۆی دروست نیە: لە ڕۆژی دووەمی دوایجەژندا لە دوای ڕەجمی شەیتانەکانیش (مِنَی) بەجیٚ بهێڵیٚ، بەڵکو واجبە: شەوی سیٚیەم بمێنێتەوەو سبەینێش هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

سیٚیەم: مەرجە: لە دوای هاتنی کاتینیوەڕۆ لە (مِنَی) بڕواتە دەرەوە، چونکە ئەگەر لە پێش هاتنی کاتینیوەڕۆ لە (مِنَی) بڕواتە دەرەوە، چوونەدەرەوەی دروست نابیٚو واجبە: بۆ دوای نیوەڕۆ -پێش ڕۆژئاوابوون- بگەڕێتەوە (مِنَی)و ڕەجم بکا، ئینجا پێش ڕۆژئاوابوون دروستە: بڕواتە دەرەوە، کەواتە: ئەگەر تا ڕۆژئاوا بوو نەگەڕاوە (مِنَی)، ئەوە خوێنی نەمانەوەی شەوی سیٚیەمو خوێنی ڕەجمی ڕۆژی سیٚیەمی دەکەونە سەر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ئەگەر لە ڕۆژی دووەمی دوای جەژندا بە تەواوی ڕەجمی نەکرد: وەك هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجم نەکردبن، یان ڕەجمی کردبن بەڵام تەنها بەردێکی ناتەواو بوبێ، ئەوە چوونەدەرەوەی لە (منى) دروست نابێ، کەوابو: ئەگەر لە دوای نیوەڕۆ ڕۆیشتو ڕۆژ ئاوا بوو، ئەو هەر لە دەرەوەی (مِنَى) بوو، ئەوە خوێنی نەمانەوەی شەوێو خوێنی ڕەجم نەکردنی دەکەوێتە سەر، واتە: ئەگەر لە دوای ڕۆژئاوابوون بشگەڕێتەوە (مِنَى)، لە سەری لاناچێ، چونکە بەو چوونەدەرەوەیە وازی لە (مِنَى)و لە حەج هێناوە، بەڵام هەر کەسێك -لەوانەی ڕابردوو- ئەگەر پێش ڕۆژئاوابوون بگەڕێتەوە (مِنَى)و ڕەجمی شەیتانەکان بکا، خوێنی ناکەوێتە سەر، ئینجا کە گەڕاوەو ڕەجمی کرد، دووبارە پێش ڕۆژئاوابوون دەڕواتە دەرەوە، چونکە ئەگەر ڕۆژ ئاوا ببێو هەر لە (مِنَى)دابێ، واجبە: شەوێ بمێنێتەوەو سبەینێش شەیتانەکان ڕەجم بکا، هەروەك لە (المجموع)و (ابن قاسم)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کاتی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان ﴾

(ويدْخُلُ رَمْيُ التَّشْرِيقِ) کاتی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان لە هەرسێك ڕۆژەکانی دوای جەژندا دێ (بِزَوَالِ الشَّمْسِ) بە لادانی ڕۆژ بە لای چاویڕاستەدا: کە سەرەتای کاتی نیوەڕۆیە، واتە: پێش هاتنی کاتی‌نیوەڕۆ-ڕەجمی شەیتانەکانی هەمان ڕۆژ- دروست نابێ ﴿عَنْ جَابِرٍ ﷺ: رَمَى رَسُولُ اللهِ ﷺ الْجَمْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ

ضُحىً وَأَمَّا بَعْدُ فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی جەژندا لە کاتی چێشتەنگاودا شەیتانی گەورەی ڕەجم کرد، بەڵام لە ڕۆژەکانی دوای جەژندا، هەر کاتێك ڕۆژ لایدەدا هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجمی دەکردن.

(وَيَخْرُجُ بِغُرُوبِهَا) کاتی بژاردەی ڕەجمکردن بە ڕۆژئاوابوونی ئەو ڕۆژە تەواو دەبێ، بەڵام کاتی دروستبوونی ڕەجمکردنی هەرسێك شەیتانەکان لە هەرسێك ڕۆژەکاندا -لە سەر فەرموودەی بەهێزتر- تا ڕۆژئاوابوونی ڕۆژیسێیەمی دوایجەژن دەمێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: ئەگەر لەم ماوەیەدا ڕەجمی شەیتانەکانی نەکرد، ڕەجمەکە دەفەوتێو قەزاش ناکرێتەوە، بەڵکو خوێنی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لەمەودواش ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَبْقَى إِلَى الْفَجْرِ) تا دەرکەوتنی بەیان کاتی ڕەجمکردن دەمێنێ.

﴿ئاگاداری﴾: لەلای ئیمامی(الحرمين)و ئیمامی(الرافعي)و ئیمامی (الإسنوي) دروستە: پێش (زوال) -واتە: پێش هاتنی کاتینیوەڕۆ- سێ شەیتانەکان ڕەجم بکرێن، هەروەك لە (تحفة)دا ئەو فەرموودەیەی گێڕاوەتەوەو بە بێهێزی دان‌اوە، بەڵام لە بێهێزیدا لەو پلەیە نیە: کە ڕەفتاری پێنەکرێ، هەروەك (الشرواني) فەرموویەتی، کەوابو: -لە حاڵەتێکی زۆر پێویستدا- بۆ پەیرو بێهێزەکان دروستە: (تقليد)ی ئەوسێ ئیمامانە بکەنو بۆ خۆیان

وَيُشْتَرَطُ رَمْيُ السَّبْعِ وَاحِدَةً وَاحِدَةً، وَتَرْتِيبُ الْجَمَرَاتِ،

ڕەفتار بە فەرموودەکەیان بکەن‌و لە کاتێکی نێوان بەیان‌و نیوەڕۆدا هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکەن، چونکە لەو ماوەیەدا قەرەباڵغی نیە، بەڵام بە هیچ جۆرێك دروست نیە لە پێش نیوەڕۆدا لە (منى) بڕواتە دەرەوەو نەشگەڕێتەوە، هەروەك لە ئاگاداریەکەی ڕابردوودا ڕوونمان کردەوە، والحمدُ لله تعالى.

﴿ مەرجەکانی دروستبوونی ڕەجمی شەیتانەکان ﴾

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی ڕەجمی شەیتانەکان بە مەرج دادەندرێ:

یەکەم: (رَمْيُ السَّبْعِ وَاحِدَةً وَاحِدَةً) لە ڕۆژی‌جەژن‌و لە دوای‌جەژندا هەر حەفت بەردەکان یەکە یەکە بۆ هەر شەیتانێك بهاوێ، بە بەڵگەی ﴿يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاةٍ﴾ی ڕابردوو لە حەدیسەکەی (ابن عمر)دا، واتە: پێغەمبەرﷺ لەگەڵ هەر بەردێکدا (الله أكبر)ێکی دەگوت. کەواتە: ئەگەر دوو بەردان وێکڕا بهاوێ، یان گشتیان وێکڕا بهاوێ، هەر بە یەك جار دەژمێردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (وَتَرْتِيبُ الْجَمَرَاتِ) هەروەها مەرجە: بەو ڕیزەی حەدیسەکەی (ابن عمر)ی ڕابردوو، هەرسێك شەیتانەکان ڕەجم بکا، واتە: یەکەم جار شەیتانەکەی لای مزگەوتی (الْخَيْف)–کە دەکەوێتە لای(عَرَفَة)– ڕەجم بکا، ئینجا شەیتانەکەی ناوەند، ئینجا شەیتانەکەی‌گەورە–کە دەکەوێتە لای(مكة)– کەواتە: ئەگەر بە پێچەوانەوە ڕەجمیان بکا، تەنها ڕەجمی شەیتانی یەکەمی دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر

وَكَوْنُ الْمَرْمِيِّ حَجَرَاً، وَأَنْ يُسَمَّى رَمْيَاً فَلاَ يَكْفِي الْوَضْعُ، وَالسُّنَّةُ أَنْ يَرْمِيَ بِقَدْرِ حَصَى الْخَذْفِ،

ڕەجمی شەیتانێکی بە تەواوی نەکردبێ، دروست نیە: دەست بە شەیتانەکەیتر بکا، هەر چەند تەنها یەك بەردیش مابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

سێیەم: (وكَوْنُ الْمَرْمِيِّ حَجَرَاً) مەرجە: ئەو شتەی بۆ شەیتانەکانی دەهاوێ: بەرد بێ، چونکە لە حەدیسەکەدا ناوی بەرد هاتوە، کەوابو: جیاوازی نیە بەردەکان لە پێشدا ڕەجمیان پێ کرابێ، یان نا، بەلام بە دارو ئاسنو کلمەت ڕەجمکردن دروست نیە.

چوارەم: (وَأَنْ يُسَمَّى رَمْيَاً) مەرجە: بەردەکان بە هاویشتن بهاوێو بکەونە ناو حەوزی شەیتانەکە، کەوابو: (فَلاَ يَكْفِي الْوَضْعُ) دانانی بەردەکان لە ناو حەوزی شەیتانەکان بەس نیەو دروست نابێ، بەلام ئەگەر بەردەکانی دەهاویشتنو بە کێلەکەی ناو حەوزی شەیتانەکان دەکەوتن، ئینجا دەگەڕانەوە ناو حەوزەکە، ئەو ڕەجمەی دروست دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالسُّنَّةُ أَنْ يَرْمِيَ بِقَدْرِ حَصَى الْخَذْفِ) وەها سوننەتە: شەیتانەکان ڕەجم بکا بەو بەردە بچوکانەی بە ئەنگوست دەهاویشترێن: کە بە قەد دەنکی باقلەیە.

پێنجەم: مەرجە بێگومان بزانێ بەردەکان کەوتونەتە ناو حەوزەکە، واتە: ئەگەر گومانی هەبوو: ئایا بەردێك، یان زیاتر کەوتۆتە ناو حەوزەکە، یان نا، ئەو ڕەجمکردنەی دروست نابێ،

وَلاَ يُشْتَرَطُ بَقَاءُ الْحَجَرِ فِي الْمَرْمَى، وَلاَ كَوْنُ الرَّامِي خَارِجاً عَنِ الْجمْرَة، وَمَنْ عَجزَ عَنِ الرَّمْيِ

هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە، بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ بَقَاءُ الحجرِ فِي الْمَرْمَى) بە مەرج دانانرێ: بەردەكان –لە دوای لێدان– لە ناو حەوزەكەدا بمێننەوە، واتە: ئەگەر لە دوای وێكەوتن غلۆر بونەوەو هاتنە دەرەوە، زیانی نیە (وَلاَ كَوْنُ الرَّامِي خَارِجاً عَنِ الْجمْرَة) هەروەها مەرج نیە: ئەو كەسەی ڕەجمی شەیتانەكان دەكا لە دەرەوەی حەوزی شەیتانەكەوە لێی بدا، بەڵكو دروستە: لە ناو حەوزەكەدا لێی بدا.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر لە سەر حەوزی شەیتانەكان نهۆمێكیتر دروست كرا، دروستە: لەوێشەوە شەیتانەكان ڕەجم بكرێن، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، جا لە هەر لایەك شەیتانی یەكەمو دووەم ڕەجم بكرێن دروست دەبێ، بەڵام شەیتانیگەورە تەنها لایباشووری ڕەجم دەكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، كەواتە: لە هەر لایەكەوە بەردەكان بهاوێتە باشووری شەیتانیگەورە، ڕەجمەكەی دروست دەبێ، هەروەك لە(ڕەجمیشەیتانیگەورە)دا ڕوون كراوە.

﴿ ڕەجمی شەیتانەكان لە جیاتی كەسێكیتر ﴾

(ومنْ عَجزَ عَنِ الرَّمْيِ) هەر كەسێك توانای ڕەجمی شەیتانەكانی نەبو: لە بەر بێهێزی، یان نەخۆشیەكی وەها: كە نەتوانێ بە پێوە نوێژ بكا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، یان لە بەر

بەندكردن (اسْتَنَابَ) واجبە: یەكێك بكاتە جێگری خۆی تاكو شەیتانەكانی لە جیاتی ڕەجم بكا، بەم دوو مەرجانە:

یەكەم: هۆیەكەی نەتوانینی بە شێوەیەكی وەها بەردەوام بێ: چاوەڕوان نەكرێ پێش كۆتایی چوارەمین ڕۆژیجەژن هۆیەكە لابچێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، كەوابو: ئەگەر دەیزانی هۆیەكەی‌نەتوانینی بەردەوام نابێ‌و لە سێیەمی(أیام التشریق)دا-كە چوارەم ڕۆژی‌جەژنە- توانای ڕەجمكردنی دەبێ، ئەو كاتە دروست نیە جێگر دابنێ، هەروەك لە (نهایة)دا فەرموویەتی، كەواتە: هەر بەخۆی لە ڕۆژی چوارەمی‌جەژندا ڕەجمی هەرسێك شەیتانەكان دەكا: بۆ ئەم ڕۆژەی‌و بۆ ڕۆژەكانی ڕابردووش، هەروەك لە دوای ئاگاداریەكەی داهاتوودا ڕوونی دەكەینەوە، إنْ شاء الله تعالی.

دووەم: مەرجە: لە كاتی ڕەجمكردندا جێگرەكەی دابنێ، هەم مەرجە: جێگرەكەش لە پێشدا ڕەجمی هەرسێك شەیتانەكان بە تەواوی بۆ خۆی بكا، ئینجا بگەڕێتەوەو لەجیاتی بێ‌توانایەكەش ڕەجمیان بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، بەلام بە فەرموودەیەكی(المهمات): مەرج نیە هەرسێك شەیتانەكان بۆ خۆی ڕەجم بكا، بەلكو هەر كاتێك شەیتانی یەكەمی بۆ خۆی ڕەجم كرد، دروستە یەكسەر لەجیاتی بێ‌توانایەكەش ڕەجمی بكا پێش ئەوەی دووەكانی‌تر بۆ خۆی ڕەجم بكا، جا ئەم فەرموودەی (المهمات)ش بە بەهێز داندراوە، هەروەك (إبن قاسم)و(الشروانی) گێڕاویەتیانەوە.

﴿ئاگاداری﴾: دروست نیە بێتوانایەکە لە (مِنَـی) بڕواتـە دەرەوە، تـا جێگرەکـە لـە دوای نیـوەڕۆ هەرسـێك شـەیتانەکان بـە تـەواوی لـەجیاتیوی ڕەجـم دەکـا، چـونکە ئەگـەر جێگرەکـە لـەجیاتیوی هەرسێك شەیتانەکانی ڕەجم نـەکردبن، یـان ڕەجمـی کـردبن بـەڵام تـەنها بـەردێکی ناتـەواو بوبـێ، یـان بێتوانایەکـە پـێش هـاتنی کـاتینیوەڕۆ لـە (مِنَـی) بڕواتــە دەرەوە، ئـەوە لـەو حاڵەتانـەدا چوونەدەرەوەی لە (مِنَی) دروست نابێ، هەروەك لە ئاگاداریەکـەی ڕابردوودا ڕوونمان کردەوە.

ئینجا بزانـە: جگـە لـە ڕەجمـی شـەیتانەکان لـە هـیچ کردارێکیتـری حەجدا دانانی جێگـر دروسـت نیـە، واتـە: هـەر کەسـێك کردارێکیتـری حەج لە جیاتی کەسێکیتر بکا، دروست نابێو بـە بـەر ناکـەوێ، هـەر چەند عـوزرێکی شەرعیشـی هـەبێ، هـەروەك لـە (القلیـوبی)و (بغیـة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ڕەجمی شەیتانەکان لە شەوێو لە ڕۆژێدا دروستە ﴾

(وإذا تَرَكَ رَمْـيَ يَـوْمٍ) هـەرکاتێك بـە سـەهوو، یـان بـە نـەزانی، یـان بەقەسـدی لـە ڕۆژێکـدا ڕەجمـی شـەیتانەکانی نـەکرد، ئـەوە دروسـتە -لـە دوای ڕۆژئـاوابوون- لـە شـەوێدا گشـت شـەیتانەکان ڕەجم بکـا، هـەروەك لـە (الإیضـاح)دا فەرموویەتی، جا ئەگـەر لـە شەوێشدا ڕەجمی نەکردن، ئەو کاتە (تَدَارَكَهُ فِـی بَاقِیِ الأَیَّـامِ) لـەو ڕۆژانەی ماون شەیتانەکان بەدوای یەکتردا ڕەجم دەکا بـە گـوێرەی

ڕیزی خۆیان‌و ڕۆژەکانیان، جیاوازی ڕۆژی جەژن‌و دوای جەژن نیە (فی‌الأظهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ عاصم‌ﷺ: أنَّ النَّبِیَّ‌ﷺ رَخَّصَ لِرعاء الأبلِ فِي‌الْبَيْتوتَة: اَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَحْرِ ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْيَ يَومَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ، ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفْرِ﴾رواه اصحاب السنن بسندصحيح، پێغەمبەرﷺ ڕێگەیدا: شوانی ووشترەکان شەوێ لە (مِنَى) نەمێننەوەو کە ڕۆژیجەژن ڕەجمی شەیتانیان کرد، ڕەجمی دوو ڕۆژەکانی دوای جەژن کۆ بکەنەوە، ئینجا لەو ڕۆژەدا کە خەڵك (مِنَى) بەجێ دێڵن، ئەوان ڕەجمی گشت ڕۆژەکان بکەن.

جا بزانە: دروستە هەم لە شەوێدا، هەم لە پێش نیوەڕۆدا، هەم لە دوای نیوەڕۆدا: ڕەجمی ڕۆژانیڕابردوو بکا، بە گوێرەی ڕیزی خۆیان، جا ئەگەر لە دوای نیوەڕۆدا ڕەجمی ڕۆژانی ڕابردوو بکا، ئەو کاتەش واجبە: ڕەجمی ڕۆژانی ڕابردوو لە پێش ڕەجمی ئەمڕۆدا بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە،

بۆ وێنە: ئەگەر ڕەجمی ڕۆژی جەژن‌و دوو ڕۆژەکانی دوایجەژنی نەکردبو و ویستی لە ڕۆژی سێیەمیجەژندا گشت ڕەجمەکان بکا، واجبە: یەکەم جار ڕەجمی شەیتانیگەورە لەجیاتی ڕۆژیجەژن بکا، ئینجا بڕواتە لای شەیتانییەکەم‌و لەویەوە دەست بە ڕەجمی هەرسێك شەیتانەکان بکا لەجیاتی ڕۆژییەکەمی دوایجەژن، ئینجا دووبارە بگەڕێتەوەو ئەم جارەش لە شەیتانییەکەمەوە دەست بە ڕەجم

وَلا دَمَ، وَإِلاّ فَعَلَيْهِ دَمٌ، وَالْمَذْهَبُ تَكْمِيلُ الدَّمِ فِي ثَلاثِ حَصَيَاتٍ،

بکاتەوە لە جیاتی ئەم ڕۆژەی دووەمی دوایجەژن، کەوڵتە: ئەگەر بۆ هەر شەیتانێك چواردە بەرد بهاوێ، ئەوە تەنها ڕەجمی دوێنێی دروست دەبێو ڕەجمی ئەمڕۆی دروست نابێ، چونکە بە ڕیزی ڕۆژەکان ڕەجمەکانی نەکردون، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتی.

(ولاَ دَمَ) هیچ خوێنێك لە سەر ئەو کەسە نیە: کە ڕەجمی ڕۆژانی ڕابردوو-بەگوێرەی ڕیزی شەیتانەکانو ڕۆژەکان- لە ڕۆژانی داهاتوودا دەکا (وَإِلاّ) بەلاّم ئەگەر هەر ڕەجمی شەیتانەکانی نەکرد (فَعَلَيْهِ دَمٌ) ئەو کاتە خوێنی ڕەجم نەکردنی لە سەر واجب دەبێ ﴿عَنْ إِبْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما: مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِهِ شَيْئاً أَوْ تَرَكَهُ فَلْيُهْرِقْ دَماً﴾ رواه الإمام مالك والبيهقي بسند صحيح، هەر کەسێك واجبێکی حەج لە بیر بکا، یان بە قەسدی نەیکا، دەبێ ئاژەڵێك سەر ببڕێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر تەنها بەردێکی ڕەجمکردنی ناتەواو بێ، یەك مست دانەوێڵە لە خوێن دەدا، ئەگەر دوو بەرد ناتەواو بن، دوو مست دانەوێڵە دەدا، هەم (وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (تَكْمِيلُ الدَّمِ) خوێنێکی تەواوی دەکەوێتە سەر (فِي ثَلاثِ حَصَيَاتٍ) لە ناتەواوی سێ بەرد، یان زیاتر، واتە: ئەگەر تەنها سێ بەردی لە شەیتان نەدابو، یان تەنها شەیتانێکی ڕەجم نەکردبو، یان هەر هیچ شەیتانێکی ڕەجم نەکردبون، واجبە: مەڕێك سەر ببڕێ، یان دە ڕۆژ بەڕۆژوو بێ.

هــەروەها ئەگــەر بــە بــێعوزر تــەنها شــەوێك لــە (مِنَــى) نــەماوە مستێكی دانەوەێڵەی لە سەر واجب دەبێ، ئەگەر دوو شەو نـەماوە دوو مستی لە سەر واجب دەبن، ئەگەر هـەر هـیچ شـەوێك نـەماوەو (مِنَى)ی بەجێهێشت، ئەو كاتە واجبە: مەڕێك سـەر ببڕێ، یـان دە ڕۆژ بـەرۆژوو ببـێ، بـەو جـۆرەی لـە خوێنـەكانی حەجـدا ڕوونــی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالی.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە بە قەسدی لە (مِنَــى)دا نەمابێتــەوە، یـان لە بیری چوبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ باسی (طَواف الْوَداع): تەوافیماڵئاوایی ﴾

بزانــە: هــەر كاتێــك حــاجی ئیحرامــی حــەلاڵ بــوو، واتــە: شــكاندی، دروستە پێی بگوترێ: حاجی، هەروەك لە(المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا (وَإِذَا أَرَادَالْخُرُوجَ مِنْ مَكَّةَ) هەر كاتێك حــەج، یـان عـومرەی تــەواو كــردو ویســتی لـــە(مكــة) بڕواتـــە دەرەوە، واتـــە: بـــۆ ئەنـــدازەی (قصر)=(٨٠) هەشتا كیلومتر لە(مكـة) دوور بكەوێتـەوە، ئـەوە (طَـافَ لِلْوَدَاعِ) واجبـە: (طَـوافُ الـوَداع) تـەوافیماڵئاوایی بكـا ئینجـا لـە(مكـة) بڕواتە دەرەوە، جیـاوازی نیـە: نیـەتی هـەبێ لـە دوای دەرچـوونەكەی بگەڕێتەوە بۆ (مكە)، یان نـا ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنهما: أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إِلاَّ أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ﴾ رواه الشیخان، لـە لای پێغەمبـەرﷺ فـەرمان بـە خـەڵك كـراوە: كـە ئـاخیر كردەوەیـان تـەوافی (بَیْـت) بـێ، بـەڵام بـۆ بارسـوكی ڕێگـە دراوەتـە ئافرەتیحەیزدار: تەواف نەكاو بڕواتە دەر.

ولا يَمْكُثُ بَعْدَهُ، وَهُوَ وَاجِبٌ يُجْبَرُ تَرْكُهُ بدَمٍ، وَفِي قَوْلٍ سُنَّةٌ لاَيُجْبَرُ، فَإِنْ أَوْجَبْنَاهُ فَخَرَجَ بِلاَ وَدَاعٍ وَعَادَ قَبْلَ مَسَافَةِ الْقَصْرِ سَقَطَ الدَّمُ، أَوْ بَعْدَهَا فَلاَ

(ولاَ يَمْكُثُ بعْدَهُ) نابێ له دوای (طَوافُ الْوَداع) لـه (مَكّة)دا بمێنێتـەوە، واته: ئەگەر به بێ‌عوزر لـه دوای (طَـوافُ الْـوَداع) مایـەوە، یـان خـۆی خـەریك كـرد بـه سـەردانو شـت كـڕینو ئـەو جـۆره شـتانه، واجبـه: دووبـاره تەوافەكـەی بكاتــەوە، بـەڵام ئەگـەر لـه دوای تەوافەكـەی ئیقامەتی نوێژ كرلو جەماعەتی كـرد، یـان خـۆی بـه كاروبـاری سـەفەر خـەریك كـرد، وەك ڕێكخسـتنو بـاركردنی كەلوپـەلو چـاوەڕوانكردنی ڕۆیشتنی كاروان، ئـەو كاتـه زیـانی نیـەو نایـەوێ دووبـارەی بكاتـەوە، هەروەك له سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وهُوَ واجِبٌ) ئـەو (طَـوافُ الْـوَداع)ه واجبـەو (يُجْبَـرُ تَرْكُـهُ بِـدَمٍ) هـەم واجبه: نەكردنی پڕ بكرێتەوه به خوێن، واته: بـه سـەربڕینی مـەڕێك، یان به ده ڕۆژوو (وَفِي قَوْلٍ سُنَّةٌ) له فەرموودەیەكدا (طَـوافُ الـوَداع) سوننەتەو (لاَ يُجْبَرُ) به نەكرنی خوێن واجب نابێ (فَإِنْ أَوْجَبْنَـاهُ) جـا ئەگەر به فەرموودەی بەهێزتر بلێین: (طَـوافُ الْـوَداع) واجبـه (فَخَـرَجَ بِلا وداعٍ) ئینجـا بێ‌ئـەوەی (طَـوافُ الْـوَداع) بكـا، لـه (مكـة) چـووه دەرەوەو (وَعَـادَ قَبْـلَ مَسَافَةِالْقَصْـرِ) پـێش ئـەوەی بـه ئەنـدازەی (قصـر)=(٨٠) هەشـتاكیلۆمتر بـڕوا، گـەڕاوه نـاو (مكـة)و (طَـوافُ الْوداع)ی كرد (سَقَطَ الدَّمُ) خوێنەكـەی لـه سـەر لادەچـێ (أَوْ بَعْـدَهَا) یان لـه دوای ئـەوەی بـه ئەندازەی (قصـر) ڕۆیشـت، ئینجـا گـەڕاوه (فلا) خوێنەكەی له سـەر لاناچـێ، چـونكه خوێنەكـەی لـه ئەستۆدا

جێگیر بووە (على الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست. (وَلِلْحَائِض) بۆ ئافرەتیحەیزدار دروستە (النَّفْرُ بِلاَوَدَاعٍ) بێ ئەوەی (طَوافُ الْوَداع) بكا لە (مكة) بڕواتە دەرەوە، بە بەڵگەیحەدیسەكەیڕابردوو.

﴿ئاگاداری﴾: بە فەرموودەی ڕاستتر: (طَوافُ الْوَداع) بەشێك نیە لە كردەوەكانی حەج‌و عومرە، كەواتە: هەر كەسێك -بەو ئەندازەیڕابردوو- لە (مكة) بڕواتە دەرەوە، واجبە: (طَوافُ الْوَداع) بكا، هەرچەند بۆ حەج‌و عومرەش نەچوبێتە ناو شاری(مكة)، هەروەك لە (الإيضاح)دا ڕوون كراوەتەوە -بە بەڵگەی حەدیسەكەی ڕابردوو- بەڵام لە (تحفة)دا فەرموویەتی: (طَوافُ الْوَداع) -بۆ حاجی‌و عومرەچی- پابەندی كردەوەكانی حەج‌و عومرەیە.

كەواتە: (طَوافُ الْوَداع) بەر (طَواف الإفاضَة)ی ڕوكنیحەج دەكەوێ بۆ ئەو كەسەی (طَواغ الإفاضَة)ی نەكردوە، هەروەك لە پێش حەڵاڵبوونی حەج‌و عومردا ڕابرا.

ئینجا كە (طَوافُ الْوَداع)ی تەواو كرد، دوو ڕەكعەت سوننەتی تەواف دەكا، ئینجا سوننەتە: لە لای (الْمُلْتَزم)-نێوان (الْحَجَرالأسْوَد)و دەرگەی (بَيْت) ڕابوەستیو ئەم دوعایە بخوێنی: (اَللّهُمَّ إنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدكَ وَابْنُ أَمَتكَ حَمَلْتَنِي عَلَى مَاسَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقكَ حَتَّى صَيَّرْتَني فِي بَلَدكَ وَبَلَّغْتَنِي بِنِعْمَتِكَ حَتَّى أَعَنْتَنِي عَلَى قَضاء مَناسككَ، فَإنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فازْدَدْ عَنِّي رِضًى، وَإلاَّ فَمُنَّ الآنَ قَبْلَ أَنْ تَناءَى

عنْ بَيْتكَ داري وَيَبْعُدَ عَنْهُ مَزاري، وَهَـذا أَوَانُ إنْصـرافي إنْ أذنْتَ لي غَيْرَ مُسْتَبْدل بكَ وَلاَ ببَيْتكَ وَلاَراغبٌ عَنْكَ وَلاَ عَـنْ بيْتكَ، اللَّهُمَّ فَأَصْحبْني الْعَافيَةَ في بَدَني وَالْعصْـمةَ فـي ديني وأحْسنْ مُنْقَلَبي وَارْزُقْني الْعَمَلَ بطَاعَتكَ مَا أَبْقَيْتَني وَاجْمَـعْ لـي خيْري الدُّنْيا وَالآخرَة، إنَّكَ قَادرٌ عَلَى ذَلكَ).

ئينجا سەلاوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێدەدا، هەر دوعایەکیتریش حەز دەکا، سوننەتە: بیکا.

هەروەها بۆ ئافرەتی حەیزداریش سوننەتە: لە دەرگەی (الْمسْجدالْحَرام) ڕابوەستێو ئەو دوعایەی ڕابردوو بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاوی زەمزەم ﴾

(ويُسنُّ شُرْبُ مَاء زَمْزَمَ) بۆ گشت کەسێك سوننەتە: ئاوی زەمزەم بخواتەوە ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاس رضي الله عنهما: شَربَ النَّبيُّ ﷺ منْ زَمْـزمَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ئاوی زەمزەمی خواردەوە. هەم سوننەتە: پڕ بە ورگیخۆی بیخواتەوەو پێش خواردنەوەی (بسْمِ الله) بکاو بڵێ: خوایە بۆ ئەم مەبەستەم ئاوی زەمزەم دەخۆمەوە، چونکە وام پێگەیشتوە: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿ ئاوی زەمزەم بۆ هەر مەبەستێك بخورێتەوە، دەبێ ﴾.

هەروەها سوننەتە: ئاوی زەمزەم لەگەڵ خۆیا بباتەوە وولاتی خۆی ﴿ عَنْ عَائشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ رَسُولَ اللهﷺ كَانَ يَحْملُ مـنْ

مَاءِ زَمْزَمَ ﴾ رواه الترمذي وصححه، پێغەمبەر ﷺ هەندێك ئاوی زەمزەمی لەگەڵ خویا دەبردەوە (مدينة).

هەروەها سوننەتە: لە (مكة)دا زیارەتی ئەم شوێنانە بكا: ئەو ژوورەی پێغەمبەر ﷺ تێیدا لە دایك بووە،ماڵی حەزرەتی(خديجة)، مزگەوتی خانووی(الأرقم)، ئەشكەوتی(حراء)، ئەشكەوتی(ثَوْر).

ئینجا كە لە (مكة) چووە دەرەوە، سوننەتە: سێ جار بڵێ: (اللهُ أكْبر)، ئینجا بڵێ: (لاإلَهَ إلاّالله وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ على كُلِّ شيْءٍ قَديرٌ، آيبونَ عابدُونَ سَاجدُونَ لِرَبِّنا حامدُون، صدَقَ اللهُ وَعْدَهُ وَنَصرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزابَ وَحْدَهُ).

﴿ زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر ﷺ ﴾

(وَزِيَارَةُ قَبْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ) بۆ گشت كەسێك سوننەتە: زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر ﷺ بكا، هەر كەسێكیش بڵێ: سوننەت نیە، خۆی گومڕایەو خەڵكیش گومڕا دەكا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، ئینجا بۆ حاجیەكان وەها سوننەتە: (بَعْدَ فَرَاغِ الْحَجِّ) لە دوای تەواوبوونی حەج زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر ﷺ بكەن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتي﴾ رواه ابن خزيمة فیصحيحه، قال السبكي وهو حسن، وصححه ابن حجرالهيتمي، وقال الإمام النواوي: رواه الدارقطني والبيهقي باسنادين ضعيفين. واتە: هەر كەسێك زیارەتی گۆڕەكەم بكا، شەفاعەتی منی بۆ دەبێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ مَا منْ أَحَد يُسَلِّمُ عَلَـــيَّ إلاَّ ردَّ اللهُ عَلَيَّ رُوحي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْه السَّلاَمَ ﴾ رواه ابوداود بسند صحيح، هەر کەسێك سەلامم لێ بکا، خوای گەورە گوفتارم دەداتەوە، تا وەڵامی سەلامی ئەدەمەوە. جا ئەو حەدیسە بەڵگەیە: کە پێغەمبەرﷺ ئاگای لەو کەسە هەیە: کە زیارەتی دەکا، جگە لەوەش لە حەدیسێکیتردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿الأَنْبياءُ أَحْياءٌ فِي قُبورِهِمْ يُصَـــلُّونَ﴾رواه أبويعلى قال الإمام المناوي: هو حديث صحيح، پێغەمبەران-عليهم الصلاة والسلام- زیندوونە لە گۆڕەکانیاندا نوێژ دەکەن.

ئینجا سوننەتە: بۆ چوونە (مَدينَـة)ی پیرۆز غوسل بکاو بوختەترین بەرگ دەبەر بکاو لە ڕێگەدا زۆر سەلاوات لێبدا، ئینجا کە چاوی بە درەختو خانووەکانی(مَدينَـة) کەوت، زیاتر سەلاوات لێبدا، ئینجا کە ویستی بڕواتە ناو (حَرَم)یمزگەوتیپێغەمبەرﷺ، سوننەتە بڵێ: ﴿بسْمِ الله، اَلْحَمْدُ للّه، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلـــى رسُول الله، رَبِّ اغْفرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْــوابَ رَحْمَتِــكَ﴾ حديث حسن رواه الترمذي الاّ التسمية والحمد فابن السني. ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتە ژوورەوەو نیەتی (إعتكاف) بێنێ، جا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیکرو دوعا دەکا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ فَضْلكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

ئینجا دانەنیشێ و یەکسەر ڕوو بکاتە (اَلرَّوْضَةَ الْمُطَهَّرَةَ)–کە نێوان گۆڕەکەو مینبەری پێغەمبەرە ﷺ–لەوێدا دوو ڕەکعەت (تَحِيَّةُالْمَسْجِد) بکا، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ﴾ رواه الشيخان، نێوان گۆڕەکەم و مینبەرەکەم مێرگێکە لە مێرگەکانی بەهەشت.

ئینجا ڕوو بکاتە گۆڕە پیرۆزەکەی پێغەمبەر ﷺ پشت لە قیبلەو ڕوو بکاتە سەری گۆڕەکەی و بە دەنگێکی نزم بڵێ:

(اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الله، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ الله، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَالْمُرْسَلِينَ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا خَيرَ الْخَلاَئِقِ أَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلكَ وَأَهْلِ بَيْتِكَ وَأَزْوَاجِكَ وَأَصْحَابِكَ أَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى سَائِرِالأَنْبِيَاء وَالْمُرْسَلِين، جَزَاكَ اللهُ–يَا رَسُولَ الله– عَنَّا خَيْرَ الْجَزَاء وَصَلَّى عَلَيْكَ أَفْضَلَ وَأَكْمَلَ مَا صَلَّى أَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ أَجْمَعِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إلاَّالله وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الأَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الأُمَّةَ وَجَاهَدْتَ فِي الله حَقَّ جِهَادِه، اَللَّهُمَّ آتِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداًالَّذِي وَعَدْتَهُ). ئینجا سەلاواتەکەی دوای تەحیات لێدەدا.

جا ئەگەر نەیتوانی ئەو سەلامکردنە درێژە بکا، با بڵێ: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الله). هەروەها ئەگەر یەکێك سەلامی پێدا ناردبو،

دەڵێ: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الله، لەجیاتی فلاّنکەس). یان بڵێ (یا رَسُولَ الله، فلاّنکەس سەلامت لێدەکا). هەروەك لە (الإیضاح)و (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بە قەد گەزێك بەرەو ڕاستەی دەڕواو سەلام لە ئیمامی (أبوبَکر) دەکا، ئینجا بە قەد گەزێکیتر بەرەو ڕاستەی دەڕواو سەلام لە ئیمامی(عُمَر) دەکا، چونکە ئەو دوو بەڕێزانەش لە ژوورەکەی گۆڕی پێغەمبەرداﷺ نێژراون، ئینجا دەگەڕێتەوە بەرامبەر پێغەمبەرﷺ بۆ هەر کارێکی حەز دەکا، بە خاتری پێغەمبەرﷺ لە خوا دەپاڕێتەوە، ئینجا ڕوو لە قیبلە دەکاو تا حەز دەکا: دوعا بۆ خۆیو بۆ موسوڵمانان دەکا، بەڵام حەرامە: بە دەورەی گۆڕەکەدا بگەڕێو ناپەسندە دیوارەکەی ماچ بکاو دەستی لێبداو پشتو زگی پێوە بنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها سوننەتە: زیارەتی (قُباء)و گۆڕستانی(البَقیع)و، گشت شوێنە ناودارەکانیتری (مدینة) بکا، سوننەتە: زۆر لە (مدینة)دا بەڕۆژوو بێو خێرو چاکە بکاو گشت نوێژەکانی بە جەماعەت لە مزگەوتیپێغەمبەرداﷺ بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هَذا أَفْضَلُ مِنْ أَلْف صَلاَة فيماسِواهُ إلاَّ الْمَسْجِدَالْحَرام﴾رواه الشيخان، نوێژێك لەم مزگەوتەیمندا خێرترە لە هەزار نوێژ لە مزگەوتەکانیتردا، تەنها (الْمَسْجِدالْحَرام) نەبێ.

واتـە: چـونکە نوێـژێك لـە (المَسْجِدالحَرام)دا لـە سـەد هـەزار نوێـژی مزگەوتەکانیتر خێرترە، هەروەك لە ڕیوایەتی(ابن ماجە)دا هاتوە.

﴿ خواحافیزی لە (مَدینَة)ی پیرۆز ﴾

هەرکاتێك ویستی لە (مَدینَة)وە بگەڕێتەوە وڵاتیخۆی، سوننەتە: دوو ڕەکعەت نوێژ لە مزگەوتی پێغەمبەرداﷺ بکاو هەرچەند پـێی خۆشە دوعا بکا، ئینجا بڕواتە خزمەت گۆڕی پێغەمبەرﷺو هـەمان سەلامو دوعای ڕابردوویزیارەت دووبارە بکاتەوە.

ئینجا بڵـێ: (أَللَّهُمَّ لاتَجْعَلْ هَذا آخِرَالْعَهْدِ بِحَرَمِ رَسُولِكَ وَيَسِّـرْ لِيالْعَوْدَ إلَىالْحَرَمَيْنِ سَبيلاً سَهْلَةً وَارْزُقْنـي الْعَفْـوَ وَالْعافِيَـةَ فِيالدُّنْيا وَالآخِرَةِ وَرُدَّنا سالِمينَ غانِمينَ). ئینجا بـەرەو پێشـەوە لـە مزگـەوت دەڕواتـە دەرەوە–نـەك پشتەوپشـت–هـەروەك لە(الإيضاح)دا فەرموویەتی.

﴿پاشکۆ﴾: پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿ مَنْ حَجَّ لِلّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَـمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ ﴾ رواه الشيخان، هـەر کەسـێك بۆ خوا حەج بکاو لـە حەجەکـەیدا قسـەی ناشـیرینو بێشـەرعی نـەکا، لە گوناهەکانی دەردەچێو پـاك دەبێتـەوە، وەك ئـەو ڕۆژەی لـە دایکـی بـووە. کـەوابو: ئـەی حـاجیی ڕێـزدار ئـەو پاکبوونەوەیـە لـە دەسـت مەدەو جارێکیتر مەگەڕێوە سەر گوناه کردن.

ئینجـا–هـەروەك لـە (المجمـوع)و(الأذكـار)دا فەرموویـەتی– ئـەو کەسەی پێشوازی لە حاجیەکە دەکا، سوننەتە دوعای بۆ بکـاو بڵـێ:

(فصْلٌ) أَرْكَانُ الْحجِّ خَمْسَةٌ: الإِحْرَامُ، وَالْوُقُوفُ، وَالطَّوافُ، والسَّعْيُ، والْحَلْقُ إِذَا جَعَلْنَاهُ نُسُكاً، ولاَ تَجْبُرْ بدَمٍ،

﴿قَبلَ اللهُ حَجَّكَ وَغَفرَ ذَنْبَكَ وَأَخْلَفَ نَفقَتَكَ﴾ حديث غريب رواه إبن السني، خوا حەجت قبولّ بكاو لە گوناهت خۆش ببێو ئەوەی سەرفت كردوە خوا لەجیاتی‌ی بتداتەوە.

ئینجا سوننەتە: حاجیەكەش دوعای بۆ بكاو بڵێ: (خوا لە گوناهی تۆش خۆش ببێ)، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحاجِّ وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ﴾ رواه الحاكم وقال صحیح علی شرط مسلم، خوایە لە حاجی خۆش ببەو لەو كەسەش خۆش ببە: كە حاجی دوعای لێخۆشبوونی گوناهی بۆ دەكا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوكنو واجبەكانی حەجو عومرە ﴾

(أَرْكَانُ الْحَجِّ خَمْسَةٌ) ڕوكنەكانی حەج پێنجن، یەكەم: (اَلإِحْرَامُ) نیەتی ئیحرامبەستنە. دووەم: (وَالْوُقُوفُ) ڕاوەستانە لە (عَرَفات). سێیەم: (وَالطَّوافُ) تەواف كردنە، واتە: (طَوافُ الإفاضَة). چوارەم: (وَالسَّعْيُ) هاتوچۆی نێوان سەفاو مەڕوەیە. پێنجەم: (والحَلقُ) سەرتاشینە (إِذَا جَعَلْنَاهُ نُسُكاً) هەر كاتێك لە سەر فەرموودەی ڕاست: بە خواپەرستی‌ی دابنێین.

جا بزانە: مەرجە ئەو ڕوكنانە بە ڕیز بكرێن، واتە: نیەتی ئیحرامبەستن لە پێش گشتیاندابێ، وەستانی (عَرَفات) لە پێش (طَوافُ الإفاضَة)و لە پێش سەرتاشیندابێ (وَلاَ تُجْبَرُ بِدَمٍ) ڕوكنەكانی‌حەج بە خوێن پڕناكرێنەوەو هەر دەبی بكرێن، كەواتە:

ئەگەر تەنها یەکێك لەو ڕوکنانەی حەج نەکا، یان ڕوکنێکی ناتەواو بێ، حەجەکەی دروست نابێ‌و لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾: واجبەکانی‌حەج پێنجن، یەکەم: ئیحرامبەستن لە میقاتێکی‌شەرعی. دووەم: ڕەجمی‌شەیتانەکان لە جەژن‌و لە دوای جەژندا. سێیەم: مانەوەی شەوێ لە (مزدلفة). چوارەم: مانەوەی شەوێ لە (منَى). پێنجەم: (طَوافُ الْوَداع). جا ئەو واجبانەی‌حەج جیاوازن لە ڕوکنەکانی‌حەج، چونکە ئەگەر واجبێك، یان گشت واجبەکان نەکا، حەجی دروست دەبێ، بەلاّم بە نەکردنی هەر واجبێك خوێنێکی دەکەوێتە سەر، هەروەك ڕوونمان کردەوەو لە خوێنەکانی حەجدا خوێنەکەش ڕوون دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تعالى.

(وَمَا سِوَى الْوُقُوف) جگە لە وەستانی(عرفات)، گشت ڕوکنەکانی ڕابردوو (أَرْكَانٌ فِي الْعُمْرَةِ أَيْضاً) ڕوکنن لە عومرەدا‌و مەرجە هەرچواریان بەم ڕیزە بکرێن: ئیحرامبەستن بە عومرە، ئینجا تەوافی ڕوکنی‌عومرە، ئینجا (سَعْي) سەفاو مەڕوە، ئینجا سەرتاشین، یان بڕینی موو. جا ئەگەر ئەو چوار ڕوکنانەی بەو ڕیزە بە تەواوی کردن، عومرەکەی تەواو دەبێ، بەلاّم ئەگەر تەنها ڕوکنێك لەو چوارانە نەکا، یان ڕوکنێکی ناتەواو بێ، عومرەکەی دروست نابێ‌و لە ژێر ئیحرام دەرناچێ، چونکە بەلگەکانی ڕوکنەکانی‌حەج بەلگەنە بۆ ڕوکنەکانی‌عومرەش، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيُؤَدَّى النُسُكَان عَلَى أَوْجُه. أَحَدُهَا: الإفْرَادُ بأَنْ يَحُجَّ ثُمَّ يُحْرِم بِـــالْعُمْرَة: كإحْرَامِ الْمَكِّيِّ وَيَأْتِي بعَمَلِهَا. الثَّانِي: الْقِرَانُ بأَنْ يُحْرِمَ بِهِمَا مِن الْمِيقَات

هەروەها بزانە: واجبـەكانیعومرە تـەنها ئیحرامبەستنە لـە میقـاتی شەرعیو خۆپاراستنە لـە قەدەغـەكراوەكانی ئیحـرام، هـەروەك لـە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ شێوەی حەجو عومرە كردن؛ وێكڕا، بە تەنها ﴾

(وَيُؤَدَّى النُسُكَانِ عَلَى أَوْجُهٍ) حـەجو عـومرە دەكرێن بـە سـێ شـێوە: (أحَـدُهَا) شـێوەی‌یەكەم: (اَلإِفْـرَادُ) حەجی‌تـەنهای جیاكراوەیـە (بِـأَنْ يحُـجَّ) وەك لـە پێشـدا حـەج بكـا (ثُـمَّ يُحْـرِمَ بِـالْعُمْرَةِ) ئینجـا لـە دوای تەواوبوونی‌حـەج، ئیحـرام بـە عـومرە ببەسـتێ (كَـإِحْرَامِ الْمَكّـيِّ) وەك ئیحرامـی دانیشـتووی(مَكّـة)، واتــە: بڕواتــە دەرەوەی(حَـرَمِ مَكّـة)و ئیحـرام بـە عـومرە ببەستێو (وَيَـأْتِيَ بِعَمَلِهَـا) ئینجـا بێتـەوە (مَكّة)و كردەوەكانی‌تری عومرە بكا: كە تەوافـو (سَعي)و سەرتاشینە ﴿عَـــنْ عائشَةَ رضي‌الله عنها: خَرَجْنَا مَعَ رَسُول اللهﷺ فَمنَّا مَنْ أَهَـــلَّ بِعُمْـــرَة، ومنّا منْ أَهَلَّ بحَجٍّ وَعُمْرَة، وَمنَّا مَنْ أَهَلَّ بحَـــجٍّ، وَأَهَـــلَّ رَسُـــولُ اللهﷺ بالْحَجِّ﴾ رواه الشيخان، لەگەڵ پێغەمبـەرداﷺ چووینە حـەج: جا هەندێكمان ئیحرامی بە عومرەی‌تەنها بەست، هەنـدێكمان ئیحرامـی بە حەجو عومرەی وێكڕا بەست، هەندێكمان ئیحرامـی بـە حەجی‌تـەنها بەست، پێغەمبەرﷺ ئیحرامی بە حەجی‌تەنها بەست.

(الثَّـانی) شـێوەی‌دووەم: (اَلْقِـرَانُ) حـەجو عـومرەی وێكڕایـە (بِـأَنْ يُحْرِم بِهِمَا مِنَ الْمِيقَاتِ) وەك لە مانگەكانی‌حەجدا—لە میقـاتی حـەج—

وَيَعْمَلَ عَمَلَ الْحَجِّ فَيحْصُلاَن، وَلَوْ أَحْرَمَ بِعُمْرَة فِي أَشْهُرِالْحَجِّ ثُمَّ بِحَجّ قَبْلَ الطَّوَاف كَانَ قَارِنًا، وَلاَ يَجُوزُ عَكْسُهُ فِيالْجَدِيد.

نیەتی ئیحرامی حەج‌و عومرە وێكڕا بێنێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی ڕابردوو، ئینجا (وَيَعْمَلَ عَمَلَ الْحَجِّ) تەنها كردەوەكانیحەج بكا (فَيَحْصُلاَنِ) بەو شێوەیە حەج‌و عومرەی هەردووك بۆ دەبن، واتە: عومرەكەی لە ناو حەجدا دێتە جێ‌و بە بەر حەج‌و عومرەی ڕوكنیئیسلام دەكەون ﴿عَنْ عَائشَةَرضي‌الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَالَ لَهَا: طَوافُكِ بِالْبيْتِ وَبيْنَ الصَّفاوالْمَرْوَة يَكْفِيكِ لِحَجِّكِ وعُمْرَتِكِ﴾ رواه ابوداود ومسلم، تەوافێكی (بيت)و هاتوچۆیەكی نێوان سەفاو مەروەت بەسە بۆ حەج‌و عومرە.

(وَلَوْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي أَشْهُرِالْحَجِّ) ئەگەر لە مانگەكانیحەجدا ئیحرامی بە عومرە بەست (ثُمَّ بِحَجٍّ) ئینجا لە دوای ئیحرامی ئەو عومرەیە ئیحرامی بە حەجیش بەست، واتە: نیەتی هێنا حەج بێنێتە سەر عومرە (قَبْلَ الطَّوَافِ) پێش ئەوەی تەوافی عومرە بكا، ئەوە دروستەو (كَانَ قَارِنًا) وای لێدێ: نیەتی حەج‌و عومرەی وێكڕای هێناوە، هەروەك لە (بخاری‌و مسلم)دا لە (عائشة) گێڕدراوەتەوە، بەڵام ئەگەر دەستی بە تەواف كردبێ، ئەو كاتە دروست نیە: نیەتی ئیحرامی حەج بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها (وَلاَ يَجُوزُ عَكْسُهُ) پێچەوانەی ڕابردووش دروست نیە، واتە: ئەگەر لە پێشدا ئیحرامی بە حەج بەستبو، دروست نیە: نیەتی ئیحرامیعومرە بێنێ، چونكە عومرە نابردرێتە سەر حەج (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (الشافعي)دا.

الثَالثُ: التَمتُّعُ بأَنْ يُحْرِمَ بالْعُمْرَةِ منْ ميقَاتِ بَلَدِه وَيفرُغَ منْها ثُمَّ يُنْشِئَ حجًّا منْ مكَّةَ، وَأَفْضَلُهَا الإفْرَادُ، وَبعْدَهُ التَّمتُّعُ وَبعْدَ التَّمتُّعِ الْقِرَانُ، وفي قَوْلٍ اَلتَّمتُّعُ أَفْضَلُ منَ الإفْرَاد،

(الثَالثُ) شێوەی‌سێ‌یەم: (اَلتَّمَتُّعُ) حەجی بە لەززەتی دوای عومرەیە: (بِأَنْ يُحْرِمَ بِالْعُمْرَةِ مِنْ مِيقَاتِ بَلَدِه) وەك لە مانگەكانی‌حەجدا لە (مِيقات)ی وولاتەكەی خۆی ئیحرام بە عومرە ببەستێ‌و (وَيَفْرَغَ مِنْهَا) عومرەكەی تەواو بكا (ثُمَّ يُنْشِئُ حَجًّا مِنْ مكَّةَ) ئینجا-لە دوای‌تەواوبوونی‌عومرە- هەر لە (مكة) ئیحرام بە حەج ببەستێ‌و بڕواتە (عَرَفات)و حەجەكەش تەواو بكا. جا بزانە: بۆیێ بەم شێوەیە دەگوترێ حەجی بە لەززەت، چونكە لە تەواوبوونی‌عومرەوە تا ئیحرامی‌حەج، لەززەتی كردوە: كە گشت قەدەغەكراوەكانی لێ‌حەلاڵ بونە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وأَفْضَلُهَا) لەو سێ شێوەیە خێرترەكەیان (اَلإِفْرَادُ) حەجی تەنهایە، چونكە ئەو حەدیسانە زۆرترن: كە پێغەمبەرﷺ حەجی‌تەنهای كردوە، هەم وەك حەدیسەكەی یەكەمی ڕابردووش (وَبعْدَهُ التَّمَتُّعُ) لە دوای حەجی‌تەنها حەجی بە لەززەتی دوای‌عومرە خێرترە (وَبَعْدَ التَّمَتُّعِ الْقِرَانُ) ئینجا حەجی‌وێكڕا (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا: (التَّمَتُّعُ أَفْضَلُ مِنَ الإِفْرَاد) حەجی بە لەززەتی دوای عومرە خێرترە لە حەجی‌تەنها، چونكە حەجی بە لەززەتی دوای‌عومرەش لە چەند حەدیسێكی (صحیح)دا هاتووە، والله أعلم.

وعَلَى الْمُتَمَتِّعِ دَمٌ بِشَرْطِ أَنْ لاَيَكُونَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَحَاضِرُوهُ مَنْ دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ، قُلْتُ: الأَصَحُّ مِنَ الْحَرَمِ، واللهُ أَعْلَمُ.

(وَعَلَى الْمُتَمَتِّعِ دَمٌ) ئەو کەسەی حەجی بە لەززەتی دوای عومرە دەکا، لە سەری واجبە: خوێن بدا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ هەر کەسێك لەززەت و خۆشی دیت بە تەواوبوونی عومرە تا ئیحرامبەستنی حەج، واجبە ئەو خوێنە بدا: کە بۆی ئاسانە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر لە پێش حەج کردندا عومرە دووبارەش بکاتەوە، تەنها یەك خوێنی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، خوێنەکەش بەم چوار مەرجانە واجب دەبێ:

یەکەم: (بِشَرْطِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) بەو مەرجەی ئەو کەسە خەڵکی (الْمَسْجِدِ الْحَرام) نەبێ، چونکە ئەوان خوێنیان لە سەر نیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ئەو خوێنە لە سەر ئەو کەسە واجبە: کە دانیشتووی (الْمَسْجِدِ الْحَرام) نەبێ. (وَحَاضِرُوهُ) خەڵکی (الْمَسْجِدِ الْحَرام) کە ئەو بڕیارە بیانگرێتەوە (مَنْ دُونَ مَرْحَلَتَيْنِ مِنْ مَكَّةَ) ئەو کەسەیە: ماڵەکەی لە (حَرَمِ مكة)دابێ، یان ماڵەکەی دوو قۆناغ کەمتر دوور بێ لە شاری (مكة)ی پیرۆز (قُلْتُ) ئیمامی (النـولوی) دەفەرموێ (الأَصَحُّ) فەرمودەی ڕاستتر ئەمەیە: (مِنَ الْحَرَمِ) ماڵەکەی دوو قۆناغ کەمتر دوور بێ: لە (حَرَمِ مَكَّةَ)، واتە: هەشتاکیلۆمەتر دوور نەبێ (وَاللهُ أَعْلَم).

وأنْ تقع عُمْرَتُهُ فِي أَشْهُرِالْحَجِّ مِنْ سَنَتِهِ، وأنْ لا يَعُودَ لإِحْرامِ الْحَجِّ إلى الْمِيقاتِ

مەرجی دووەم: (وَأَنْ تَقَعَ عُمْرَتُهُ فِي أَشْهُرِالْحَجِّ) نیەتی ئیحرامی عومرەکەی بکەوێتە ناو مانگەکانی حەج، کەواتە: ئەگەر لە مانگەکانی پێش (أشهُرالْحَجِّ)دا عومرە بکا، یان لە ڕەمەزاندا نیەتی عومرە بێنێو لە (أشهُرالْحَجِّ)دا کردەوەکانیتری عومرە تەولو بکا، خوێنی ناکەوێتە سەر، چونکە نیەتی عومرەکەی نەکەوتۆتە ناو (أشهُرالْحَجِّ)، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

مەرجی سێیەم: (مِنْ سَنَتِهِ) لە هەمان ساڵی حەج کردن عومرەکەی بکا، کەواتە: ئەگەر ئەم ساڵ لە مانگەکانیحەجدا عومرەی کرد بەڵام حەجی نەکرد، خوێنی لە سەر نیە ﴿عَنْ سَعيد بن الْمُسَيِّبِ: كانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِﷺ يَعْتَمِرُونَ فِيأَشْهُرِ الْحَجِّ فَإِذا لَمْ يَحُجُّوا مِنْ عامِهِمْ لَمْ يُهْدُوا﴾ رواه البيهقي باسناد حسن، (صحابة)ی پێغەمبەرﷺ لە مانگەکانی حەجدا عومرەیان دەکرد، جا ئەگەر هەمان ساڵ حەجیان نەکردبا، خوێنیان نەدەدا.

مەرجی چوارەم: (وَأَنْ لاَ يَعُودَ لإِحْرَامِ الْحَجِّ إِلَىالْمِيقَاتِ) بۆ ئیحرامی حەج نەگەڕێتەوە (میقات)ێکی شەرعی: وەك لە دوای تەواوبوونی عومرە، لە (مكة) ئیحرام بە حەج ببەستێو بڕواتە (عَرَفات)، یان هەر لە (عَرَفات) ئیحرام بە حەج ببەستێ، واتە: چونکە حەجو عومرەی بە ئیحرامی دوو (میقات) نەکردوون، بەڵکو (میقات)ێکی قازانج کردوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر لە دوایتەواوبوونیعومرە، گەڕاوە بۆ (میقات)ێکی شەرعیو لەوێ ئیحرامی بە حەج بەست، یان لە (مكة) ئیحرامی بە حەج بەست، ئینجا بە ئیحرام بەستراوی-پێش وەستانی (عرفات)- گەڕاوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی، ئینجا لەوێوەش گەڕاوەو چووە (عرفات)، ئەو کاتە خوێنی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)و (حاشیة الإیضاح)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: چونکە هیچ قازانجی نەکردوە، ئینجا بزانە: لێرەدا جیاوازی نیە: بگەڕێتەوە هەمان (میقات)یعومرە، یان (میقات)ێکیتر، یان ئەندازەی (میقات)ێکیشەرعی، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿کاتو چۆنیەتی خوێنی حەجی بە لەززەت﴾

پێشەکی بزانە: مەبەست لە خوێنی ئێرەو گشت خوێنەکانیتری حەجو عومرە: یان مەڕێکە تەمەنی ساڵێك تەواو بوبێ، یان بزنێکە تەمەنی دوو ساڵ تەواو بوبن، یان حەفتێکی ووشترێك، یان مانگایەك، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە خوێنو (فدیَة)کانی حەجدا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاء الله تعالى.

ئینجا (وَوَقْتُ وُجُوبِ الدَّمِ) کاتی واجببوونی ئەو خوێنە لە سەر ئەو کەسەی حەجی بە لەززەتی دوایعومرەی کردوە (إِحْرَامُهُ بِالْحَجِّ) ئیحرامبەستنیەتی بە حەج، واتە: هەر کاتێك لە دوای تەواوبوونی عومرە ئیحرامی بە حەج بەست، خوێنەکەی دەکەوێتە

والأفْضَلُ ذَبْحُهُ يَوْمَ النَّحْرِ، فإنْ عَجزَ عَنْهُ فِي مَوْضعِه صامَ عشرةَ أيّامٍ: ثلاثةَ فِي الْحجِّ تُسْتَحَبُّ قبْلَ يَوْمِ عَرفة

سەر، بەڵام ئەگەر بگەڕێتەوە بۆ (میقات)ێکی شەرعی، ئەو کاتە خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك تازە ڕوونمان کردەوە.

جا لە فەرموودەی بەهێزتردا: دروستە: هەر لە دوای تەواوبوونی عومرەش ئەو ئاژەڵە سەر ببڕێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام (وَالأفْضَلُ) وەها خێرترە (ذَبْحُهُ يَوْمَ النَّحْرِ) لە ڕۆژی جەژنی‌قورباندا ئاژەڵەکە سەربڕێ، چونکە لە مەزهەبەکانی‌تردا: پێش ڕۆژی‌جەژن دروست نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە (حَرَمِ مَكَّةَ)دا ئاژەڵی دەست بکەوێ، دروست نیە: بەڕۆژوو ببێ، بەڵام (فَإنْ عَجَزَ عَنْهُ فِي مَوْضِعِهِ) ئەگەر لە (حرَم)دا لەو خوێنە بێ‌توانا بوو: وەك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوێ، یان پارەی نەبێ بیکڕێ، یان پارەی هەبێ بەڵام بۆ کاری پێویست پارەکەی بوێ، ئەوە (صَامَ عَشَرَةَ أيَّامٍ) واجبە: لەجیاتی خوێنەکە دە ڕۆژان بەڕۆژوو ببێ، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوێ، با سێ ڕۆژان لە حەجدا بەڕۆژوو بێ‌و حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕانەوە وڵاتی‌خۆتان، ئەوە دە ڕۆژی تەواوە.

(ثَلاثَةً فِي الْحَجِّ) سێ ڕۆژان: کە لە حەجدا بەڕۆژوو دەبێ (تُسْتَحَبُّ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ) وەها سوننەتە پێش ڕۆژی عالفە بەڕۆژوو بێ‌و

وَسَبْعَةً إِذَا رجَعَ إِلى أَهْلِه في الأَظْهَر، ويُنْدَبُ تتابُعُ الثَلاثَة، وَكَذا السَّبْعَةُ، وَلَوْ فاتَتْهُ الثَّلاثَةُ في الْحجِّ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَلْزَمُهُ أَنْ يُفرِّقَ في قَضائِها بيْنَها وبيْن السَّبْعَة،

(وسبْعَةً إِذَا رجَعَ إِلى أَهْلِه) حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕاوە بۆ وولاتی‌خۆی بەڕۆژوو دەبێ، واتە: دروست نیە لە ڕێگەدا بەڕۆژوو ببێ (في الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی‌بەهێزتردا.

بەڵام لە فەرموودەکەی‌ترو لە هەرسێك مەزهەبەکەی‌تردا دروستە: هەر لە دوای تەواوبوونی‌حەج ئەو حەفت ڕۆژانە بەڕۆژوو ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُنْدَبُ تَتَابُعُ الثَّلاَثَةِ) سوننەتە: سێ ڕۆژەکەی‌حەج بە دوای یەکتردا بەڕۆژوو ببێ‌و دروستە: نێوانیشیان بخاتێ (وكَذَا السَّبْعَةُ) هەروەها حەفت ڕۆژەکەی‌تریش سوننەتە: بە دوای‌یەکتردا بەڕۆژوو ببێ‌و بە نێوانیش دروستن (وَلَوْ فَاتَتْهُ الثَّلاَثَةُ فِي الْحَجِّ) ئەگەر سێ ڕۆژەکەی لێ‌فەوتان‌و لە حەجدا بەڕۆژوو نەبو (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: واجبە سێ ڕۆژووەکە قەزا بکاتەوە، هەم (أَنَّهُ يَلْزَمُهُ أَنْ يُفَرِّقَ فِي قَضَائِهَا) واجبە: لە قەزاکردنەوەی ئەو سێ ڕۆژانەدا ماوەیەك پشوو بدا (بَيْنَهَا وَبَيْنَ السَّبْعَةِ) لە نێوان سێ‌یەکەو حەفتەکە، پشووەکەش بە ئەندازەی چوار ڕۆژەکەی جەژن‌و ماوەی ڕۆیشتنی ڕیگەی‌گەڕانەوە بۆ وولاتی‌خۆی بێ، واتە: لە ماڵەوە سێ ڕۆژەکە قەزا دەکاتەوە، ئینجا بە قەد ڕۆژانی جەژن‌و ئەو ڕۆژانەی لە ڕێگەدا ڕۆیشتوە تا گەیشتۆتەوە وولاتی خۆی، پشوو دەدا، ئینجا حەفتەکەی ماڵەوەش بەڕۆژوو دەبێ.

وعلى القارن دمٌ كدم التمتع، قُلْتُ: بشرط أنْ لا يكون من حاضري المسْجدالْحرام، والله أعْلمُ.

﴿ خوێنی حەج و عومرەی وێکڕا ﴾

(وَعَلَى الْقَارِنِ دمٌ) ئەو کەسەی حەج و عومرەی وێکڕا دەکا، خوێنی لە سەر واجبە (كَدَمِ التَّمَتُّعِ) وەك خوێنی حەجی بە لەززەتی دوایعومرە-کە بە درێژی ڕوونمان کردەوە- چونکە ئەمەش- وەکو ئەو-حەج و عومرەی بە ئیحرامی یەك (میقات) کردون و (میقات)ێکی قازانج کردوە، کەوابو: ئەگەر ئەو کەسەی حەج و عومرەی وێکڕا دەکا-لە پێش وەستانی (عَرَفات)دا-بگەڕێتەوە میقاتێکی شەرعی، ئەویش خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: هەم (بِشَرْطِ أنْ لاَ يَكُونَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِالْحَرَامِ) بەم مەرجەش خوێنی لە سەر واجب دەبێ: کە خەڵکی (الْمَسْجِدالْحَرام) نەبێ، کە بە درێژی ڕوونمان کردەوە، واتە: خەڵکی ئەوێ بە هۆی حەج و عومرەی وێکڕا خوێنیان لە سەر واجب نابێ (وَاللهُ أعْلَم).

جا بزانە: لە ڕۆژووی حەجی بە لەززەتدا نیەتی (فِدْيَة)ی حەجی بە لەززەت دێنێ و لە ڕۆژووی حەجی وێکڕادا نیەتی (فِدْيَة)ی حەجی وێکڕا دێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر ئەو کەسەی حەج و عومرەی وێکڕا دەکا، یان حەجی بە لەززەتی دوایعومرە دەکا، لە حاڵەتی حەج کردندا مرد،

یان له دوای حەج کردن مرد، بەڵام خوێنەکەی سەر نەبڕیبو، ئەوە خوێنەکەی لە ئەستۆدا جێگیر بووەو بە مردن لە سەری لاناچێ، کەوابو: ئەگەر توانای خوێندانی هەبوبێ، واجبە: لە میراتەکەی خوێنەکەی بۆ بدرێ، بەڵام ئەگەر توانای نەبوبێ، ئەو کاتە تێبینی دەکرێ: ئەگەر بۆی گونجابێ بەڕۆژوو ببێو ڕۆژووەکانی نەگرتبێ، ئەوەش وەکو ڕەمەزان: یان (فِدْیَة)ی بۆ دەدرێ، یان خزمێکی لە جیاتیەوی بەڕۆژوو دەبێ، بەڵام ئەگەر بۆی نەگونجابێ بەڕۆژوو ببێو مردبێ، ئەو کاتە خوێنەکەی لە سەر لادەچێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بابُ مُحَرَّماتِ الإحْرامِ: **باسی قەدەغەکراوەکانی ئیحرام** ﴾

بزانە: هەر کاتێك مرۆڤ نیەتی ئیحرامبەستنی هێنا -بە حەج، یان بە عومرە- ئەو شتانەی داهاتووی لێحەرامن:

١- دەبەر کردنی بەرگی دوورواو بۆ پیاوان

(أَحَدُهَا) یەکەمیان: (سَتْرُ بَعْضِ رَأْسِ الرَّجُلِ) داپۆشینی بەشێکی سەری نێرینەیە (بِمَا یُعَدُّ سَاتِراً) بە شتێکی وەها: کە بە داپۆشەر دابنرێ، هەر چەند داپۆشەرەکەش ڕەنگی پێستەی سەری تێدا دیار بێ: وەکو شووشە، یان پەڕۆکێکی تەنك، جیاوازی نیە داپۆشەرەکە: دوورواو بێ، یان نا، دەورەی لە سەری بدا: وەکو کڵاو، یان نا: وەکو پارچە پەڕۆکێك، هەروەها جیاوازی نیە: لە دوای

الاَّ لحَاجَة،

ئیحرامبەستن سەری داپۆشی، یان پێش ئیحرامبەستن داپۆشرا بێ و لە دوای ئیحرامبەستن داپۆشینەکە بەردەوام بێ، بە کشت ئەو داپۆشینانەی ڕابردوو، هەم گوناهبار دەبێ و هەم (فدْیَة)ی لە سەر واجب دەبێ ﴿عَنْ ابن عَباس رضي الله عنهما: قال النبيّ ﷺ في الْمُحْرِمِ الّذي وَقَصَتْهُ ناقَتُهُ فَماتَ: لاتُمسُّوهُ بطيبٍ وَلاتُخمِّرُوا رَأْسَهُ﴾ رواه الشيخان، دەربارەی ئەو پیاوەی لە ووشترەکەی کەوتە خوارەوەو لە ئیحرامدا بوو و مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بۆنی خۆشی لێمەدەن و سەری دامەپۆشن.

(إلاّ لحَاجَة) تەنها لە بەر پێویستی نەبێ: وەك سەرما، گەرما، دەرمانکردن، واتە: سەری بریندار بوبێ و پەڕۆکێکی لێبەستبێ، یان پێچەرێکی لە سەر دانابێ، لەو حاڵەتانەدا دروستە: هەمووی، یان بەشێکی داپۆشی، واتە: گوناهبار نابێ، بەڵام (فدْیَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو (فدْیَة)ی داپۆشینی برین تەنها تایبەتە بە سەری پیاو-نەك ئافرەت-کەواتە: ئەگەر شوێنێکیتری لاشەی پیاو بریندار بێ و بیپێچێتەوە، (فدْیَة)ی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر بە مەبەستی سێبەرکردن شتێك لە سەر سەری ڕابگرێ، یان لە بن چادر، یان لە بن بانێك دابنیشێ، یان دەستی خۆی لە سەر سەری دابنێ، یان شتێك بە مەبەستی هەڵگرتن لە سەر

سەری دابنێ، (فِدْيَة)ی لە سەر واجب نابێ، بەڵام ئەگەر بە مەبەستی داپۆشین ئەو دووانە دابنێ، (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجـب دەبـێ، هـەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلُبْسُ الْمَخِيطِ) هەروەها حەرامە لە سەر نێرینـە: شـتێکی دورراوی وەها دەبەر بکا: کە بـە هـۆی دوورویـن دەوورە لـە لاشـەی بـدا، یـان دەوورە لە ئەندامێکی بدا: وەکو کـراسو دەرپـێو کـەوێ، هەرچـەند دەستەکانیشـی نەخاتـە نـاو قـۆڵی کەوایەکـە (أَوِ الْمَنْسُـوجِ) یـان چنراوێکی وەها دەبەر بکا کە بە هۆی چنین دەوورە لە لاشەی بـدا، یان دەوورە لە ئەندامێکی بدا: وەکـو دەسـتەوانەو گـۆرەویو بلـوزو پێڵاو (أَوِ الْمَعْقُودِ) یان گرێدراوێکی وەها دەبـەر بکـا: کـە بـە هـۆی گرێدان دەوورە لێبدا، یان بە هـۆی پێـوە لکانـدن دەوورە لێبـدا: وەك جلەکەی ئیحرام لێك گرێ بدا، یان بە قولابو دمبوز، یان بە زنجیر پێکیەوە بلکێنێ (فِي سَـائِرِ بَدَنِـه) لـە گشـت بەشەکانیلاشـەکەیدا ئەوانەی ڕابردوو حەرامنو ئەگەر یەکێکیان دەبەر بکا، (فِدْيَـة)ی لـە سەر واجب دەبێ، هەر چەند بۆ ماوەیەکی کـورتیش بـێ، هـەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَيَلْـبَسْ-أي الْمُحْـرِمُ-الْقُمُـصَ وَلاَالْعَمَائِمَ وَلاَ السَّراويلات وَلاَالْبَـرانِسَ وَلاَالْخفَـافَ﴾ رواه الشيخان، نابێ پیاوی بە ئیحرام: نە کراسو نە مێزەرو نـە دەرپـێو نە چەفیەو نە گۆرەوی دەبەر بکا.

إلاَّ إِذَا لَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ،

(إلاَّ إِذَا لَـمْ يَجِـدْ غَيْـرَهُ) مەگـەر جگـە لەوانـەی ڕابـرلوو هیچـیتری دەست نەکەوێ، ئەو کاتە دروستە: ئەوانـەی ڕابـرلوو دەبـەر بکـا، جا ئەگەر بۆ داپۆشینی عەوڕەت دەبەریان بکـا، (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجب نابـێ، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿ وَمَنْ لَـمْ يَجِـدْ إزاراً فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ ﴾ رواه الشيخان، هـەر کەسـێك پەشـتەماڵی نـەبو عەوڕەتی پێ داپۆشێ، با دەرپێ دەبەر بکا.

بەڵام ئەگەر لە بەر نەخۆشیو سـەرماو گـەرما دەبـەریان بکـا، ئـەو کاتە (فِدْيَـة)ی لـە سـەر واجـب دەبـێ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿ فَمَنْ كَانَ مِـنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَـةٌ...﴾ هـەر کەسـێك لـە ئێـوە نـەخۆش بـوو و جلـو بـەرگی خـۆی دەبـەر کـرد، یـان ئازارێـك لـە سەریدا هەبوو و سەری تاشی، واجبە: (فِدْيَة) بدا.

ئینجا بزانە: پیاوی بە ئیحرام بۆی دروست نیـە: پـێڵاو دەبـەر بکـا، بەڵام بۆی دروستە: جووتە نەعلێکی وەها دەبەر بکا: کـە پاشـنەی پـێو سـەرەپەنجەکانیپێی تـێدا دیـار بـێ، واتـە: زیـانی نیـە نەعلـەکان پشـتەپێی داپۆشـێ، یـان بەشـێکی پەنجـەکانی داپۆشـێ، هـەروەك لـە (تحفـة)و حاشـیەکانیدا ڕوون کراوەتـەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ إلاَّ أحَدٌ لاَيَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّـيْنِ وَلَيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِـنَ الْكَعْبَـيْنِ ﴾رواه الشیخان، تـەنها یـەکێك نەبێ: کـە جووتـە نـەعلێکی دەسـت نەکـەوێ، بـا جووتـە خوففێـك

دەبەر بکاو لە گۆزینگ بەرەو خوارتر لێیان بکاتەوە. واتە: دەبەرکردنی نەعل دروستە.

﴿ئاگاداری﴾ بۆ پیاوی بەئیحرام دروستە: بە دوو قاتو سێ قات پەشتەماڵەکان لە خۆی وەرپێچێ، هەروەك لە (الإیضاح)دا فەرموویەتی، کەواتە: دروستە بەتانیو لێفەو ئەو جۆرە شتانە بە سەر خۆی دابداو لە خۆی وەرپێچێ لە بەرپێیەکانیەوە تا بن چەناگەی، بەڵام دروست نیە: بە سەر سەری دابداو سەری پێدابپۆشێ، چونکە (فدْیَة)ی لە سەر واجب دەبێ، هەروەها دروستە: ئەنگوستیلە بخاتە پەنجەیو هەم بۆی دروستە: تەکبەند لە ناوقەدی ببەستێو جانتا دەملی بکا، یان لە قەدی ببەستێ.

هەروەها دروستە: پەشتەماڵی لای خوارەوەی لێك گرێ بدلو هەم دروستە: قایش، یان داوێکی لە سەر ببەستێ تاکو ڕابوەستێ، بەڵام دروست نیە پەشتەماڵی لای سەرەوە: نە لێك گرێ بدلو نە قولابو دمبوزی لێبدلو نە بە دوگمەو نە بە زنجیر بیبەستێو نە لە پەشتەماڵی خوارەوەی گرێ بدا، واتە: ئەگەر یەکێك لەوانە بکا، (فدْیَة)ی لە سەر واجب دەبێ، چونکە ڕاگرتنی پەشتەماڵی لای سەرەوە گرنگ نیە، بەڵام دروستە لیچکەی پەشتەماڵی لایسەرەوە بخاتە ژێر پەشتەماڵیخوارەوە، تاکو ڕابوەستێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەو ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بەرگی ئیحرامی ئافرەتو نێراموك ﴾

(وَوَجْهُ الْمَرْأَة) داپۆشینیڕوویئافرەت (كَرَأْسه) وەکو داپۆشینی سەرینێرینە حەرامە، بەڵام (وَلَهَا لُبْسُ الْمَخيط) بۆ ئافرەت

دروسته: گشت جلێکی دوورولو و چنراو دەبەر بکا (إلاالقفازَ) تەنها دروست نیە: دەستەوانە دە دەستی بکا (فیالأظهرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەوابو: ئەگەر لە حالەتیئیحرامدا ئافرەت ڕووی خۆی دابپۆشێ، یان دەستەوانە دە دەستی بکا، (فدْیَة)ی لە سەر واجب دەبێ ﴿عَنْ إبن عُمر رضیالله عنهما: نَهَى النَّبيُّ ﷺ النِّسَاءَ فِي إِحْرَامِهِنَّ: عَنِ الْقُفَّازَيْنِ وَالنِّقَاب وَمَا مَسَّ الْوَرْسُ وَالزَّعْفرانُ مِنَ الثِّيَاب، وَلْتَلْبَسْ بَعْدَ ذَلكَ مَا أَحَبَّتْ منْ أَلْوان الثِّياب: مُعَصْفَراً أَوْ خَزّاً أَوْ حُلِيّاً أَوْ سَرَاويلَ أَوْ قَميصاً أَوْ خُفّاً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کرد: ئافرەتان لە حالەتی ئیحرامدا دەستەوانە بخەنە دەستیانو ڕوویان دابپۆشنو ئەو بەرگەش دەبەر بکەن کە بۆنیخۆشی لێدرابێ، جگە لەوانە هەر بەرگێکی پێی خۆشە با دەبەر بکا: جا ڕەنگکراو بێ، یان ئاوریشم بێ، یان خشڵ بێ، یان دەرپێ بێ، یان کراس بێ.

ئینجا بزانە: دروست نیە: نێرامەوك سەرو ڕووی وێکڕا دابپۆشێ، کەوابو: ئەویش وەکو ئافرەت ڕەفتار دەکا، واتە: هەر جۆرە جلێك دەبەر بکا دروستەو (فدْیَة)ی لە سەر واجب نابێ، هەروەها دروست نیە ڕووی دابپۆشێ، بەلام سەری دادەپۆشێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

٢- خۆبۆنخۆش کردن

(اَلثَّـاني) دووەم قەدەغەکراوی ئیحرام: (اسْـتِعْمَالُ الطِّيـبِ) بەکارهێنانی بۆنیخۆشە (فِي ثَوْبِه أَوْ بَدَنِه) لە جلو بەرگەکەیدا،

یان لە لاشەیدا، هەر چەندەش بە خۆی هەست بە بۆنەکە نەکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيابِ شَيْئاً مَسَّهُ زَعْفَرانٌ أَوْ وَرْسٌ ﴾ رواه الشیخان، هیچ جلێکی وەها دەبەر مەکەن کە بۆنی زەعفەران، یان بۆنی وەرسی لێدرابێ.

جا بزانە: لە حەرامیی بۆنیخۆشدا: جیاوازی ئافرەتو پیاو نیە، هەروەها جیاوازی نیە بۆنە خۆشەکە: بخوا، یان بۆنی بکا، یان هەڵیبگرێ، هەروەها جیاوازی نیە بۆنە خۆشەکە: گیا بێ، یان دلر بێ، یان تۆز بێ، شل بێ، یان پەیت بێ، بۆنەکە لە خۆی بدا، یان خۆی لە بۆنەکە بدا، یان لە سەری دابنیشێ، یان بەرگێکێکی بۆنخۆشکرلو دەبەر بکا، لە گشت ئەو حاڵەتانەیڕابردوودا (فِدْيَة)ی دەکەوێتە سەر، بەلاَم ئەگەر شتە بۆنخۆشەکە بۆ دەرمانکردنو خواردنو خۆشکردنی خواردەمەنی بەکار دەهات: وەك پرتەقاڵو سێو و دارچینو بەهاراتو مەڵحەمو ئەو جۆرە شتانە، یان لە لای بۆنفرۆشێك دابنیشێو بۆنی بۆ بێ، یان بۆنە خۆشەکەی لە ناو شتێکیداخراودا هەلگرت: وەك شووشەیەکی سەر داپۆشرلو، لەو حاڵەتانەدا (فِدْيَة)ی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَدَهْنُ شَعَرِالرَّأْسِ أوِاللِّحْيَةِ) هەروەها حەرامە چەورکردنی مووی سەرو ڕیشو سمێڵ بە هەر جۆرە ڕونێك، کەواتە: هەر مرۆڤێك مووی سەری، یان ڕیشو سمێڵی چەور بکا (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ،

وَلاَ يُكْرَهُ غَسْلُ بَدَنِهِ وَرَأْسِهِ بِخِطْمِيٍّ. اَلثَّالِثُ: إِزَالَةُ الشَّعَرِ أَوِ الظُّفْرِ،

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْحَاجُّ الشَّعِثُ التَّفِلُ﴾ رواه الترمذي ورجاله رجال الصحيح، حاجی تۆزاوی‌و بۆن ناخۆشە. (وَلاَ يُكْرَهُ) ناپەسند نیە (غَسْلُ بَدَنِهِ وَرَأْسِهِ بِخِطْمِيٍّ) سەرو لاشەی بە شتێکی وەها بشوا کە چڵك لا ببا: وەك تایت‌و سابون، بەو مەرجەی مووەکانی هەڵنەکەنێن، هەم سابونەکەش بۆنخۆش نەبێ، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی، ولتە: ئەگەر سابونەکە بۆنخۆش بێ، حەڕامەو (فِدْيَة)ی لە سەر واجب دەبێ، والله أعلم.

٣- لابردنی نینۆك‌و موو

(اَلثَّالِثُ) سێیەم قەدەغەکراوی ئیحرام: (إِزَالَةُ الشَّعَرِ) لابردنی مووی لاشەیەتی (أَوِ الظُّفْرِ) یان نینۆکی دەستەکانی، یان پێیەکانی، جیاوازی نیە: لابردنی بە تاشین بێ، یان بە هەڵکەندن بێ، یان بە سووتاندن بێ، یان بە دەرمان بێ، لە سەرو ڕیشی بێ، یان لە شوێنەکانی‌تری لاشەی بێ، بە خۆی لایببا، یان یەکێکی‌تر بە ئیزنی وی لایببا، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُوسَكُمْ﴾ لە حاڵەتی ئیحرامدا سەرتان مەتاشن.

جا بزانە: نینۆك (قیاس) کراوەتە سەر موو، جا ئەگەر نینۆکی شکاو ئازاری دەدا، دروستە لێی بکاتەوەو (فِدْيَة)ی لە سەر نیە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر خۆی خوراندو دیتی مووی لێبۆتەوە، بەڵام نەیزانی ئایا بە خۆی هەڵکەندرلوە، یان ئەو هەڵێکەندوە، ئەوە (فِدْيَة)ی لە سەر نیە، هەروەها ئەگەر یەکێك بە زۆرلێکردن، یان لە

وتَكْمُلُ الْفدْيَةُ في ثَلاث شعَرَات أَوْ ثَلاثَة أَظْفار، وَالأَظْهَرُ أَنَّ فيالشَّعَرَة مُدَّ طَعَام، وَفيالشَّعْرَتَيْنِ مُدَّيْنِ، وَلِلْمَعْذُورِ أَنْ يَحْلِقَ وَيَفْدِيَ.

خـەودا سـەری تاشـی، یـان مووەكـانی سـووتاندنو توانـای نـەبو قەدەغەی بكا، ئەو كاتـە (فدْيَـة) لـە سـەر خـۆی نیـە، بـەڵكو لـە سـەر تاوانبارەكەیـە، بـەڵام ئەگـەر كەسـێكیتر مووەكـانیوی لابـردنو بـە قەسدی ڕێگەی نەگرت، یان ئاگرێك مووەكانی سوتاندنو بـە قەسدی خۆی لێلانەدا، لە هەردوو حاڵەتدا (فدْيَة) لە سـەر خـۆی واجـب دەبـێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراونەوە.

(وتَكْمُـلُ الْفدْيَـةُ) واجبـە: (فدْيَـة)كـی تـەولو بـدا (فـی ثَـلاَث شَـعَرَات) بـە لابردنی سێ دلوەموو، یان زیاتر (أَوْ ثَلاَثَـة أَظْفَـار) یـان بـە لابردنـی سـێ نینۆك، یان زیاتر (وَالأَظْهَرُ) بـە فـەرموودەی بـەهێزتر (أَنَّ فیالشَّعَرَة) بـە لابردنی تەنها یەك دلوەموو، یان تەنها یـەك نینـۆك: (مُـدَّ طَعَـام) مستێك -واتە: (٦٠٥)غرام- دانەوێڵە لـە (فدْيَـة) دەدرێ (وَفیالشَّـعْرَتَيْن) بـە دوو دلوەمـوو، یـان دوو نینـۆك: (مُـدَّیْن) دوو مسـت دانەوێڵـە لـە (فدْيَـة) دەدرێن، جـا لـەو سـێ (فدْيَـة)دا جیـاوازی نیـە: نینۆكێكـو دلوەمـوێكی تەولو بێ، یان پارچەیەكی نینۆكەكەو دلوەكە بێ.

(وَلِلْمَعْذُورِ) بـۆ ئـەو كەسـەی عـوزرێكی شـەرعی هـەبێ، دروسـتە: (أَنْ يَحْلِقَ) مووەكانی خۆی بتاشێ (وَيَفْدِيَ) بـەڵام واجبـە (فدْيَـة) بـدا: وەك نەخۆش بێ، یان بریندار بێو بۆ دەرمـان كـردن پێویسـتی بـە لابردنـی مووەكان بێ، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ﴾ هـەر كەسـێك لـە ئێـوە نـەخۆش بـوو، یـان ئازارێك بە سەرییەوە بوو و سەری تاشی، واجبە (فدْيَة) بدا.

٤- جيماع كردن

(الرَّابِعُ) چـوارەم قەدەغـەكراوى ئيحـرام: (اَلْجِمَاعُ) جيمـاع كردنـە، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿ فَلاَ رَفَـثَ وَلاَ فُسُـوقَ وَلاَ جِـدَالَ فِي الْحَجِّ ﴾ جيماع كردنو گوناهو ململانێ لە حەجدا نيە. (وَتَفْسُدُ بِهِ الْعُمْرَةُ) بە جيماع كردن عومرەى ژنەكەو مێردەكە تێك دەچێو بەتاڵ دەبێتـەوە (وَكَذَا الْحَجُّ) هـەروەها بـە جيمـاع كـردن حـەجى ژنەكـەو مێردەكەش تێك دەچێو بەتاڵ دەبێتەوە، بەو مەرجـەى (قَبْلَ التَّحَلُّلِ الأَوَّلِ) پـێش حـەلاڵبوونى يەكـەمى حـەج جيمـاع بكـا، هـەم بـەو مەرجـەش: جيمـاع كردنەكـە بـە قەسـدىو بـە خۆشـى‌خۆى بـێو بێ‌زۆرلێكردن جيماع بكاو بشزانى جيماع كـردن لـە ئيحرامـدا حەرامـە، واتـە: هـەر يـەكێك لـە ژنەكـەو مێردەكـە لـە بـيرى چـوبێ: كـە لـە ئيحرامدايەو جيمـاع بكـا، يـان نـەزانێ جيمـاع كـردن حەرامـە، يـان لـە خـەودا، يـان بـە زۆرلێكـراوى جيمـاع بكـا، لـەو حاڵەتانـەدا حـەجو عومرەى تێك ناچێو (فِدْيَة)شى لە سەر واجب نابێ.

﴿ئاگادارى﴾: (فِدْيَة)كە تەنها لـە سـەر پياوەكـە واجـب دەبـێو لـە سـەر ژنەكـە واجـب نابـێ، بـەڵام ئەگـەر ژنەكـەش بـە خۆشـى‌خۆى بوبێو زانيبى (جيماع) حەرامە، ئەويش حەجەكەى تێك دەچێ.

جا بزانـە: ئەگـەر ئـاوى‌خۆى بـە ئەنـدامێكى‌خۆى، يـان بـە ئەنـدامێكى كەسێكى‌تر بێنێتـەوە، يـان مـاچو دەسـتبازى لەگـەڵ ئـافرەت بكـا، (فِدْيَة)ى بچوكى دەكەوێتە سـەر، بـەڵام حـەجو عـومرەى تێـك ناچـێ،

وَيَجبُ به بَدَنَةٌ وَالْمُضِيُّ فِي فَاسِدِهِ وَالْقَضَاءُ وَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ تَطَوُّعاً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ عَلَى الفَوْرِ.

جیاوازی نیە: بە دەستبازیەکە ئاوی بێتەوە، یان نا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، دووبارە بزانە: لە دوای جیماعی‌یەکەم هەر جارێك جیماع بکا، مەڕێکی لە سەر واجب دەبێ، هەروەها لە نێوان حەڵاڵبوونی یەکەم‌و دووەمدا هەر جارێك جیماع بکا، مەڕێکی لە سەر واجب دەبێ، بەڵام حەجەکەی تێك ناچێ، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَيَجِبُ بِهِ بَدَنَةٌ) بەو جیماعەی کە حەج‌و عومرە تێك دەدا، ووشترێکی پێنج ساڵە لە (فدْيَة)دا واجبە، جا ئەگەر نەبو: مانگایەکی دوو ساڵە، ئەگەر نەبو: حەفت مەڕ، هەم واجبە: دەمودەست (فدْيَة)کە بدا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَالْمُضِيُّ فِي فَاسِدِهِ) هەروەها واجبە: بەردەوام بێ‌و بە حەج‌و عومرەی تێکچوودا بڕواو تەواویان بکا، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ حەج‌و عومرە بۆ خوا تەواو بکەن.

(وَالْقَضَاءُ) هەم واجبە: ئەو حەج‌و عومرەیەی بە جیماع تێك چووە، قەزا بکاتەوە (وَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ تَطَوُّعاً) هەر چەند حەج‌و عومرەکەش سوننەت بێ، هەر واجبە تەواویان بکاو قەزاشیان بکاتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ عَلَى الفَوْرِ) قەزاکردنەوەی حەج‌و عومرەی‌تێکچوو لە سەر تاڵوکەیەو دەمودەستە، واتە: هەر ئێستا عومرەکەی قەزا دەکاتەوەو لە ساڵی داهاتووشدا حەجەکەی

قـەزا بکاتـەوە ﴿عن عمرو بن شعیب عن أبیـــه: أَنَّ رَجُـــلاً سَـــأَلَ الْعَبادلَةَ: ابنَ عَمْرو وَابنَ عُمَرَ وابنَ عَبّاسٍ ﷺ عَـــنْ مُحْـــرِمٍ وَقَـــعَ بامْرَأته؟ فَقالُوا: بَطَلَ حَجُّكَ، وَاخْرُجْ مَعَ النّاسِ وَاصْنَعْ مايَصْـــنَعُونَ فإذا اَدْرَكْتَ قابلَ فحُجَّ وأَهْـــدِ﴾ رواه البیهقی باسنادصحیح، وفـی روایـة: ﴿فَأَمَرَهُ اَنْ یَنْحَـــرَ بَدَنَـــةً﴾رواه الامـام مالـك باسـناد صـحیح، هەرسێك (عبـدالله)یـەکان پرسـیاریان لێکـرا: دەربـارەی پیاوێـك کـە جیماعی لەگەڵ ژنی خـۆی کردبـێ لـە حاڵـەتی ئیحرامـدا؟ فـەرموویان: حەجەکەی بەتاڵەو واجبە: تەولوی بکاو لـە سـاڵی دا هاتووشـدا قـەزای بکاتەوەو ووشترێك بکاتە (فدیَة).

﴿ کافربوون لە حاڵەتی حەج و عومرەدا ﴾

بزانـە: حـەج و عـومرە بـە دووشـت تێـك دەچـن و بـەتاڵ دەبنـەوە:

یەکەم: بە جیماع کردن، هەروەك ڕوون کراوە.

دووەم: بە کافربوون، واتە: هەر کەسێك لە حاڵەتی ئیحرامـی حـەج، یـان عـومرەدا کوفرێـك بکـا، حـەج و عومرەکـەی بـەتاڵ دەبنـەوە، ئەگەر هەر ئەو دەمیش شادە بێنێ و ببێتـەوە موسـوڵمان، دروسـت نیە حـەج و عومرەکـەی تـەواو بکـا، واتـە: ئەگـەر تەواویشیان بکـا دروست نابن، بۆیێ (کفارة)شی لە سـەر نیـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، ئـەوەش وادەگەیـەنێ: واجبـە -لـە دوایئیســـلامبوونەوە- ســـەرلەنوێ ئیحـــرام بـــە عومرەیـــەکیتر ببەستێ و بـەم ئیحرامـە نوێیـە ئەمسـاڵ عـومرە بکـا، هـەم ئەگـەر

اَلْخَامِسُ: اصْطِيَادُ كُلِّ مَأْكُولٍ بَرِّيٍّ، قُلْتُ: وَكَذَا الْمُتَوَلِّدُ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ، واللهُ أَعْلَمُ.

كاتی وەستانی(عَرَفَة)ش مابێ، ئەوە سەرلەنوێ ئیحرام بە حەجیئەمساڵ دەبەستێو بەم ئیحرامە نوێیە ئەمساڵ حەج دەکا، بەڵام ئەگەر کاتی وەستانی(عَرَفَة) نەمابێ، واجبە: ساڵێکیتر حەجەکەی قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)-لە باسی(إحْصار)- دەفامێتەوە، والله أعلم.

٥- ڕاوکردن

(اَلْخَامِسُ) پێنجەم قەدەغەکراوی ئیحرام: (اِصْطِيَادُ كُلِّ مَأْكُولٍ بَرِّيٍّ) ڕاوکردنی گشت گۆشت حەڵاڵێکی کێویە: جا ئاژەڵ بێ، یان باڵندە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ تا لە ژێر ئیحرامدا بن، نێچیری کێویتان لێحەرام کراوە. واتە: کوشتنیو گرتنیو برینداركردنیو ئازاردانیو ڕەواندنەوەی (قُلْتُ) ئیمامی(النولوی) دەفەرموێ (وَكَذَا الْمُتَوَلِّدُ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ) هەروەها ڕاوکردنی ئەو نێچیرەش حەرامە: کە لە نێوان ئاژەڵێکی کێویو خۆماڵیدا لە دایك بوبێ (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: نێچیری ئاوی-کە تەنها لە ناو ئاودا بژێ- حەڵاڵە، بەڵام ئەگەر لە ناو ئاو و وشکانیدا بژێ حەرامە، هەروەها گشت ئاژەڵێكو باڵندەیەکی خۆماڵی-کە لە بنچینەیدا کێوی نەبوبێ- حەڵاڵە، جیاوازی نیە: بە خۆی بیکوژێتەوە، یان کەسێکیتر، هەروەها هەر ئاژەڵێكو هەر باڵندەیەکی کێوی: کە گۆشتی

وَيحْرُمُ ذَلكَ فِي الْحَرَمِ عَلَى الْحَلاَلِ، فَإِنْ أَتْلَفَ صَيْداً ضَمنَهُ:

نەخورێ، ڕاوکردنی حەرام نیەو ئەگەر بشیکوژێ، (فدْیَة)ی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، جا بزانە: بە فەرموودەی ئیمامی (الماوردي): مراویو ئەو قازەی نافڕێ، بە نێچیر دانانـدرێو سزای نیە، هەروەك لە(نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَيَحْرُمُ ذَلكَ) نێچیری کێویی گۆشت حەڵاڵ ڕاوکردنی حەرامە (فِي الْحَرَمِ) لە ناو (حَرَم)دا (عَلَى الْحَلاَلِ) لە سەر ئەو کەسەش کە لە ئیحرامدا نیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ألاَ وَإنَّها منْ ساعَتِي حَرامٌ لاَيُخْبَطُ شَوْكُها وَلاَيُعْضَدُ شَجَرُها وَلاَيُنَفَّرُ صَيْدُها﴾ رواه الشيخان، ئاگادار بن: (حَرَم)ی(مَكَّة) لەم سەعاتەمەوە حەرامەو ڕێزدارە، نابێ دڕكو گیای بە سەرێکدا بشکێندرێو ببڕدرێو نابێ درەختەکانی ببڕدرێو نابێ نێچیرەکانی تەنگاو بکرێنو بڕەوێندرێنەوە.

کەوابو: (فَإِنْ أتْلَفَ صَيْداً) هەر کەسێك لە (حَرَم)دا نێچیرێك بفەوتێنێ، هەم هەر کەسێك لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیرێك لە هەر شوێنێکدا بفەوتێنێ (ضَمنَهُ) تۆڵەی دەکەوێتە سەر، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذينَ آمَنُوا لاَ تَقْتُلُواالصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ منْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مثْلُ مَا قَتَلَ منَ النَّعَمِ﴾ هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیر مەکوژن، هەر کەسێك لە ئێوە بەقەسدی نێچیر بکوژێ، سزای دەکەوێتە سەر: ئاژەڵێکی خۆماڵی وەکو کوژراوەکە لە تۆڵەبدا.

فَفِي النَّعَامَةِ بَدَنَةٌ، وَفِي بَقَرِ الْوَحْشِ وَحِمَارِهِ بَقَرَةٌ، وَالْغَزَالِ عَنْزٌ، وَالأَرْنَبِ عَنَاقٌ، وَالْيَرْبُوعِ جَفْرَةٌ، وَمَا لاَنَقْلَ فِيهِ يَحْكُمُ بِمِثْلِهِ عَدْلاَنِ،

ئینجا بزانـە: لـە واجببـوونی ئـەو تۆڵـەیـەدا جیـاوازی نیـە: بـە قەسـدی بیکوژی، یان بـە هەڵـە، بزانـێ حەرامـە، یـان نـەزانێ، تۆڵـەی هـەر لـە سەرە، هەروەك لەسەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ تۆڵەی نێچیرەكان ﴾

ئینجا هەر بە بەڵگـەی ئایەتەكـەیڕابردوو: (فَفِـي النَّعَامَـةِ) لـە كوشـتنی نەعامەیەكـدا (بَدَنَـةٌ) ووشـترێك لـە تۆڵـەدا واجبـە (وَفِـي بَقَـرِ الْـوَحْشِ وَحِمَـارِهِ) لـە كوشـتنی ڕەشـەووڵاغی كێـوی‌و كـەرەكێوی‌دا (بَقَـرَةٌ) مانگایەك لە تۆڵەدا واجبە (وَالْغَزَالِ) لـە كوشـتنی ئاسـكدا (عَنْـزٌ) بزنێـك لــە تۆڵــەدا واجبــە (وَالأَرْنَــبِ) لــە كوشــتنی كەروێشــكدا (عَنَــاقٌ) كارەمێیەك لە تۆڵـەدا واجبـە (وَالْيَرْبُـوعِ) لـە كوشـتنی جورجـەكێوی‌دا (جَفْرَةٌ) كارەمێیەكی چوارمانگی لە تۆڵەدا واجبە، هەروەها لـە تۆڵـەی كۆترێكـدا مـەڕێك واجبـە، چـونكە ئـەو تۆڵانـەی ڕابـردوو: یـان لـە پێغەمبەرەوەﷺ، یان لە (صحابة)كانەوە پێمان گەیشتوون.

(وَمَا لاَنَقْلَ فِيهِ) ئەو نێچیرەی هیچ تۆڵەی بە ئێمە نەگەیشـتوە: نـە لـە پێغەمبـەرﷺ نـە لـە (صـحابة)كـان (يَحْكُـمُ بِمِثْلِـهِ عَـدْلاَنِ) دوو كەسی دادپـەروەرو لێزان بڕیار بـە وێنـەی‌نێچیرەكە دەدەن: كـە لـە ئاژەڵی‌خۆماڵی لە تۆڵەدا بدرێ، خوای‌گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ دوو كەسی دادپـەروەر لـە ئێـوە بڕیـار دەدەن بە وێنەی نێچیرەكە، تاكو لە تۆڵەدا بدرێ.

(وَفِيمَا لاَمثْلَ لَهُ) لەو نێچیرەدا کە وێنەی نەبێ لە ئاژەڵی خۆماڵی داو هیچ تۆڵەیەکیشمان پێنەگەیشتبێ (اَلْقِيمَةُ) نرخی نێچیرەکە لە تۆڵەدا واجبە، کەوابو: ئەگەر نێچیرەکە وەکو کۆتر بوو، یان لە کۆتر گەورەتر بوو، یان بچوکتر بوو: وەکو چۆلەکەو کلۆ، ئەوە نرخەکەی واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: دوو کەسی دادپەروەر نرخەکەی دادەنێن.

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ئەگەر نێچیرێك بریندار بکاو دەیەکی نرخەکەی کەم بکاتەوە، واجبە: دەیەکی تۆڵەکەی بدا، بۆ وێنە: ئەگەر ئاسکێك بریندار بکاو دەیەکی نرخی کەم ببێتەوە، واجبە: دەیەکی مەرێك لە تۆڵە بدا، بەلام ئەگەر بە هۆی برینەکە هێزی ڕۆیشتن، یان هێزی فڕینی نەما، ئەو کاتە تۆڵەیەکی تەولوی لە سەر واجب دەبێ، واتە: لە هەر دوو مەسەلەکەدا ئەگەر برینەکەش چاك ببێتەوە، تۆڵەی لە سەر لاناچێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەو کەسەی دەیەوێ حەج، یان عومرە بکا، ئەگەر نێچیرێکی لە ماڵەوە هەبوو: وەك کۆترەکێوی، یان کەو، یان ئاسك، یان بزنەکێوی‌و ئەو جۆرە شتانە، واجبە پێش ئیحرامبەستن: یان بیداتە کەسێك، یان بەڕەڵلای بکا، هەر چەند نێچیرکەش کەیی بوبێ، جا ئەگەر بەڕەڵلای نەکردو ئیحرامی بەست، ئەوە بە هۆی ئیحرامبەستن نێچیرەکە لە ملکایەتی‌ی

لادەچێ‌و بۆ گشت کەسێکی‌تر حەڵاڵ دەبێ، جا ئەگەر نێچیرەکەی بەرەڵلا نەکردو سەری بڕی، یان بەخۆی مرد، تۆڵەی لە سەر واجب دەبێ، جیاوازی نیە: لە حاڵەتی ئیحرامیدا نێچیرەکە بفەوتێ، یان لە دوای حەڵاڵبوونی‌ئیحرام، کەواتە: ئەگەر لە حەج گەڕاوەو نێچیرەکە مابو، واجبە: بەرەڵڵای بکا، چونکە ئەگەر لەمەودواش بفەوتێ، تۆڵەی هەر لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لەسەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: ئەگەر یەکێك لە حاڵەتی ئیحرامدا نێچیرێك سەر ببڕێ، یان هەر کەسێکی‌تر لە (حَرَمِ مَكّة)دا نێچیرێك سەر ببڕێ، لە هەر دوو مەسەلەدا ئەو سەربڕاوە مردارەو گۆشتەکەی لە سەربڕەکەش حەرامەو لە خەڵکی‌تریش حەرامە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

چوارەم: هەر نێچیرێك کوشتنی حەرام بێ، هێلکەکەشی حەرامە، کەواتە: ئەگەر باڵندەیەك بفڕێنی‌و هێلکەکەی تێك بچێ، یان هێلکەی باڵندەیەك بشکێنێ، ئەوە بە نرخی هێلکەکەی تۆڵەی دەکەوێتە سەر، ئینجا بزانە: هەروەك گۆشتی نێچیرەکە حەرامە، ئەوهاش خواردنی هێلکەکەشی حەرامە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تۆڵەی درەخت‌و گیای (مَكّة)و (مَدينَة)﴾

(وَيَحْـرُمُ) لە گشت کەسێك حەرامە (قَطْـعُ نَبَـاتِ الْحَـرَمِ) بڕین‌و هەڵکەندنی ئەو گیاو درەختەی لە (حَـرَم)دا ڕواوە (الَّـذِي لاَ يُسْـتَنْبَتُ)

والأَظْهَرُ تَعلُّقُ الضَّمَان به وَبقَطْعِ اَشْجَاره، فَفي الشَّجَرَة الْكَبيرَة بَقَـــرَةٌ، والصَّغيرَة شَاةٌ، قُلْتُ: وَالْمُسْتَنْبَتُ كَغَيْره عَلَى الْمَذْهَب،

ئەو جۆرە گیاو درەختەی كە خەڵك نایچێنێ، بەڵكو بە خۆی دەڕوێ (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (تَعلُّقُ الضَّمَانِ بِه) تۆڵە واجب دەبێ بە بڕینو هەڵكەندنی گیای(حَرَم)و هەم (وَبِقَطْعِ اَشْجَارِه) تۆڵە واجب دەبێ بە بڕینو هەڵكەندنی درەختیتەڕی (حَرَم)، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو لە باسی نێچیردا، كەوابوو:

(فَفي الشَّجَرَةِالكَبيرَةِ) لە هەڵكەندن، یان بڕینی درەختێكیتەڕی گەورەدا (بَقَرَةٌ) مانگایەك لە تۆڵەی واجبەو (وَالصَّغيرَةِ) لە درەختێكی بچووكدا (شَاةٌ) مەڕێك واجبە، هەروەها لە بڕینو هەڵكەندنی گیاو درەختی زۆر بچووكدا نرخەكەیان واجبە.

ئینجا بزانە: درەختی ووشك دروستە: هەم ببڕدرێو هەم هەڵبكەندرێ، بەڵام پووش، واتە: گیای ووشك تەنها دروستە: ببڕدرێ، واتە: دروست نیە: هەڵبكەندرێ، چونكە هەر كاتێك ئاو بدرێ، لە سەر پنجەكەی دەژیێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـوَوِي) دەفەرموێ (وَالْمُسْتَنْبَتُ) ئەو درەختەی ئادەمیزاد دەیچێنێ (كَغَيْرِه) وەكو ئەو درەختەیە كە بە خۆی ڕوابێ، واتە: ئەگەر ببڕدرێ، یان هەڵبكەندرێ، واجبە: خوێنی بدرێ (علىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، بەڵام گیا وەكو درەخت نیە، واتە: ئەو جۆرە گیایەی ئادەمیزاد دەیچێنێ دروستە: ببڕدرێتەوەو هەڵبكەندرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَيَحِلُّ إِذْخِرٌ وَكَذَا الشَّوْكُ كَالْعَوْسَجِ وَغَيْرِهِ عِنْدَالْجُمْهُورِ، وَالأَصَحُّ حِلُّ أَخْذِ نَبَاتِهِ لِعَلْفِ الْبَهَائِمِ وَلِلدَّوَاءِ، واللهُ أَعْلَمُ.

(وَيَحِلُّ إِذْخِرٌ) حەڵاڵە: گیای(ئیزخیر) ببڕدرێتەوەو هەڵبکەندرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ ئیزنی‌داوە (وَكَذَاالشَّوْكُ) هەروەها دڕکیش دروستە ببڕدرێ (كَالْعَوْسَجِ وَغَيْرِهِ) وەکو دڕکی عەوسەج‌و ئەو بابەتانە (عِنْدَالْجُمْهُورِ) لە لای کۆمەڵە زۆرەکەی زانایان (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (حِلُّ أَخْذِ نَبَاتِهِ) حەڵاڵە گیاو درەختی (حَرَم) لێبکرێتەوە (لِعَلْفِ الْبَهَائِمِ) بۆ ئالیکی وولاغەکان‌و (وَلِلدَّوَاءِ) هەم بۆ دەرمانکردنیش (وَاللهُ أَعْلَم)، هەروەها دروستە: ئاژەڵ لە گیاو درەختی(حَرَم) بلەوەڕێندرێ، هەم دروستە: لکە باریکەکانی دارسیواك‌و بەری گشت درەختێکیش لێبکرێتەوە.

ئینجا بزانە: بە هیچ جۆرێك دروست نیە: بەردو گڵی (حَرَم) ببردرێتە دەرەوەی(حَرَم)، کەواتە: ئەگەر یەکێك گڵ، یان بەردی (حَرَم) لەگەڵ خۆیا بهێنێ، واجبە: بیگەڕێنێتەوە بۆ (حَرَم)، ئەگینا: گوناهباریەکەی بەردەوام دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

٦- مارەبڕینی ژن

شەشەم قەدەغەکراوی ئیحرام: مارەبڕینی ژن، واتە: ئەگەر ژنەکە، یان مێردەکە، یان (وَلی)ی یەکێکیان لە ئیحرامدابێ، حەرامە: ژنەکە مارە ببڕێ، جا ئەگەر مارە بڕا، مارەبڕینەکەی بەتاڵەو دروست نابێ، بۆیێ (فِدْيَة)ش واجب نابێ، جیاوازی نیە:

وَصَيْدُ الْمَدينَة حَرَامٌ، وَلاَ يُضْمَنُ فِي الْجَديد،

مێردەکەو (وَلی)یەکە، یان وەکیلەکانیان مارە ببڕن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە سەرچاوەکانی‌تریشدا لە باسی مارەبڕین ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَیَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَیُنْكِحُ وَلاَیَخْطُبْ﴾رواه مسلم واصحاب السنن، نابێ پیاوی بەئیحرام بۆ خۆی مارە ببڕێ‌و نابێ لە خەڵکی‌تریش مارە ببڕێ‌و نابێ ژنیش داخواز بکا.

(وَصَـيْدُالْمَدينَة) نێچیری (مدینـة)ی پیرۆز، هەم درەخت‌و گیاو بەردو گڵەکەشی، گشتی (حَرامٌ) حەرامە-وەکو (مکة)ی پیرۆز- پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ إِبْراهيمَﷺ حَـرَّمَ مَكَّـةَ وَإِنِّـي حَرَّمْتُ الْمَدينَةَ وَما بَيْنَ لابَتَيْها لاَ يُقْطَـعُ عَضـاها وَلاَ يُصـادُ صَيْدُها﴾ رواه مسلم، حەزرەتی (ابراهیم)پێغەمبەرﷺ (مکة)ی حەرام کرد، منیش (مدینـة)م حەرام کرد: نێوان هەردوو زەمینەکەی بەردەڕەشەکان‌و نێوان هەردوو کێوەکەی (عـیر)و (ثـور)، نابێ داری ببڕدرێ‌و نابێ نێچیری ڕاو بکرێ. بەڵام (وَلاَ يُضْـمَنُ فِي الْجَديـد) لە فەرموودەی نوێدا: تۆڵەی نێچیرو درەختەکانی نادرێ، چونکە شوێنی حەج کردن نیە.

ئینجا بزانە: لەم مەسەلەیەدا فەرموودەی کۆن هەڵبژێردراوە کە دەفەرموێ: ئەو کەسەی نێچیری(مدینـة) دەکوژێ، یان درەخت‌و گیایەکەی دەبڕێ، واجبە سزا بدرێ: گشت کەلوپەلێك‌و جلێکی کە لەبەری‌دایە-جگە لە داپۆشەری عەورەت- هەمووی لێ‌بستێندرێ

....

﴿عَن سَعْد بن أَبي وَقَّاص ﷺ: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ قَطَعَ مِنْ شَجَرِ الْمَدينة شَيْئاً –وَفي رِوايَةٍ: مَنْ وَجَدَ أَحَداً يَصيدُ فيهِ– فَلْيَسْلُبْهُ ثِيابَهُ﴾ رواه ابوداود، وَنَحوُهُ في صحيح مسلم، هەر کەسێك درەختێکی (حَرَم)ی(مدينة) ببڕێ، یان دیتی یەکێك نێچیرەکەی ڕاو دەکا، با جلو بەرگەکەی لێ دابڕنێو لێی بستێنێ.

﴿ خوێنو (فدْيَة)کانی حەجو عومرە ﴾

پێشەکی بزانە: خوێنەکانی حەجو عومرە چوار جۆرن، هەروەها بزانە: مەبەست لە خوێنو (فدْيَة)ی حەجو عومرە سەربڕینی ئاژەڵێکە–کە لە سەر مرۆڤ واجب دەبێ– بە هۆی نەکردنی واجبێك، یان بە هۆی کردنی قەدەغەکراوێك، هەروەها (فدْيَة) بەو دانەوێڵەو ڕۆژووەش دەگوترێ: کە لەجیاتی سەربڕینی ئاژەڵەکە واجب دەبێ.

ئینجا بزانە: ئەو ئاژەڵەی لە خوێنو (فدْيَة)دا واجب بووە، مەرجە: بە قوربانی بچێ، واتە: سەلامەت بێ لە گشت ئەو عەیبانەی گۆشت کەم دەکەنەوەو دەبنە هۆی دروست نەبوونی قوربانی، هەم ئەگەر مەڕ بوو، مەرجە: ساڵێکی تەواو کردبێ، ئەگەر بزن، یان مانگا بوو، مەرجە: دووساڵی تەواو کردبن، ئەگەر ووشتر بوو، مەرجە: پێنج ساڵی تەواو کردبن.

دیسان بزانە: لە نەکردنی واجبەکانی حەجو عومرەدا جیاوازی نیە: لە نێوان ئەو کەسەی بە قەسدی نەیکردوە، یان بە نەزانی، یان بە سەهوو، یان لە بیری چووبێ، واتە: گشتیان خوێنیان لە سەر واجب دەبێ، بەڵام کردنی قەدەغەکراوەکان دوو جۆرن:

یەکەم: ئەگەر قەدەغەکراوەکە لەناوبردن بێ: وەکو لابردنی موو و نینۆك، کوشتنی نێچیر، بڕینی گیاو درەخت، ئەوەش -وەکو نەکردنی واجب- جیاوازی نیە: لە نێوان ئەو کەسەی بە قەسدی قەدەغەکراوەکەی کردبێ، یان بە نەزانی، یان بە سەهوو، یان لە بیری چوبێ کە لە ئیحرامدایە، گشتیان تۆڵەیان لە سەر واجب دەبێ.

دووەم: ئەگەر قەدەغەکراوەکە خۆشیو خۆجوانکردن بێ: وەکو داپۆشینی سەری پیاوو ڕووی ئافرەت، پێڵاو و جلیدرواو، خۆ بۆنخۆشکردن، جیماع کردن، دەستبازیو خۆ ڕەحەتکردن، لەوانەدا تەنها ئەو کەسە خوێنی لە سەر واجب دەبێ: کە بە قەسدی وایکردبێو زانیبی حەرامەو بە خۆشیخۆی بوبێ، کەواتە: بەهەڵەداچوو و نەزانو زۆرلێکراو خوێنیان لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە چەند شوێنێکی سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەم پێشەکیە ڕوون کراوەتەوە.

جا خوێنو (فِدْيَة)کانی حەجو عومرە چوار جۆرن:

خوێنییەکەم: پێی دەگوترێ: (تَخْيِير وتَعْدِيل) سەرپشکیو قرساندن، کە بە هۆی کوشتنی نێچیرو بڕینی گیاو درەخت واجب دەبێ، کەوابو: (وَيَتَخَيَّرُ فِي الصَّيْدِ الْمِثْلِيِّ) خوێندەرەکە سەرپشکە لە تۆڵەی ئەو نێچیرەی وێنەی هەیە: (بَيْنَ ذَبْحِ مِثْلِه) لە نێوان سەربڕینی ئاژەڵێکی خۆماڵی وێنەی نێچیرەکەو (وَالصَّدَقَة بِه عَلَى مَسَاكِينِ الْحَرَمِ) سەربڕاوەکەش بکاتە خێرو بە سەر هەژارەکانی

وَبَيْنَ أَنْ يُقَوِّمَ الْمِثْلُ دَرَاهِمَ وَيَشْتَرِيَ بِهِ طَعَامَاً لَهُمْ، أَوْ يَصُومَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْمَاً، وَغَيْرُ الْمِثْلِيِّ يَتَصَدَّقُ بِقِيمَتِهِ طَعَامَاً أَوْ يَصُومُ،

(حَرَم)دا بەشی بکا (وَبَيْنَ أَنْ يُقَوِّمَ الْمِثْلَ دَرَاهِمَ) یان ئاژەڵە خۆماڵیەکە بە پارە بقرسێنیو (وَيَشْتَرِيَ بِهِ طَعَاماً لَهُمْ) بەو پارەیەش دانەوێڵە بۆ هەژارەکانی(حَرَم) بکڕیو بیاندات (أَوْ يَصُومَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً) یان لەجیاتی هەر مستێکی دانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو ببێ، هەروەها لە خوێنیدرەختیشدا لە نێوان ئەو سێیانەی ڕابردوودا سەرپشکە، هەروەك لە (المجموع)و (شرح المنهج)دا فەرموویانە.

(وَغَيْرُ الْمِثْلِيِّ) لەو نێچیرەی وێنەی نیەو تۆڵەی دیاری نەکراوە لە ئاژەڵی خۆماڵیدا، خوێندەرەکە سەرپشکە: (يَتَصَدَّقُ بِقِيمَتِهِ طَعَاماً) یان بە ئەندازەی نرخی نێچیرەکە، یان درەختەکە دانەوێڵە دەداتە هەژاران (أَوْيَصُومُ) یان لە جیاتی هەرمستێکیدانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا﴾ تۆڵەی نێچیرەکە ئاژەڵێك بێ: بگاتە (حَرَم)و لەوێ سەر ببڕێ، یان بە نرخی ئاژەڵەکە دانەوێڵە بدرێتە هەژاران، یان بە قەد دانەوێڵەکە بەڕۆژوو بێ.

خوێنیدووەم: پێی دەگوترێ: (تَخْيِير وَتَقْدِير) سەرپشکیو دیارکراو، کە واجب دەبێ: بە هۆی لابردنی موو و نینۆك، بە بەرگی دوورلو، بە داپۆشینی سەریپیاو و ڕوویئافرەت، بە خۆبۆنخۆشکردنو چەورکردن، بە ماچو بە دەستبازیو بە خۆ ڕەحەتکردنو بە جیماعی

وَيَتَخَيَّرُ فِي فِدْيَةِ الْحَلْقِ بَيْنَ ذَبْحِ شَاةٍ، وَالتَّصَدُّقِ بِثَلاَثَةِ آصُعٍ لِسِتَّةِ مَسَاكِينَ، وَصَوْمِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ،

جاری‌دووه‌مو به جیماعی نێوان هه‌ردوو حه‌ڵاڵبوونه‌كانی حه‌ج، كه‌وابو: (وَيَتَخَيَّرُ فِي فِدْيَةِ الْحَلْقِ) خوێنده‌ره‌كه سه‌رپشكه: له (فِدْيَة)ی لابردنی موو و له (فِدْيَة)ی ئه‌ولانه‌ی‌تری تازه ڕابران (بَيْنَ ذَبْحِ شَاةٍ) له نێوان سه‌ربڕینی مه‌ڕێك، یان بزنێك، گۆشته‌كه‌شی بدلته هه‌ژاره‌كانی(حَرَم)، (وَالتَّصَدُّقِ بِثَلاَثَةِ آصُعٍ) یان سێ ساع دانه‌وێڵه بكاته خێر (لِسِتَّةِ مَسَاكِينَ) بیاندلته شه‌ش هه‌ژاری (حَرَم)–هه‌ر ساعێك (٢٤٢٠) دوو كیلۆو چوارسه‌دو بیست غرامه– واته: هه‌ر هه‌ژارێك نیو ساعی بدلتێ (وَصَوْمِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ) یان سێ ڕۆژان به‌ڕۆژوو ببێ ﴿عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ﷺ: أَنَّ الْقَمْلَ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِحْلِقْ رَأْسَكَ، ثُمَّ اذْبَحْ شَاةً نُسُكاً، أَوْ صُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمْ ثَلاَثَةَ آصُعٍ مِنْ تَمْرٍ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينَ﴾ رواه الشيخان، (كعب) ئه‌سپێی زۆری له سه‌ری‌دا بوو، پێغه‌مبه‌رﷺ پێی فه‌رموو: سه‌رت بتاشه‌و له (فِدْيَة)دا: یان مه‌ڕێك سه‌ر ببڕه، یان سێ ڕۆژان به‌ڕۆژوو ببه، یان سێ ساع قه‌سپ بده شه‌ش هه‌ژاران.

خوێنی‌سێیه‌م: پێی ده‌گوترێ: (تَرْتِيب وَتَقْدِير) ڕیزو دیاركراو، كه واجب ده‌بێ: به هۆی حه‌جی به له‌ززه‌تو حه‌جی‌وێكرا، نه‌كردنی ڕه‌جمی‌شه‌یتان، نه‌مانه‌وه‌ی‌شه‌وێ له (مِنَى)و له (مزدلفة)، ئیحڕام نه‌به‌ستن له(میقات)، نه‌كردنی(طَوافُ الْوَدَاع)، له‌ده‌ستچوونی وه‌ستانی(عَرَفات)، ئه‌گه‌ر هه‌ر یه‌كێكی له‌و فه‌رمان پێكرلوانه نه‌كرد،

وَالأَصَحُّ أَنَّ الدَّمَ فِي تَرْكِ الْمَأْمُورِ -كَالإِحْرَامِ مِنَ الْمِيقَاتِ- دَمُ تَرْتِيبٍ، فَإِذَا عَجَزَ اشْتَرَى بِقِيمَةِ الشَّاةِ طَعَاماً وَتَصَدَّقَ بِهِ، فَإِنْ عَجَزَ صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً،

واجبه: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، ئینجا ئەگەر دەستی نەکەوت، سێ ڕۆژان لە حەج و حەفت ڕۆژان لە ماڵەوە بەڕۆژوو دەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ﴾ هەر کەسێك لەززەتی دیت بە تەواوبوونی عومرە تا ئیحرامبەستنی حەج، واجبە: ئەو ئاژەڵەی ئاسانە لە (فدیَة)دا بدا، جا هەر کەسێك ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت، واجبە: سێ ڕۆژان لە حەجداو حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕانەوە بەڕۆژوو بێ، ئەوە دە ڕۆژیتەواوە.

جا بزانە: ئەوەی تازە ڕابرا لە سەر فەرموودەی ڕاستتر بوو، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، واتە: لێرەدا (منهاج) بە فەرموودەی بێهێز ڕەفتاری کردوە، کە دەفەرموێ: (وَالأَصَحُّ أَنَّ الدَّمَ فِي تَرْكِ الْمَأْمُورِ) خوێنی نەکردنی فەرمان پێکراو: (كَالإِحْرَامِ مِنَ الْمِيقَاتِ) وەکو نەبەستنی ئیحرام لە (میقات) (دَمُ تَرْتِيبٍ) خوێنی ڕیزو قرساندنە، کەواتە: (فَإِذَا عَجَزَ) ئەگەر ئاژەڵەکەی دەست نەکەوت (اشْتَرَى بِقِيمَةِ الشَّاةِ طَعَاماً) بە نرخی مەڕەکە، یان بزنەکە دانەوێڵە دەکڕێو (وَتَصَدَّقَ بِهِ) دەیکاتە خێر (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای نەبو: دانەوێڵە بکڕێ (صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً) لە جیاتی هەر مستێك ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبێ.

ودمُ الْفوَات كَدم التَمتُّع، وَيَذْبَحُهُ فِى حَجَّة الْقَضَاء فِىالأَصحِّ، وَالـــدَّمْ الْوَاجبُ بفعْل حَرَام أَوْ تَرْك وَاجب

(وَدَمُ الفوَات) خـوێنی لـه دهستچوونی(عَرفـات)، (كَدم التَّمتُّـع) وهكـو خوێنی حهجی به لهززهت وایه: لهو ڕیـزو دیارکردنـهیڕابردوودا، بـهڵام (وَيَذْبَحُهُ فِى حَجَّة الْقَضَاء) خوێنی له دهستچوونی(عَرَفـات) لـه حـهجی قـهزا کـراوهدا سـهر دهبـڕێ (فِىالأَصَـحِّ) لـه فـهرموودهی ڕاسـتتردا، ههروهك له باسهكهی دوای ئێرهدا ڕوونی دهكهینهوه، إنْ شاء الله تعالى.

خوێنیچوارهم: پـێی دهگـوترێ: (تَرْتِيـب وَتَعْـدِيلْ) ڕیـزو قرسـاندن كه واجب دهبـێ: بـه هـۆی ئـهو جیمـاع كردنـهی حـهج تێـك دهدا، واته: ئهگهر له خوێنی جیماعدا ووشتر نهبو و مانگا نـهبو و حـهفت مهڕ نهبون، ووشترهكه به پـاره دهقرسـێنیو بـهو پارهیـه دانهوێڵـه دهكـڕێ بـۆ هـهژارهكانی(حَـرَم)، جـا ئهگـهر توانـای كـڕینی نـهبو، لهجیاتی ههر مستێكی دانهوێڵهكه ڕۆژێك بـهڕۆژوو دهبـێ، هـهروهك له باسی جیماعدا بهڵگهمان هێناوه.

هـهروهها خـوێنی ڕێلێگـرتنی تـهواوكردنی حـهجیش ئهوهایـه: ئهگـهر بـزن، یـان مـهڕێكی دهسـت نهكـهوت، دهیقرسـێنیو بـه ئهنـدازهی نرخهكهی، دانهوێڵه بۆ ههژاران دهكڕێ، ئهگهر توانـای نـهبو، لـهجیاتی ههر مستێك ڕۆژێك بهڕۆژوو دهبێ، ههروهك له سهرچـاوهكاندا ئـهو دوو خوێنانــه ئــهوها ڕوون كراونــهوهو لــه باســهكهی داهــاتوودا خــوێنی ڕێلێگرتن درێژتر ڕوون دهكهینهوه، إنْ شاء الله تعالى.

﴿ كات و شوێنی سهربڕینی خوێنهكان ﴾

(وَالدَّمُ الْوَاجِـبُ بِفِعْـلِ حَـرَامٍ) ئـهو خوێنـهی واجـب دهبـێ: بـه هـۆی كردنـی قهدهغـهكراوێكی حـهڕام (أَوْ تَـرْكِ وَاجِـبٍ) یـان بـه هـۆی

لا يَخْتَصُّ بِزَمَانٍ، وَيَخْتَصُّ ذَبْحُهُ بِالْحَرَمِ فِي الأَظْهَرِ، وَيَجِبُ صَرْفُ لَحْمِهِ إِلَى مَسَاكِينِهِ،

نەکردنی واجبێك (لاَ يَخْتَصُّ بِزَمَانٍ) تایبەت نیە بە هیچ کاتێك، واتە: لە هەر کاتێکدا ئاژەڵیخوێنەکە سەر ببڕێ دروست دەبێ، ئەوهاش سوننەتە: لە کاتی قوربانیدا سەری ببڕێ، بەلام (وَيَخْتَصُّ ذَبْحُهُ بِالْحَرَمِ) سەربڕینی ئاژەڵەکەیخوێن تایبەتە بە (حَرَم)، واتە: ئەگەر لە زەمینی(حَرَم)دا سەری نەبڕێ، دروست نابێو بە بەر ناکەوێ (فیالأظهر) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ ئاژەڵی خوێنەکە بگاتە (حَرَم)و لەوێ سەر ببڕێ.

(وَيَجِبُ صَرْفُ لَحْمِهِ إِلَى مَسَاكِينِهِ) واجبە: پیستەو گۆشتی خوێنەکە بداتە گەدلو هەژارەکانی (حَرَم)، جیاوازی نیە گەدلو هەژارەکان: نیشتەجێی(حَرَم) بن، یان ڕێبوار بن.

جا بزانە: واجبە گۆشتەکەش: لایکەم بداتە سێ کەسان، جا ئەگەر لە (حَرَم)دا گەداو هەژار نەبون، واجبە: سەربڕینەکە دوابێخێ تا پەیدا دەبن، هەروەها واجبە: لە کاتی دابەشکردنیگۆشتەکە، یان لە پێشدا نیەتی خوێنەکە بێنێ، ئیتر جیاوازی نیە: بە پارچەکراوی گۆشتەکەیان بداتێ، یان لاشەیسەربڕاوەکەیان بداتێ، بەلام دروست نیە: بەخۆی هیچی لێبخوا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە ﴿عَنْ ابنِ عُمَر رضي الله عنهما: لاَ يُؤْكَلُ مِنْ جَزَاءِ الصَّيْدِ وَالنَّذْرِ وَيُؤْكَلُ مَا سِوَى ذَلِكَ﴾ رواه الشيخان، نابێ لە خوێنی سزاینێچیرو لە ئاژەڵی نەزرکراو بخورێ، جگە لەوانەش دروستە لێی بخورێ.

وأفْضَلُ بُقْعَة لذَبْحِ الْمُعْتَمِر اَلْمَرْوَةُ، ولِلْحَاجِّ مِنىً، وكَذا حُكْمُ ما ســاقا منْ هَدْيٍ مَكَانَاً، وَوقْتُهُ وَقْتُ الأُضْحِيَّة عَلَى الصَّحِيحِ.

ئینجـا بزانــە: لــە مەزهــەبی ئیمــامی(حنفــي)دا دروسـتـە: دانەویڵــەو گۆشتی خوێنەکان لە (حَرَم) بگوازرێنــەوەو بدرێنـە گـەدلو هـەژارەکانی شوێنەکانیتر، واتە: تەنها سـەربڕین لـە (حـَرَم)دا واجبـە، هـەروەك لـە (شرح الوجین)و کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَأَفْضَلُ بُقْعَةٍ لِذَبْحِ الْمُعْتَمِرِ) گەورەترین شوێنی(حَـرَم) بـۆ سـەربڕینی ئاژەڵی ئەو کەسەی عومرە دەکا، (اَلْمَـرْوَةَ)یـە-کـە بەرامبـەر (صـفا) یە- چونکە لـەوێدا سـەری خـۆی دەتاشـێو عـومرەی تـەواودەکا، بەڵام ئێستا (اَلْمَرْوَةَ) کەوتۆتە ناو (الْمَسْجِدالْحَرام)و ناگونجێ لـەوێدا ئاژەڵ سەر ببڕێ.

(وَلِلْحَاجِّ) گەورەترین شوێنی(حَرَم) بۆ سەربڕینی ئـاژەڵی ئـەو کەسـەی حەج دەکا، (مِنَى)یە، چونکە لەوێ حـەج تـەولو دەبـێ، پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: ﴿نَحَرْتُ هَهُنَا وَمِنَى كُلُّهـــا مَنْحَـــرٌ﴾ رواه مسلم، من لێرەدا ئاژەڵم سەربڕی، (مِنَى) گشتی شوێنی سەربڕینە.

(وَكَذَا حُكْمُ مَـا سَاقَا مِـنْ هَـدْيٍ) هەروەهایـە بڕیـاری سـەربڕینی ئـەو ئاژەڵــەی حــاجیو عومرەچــی بــە (هَــدْيٍ): بــە دیــاری هێناویانــە بـۆ(مَكَّة)، (مَكَانَـاً) لـە ڕووی شـوێنەوە: (المـروة)و (مِنَــى)یــە، بـەڵام (وَوَقْتُـهُ) کـاتی سـەربڕینی ئـاژەڵی(هَـدْي): دیـاری (وَقْـتُ الأُضْـحِيَّة) کاتی قوربانییە: کە چوار ڕۆژەکـەی جـەژنی قوربانـە (علىالصَّـحِيحِ) لەسـەر فـەرموودەی ڕاسـت، هـەروەك لـە باسـی ڕەجمـی شـەیتانی گەورەدا بە درێژی ڕوون کراوە.

(بابُ الإحْصارِ وَالْفَواتِ)

مَنْ أُحْصِرَ تحَلَّلَ، وَقِيلَ لاَ تَتَحَلَّلُ الشِّرْذِمَةُ،

﴿بابُ الإحْصارِ: **باسی ڕێلێگرتن له تەواوکردنی حەج و عومرە (وَالْفَواتِ) لەدەستچوونی(عَرَفات)**﴾

(مَنْ أُحْصِرَ) هەر کەسێك ئیحرامی بەست، جا لە دوای ئیحرامبەستن لە گشت ڕێگایەکەوە قەدەغە کرا: حەج، یان عومرە تەولو بکا (تَحَلَّلَ) دروستە: خۆی حەلاڵ بکاو ئیحرامەکەی بشکێنێ، واتە: ئاژەڵێك سەر ببڕێو سەری بتاشێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَااسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلاَ تَحْلِقُوا رُءوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾ ئەگەر لە گشت ڕێگەیەکەوە قەدەغەکران: حەج، یان عومرە تەواو بکەن، ئەو ئاژەڵەی بۆتان ئاسانە سەری ببڕن، بەلام سەرتان مەتاشن تا ئاژەڵەکە دەگاتە شوێنی خۆی، واتە: سەردەبڕێ.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لاَ تَتَحَلَّلُ الشِّرْذِمَةُ) کۆمەڵێکیوەها: کە تەنها ئەوان قەدەغە کراون، دروست نیە خۆیان حەلاڵ بکەن، بەلام بەفەرموودەیڕاستتر: گشت قەدەغەکراوێك بۆی دروستە، جا یەك کەس بێ، یان زیاتر.

﴿**ئاگاداری**﴾: ئەگەر لە تەولوکردنیعومرە قەدەغە کرا، بەلام دەیزانی پێش سێ ڕۆژان قەدەغەکردنەکەی نامێنێ، یان دەگونجا لە ڕێگایەکیتر عومرەکەی تەولو بکا، ئەوە واجبە: خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێو عومرەکەی تەولو بکاو دروست نیە خۆی حەلاڵ بکا، بەلام

ئەگەر لە تەولوکردنیحەج قەدەغە کرا، ئەوە چوار حاڵەتی هەنە:
یەکەم: ئەگەر گومانی بەهێز بوو: پێش وەستانی(عَرَفَة) قەدەغەکردنەکەی نامێنێ، یان دەگونجا لە ڕێگایەکیتر حەجەکەی تەواو بکا، ئەوە واجبە: خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێ: بۆ ئەوەی حەجەکەی تەواو بکا، واتە: دروست نیە خۆی حەلاڵ بکا تا ئەو کاتەی لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسێ.
دووەم: ئەگەر گومانی بەهێز نەبو، بەلام ئومێدی هەبو: پێش وەستانی(عَرَفَة) قەدەغەکردنەکەی نەمێنێو کاتێکی بەرفراوانیش مابو بۆ وەستانی(عَرَفَة)، ئەو کاتە سوننەتە خۆی لە ئیحرامدا ڕابگرێ، تا ئەو کاتەی لە فەوتانی وەستانی(عَرَفَة) دەترسێ.
سێیەم: ئەگەر کاتەکە بەرتەنگ بوو و لە فەوتانی وەستانی (عَرَفَة) دەترسا، یان هیچ ئومێدێکی نەبو: قەدەغەکردنەکەی نەمێنێ، ئەوە سوننەتە: بە پەلە خۆی حەلاڵ بکا؟ چونکە لەم حاڵەتەدا ئەگەر هەر لە ژێر ئیحرامدابێو وەستانی(عَرَفَة)ی لێبفەوتێ، قەزاکردنەوەی لە سەر واجب دەبێ، هەم دوو خوێنیشی لە سەر واجب دەبن: خوێنێکی فەوتانی(عَرَفَة)و خوێنێکی خۆحەلاڵکردن.
چوارەم: ئەگەر بە هۆی قەدەغەکردن-یان عوزرێکیتر- خۆی حەلاڵ کرد، بەلام لە دوای خۆحەلاڵکردنەکە کاتێکیبەرفراوان مابو بۆ وەستانی(عَرَفَة)، لەم حاڵەتەدا ئەوها باشترە: سەرلەنوێ ئیحرام بە حەجی ئەمساڵ ببەستێو هەر لەم ساڵەیدا حەج بکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ناوەڕۆکی ئەم ئاگادارییە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئیحرام شکاندن به هۆی نەخۆشیو عوزرەکانیتر ﴾

(وَلا تَحلَلَ بالْمَرضِ) خۆحەڵاڵکردن دروست نیە بە هۆی نەخۆشی، ئەگەر مەرجی دانەنابێ، بەڵکو واجبە: خۆی ڕابگرێ تا چاك دەبێتەوە، بەڵام (فإنْ شَرطَهُ) ئەگەر لەگەڵ نیەتی ئیحرامبەستندا مەرجی دانابو: هەر کاتێك نەخۆش ببێ، یان عوزرێکیتری ببێ، خۆی حەڵاڵ بکا (تَحَلَّلَ بِهِ) ئەو کاتە دروستە: بە هۆی نەخۆشیو شکستو برینداربوونو عوزرەکەیتر خۆی حەڵاڵ بکا (علی الْمَشْهُور) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب ﴿عَنْ عائشَةَ رضي الله عنها: أنَّ النَبيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى ضُباعَةَ فَقالَت: يارَسُولَ الله انِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَأنا شاكِيَةٌ، فَقالَ النَّبيُّ ﷺ: حُجِّي وَاشْتَرِطِي: أَنَّ مَحلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي﴾ رواه الشيخان، (ضباعة) گوتی: دەمەوێ حەج بکەمو گیانیشم بە ئازارە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئیحرام بە حەج ببەستەو مەرج دابنێو بڵێ: لە هەر شوێنێك بە هۆی نەخۆشی ڕاگیرام، لەوێ خۆم حەڵاڵ بکەم.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەرجی دانابێ: بە بێخوێندان خۆی حەڵاڵ بکا، ئەو کاتە خوێنەکەشی لە سەر واجب نابێ، ئەگینا: واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: دروستە –لەگەڵ نیەتی ئیحرامبەستنیحەج– بە مەرج دابنێ: حەجەکەی بگۆڕێو ببێتە عومرە، هەرکاتێك نەخۆشی، یان عوزرێکیتری وەکو نەخۆشی لێیڕوودا، جا لە

وَمَنْ تحَلَّلَ ذَبحَ شَاةً حَيْثُ أُحْصِرَ، قُلْتُ: إِنَّما يَحْصُلُ التَّحلُلُ بالــذَّبحِ وَنِيَّةِ التَّحَلُّلِ

كـاتى پەيـدابوونى عوزرەكـە، حەجەكـەى دەبێتـە عـومرەو بـەر عـــومرەى ڕوكنىئيســـلام دەكـــەوێ، هـــەروەك لـــە زۆبـــەى سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

(وَمَنْ تَحَلَّلَ) هەر كەسێك ويستى خۆى لـە ئيحڕام حـەلاڵ بكـاو ئيحڕام بشكێنێ: بە هۆى قەدەغەكردن، يان نەخۆشـى، يـان عـوزرێكىتر (ذَبَح شَاةً) واجبـە: مـەڕێك، يـان بزنێـك سـەر ببڕێ، بـە بەلگـەى ئايەتەكـەى ڕابـردوو (حَيْـثُ أُحْصِـرَ) سەربڕينەكەشـى لـەو شـوێنەبێ: كـە لـێيەوە قەدەغـە كـراوە: جـا (حَـرَم) بـێ، يـان دەرەوەى(حَـرَم)، بـە بەلگـەى حەديســـەكەى داهـــاتوو، واتـــە: شـــوێنىقەدەغەكردن-دەرهـــەقى قەدەغەكراوەكـــە-وەكـــو (حَـــرَم)ى لێدێو ســـەربڕينەكەى لـــە شوێنێكىترى جگە لە شوێنى قەدەغەكردنەكـە دروسـت نابـێ، هـەروەك لە زۆيەى سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئينجـا بزانـە: واجبـە: گۆشـتەكەش بداتـە گـەداو هـەژارەكانى ئـەو شوێنەى لێيەوە قەدەغەكراوە، جا ئەگەر گـەداو هـەژارى لێنـەبون، دەيگوازێتـــەوە نـــزيكترين شـــوێنو دەيداتـــە هـــەژارەكانى ئـــەوێ، هەروەك لە (تحفه)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(قُلْــتُ) ئيمـــامى (النـــواوى) دەفـــەرموێ: (إِنَّمَـــا يَحْصُـــلُ التَّحلُـــلُ) حـەلاڵبوون لـە ئيحـڕام دێتـە جـێ، تـەنها (بِالـذَّبحِ) بـە سـەربڕينى ئاژەڵەكـەو هـەم (وَنِيَّـةِ التَّحَلُّـلِ) بـە نيـەتى خۆحـەلاڵكردن لـە كـاتى

وَكَذَاالْحَلْقُ إِنْ جَعَلْنَاهُ نُسُكاً، فَإِنْ فُقِدَ الدَّمُ فَالأَظْهَرُ أَنَّ لَهُ بَـدَلاً وَأَنَّـهُ طَعَامٌ بِقِيمَةِ الشَّاةِ، فَإِنْ عَجَزَ صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً،

سەربڕینی ئاژەڵەکەدلو (وَكَذَا الْحَلْقُ) هەروەها بە سەرتاشینیش (إِنْ جَعَلْنَاهُ نُسُكاً) ئەگەر بە خواپەرستیی دابنێین، ئینجا واجبە: سەرتاشینەکە بکەوێتە دوای سەربڕینی ئاژەڵەکە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو، هەم ﴿ عَنْ ابنْ عُمَرَرضی‌الله عنهما: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّﷺ مُعْتَمِرِينَ فَحالَتْ كُفَّارُ قُرَيْش دُونَ الْبَيْت فَنحَرَ رَسُولُ اللهﷺ بُدْنَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ–أَيْ بِالْحُدَيْبِيَة–﴾ رواه البخاري، لەگەڵ پێغەمبەرﷺ بۆ عومرە چوینە (مكة)، بەڵام کافرەکان ڕێگەیان لێگرتین‌و نەگەیشتینە (بَيت)، ئینجا پێغەمبەرﷺ لە (الْحُدَيْبِيَة)دا ووشترەکانی سەر بڕین‌و سەری خۆی تاشی. واتە: (الْحُدَيْبِيَة) لە دەرەوەی زەمینی (حَرَم)ە.

ئینجا (فَإِنْ فُقِدَالدَّمُ) ئەگەر لە شوێنیقەدەغەکردندا ئاژەڵی خوێنەکە نەبو، یان پارەی نەبو، یان ڕێگەی نەدرایێ بیکڕێ (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ لَهُ بَدَلاً) لەجیاتی خوێنەکە (فِدْيَة) هەیە (وَأَنَّهُ طَعَامٌ) ئەو (فِدْيَة)یەش دانەوێڵەیە (بِقِيمَةِالشَّاة) بە ئەندازەی نرخی مەڕەکە، یان بزنەکە لەو شوێنەدا، واتە: دانەوێڵەکە دەداتە هەژارەکانی ئەو شوێنە، ئینجا سەری دەتاشێ، هەم واجبە: لەگەڵ بەشکردنیدانەوێڵەو سەرتاشیندا نیەتی حەڵاڵبوون بێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای دانەوێڵەی نەبو: وەك دەستی نەکەوێ، یان پارەی نەبو بیکڕێ (صَامَ عَنْ كُلِّ مُدٍّ يَوْماً) واجبە:

وَلَهُ التَّحَلُّلُ فِي الْحَالِ فِي الأَظْهَرِ، واللهُ أعْلَمُ. وَإِذَا أَحْرَمَ الْعَبْدُ بِــلا إِذْنٍ فَلِسَيِّدِه تَحْلِيلُهُ،

لەجیاتی هەر مستێکی دانەوێڵەکە ڕۆژێك بەڕۆژوو ببێ، جا لە هەر شوێنێکدا بەڕۆژوو ببێ دروست دەبێ، ئینجا (وَلَـهُ التَّحَلُّلُ فِي الْحَالِ) لە حاڵەتی ڕۆژووگرتنندا بۆی دروستە: هەر ئەودەم خۆی حەلاڵ بکا، واتە: پێش دەست پێکردنی بەڕۆژووبوون سەری بتاشێ و لەگەڵ سەرتاشیندا نیەتی حەلاڵبوون بێنێ (فی الأظهر) لە فەموودەی بەهێزتردا (وَاللهُ أعْلَم).

﴿ئاگـاداری﴾ بە فەرموودەیەکی‌تری ئیمامی(الشافعي): ئەگەر لە شوێنی‌قەدەغەکرندا ئاژەڵی‌خوێنەکە نەبو، ئەوە لەجیاتی ئاژەڵەکە دە ڕۆژان بەڕۆژوو دەبێ: وەك دە ڕۆژووەکانی خوێنی(تَمَتُّع) حەجی بە لەرزەت، جا بەم فەرموودەیەش –وەك فەرموودەکەی‌بەهێزتر– بۆی دروستە: هەر ئەو دەم پێش ڕۆژووگرتن خۆی حەلاڵ بکا، هەروەك لە (المجموع)و حاشیەی (عُمَیرة)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: ئەو کەسەی ئیحرامی بەستوەو ڕێگەی نادەن حەج و عومرە تەولو بکاو یەکسەر لە فرۆکەخانەکان و خاکی(حجاز) دەیگەڕێننەوە، مۆڵەتیشی نادەن دابەزێ و (فدْیَة) سەر ببڕێ، دروستە: بۆ خۆێ (تَقْلِید)ی ئەم فەرموودەیە بکاو بە نیەتی حەلاڵبوون –پێش ڕۆژووگرتن– سەری‌خۆی بتاشێ و لەگەڵ سەرتاشیندا نیەتی‌حەلاڵبوون بێنێ، ئینجا دە ڕۆژەکان بە نیەتی (فدْیَة) بەڕۆژوو ببێ، والله أعلم.

(وَإِذَا أَحْرَمَ الْعَبْدُ بِلاَ إِذْنٍ) هەر کاتێك کۆیلە بێ‌ئیزنی گەورەکەی ئیحرامی بەست: بە حەج، یان بە عومرە (فَلِسَيِّدِهِ تَحْلِيلُهُ) بۆ

وَللزّوْجِ تَحْلِيلُهَا مِنْ حجٍّ تطوُّعٍ لَمْ يَأْذَنْ فيه، وَكَذا مِنَ الْفَـرْضِ فـي الأَظْهَرِ، وَلاَ قَضاءَ عَلَى الْمُحْصَرِ الْمُتطوِّعِ،

گەورەکەی دروستە: ئیحرامەکەی پێ حەڵاڵ بکا، واتـە: فـەرمانی پـێ بکـا: سـەری بتاشـێو نیـەتی حـەڵاڵکردنی ئیحـرامیش بێنـێ، ئینجا لە (فِدْيَة)ی ئیحـرام شـکاندنەکەدا کۆیلەکـە بـەڕۆژوو دەبـێ، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلِلزَّوْجِ) هەروەها بۆ مێرد دروستە: (تَحْلِيلُهَا) ئیحـرام بـە ژنەکـەی حەڵاڵ بکا (مِنْ حَجٍّ تَطَوُّعٍ) لـە حـەجو عـومرەی سـوننەت، کـە (لَمْ يَأْذَنْ فِيـه) مێردەکـە ژنەکـەی ئیـزن نـەدابێ: حـەج، یـان عـومرە سوننەتەکە بکا (وَكَذَا مِنَ الْفَرْضِ) هەروەها بـۆ مێردەکـە دروسـتە: ئیحرامی حەجو عومرەی واجبیش بـە ژنەکـەی حـەڵاڵ بکـا، ئەگـەر ئیزنـی نـەدابێ (فِي الأَظْهَـرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا، چـونکە حەرامـە: ژن بـە بـێ‌ئیزنی مێردەکـەی حـەج بکـا، هـەروەك لـە سەرەتای حەجدا ڕوونمان کـردەوە، کـەوابو: واجبـە ژنەکـە مـەڕێك سـەر ببڕێو نیـەت بێنـێو مـووی سـەری کـورت بکـا، جـا ئەگـەر ئاژەڵی دەسـت نەکـەوت، ئـەو کاتـە وەکـو قەدەغـەکراوی ڕابـردوو ڕەفتار دەکا، والله أعلم.

(وَلاَ قَضَاءَ) قەزاکردنەوەی حەجو عـومرە واجـب نیـە (عَلـى الْمُحْصَـرِ) لەسەر ئەو کەسەی قەدەغەکرلوە حەجو عومرە تـەواو بکـا (الْمُتَطَـوِّعِ) کـە حـەجو عومرەکـەی سـوننەت بـێ چـونکە لـە (الحديبيـة)دا هەزارو چوارسەد (صحابة) لەگەڵ پێغەمبـەرﷺ قەدەغـە کـران لـە

فَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ فَرْضاً مُسْتَقِرّاً بَقِيَ فِي ذِمَّتِهِ، أَوْ غَيْرَ مُسْتَقِرٍّ اُعْتُبِـرَتْ الأَسْتِطَاعَةُ بَعْدُ، وَمَنْ فَاتَهُ الْوُقُوفُ تَحَلَّلَ

عـومره تـهواوكردن، بـۆ سـاڵی داهـاتووش تـهنها دهوری حهفتسهد (صـحابة) لهگـهڵ پێغهمبـهرﷺ هاتنـهوه بـۆ عـومره كـردن﴾، ههروهك له زۆربهی سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

بهڵام (فَإِنْ كَانَ نُسُكُهُ فَرْضاً مُسْتَقِرّاً) ئهگـهر حـهج‌و عومرهكـهی واجبێكی جێگیربوو بێ له ئهستۆیدا: وهك له پـێش ئـهم سـاڵهیدا له سهری واجب بوبێ، ئـهوه (بَقِيَ فِي ذِمَّتِهِ) لـه ئهستۆیدا هـهر دهمێنێ‌و واجبه: حهج‌و عومرهكه له مهودوا بكا.

(أَوْ غَيْرَ مُسْتَقِرّ) يـان ئهگـهر حـهج‌و عومرهكـه واجبێكـی جێگیربـوو نهبێ: وهك ههر لهم ساڵهیدا حهج‌و عومرهی له سهر واجـب بوبـێ، ئـهوه (اعْتُبِـرَتِ الأَسْتِطَاعَةُ بَعْدُ) ڕهچـاو دهكرێ لهمـهودوا توانـای حـهج كردنـی ببـێ، ئینجـا لـه سـهری واجـب دهبێتـهوه: حـهج‌و عومرهكه بكا.

﴿ له دهستچوونی وهستانی(عَرَفات)﴾

(وَمَنْ فَاتَـهُ الْوُقُـوفُ) هـهر كهسێك وهسـتانی(عَرَفَـات)ی لێفـهوتا، واتـه: وێرانهگهیشـت بچـێته (عَرَفَـات) تـا بـهیانی‌ی ڕۆژی جـهژن دهركـهوت، جیـاوازی نیـه: عـوزری هـهبوبێ، یـان نـا، لـه گشـت حاڵهتێكـدا (تَحَلَّـلَ) واجبـه: یهكسـهر ئیحرامی‌خـۆی حـهڵاڵ بكـا -چونكه ئیحرامی‌ساڵێك بۆ ساڵێكی‌تر نابـێ، هـهروهك لـه (تحفة)دا

بِطَوَافٍ وَسَعْيٍ وَحَلْقٍ، وَفِيهِمَا قَوْلٌ، وَعَلَيْهِ دَمٌ وَالْقَضَاءُ.

فەرموویەتی- جا ئەگەر بگونجێ، ئەوە واجبە بە کردەوەکانی عومرە خۆی حەڵاڵ بکا، واتە: (بِطَوَافٍ وَسَعْيٍ وَحَلْقٍ) بە تەواف کردن‌و هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروەو سەرتاشین، بەڵام ئەگەر نەگونجا تەواف‌و (سَعْي) بکا، ئەو کاتە -وەك قەدەغەکراوی ڕابردوو- خۆی حەڵاڵ دەکا: بە سەربڕینی‌ئاژەڵ‌و نیەتی خۆحەڵاڵکردن‌و سەرتاشین، هەروەك لە (تحفة)‌و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: ئەم کردەوانەی‌عومرە -کە بە هۆی لەدەستچوونی وەستانی(عَرَفات) دەکرێن- بەر عومرەی ڕوکنی‌ئیسلام ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، (وَفِيهِمَا قَوْلٌ) دەربارەی (سَعْی)‌و سەرتاشین فەرموودەیەك هەیە: کە بۆ حەڵاڵبوونی ئیحرام پێویست نینە.

(وَعَلَيْهِ دَمٌ) ئەو کەسەی وەستانی(عرفات)ی لەدەست چووە، خوێنی لە سەرە، هەم (وَالْقَضَاءُ) واجبە: حەجەکەشی قەزابکاتەوە، جیاوازی حەجی واجب و سوننەت نیە، هەروەك لە (شرح المَحلّي)‌و(شرح المَنْهَج)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەو خوێنەی فەوتانی (عرفات) لە ساڵی قەزاکردنەوەی حەجەکەدا دەدرێ، بەم جۆرە: هەر کاتێك ئیحرامی بە حەجی قەزاکراوە بەست، واجبە: مەڕێك، یان بزنێك سەر ببڕێ، جا ئەگەر

دەستى نەكەوت، دە رۆژان بەرۆژوو دەبىّ: سىّ رۆژان لە حەجى قـەزاكراوەو حـەفتيش كـە لـە حەجىقـەزاكراوە گـەراوە ﴿عَنْ سُلَيْمانَ بن يَسارﷺ: جاءَ هَبّارُ بن الأَسْوَد يَـوْمَ النَّحْـرِ فَقال: يا أَميرَالْمُؤمنينَ أَخْطَأْنَاالْعِدَّةَ كُنا نَظُنُّ أَنَّ هَـذاالْيَوْمَ يَـوْمُ عَرَفَةَ، فقال: عُمرﷺ: اذْهَبْ إلى مَكَّةَ فَطُفْ أَنْتَ وَمَنْ مَعَـكَ، وَاسْعَوْا بَيْنَ الصَّفا وَالْمَرْوَةِ وَانْحَرُوا هَدْياً إنْ كَانَ مَعَكُـمْ، ثُـمَّ احْلقوا أَوْ قَصِّرُوا، ثُمَّ ارْجِعُوا، فَاذا كانَ عـامٌ قابِـلٌ فَحُجُّـوا وَأَهْدُوا، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلاثَةِ أَيـامٍ فِـىالْحَجِّ وَسَـبْعَةٍ اذا رَجَعَ﴾ رواه الامام مالك باسناد صحيح وروى نحوه الامام الشافعى والبيهقـى باسـنادين صـحيحين، (هبـار) لـە رۆژى جەژنىقوربانـدا هاتـەلاى ئيمـامى(عمـر)و گـوتى: لـە ژمـارەى رۆژەكانـدا هەڵـەمان كردبو، واماندەزانى ئەمرۆ رۆژى عالفەيە–واتـە: وەسـتانى(عَرَفـات) فەوتا– ئيمامى(عمر) فـەرمووى: خـۆتو هاورێكانـت برۆنـە (مَكّـة)، تەواف بكەنو (سَعْي) نێوان سـەفاو مـەروە بكـەنو ئەگـەر ئـاژەڵى ديارىتـان پىّيـە سـەرى ببڕن، ئينجـا سـەرى خۆتـان بتاشـن، يـان مووەكـانى كـورت بكـەن، ئينجـا بگەڕێنـەوە وولاتـى خۆتـان، جـا هەركاتێك سـاڵى داهـاتوو كاتىحـەج هـات، وەرنـەوە حـەج بكـەنو ئاژەڵێـك لـەو حەجـەدا سـەر ببڕن، جـا هـەر كەسـێك ئاژەڵەكـەى

دەست نەکەوت، با سێ ڕۆژان لەو حەجەدا بەڕۆژوو بێ و حەفت ڕۆژانیش هەر کاتێك گەڕاوە بۆ وڵاتی خۆی...کۆتایی.

الحمد لله، لێرەدا پەڕتوکی(چۆنیەتی حەج و عومرە) کۆتایی هات: لە شەوی دووشەممە (٢٧)ی (ربیع الأول)ی ساڵی(١٤٢٨)ی کۆچی، منیش بەندەی بێچارەو گوناهبار: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)م، خودا لە خۆم و لە دایك و باوکم و لە خۆشەویستەکانم خۆش بێ، آمین، وَصَلّى اللهُ وسَلَّمَ عَلى سَيِّدنا مُحَمَّدٍ وَآله وَصَحْبه أجْمَعين وَالْحَمْدُ لله رَبِّ الْعالَمين وَلاحَوْلَ وَلا قُوَّةَ الاّ بالله الْعَليِّ الْعَظيم.

هەولێر - کوردستان

(٢٧)ی ربیع الأول- (١٤٢٨)ی کۆچی.

(٢٤)ی گوڵان- (٢٧٠٧)ی کوردی.

(١٤)ی ئایار- (٢٠٠٧)ی زایینی.

دەربارەی شەریعەتی ئیسلام:

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ﴾ (التوبة:١٢٢)، واتە: دەبوا لە هەر هۆزێکی موسوڵمانان کۆمەڵێك ڕاپەڕیبان بۆ (جیهاد)کردن و کۆمەڵێکیش بۆ خوێندن، تاکو لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن.
٢- پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ﴾ رواه البخاري و مسلم، واتە: هەر کەسێك خوای گەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتی ئیسلام) تێی ئەگەیێنێ.
٣- ئیمام (عمر بن الخطاب رضي الله عنه) دەفەرموێ: ﴿تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَوْمُهُ عَلَى فِقْهٍ، كَانَ حَيَاةً لَهُ وَلَهُمْ﴾ رواه الدارمي، واتە: لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن پێش ئەوەی بکرێنە گەورە، چونکە هەر کەسێك (شەرع) بزانێ و گەلەکەی خۆی بیکاتە گەورە، ئەبێتە هۆی ژیانێکی خۆش بۆ خۆی و بۆ ئەوان.
٤- ئیمام (الأعمش) دەفەرموێ: ﴿يَا مَعْشَرَ الْفُقَهَاءِ أَنْتُمُ الأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ﴾ رواه الصيمري، واتە: ئەی چینی (شەرعزانان) ئێوە پزیشکن و ئێمەی (حەدیس گێڕەوەش) دەرمانناسی دەرمانخانەین.
٥- ئیمام (الشافعي) دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَفِظَ الْفِقْهَ عَظُمَتْ قِيمَتُهُ وَمَنْ تَعَلَّمَ الْحَدِيثَ قَوِيَتْ حُجَّتُهُ﴾ رواه ابن حجر الهيتمي، واتە: هەرکەسێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا ببێ، نرخی بەرز ئەبێتەوەو هەر کەسێك (حەدیس فێر ببێ، بەڵگەی بەهێز دەبێ.
٦- ئیمامی (البخاري) دەفەرموێ: ﴿هُوَ-أَيِ الْفِقْهُ- ثَمَرَةُ الْحَدِيثِ، وَلَيْسَ ثَوَابُ الْفَقِيهِ دُونَ ثَوَابِ الْمُحَدِّثِ﴾ رواه القسطلاني، واتە: (شەریعەتی ئیسلام) بەرهەمی حەدیسە، پاداشتی (شەرعزان) کەمتر نیە لە پاداشتی (حەدیس گێڕەوە).

ئەم پەڕتوکە   ڕێنموونیت دەکا
لە سەفەری حەج:
دوعاو سوننەتەکانی سەفەر، تەیەممومم، (قَصْر)و (جَمْع)ی نوێژ، قوربانی، حەج وعومرە، گشتی تێدا ڕوون کراونەوە.

ژمارە سپاردنی (730) ی ساڵی 2007 پێدراوە

نرخی (٢٠٠٠) دیناره

دیزاین : نورالدین عبدالله ( )